

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama

Dr. Abdurrahman Çetin

Yayın No: 329

İstanbul, 2018

Türkiye Bankalar Birliği

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat:13
34340 Etiler-İSTANBUL
Tel. : +90 212-282 09 73
Faks : +90 212-282 09 46
İnternet sitesi: www.tbb.org.tr

Baskı-Yapım

G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1.Cadde No:88
34204 Bağcılar - İSTANBUL
Tel. : +90 212 629 00 24 (pbx)
Fax : +90 212 629 20 13
e-mail: bilgi@goldenmedya.com.tr
İnternet sitesi: www.goldenmedya.com.tr

© Kitapta yer alan görüşler eser sahiplerine aittir.
Türkiye Bankalar Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.
Türkiye Bankalar Birliği bu kitabın hatasız olarak
basılmasında gerekli özeni göstermekle birlikte
kitaptaki olabilecek hatalardan dolayı herhangi
bir hukuki sorumluluk üstlenmemektedir.

Bu yayın Türkiye Bankalar Birliği internet sitesinde yer almaktadır.

ISBN 978-605-5327-95-8 (Basılı)
ISBN 978-605-5327-94-1 (Elektronik)

Sertifika No: 17188

2018.34.Y.5327.329

Baskı Tarihi: Kasım 2018

Teşekkür

Bu kitap çalışmasında ve doktora eğitim aşamasında desteklerini ve katkılarını benden esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Erişah ARICAN Hanımefendi'ye, tezin hazırlıkları süresince yanımda olan ve pozitif katkıları ile güç veren Doç. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ Hanımefendi'ye teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, ekonometrik modellerin test edilmesi aşamasında katkılarını benden esirgemeyen BDDK İkinci Başkanı Yakup ASARKAYA'ya, iş hayatımda her türlü desteği sağlayan BDDK Başkan Yardımcısı Aziz TURHAN'a ve kitap tasarımında bana yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Yusuf DİNÇ'e, mesai arkadaşım İlker KOÇ'a, eğitim boyunca motivasyonumu yüksek tutan ve ABD'de yüksek lisans programında sınıf arkadaşılığımı paylaşan Rıza BİLGİÇ'e ve Türkiye Bankalar Birliği yetkililerine teşekkür ederim.

Hayatı boyunca Türkiye genelinde pek çok cami, mederese, çeşme, belediye binası gibi harikulade eserler veren ve taş ustalığı konusunda pek çok öğrenci yetiştiren kıymetli babam Davut ÇETİN'e, her zaman dualarıyla beni destekleyen saygıdeğer annem Ayşe ÇETİN Hanımefendiye, kariyer ve akademik hayatımda bu günlere gelmem için her türlü maddi ve manevi desteği benden esirgemeyen değerli abim Rifat ÇETİN'e, Arapça, tefsir ve satranç gibi pek çok konuda bana hocalık yapan değerli abim Maruf ÇETİN'e ve diğer kardeşlerime de teşekkürü bir borç bilirim.

Bu kitap, evliliğimizden beri her zaman desteği ile yanımda olan kıymetli eşim Ebru ÇETİN Hanımefendi'ye ve mesailerinden çaldığım biricik oğlum Muhammed Eren'e, dünyalar güzeli kızlarım Meryem Sena ile Elif Tuğçe'ye ve 2018 yılında aramıza teşrif eden Ahmet Fatih'e ithafımdır.

Dr. Abdurrahman ÇETİN

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren mevduat bankaları ile katılım bankalarının mevduat/katılım fonu ve kredilendirme bakımından sağladıkları faydaları (faiz/kar payları) karşılaştırmalı olarak ekonometrik modellerle analiz ederek, Türk Bankacılık Sektörünün piyasa etkinliği incelenmektedir. Ayrıca bu çalışmada ikili bankacılık sistemine sahip ülke örnekleri incelenmekle birlikte, İslam hukukuna dayalı olarak faaliyetlerini sürdürmesi gereken faizsiz bankacılık sistemi ve mevduat bankacılığı uygulamalarının farklılıkları, ürünleri, katılım bankalarının risk yönetimi ele alınmaktadır. Bu çalışma bildiğimiz kadarıyla Türkiye için bu alanda yapılan ilk çalışma özelliği taşımaktadır.

Öncelikle mevduat ve katılım bankalarının aktif kalitesine, likiditeye, sermaye yapısına, operasyonel harcamalara, karlılığa ve kaldıraçlara ilişkin çeşitli finansal sağlamlık göstergeleri finansal rasyo analizi kullanılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İkinci olarak Ocak 2005-Aralık 2015 dönemi için aylık veri kullanılarak mevduat bankalarının dağıttığı ortalama faiz oranları ile katılım bankalarının dağıttığı ortalama kar payı oranları Monte Carlo simülasyonu ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda istatistiki olarak anlamlı seviyede mevduat bankalarının 0,49 puan daha yüksek bir getiri sağladığı bulunmuştur. Benzer şekilde Haziran 2010-Aralık 2015 dönemi için konut kredilerinde alınan faizler ve kar payları ortalamaları Monte Carlo simülasyonu ile karşılaştırılmıştır. Bu analiz sonucunda istatistik olarak anlamlı seviyede mevduat bankalarının 0,92 puan daha düşük maliyet ile fon sağladığı gözlenmiştir. Ticari kredilerden alınan faiz ve kar payı oranları karşılaştırılmış, katılım bankalarının istatistiki olarak anlamlı seviyede 0,72 puan daha düşük maliyet ile fonlama yaptığı görülmüştür. Son olarak, Ocak 2005-Aralık 2015 dönemi için bu banka gruplarının ortalama aktif karlılığı, ortalama özkaynak karlılığı ve ortalama net faiz/kar payı marjı regresyon analizi ile karşılaştırılmıştır. Analizde makroekonomik göstergeler, likidite göstergeleri, operasyonel maliyetler, para arzı göstergeleri, aktif kalitesi göstergeleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre iki banka grubunu karşılaştıran göstergelerinde istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Bu yayım, Yazarın Marmara Üniversitesi Bankacılık Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Ana Bilim Dalında hazırladığı doktora tezinden esinlenerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Etkinliği, İslami Bankacılık ve Finans, Katılım Bankaları, Mevduat Bankaları, Konvansiyonel Bankalar, Montecarlo Simülasyonu, Regresyon Analizi, Karşılaştırmalı Trend Analizi.

Abstract

This dissertation analyses the efficiency of Turkish banking sector by comparing the benefits obtained by deposit banks and participation banks operating from deposits/participation funds and loans (interest or profit shares) using econometric models. Moreover, this study examines country experiences that have a dual banking system and lays out the main differences between conventional deposit banking and Islamic banking, which is expected to operate within the principles of Islamic law, in terms of products and risk management. To our knowledge, this is the first study of this kind for the Turkish banking sector.

We firstly comparatively examine financial soundness indicators such as quality of assets, liquidity, capital structure, operational expenses, earnings and leverage for deposit banks and Islamic banks using financial ratio analysis. Secondly, we compare average interest rates and profit shares by deposit banks and Islamic banks, respectively, using monthly data for the period January 2005-December 2015 using Monte Carlo simulation. This analysis reveals that deposit banks paid 0,49 point more interest for deposits than profit rates paid by Islamic banks. This difference is statistically significant at conventional significant levels. Similarly we compare interest and profit rates for mortgage loans for the two groups of banks for the period June 2010-December 2015 using Monte Carlo simulation. We find that conventional banks offered these loans at a rate 0,92 points lower than Islamic banks. This difference is also statistically significant at conventional significance levels. For the same period we find that on average, Islamic banks offered commercial loans at a rate that is statistically significant 0,72 points lower in comparison to deposit banks. Finally, we compare these groups of banks across return on assets, return on equity and net interest/profit margin using regression analysis for the period January 2005-December 2015. This analysis employs macroeconomic indicators, liquidity indicators, operational expenses, money supply indicators, asset quality indicators as explanatory variables. We find no statistically significant difference in these measures for the two groups of banks.

Keywords: Market Efficiency, Islamic Banking and Finance, Participation Banks, Deposits Banks, Conventional Banks, Monte Carlo Simulation, Regression Analysis, Ratio Analysis,

İçindekiler

Özet	ii
Abstract	iii
İçindekiler	iv
Tablo Listesi	ix
Şekil Listesi	x
Grafik Listesi	xi
Kısaltmalar	xiii
Giriş	1
1. Bölüm	5
Finansal Piyasaların Etkinliğine Ve Sistemsel Kavramlara İlişkin Teorik Çerçeve	5
1.1. <i>Finansal Piyasalara İlişkin Teorik Çerçeve</i>	7
1.2. <i>Finansal Aracılık Teorisi</i>	11
1.2.1. Banka Tarihçesi ve Diğer Finansal Kuruluşlar	14
1.2.2. Piyasa Yapıcılığı Teorisi	15
1.2.3. Faiz Teorileri	16
1.2.4. Serbest Piyasa Sisteminde Faiz Belirleme Yöntemleri	19
1.2.5. Finansal Piyasalarda Etkinlik	21
1.3. <i>İslami Finans Teorisi</i>	25
1.3.1. İslami Bankacılığın Tarihçesi ve Gelişim Süreci	26
1.3.2. İslam Ahlak Ekonomisi	29
1.3.3. Katılım Bankalarının Piyasa Yapıcılığı	32
1.4. <i>Literatür Taraması</i>	35
1.4.1. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	36
1.4.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	40
2. Bölüm	43
İslami Bankacılığın Kavramsal Çerçevesi Ve İşleyiş Mekanizmaları	43
2.1. <i>İslami Bankacılığın Kavramsal Çerçevesi</i>	43
2.1.1. İslamın Finansa Bakışı	45
2.1.2. İslami Bankacılıkta Yasal Otoriteler	48
2.1.2.1. İslam Kalkınma Bankası (İKB)	50

2.1.2.2. İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu	50
2.1.2.3. İslami Finansal Hizmetler Komitesi.....	52
2.1.2.4. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu	53
2.2. <i>Ticaret Ve Faiz İlişkisi</i>	53
2.2.1. İslami Esaslı Ticaretin İşleyiş Süreci	55
2.2.2. Kar Payı ve Faizin Farkları	57
2.2.3. Kutsal Kitaplarda Faiz Yasağı	60
2.2.4. İslamiyet'te Faiz Yasağı	63
2.2.5. İslami Finansta Kar Payı- Faiz İlişkisi.....	68
2.2.6. Sosyal Adalet Tesisinde Zekat-Sadaka	70
2.2.7. Erken Ödeme İndirimi ve Erken Ödeme Cezası	73
2.2.8. Faizsiz Finans Danışma Kurulları.....	75
2.2.9. İslami Finans Yaklaşımında Kurumsal Yönetişim	77
2.3. <i>İslami Finansın Temel Sorunları Ve Çözüm Önerileri</i>	79
3. Bölüm	84
İslami Bankacılıkta Finansal Ürünler Ve Risk Yönetimi	84
3.1. <i>İslami Bankacılıkta Risk Türleri</i>	85
3.1.1. Kredi Riski	85
3.1.2. Likidite Riski.....	87
3.1.3. Faiz ve Kâr Payı Riski	89
3.1.4. Şer'i Risk	90
3.1.5. Piyasa Riski.....	91
3.1.6. Kur Riski	91
3.1.7. Operasyonel Risk	92
3.1.8. Diğer Riskler	92
3.2. <i>Faizsiz Finansa Dayalı Ürünler</i>	93
3.2.1. İcâra (İjarah-Finansal Kiralama).....	97
3.2.2. Mûşaraka (Sermaye Ortaklığı)	99
3.2.3. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı)	100
3.2.4. Murabaha	101
3.2.5. Sukuk (Kira Sertifikası).....	103
3.2.6. Selem	105
3.2.7. İstisna	106
3.2.8. Tavarruk	106
3.2.9. Karz-ı Hasen.....	107
3.2.10. Menâfaa.....	108
3.2.11. Mûsaveme	108

3.2.12.	Musakat	108
3.2.13.	İsticrar	108
3.2.14.	Tekaful	109
3.2.15.	Kredi Kartı	109
3.2.16.	Gayrinakdi Krediler	112
3.2.17.	İslami Bankacılıkta Türev İşlemler	112
3.3.	<i>Dünya Uygulamalarında İslami Bankacılık</i>	113
3.3.1.	Megabank	117
3.3.2.	Dünyadaki İslami Fonların Büyüklüğü	117
3.3.3.	Malezya'da Faizsiz Bankacılık Sistemi	122
3.3.3.1.	Malezya'da İslami Bankacılığa İlişkin Yasal Çerçeve	123
3.3.3.2.	Malezya'da İslami Bankacılığın Gelişimi	125
3.3.4.	Pakistan'da Faizsiz Bankacılık Sistemi	126
3.3.4.1.	Pakistan'da İslami Bankacılığa İlişkin Yasal Çerçeve ...	126
3.3.4.2.	Pakistan'da İslami Bankacılığın Gelişimi	128
3.3.5.	Bahreyn'de Faizsiz Bankacılık Sistemi	129
3.3.6.	Suudi Arabistan'da Faizsiz Bankacılık Sistemi	130
3.3.7.	UAE'de Faizsiz Bankacılık Sistemi	131
3.3.8.	İngiltere'de Faizsiz Bankacılık Sistemi	132
4.	Bölüm	134
	Türk Katılım Bankalarının Ve Bankacılık Sektörünün Mukayeseli Analizi	134
4.1.	<i>Osmanlıdan Günümüze Bankacılık Tarihçesi, Denetim Ve İslami Finans Ekosistemi</i>	134
4.1.1.	Günümüz Türk Bankacılık Sistemi	139
4.1.2.	Türk Bankacılık Sisteminde Etkinlik Denetimi	141
4.1.3.	Katılım Bankalarının Denetimi	143
4.1.4.	Katılım Bankalarının Tekdüzen Hesap Planı ve Muhasebe Uygulamaları	145
4.1.5.	Türkiye'de İslami Finans Ekosistem Tasarımı	146
4.1.6.	Türkiye'de Faizsiz Finans Danışma Kurullarının Tesisi	148
4.2.	<i>Türkiye'de Katılım Bankacılığı</i>	150
4.2.1.	Türkiye'de Katılım Bankacılığının Tarihçesi	152
4.2.2.	Albaraka Türk Katılım Bankası	156
4.2.3.	Kuveyt Türk Katılım Bankası	156
4.2.4.	Türkiye Finans Katılım Bankası	156
4.2.5.	Asya Katılım Bankası	157
4.2.6.	Ziraat Katılım Bankası	158

4.2.7.	Vakıf Katılım Bankası	158
4.2.8.	Halk Katılım Bankası A.Ş.	159
4.2.9.	İhlas Finans Kurumu	159
4.3.	<i>Bankacılık Sektörünün Finansal Rasyoları</i>	160
4.3.1.	Bankacılık Sektörünün Hazır Değerler Rasyoları.....	160
4.3.1.1.	Net İşletme Sermayesi.....	160
4.3.1.2.	Kısa Vadeli Likidite Rasyoları	162
4.3.1.3.	Cari Oran (Current Ratio)	163
4.3.1.4.	Likidite Oranı (Liquidity Ratio- Asit-Test Oranı).....	163
4.3.2.	Bankacılık Sektörünün Karlılık Gösterge ve Rasyoları	164
4.3.2.1.	Net Faiz Marjı ve Net Kar Payı Marjı	166
4.3.2.2.	Aktif Karlılığı.....	168
4.3.2.3.	Özkaynak Kârlılığı.....	169
4.3.2.4.	Türk Bankacılık Sektörü Sermaye Yeterlilik Rasyosu ...	170
4.3.2.5.	Mevduat ve Katılım Bankalarının Takibe Dönüşüm Oranı ..	171
4.3.2.6.	Şube Başına Aktif	172
4.3.2.7.	Şube Başına Personel	173
4.3.2.8.	Personel Başına Vergi Öncesi Kar	174
4.3.3.	Bankacılık Sektörünün Yoğunlaşma Oranı	175
4.3.4.	Diğer Rasyolar	176
4.3.4.1.	Kaldıraç Oranı.....	176
4.3.4.2.	Finansman Oranı	177
4.4.	<i>Katılım Bankalarının 2025 Hedefi</i>	178
5.	Bölüm	183
	Katılım ve Mevduat Bankalarının Monte Carlo Simulasyonu Ve Regresyon Yöntemleri İle Mukayeseli Analizi	183
5.1.	<i>Literatür İncelemesi</i>	183
5.2.	<i>Uygulamanın Amacı</i>	189
5.3.	<i>Montecarlo Simulasyonu</i>	189
5.3.1.	Monte Carlo Simülasyonunun Uygulanma Amacı	189
5.3.2.	Monte Carlo Simülasyon Analizi	191
5.4.	<i>Regresyon Analizi Ve Hipotez Testleri</i>	201
5.4.1.	Regresyon Modelindeki Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	203
5.4.1.1.	Aktif Karlılığı (Return on Assets-ROA)	205
5.4.1.2.	Özkaynak Karlılığı (Return on Equity-ROE)	205
5.4.1.3.	Net Faiz Marjı (Net Interest Margin-NIM)	206

5.4.1.4. Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR).....	206
5.4.1.5. Toplam Krediler / Toplam Mevduat (TK/TM)	206
5.4.1.6. Özkaynaklar/Toplam Aktifler	207
5.4.1.7. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) Cari Fiyatlarla	208
5.4.1.8. Krediler / Toplam Aktifler	208
5.4.1.9. Mevduat / Toplam Aktifler	209
5.4.1.10. Parasal Taban / Mevduat	209
5.4.1.11. Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı	210
5.4.1.12. Risk Maliyeti (Cost of Risk)	210
5.4.1.13. Personel*Şube Sayısı / Krediler	210
5.4.1.14. Personel*Şube Sayısı / Mevduat	211
5.4.1.15. Personel*Şube Sayısı / Toplam Aktifler	211
5.4.1.16. Mevduat Faizi (Kar Payı).....	211
5.4.1.17. Vadesiz Mevduat / Toplam Mevduat (Özel Cari Hs./Katılım Fonu)	211
5.4.2. Bankacılık Sektörü Regresyon Modeli Sonuçları	212
5.4.2.1. Net Faiz ve Net Kar Payı Marjı e-views Sonuçları	213
5.4.2.2. Özkaynak Karlılığı e-views Sonuçları	217
5.4.2.3. Aktif Karlılığı e-views Sonuçları	219
Sonuç.....	223
Ekler Listesi.....	235
<i>EK 1: Mevduat Bankaları Bilançosu</i>	<i>235</i>
<i>EK 2: Türk Katılım Bankaları Bilançosu</i>	<i>238</i>
<i>EK 3:Türk Bankacılık Sektörü Kar/Zarar Tablosu</i>	<i>242</i>
<i>EK 4: Katılım Bankaları Kar/Zarar Tablosu</i>	<i>246</i>
<i>EK 5: Global İslami Finansal Endeks Ülke Sıralaması.....</i>	<i>249</i>
<i>EK 6: Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Bankacılık Tarihçesi</i>	<i>250</i>
<i>EK 7: NIM e-wiews Test Sonuçları</i>	<i>253</i>
<i>EK 8: ROA e-wiews Test Sonuçları.....</i>	<i>254</i>
<i>EK 9: ROE e-wiews Test Sonuçları.....</i>	<i>254</i>
Kaynakça	256

Tablo Listesi

Tablo 1: İslami Finansal Otoriteler	49
Tablo 2: İslami Finans Sorun ve Çözüm Önerileri	83
Tablo 3: Dünya'da İslami Finansın Geliştiği Ülkeler	116
Tablo 4: Dünyadaki İslami Finansal Göstergeler	118
Tablo 5: Türkiye'de Faaliyeti Sona Eren Bankalar	138
Tablo 6: Katılım Bankaları Temel Göstergeleri (Bin TL)	152
Tablo 7: Katılım Bankalarının 2025 Hedefine Ulaşma Senaryosu 1	179
Tablo 8: Katılım Bankalarının 2025 Hedefine Ulaşma Senaryosu 2	180
Tablo 9: Katılım Bankalarının 2025 Hedefine Ulaşma Senaryosu 3	181
Tablo 10: Literatür Özet Tablosu	184
Tablo 11: Bankacılık Sektörü Mevduatının Monte Carlo Simülasyonu	195
Tablo 12: Katılım Bankacılığı Kar Payı Monte Carlo Simülasyon Analizi	195
Tablo 13: Bankacılık Sektörü Konut Kredilerinin Monte Carlo Simülasyon Analizi	197
Tablo 14: Katılım Bankacılığı Konut Finansman Oranlarının MCS Analizi	197
Tablo 15: Bankacılık Sektörü Ticari Kredilerinin Monte Carlo Simülasyon Analizi	198
Tablo 16: Katılım Bankaları Ticari Kredilerinin Monte Carlo Simülasyon Analizi	198
Tablo 17: Türk Bankacılık Sektörü ROE Monte Carlo Simülasyonu Analizi	199
Tablo 18: Alt-Üst Band Hesaplama Formülü	200
Tablo 19: Türk Bankacılık Sektörü ROA Monte Carlo Simülasyonu Analizi	200
Tablo 20: Mevduat Bankaları Net Faiz Marjı ve Net Kar Payı Marjı MCS Analizi	201
Tablo 21: Analizde Kullanılan Veri Seti ve Özellikleri (2005-2015 Dönemi)	202
Tablo 22: Bağımsız Değişkenler	203
Tablo 23: Bağımsız Değişkenlerin Değerleri ve Katsayıları	204

Şekil Listesi

Şekil 1: Türkiye İslami Finans Ekosistemi	147
Şekil 2: Faizsiz Finans Standartları Kurumu ve Kurumsal Yönetim....	149

Grafik Listesi

Grafik 1: 2015 Yılında Küresel Faizsiz Finans Varlıklarından Alınan Paylar	114
Grafik 2: Dünyadaki İslami Sektörlerin Gelişme Endeksi	120
Grafik 3: Dünyadaki En Büyük İslami Bankalar	121
Grafik 4: Bahreyn İslami Bankacılık Sıralaması	129
Grafik 5: Suudi Arabistan'da Faaliyet Gösteren En Büyük İslami Bankalar	130
Grafik 6: BAE'de Faaliyet Gösteren En Büyük İslami Bankalar	132
Grafik 7: İngiltere'de Faaliyet Gösteren En Büyük İslami Bankalar	133
Grafik 8: Net İşletme Sermayesi	161
Grafik 9: Vadesiz Mevduat/Toplam Mevdaut ve Özel Cari Hs./Katılım Fonu	162
Grafik 10: Türk Bankalarının Kısa Vadeli Likidite Rasyosu	163
Grafik 11: Bir Aylık Likidite Rasyosu	164
Grafik 12: Türk Bankacılık Sektörü Dönem Net Karı/Zararı Tablosu	164
Grafik 13: Türkiye'deki Katılım Bankalarının Dönem Net Karı/Zararı	165
Grafik 14: Türk Bankacılık Sektörü Net Faiz Marjı ve Net Kar Payı Marjı	168
Grafik 15: Mevduat ve Katılım Bankaları Aktif Karlılığı	169
Grafik 16: Mevduat ve Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı	170
Grafik 17: Mevduat ve Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Rasyosu	171
Grafik 18: Mevduat ve Katılım Bankalarının Takibe Dönüşüm Oranları	172
Grafik 19: Türk Bankacılık Sektörü Şube Başına Düşen Aktif (Bin TL)	173
Grafik 20: Türk Bankacılık Sektörü Şube Başına Personel	174
Grafik 21: Bankacılık Sektörü Personel Başına Vergi Öncesi Kar	174
Grafik 22: Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankalarının Yoğunlaşma Oranı	175
Grafik 23: Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Kaldıraç Oranı	176
Grafik 24: Türk Bankacılık Sektörü Finansman Oranı	177
Grafik 25: Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Payı	178

Grafik 26: Türk Bankacılık Sektörü Mevduat Faizi ve Kar Payı Oranları	191
Grafik 27: Katılım Bankalarının Katılım Hesaplarına Dağıttıkları Kar Payları	192
Grafik 28: Konut Kredileri Ağırlıklı Ortalama Maliyet Gelişimi	193
Grafik 29: Ticari Krediler Ağırlıklı Ortalama Maliyeti	194
Grafik 30: Konvansiyonel-Katılım Bankaları Aktif Karlılığı	205
Grafik 31: Konvansiyonel-Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı	206
Grafik 32: Konvansiyonel-Katılım Bankalarının Kredi/Mevduat Oranı	207
Grafik 33: Mevduat ve Katılım Bankalarının Özkaynağının Aktife Oranı	208
Grafik 34: Mevduatın Aktiflere Oranı	209
Grafik 35: Konvansiyonel-Katılım Bankaları TDO	210
Grafik 36: Vadesiz Mevduatın Toplam Meveduata Oranı	212
Grafik 37: Net Faiz/Kar Payı Marjı Dağılımı	214
Grafik 38: NIM Gerçek Değerler-Model Değerleri ve Artık Değerlerinin Dağılımı	215
Grafik 39: ROE Gerçek Değerler-Model Değerleri ve Artık Değerlerinin Dağılımı	218
Grafik 40: Katılım ve Mevduat Bankalarının ROE Normal Dağılımı	219
Grafik 41: ROA Gerçek Değerler-Model Değerleri ve Artık Değerlerinin Dağılımı	221

Kısaltmalar

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
API	:Açık Piyasa İşlemleri
AAOIFI	:Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
BCH	:Borçlu Cari Hesap
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	:Borsa İstanbul
BNM	:Bank Negara Malaysia
CDO	:Collateralized Debt Obligation (Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri)
CDS	:Credit Default Swap (Temerrüt Takası)
COBİT	:Control Objectives for Information and Related Technology (Bilgi ve İlgili Teknolojiler için Kontrol Hedefleri)
CR	:Cost of Risk (Risk Maliyeti – Karşılıkların Krediyeye Oranı)
DEA	:Data Enveloping Analysis
DESİYAB	:Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBS	:Devlet İç Borçlanma Senetleri
DCR	:Displaced Commercial Risk
EURIBOR	:Euro Bankalararası Borçlanma Oranı
EVDS	:Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FDIC	:Federal Deposit Insurance Corp. (Amerikan Mevduat Güvencesi Kurumu)
FED	:Federal Reserve Bank (ABD Merkez Bankası)
FSB	:Financial Stability Board (Finansal İstikrar Kurulu)
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla (Gross Domestic Product – GDP)
HM	:Hazine Müsteşarlığı
IDB	:İslam Development Bank (İslam Kalkınma Bankası - İKB)
IFSB	:Islamic Financial Services Board
IMF	:International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

IRR	:Yatırım Risk Rezervi (Investment Risk Reserve)
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
KMH	:Kredi Mevduat Hesabı
KOBİ	:Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KTA	:Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı
LIBOR	:London Interbank Offered Rate (Londra Bankalararası Faiz Oranı)
MSC	:Monte Carlo Simülasyonu
MF	:Mevduat Faizi (Kar Payı)
MTA	:Mevduatın Toplam Aktiflere Oranı
M2M	:Parasal Taban / Mevduat
MB	:Merkez Bankası
MSDK	:Malezya Şeriat Danışma Kurulu
NIM	:Net Faiz Marjı (Net Interest Margin)
OCC	:Comptroller of the Currency (Amerika Denetim Otoritesi)
ÖFK	:Özel Finans Kurumu
ÖZTA	:Özkaynaklar/Toplam Aktifler
PER	:Kar Dengeleme Rezervi (Profit Equalization Reserve)
PSK	:Personel ve Şube Çarpımının Krediye Oranı
PSM	:Personel ve Şube Çarpımının Mevduata Oranı
PSTA	:Personel ve Şube Çarpımının Toplam Aktife Oranı
PPK	:Para Politikası Kurulu
ROM	:Rezerv Opsiyon Mekanizması
ROA	:Return on Average Asset (Aktif Karlılığı)
ROE	:Return on Average Equity (Özkaynak Karlılığı)
SPE	:Special Purpose Entities (Özel Amaçlı Şirketler)
SPK	:Sermaye Piyasası Kurumu
SPK	:Sermaye Piyasası Kurumu
SPV	:Special Purpose Vehicle (Özel Amaçlı Aracılar)
SYR	:Sermaye Yeterlilik Rasyosu
TMSF	:Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (Fon)
TBB	:Türkiye Bankalar Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBS	:Türk Bankacılık Sektörü
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDO	:Takibe Dönüşüm Oranı
TIBOR	:Tokyo Bankalararası Borçlanma Oranı
TKBB	:Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TKTM	:Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı
TÜFE	:Tüketici Fiyat Endeksi (Consumer Price Index – CPI)
VOB	:Vadeli İşlem Borsası
VKŞ	:Varlık Kiralama Şirketi (SPV)
VSM	:Vadesiz Mevduatın Toplam Mevduata Oranı
YPNGP	:Yabancı Para Net Genel Pozisyonu

Giriş

Klasik bankacılık sisteminin temeli paranın net bugünkü değeri ve faiz teorisine dayanırken, bireylerin ekonomik kararlarında bencil insan (homo economicus) olarak hareket ettiği varsayılmaktadır. İnsanoğlunun kendi menfaatini herşeyin önüne koyan bu anlayış toplumun menfaatini ve refahını ihmal etmektedir. Hâlbuki İslam ekonomisinde “Maqasid Shari’ah” olarak ifade edilen tabirle; aklın, malın, canın, dinin, neslin, servetin, sosyal varlığın ve çevrenin korunması esastır. Bu sebeple, İslam dininin öngördüğü kural ve ilkelere dayalı finans sisteminde bireylerin kendi faydalarından ziyade tüm toplumun faydasını öne alması beklenilmektedir. Toplumun menfaatinin temin edilebilmesi için ekonomik ilişkilerde öncelikle Allah rızasının kazanılması amaçlanmakta haksızlık ve adaletsizlik kaynağı olarak görülen faizli işlemler yasaklanmaktadır. İslama dayalı finans sistemi teşebbüs ve kar/zarar ortaklığına dayanmaktadır. Bu sistemde faiz ile birlikte garar, hile, zorlama (ikrah), aldatma, gabin, karaborsacılık gibi uygulamalar da kesin olarak yasaklanmaktadır. Bununla birlikte işletmelerin hayatta kalabilmeleri için yeterli seviyede karlarla yetinilmesi tavsiye edilmektedir. Faizsiz finans sisteminde sosyal adaletin tesis edilebilmesi için bireylerin öncelikli olarak sosyal sorumluluk bilincinde olmaları, zekat, sadaka ve karz-ı hasen gibi uygulamalara başvurmaları emredilmektedir.

Türkiye’de katılım bankacılığı adı altında faaliyetlerini yürüten bankalar için dünyada “İslami Bankacılık” (Islamic Banking) veya “Faizsiz bankacılık” (interest/riba-free banking) gibi terimler kullanılmaktadır. Bu çalışmada katılım bankalarını ifade etmek üzere, özel olarak Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ve katılım bankacılığı sektörünün ifade edildiği yerler dışında, “İslami bankacılık” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Faizsiz finans uygulamalarının önemi yalnızca konvansiyonel finansın ikamesi olması veya konvansiyonel sistemden kaynaklanan risklerin azaltılması için bir alternatif sunması olarak görülmemelidir. Faizsiz finans değişen dünya siyaseti, ekonomisi ve teknolojik gelişmelerle birlikte değerlendirilmek durumundadır. Çin’in serbest piyasa sistemini benimsemesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1991’de dağılmasının ardından dünya tek kutuplu hale gelmiş ve Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) kontrolünde bulunan serbest piyasa sistemine dönüşmüştür. 1980’lerden sonra küreselleşmenin hız kazanması bilgisayar, internet ve akıllı telefon gibi yeni teknolojilerin kısa sürede dünyanın pek çok yerine ulaşması tek kutuplu dünyanın oluşmasını hızlandırmıştır. Küreselleşmenin bu denli hızlı olması ve yeni teknolojik icatların gelişmekte olan ülkelere transfer edilmesi çok uluslu şirketlerin ön ayak olması ile mümkün olmuştur. Ayrıca, 2000’li yıllardan sonra özellikle; internet ağıyla oluşan siteler toplumsal network ağının gelişmesine ve tüketici alışkanlıklarının değişmesine yol açmıştır.

Son küresel finans krizi sonrası finansal sistemin yeniden düzenlenmesi ve finansal istikrarın sağlanması pek çok platformda tartışılmaktadır. İslami (faizsiz) bankacılık sektörü son yarım asırdır kendine has ürün ve uygulamalarla faaliyetlerini sürdürmektedir. İslami finans sisteminin reel ekonomiye ve risk paylaşımına dayanması, türev işlemlerin yaygın olmaması ve kaldıraç oranlarının düşük olması gibi nedenler faizsiz bankacılık sektörüne olan ilgiyi arttırmaktadır. Artan ilgi ile birlikte 2015 yılı itibarıyla dünyada İslami bankacılık sisteminin 2 trilyon dolara yaklaşmasına karşın geleneksel finans sistemi içerisindeki payı hala % 2'ler civarındadır. İslami bankacılığın, konvansiyonel bankacılığa nispetle, son yıllarda daha yüksek büyüme oranları gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu büyüme oranlarının önümüzdeki yıllarda da tekrar etmesi durumunda İslami bankacılığın 2025 yılında %10'lara çıkması öngörülmektedir.

Dördüncü sanayi devriminde, iş gücünden ziyade teknoloji odaklı akıllı makinelerin ön planda olması klasik üretim standartlarının değişmesine yol açmaktadır. Finansal teknolojik yenilikler klasik bankacılığın işlevlerinin akıllı cihazlarla ülke sınırları ve mevzuat kısıtlamaları olmadan yapılmasının mümkün olacağı ön görüşü bulunmaktadır. Çalışma koşullarını, finansal ürünlerini yeni duruma uyarlayamayan ve finansal inovasyonlara kapalı olan finansal kuruluşların ileride başarılı olma şansı bulunmamaktadır. İslami finans, ortaklığa, kar paylaşımına ve reel ekonomiye dayanan anlayışı ve ürün yapısı ile finansal inovasyonların ve teknolojik imkânların geliştirilmesi için en uygun finansal sistemlerden biridir. Bu çalışmada, yeri geldikçe İslami finansın bu özelliği detaylı şekilde vurgulanacaktır.

Bu çalışmanın en önemli amacı, katılım bankalarının ve mevduat bankalarının piyasa etkinliğinin karşılaştırmalı analizidir. İlk bölümde, finansal piyasalarda teorik çerçeve, finansal aracılık teorisi, piyasa yapıcılığı teorisi, finansal piyasalarda etkinlik kavramı ve piyasa yapıcılığı teorik yapısı gibi kavramlara yer verilmiştir. Ayrıca, faizsiz bankacılığın tarihçesi ve gelişim süreci, serbest piyasa sisteminde faiz teorisi ve faizin belirlenme yöntemlerine de yer verilmiştir. Üstelik, bu bölümde İslami bankacılığın tarihçesi, İslami finans teorileri, İslam ahlak ekonomisi ve katılım bankalarının piyasa yapıcılığı konusu ele alınmıştır. Bankacılık sektörünün piyasa etkinliği için ve piyasa yapıcılığı için gerekli şartlar araştırılarak katılım bankalarının da piyasa yapıcılığı fonksiyonu üstlenebilmeleri için gerekli öneriler sunulmuştur. Ayrıca piyasa etkinliğine ilişkin literatür taraması yapıldığında, bankaların piyasa etkinliğinin ölçümünde finansal rasyo analizi, regresyon analizi ve parametrik olmayan yöntem olarak veri zarflama analizi gibi yöntemlerin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, finansal rasyo analizine, regresyon analizine ve Monte Carlo simülasyonuna yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde İslami finansın temel sorunları ve çözüm önerileri, İslamın finansa bakışı, İslami yasal otoriteler, faizsiz bankacılığın

finansal sistemdeki yeri, katılım bankalarının denetimi, İslami kaynaklarda ticaret, kutsal dinlerde faiz yasağı ve İslami kaynaklarda faiz yasağı incelenmiştir. Ayrıca, bu bölümde kar payı ve faiz ilişkisi farkları, İslami finansa etik ilkeler ve Dünya’da “Shariah Board” olarak bilinen danışma kurullarının yapısının nasıl dizayn edildiği açıklanmıştır. Üstelik, İslami finans yaklaşımında etik ilkeler ve erken ödeme indirimi ile erken ödeme cezasının İslam hukukundaki yeri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümünde faizsiz finans sisteminde risk türleri ve risk yönetimi ile birlikte faizsiz finansa dayalı ürünler de detaylı bir şekilde incelenmiştir. Konvansiyonel bankacılıktaki risk türlerinden kredi riski, likidite riski, kar payı (faiz) riski, piyasa riski, operasyonel risk ve katılım bankalarının kendisine has olan şer’i risk incelenmiştir. Faizsiz finansa pek çok ürün bulunmakla birlikte en fazla kullanılan yöntemlerden icara (finansal kiralama), muşaraka (sermaye ortaklığı), mudaraba (emek-sermaye ortaklığı), murabaha, sukuk (kira sertifikası), selem, istisna, tavarruk, karz-ı hasen, menafaa, müsaveme, musakat-muzaraa, isticrar, tekafül (İslami sigortacılık), kredi kartı (murabaha kart), gayrinakdi krediler ve türev işlemler ele alınmıştır. Ayrıca, mezkûr bölümde dünyada İslami bankacılık büyüklükleri analiz edilerek, sektör ortalamasına göre pazar payı %10 üzerinde olan ülkelerden, Malezya, Suudi Arabistan, Pakistan, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) örnekleri incelenerek Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde bankacılık sektörünün finansal verileri başlığı altında bilanço, kar zarar ve özkaynak tablolarına yer verilmiştir. Bu bölümde bankacılık ve finans sektörlerinde kullanılan en önemli rasyolar paylaşılmıştır. Rasyo analizi hazırlanırken IMF ve IFSB’nin kabul etmiş olduğu finansal sağlamlık göstergelerine ilişkin rasyolar ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) esas aldığı önemli rasyoların bir bölümüne de yer verilmiştir. Özetle, konvansiyonel ve katılım bankalarının sermaye yeterlilik rasyosu, takibe dönüşüm oranları, aktif karlılığı, özkaynak karlılığı, personel ve şube başına düşen aktif, net faiz marjı ile net kar marjı gibi önemli rasyolar kullanılmıştır. Öte yandan, piyasa yoğunlaşma oranı olarak bilenen Herfindahl İndeksi ile katılım bankaları ve mevduat bankalarının yoğunlaşma oranları incelenmiştir.

Bu çalışmanın son bölümünde ise “*Monte Carlo Simülasyonu*” ve “*Doğrusal Regresyon*” metodları kullanılmıştır. Monte Carlo simülasyonunda mevduat faizi (kar payı oranı), konut kredisi faiz (finansman) oranı, aktif karlılığı (ROA), özkaynak karlılığı (ROE) ve net faiz (kar payı) marjı (NIM) hem katılım bankacılığı için ve hem de mevduat bankaları için hesaplanmış ve birbiri ile karşılaştırılarak birbirlerine üstünlüğünün bulunup bulunmadığı test edilmiştir. Monte Carlo Simülasyonu (MCS) çalışması ile mevduat bankalarının ortalama mevduat oranları ile katılım bankalarının katılım fonları

karşılaştırılarak hangi banka türünün müşteriye daha yüksek faiz veya kar payı dağıttığı analiz edilmiştir. Ayrıca, kredi rakamları incelenerek konvansiyonel ve katılım bankalarından hangisinin müşterileri daha ucuz fonladığı araştırılmıştır. Doğrusal regresyon modelinde ise katılım bankalarına kukla (dummy) değişken konularak ROA, ROE ve NIM bağımlı değişken olarak test edilmiştir. Regresyon modelinde bağımsız değişken olarak makroekonomik göstergeler, bankacılık sektörünün aktif kalitesi, operasyonel maliyet, para arzı ve likidite yönetiminde kullanılan birtakım rasyolardan yararlanılmıştır.

Sonuç kısmında ise tüm bölümlerden elde edilen bilgi ve bulguların özeti verilerek ulaşılan sonuçlar ve getirilen önerilere yer verilmiştir.

1. Bölüm

Finansal Piyasaların Etkinliğine Ve Sistemsel Kavramlara İlişkin Teorik Çerçeve

Ulusal ve uluslararası alanda ekonomik büyüme ve kalkınmanın ana kaynaklarından birisi verimliliktir. Globalleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde düşük verimlilik tuzağına düşmüş şirketlerin yaşama şansı bulunmamaktadır.¹

Etkinlik, mevcut teknoloji ve teknolojik değişme çerçevesinde muayyen girdi bileşiminin kullanılarak maksimum çıktı üretilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Verimlilik, etkinliğe kıyasla daha sınırlı olup toplam çıktının toplam girdiye oranıdır. Verimlilikte çıktı ve girdi için bir faktör kullanılırken etkinlikte hem girdi ve hem de çıktı tarafında birden fazla faktör kullanılmaktadır. Teknik etkinlik kavramı ise üretim sürecinde savurganlığın olmadığı en uygun bileşimin kullanılmasıyla maksimum çıktının elde edilmesidir. Girdi ve çıktı fiyatlarının göz önünde bulundurularak en uygun kombinasyonun seçilmesindeki başarı fiyat etkinliği, uygun ölçekte üretim yapılması ise ölçek etkinliği olarak açıklanmaktadır.²

Finansal piyasalarda ilk etkinlik çalışmaları Fama (1970) tarafından geliştirilen Etkin Piyasa Hipotezi ile başlamıştır. Etkin finansal piyasa, menkul kıymet fiyatlarının tüm bilgiyi doğru olarak yansıttığı piyasa şeklinde tanımlanmaktadır. Etkin piyasa hipotezine getirilen en önemli eleştiri yatırımcıların tamamının akılcı (rasyonel) olamayacağıdır.³ Sonraki dönemlerde ise bu hipotezin gerçeği yansıtmadığı onun yerine uyarlayıcı beklentiler teorisi⁴ ve davranışsal finans teorisi⁵ geliştirilmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda etkinlik olarak maliyet ve kaynak tahsisi etkinliği ölçütü de kullanılmaktadır. Maliyet etkinliği, fiziksel ve teknik araçlarla belli bir girdinin kullanılması ile firmanın daha fazla çıktı elde edebilme kabiliyetidir. Kısaca ifade etmek gerekirse maliyet etkinliği belli bir girdi ile maksimum çıktı elde edilmesidir. Kaynak tahsisi etkinliği ise en ucuz

¹ Reha Yolalan, **Bankacılıkta Verimlilik Konferansı Açılış Konuşması**, TBB, İSTANBUL, 2001.

² Selçuk Cinci & Armağan Tarım, **Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-Malquist TFP Endeksi Uygulaması**, TBB, Mayıs 2000, ss.1-29.

³ Fisher Black, "Noise", **Journal of Finance**, Volume 41, Issue 3, 1986, ss. 529-543.

⁴ Gregory Chow, **Rational Versus Adaptive Expectations in Present Value Models**, Econometric Reserach Program, Princeton University, 1988, ss.1-21.

⁵ Amlan Jyoti Sharma, "The Behavioural Finance: A Challenge or Replacement to Efficient Market Concept", **The SIJ Transactions on Industrial, Finance and Business Managemet**, V. 2, No. 6, 2014, ss. 1-5.

üretim kanallarını kullanarak etkin çıktı üretilmesidir. Yani minimum bir girdi ile belli bir hasıla elde edilmeye çalışılmasıdır.⁶

Etkin piyasalar hipotezinin aksine, asimetrik bilginin varlığı, ahlaki riziko ve asil-vekil sorunu nedeniyle kriz olasılığının her zaman ihtimal dâhilinde olduğu; piyasa disiplininin öngörülen faydaları her zaman sağlamadığı, bireylerin ve piyasaların zaman zaman rasyonel olmadıkları, aşırı risk iştahı, yüksek borçluluk oranları ve sürü davranışı nedeniyle piyasaların aslında etkin olmadığı, ayrıca piyasaların etkin olmamasının yanı sıra büyüme dönemlerinde gözlenen aşırı iyimserliğin ekonomik krizlerin oluşmasında rol oynadığı ileri sürülmektedir. Dünyadaki pek çok krize bakıldığında hisse senetleri piyasasının krizden önceki 3-4 yıl içerisinde artış göstererek zirve noktasına çıktığı ve krizin yaşanmasından sonraki 2-3 yıl boyunca sürekli azaldığı ve düzelmenin 3 yıl sonra başlayarak kriz öncesi seviyesine gelmesi suretiyle kriz döngüsünü tamamladığı görülmektedir.⁷ 8-10 yılda bir tekerrür eden küresel ve bölgesel krizlerin kapitalizmin doğasından ve yapısal sorunlardan meydana geldiği, aşırı hırsın, yüksek kar iştahının ve düzenleme boşluklarının bu krizlere davetiye çıkardığı ifade edilmektedir.⁸

Global anlamda İslami bankacılık son yarım yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Faize dayalı ekonomik sistemlerde üretimin 4 faktörü ve her bir faktörün bir getirisi bulunmaktadır. Sermayenin getirisi faiz, toprağın getirisi kira, işgücünün getirisi ücret ve müteşebbisin getirisi kârdır. İslami ekonomik sistemde de sermaye, toprak ve işgücü bulunmaktadır. Ancak sermayenin getirisi faiz değil kârdır. İslami yaklaşımda sermaye yükümlülüğünün veya kaynakların telafisi için kar kullanılmaktadır. Bakiyenin negatif olması durumunda ise kar yerine zarar kullanılmaktadır. Üretimin bir diğer unsuru olarak kira işleminin konusu mallar ise ev, araç, fabrika, makine gibi varlıklardır. Söz konusu varlıklar, kiralama veya finansal kiralama yoluyla başkasının intifasına verilmesi durumunda, kira getirisi sağlamaktadır. İşgücünden dolayı, yani fiziksel veya zihinsel çalışmanın sonucunda ortaya çıkan organizasyon ve planlama karşılığında ise ücret alınmaktadır. İslami ekonomik sistemde kâr, sermayenin verimliliği, müteşebbisin yatırımı ve çalışanların sağladığı kazancın ödülüdür.⁹

⁶ Zubair Hasan, "Evaluation of Islamic Banking Performance: On the Current use of Econometric Models", **Munich Personal RePEc Archive**, 2005, ss. 1-17.

⁷ Carmen M. Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, **Bu Defa Farklı, Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi**, İstanbul: NTV Yayınları, 2010.

⁸ Göksel Tiryaki, **Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi İşığında)**, TBB Yayınları, İstanbul.Y No: 289, İstanbul 2012, s. 7.

⁹ Muhammad Ayub, **Understanding Islamic Finance**, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2007, ss. 35-36.

1.1. Finansal Piyasalara İlişkin Teorik Çerçeve

Finansal piyasaların işleyişinin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için genel ekonomik sistemin işleyişinin ortaya konulması gerekmektedir. Zira finansal piyasalar mevcut ekonomik sistemimizin bir tezahürüdür. Özellikle üretim fonksiyonları, fiyat mekanizması veya piyasalara devlet müdahaleleri gibi ekonomik etkenler finansal piyasaların işleyişinde önemli etkilere sahiptir.

Çağdaş klasik ekonomi sisteminin temelleri, Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği kitabında sistemleştirdiği ekonomi anlayışına dayandırılır. Smith serbest piyasa sisteminde görünmez el olduğuna ve piyasanın kendiliğinden tam istihdama geleceğini savunur. John Maynard Keynes 1929 Ekonomik Buhranı'nda piyasada görünmez elin bulunmadığına devletin para politikası yanında maliye politikasını da kullanarak ekonomiye müdahale etmesi suretiyle tam istihdamın gerçekleşeceğini ifade etmektedir.¹⁰

John Muth'un rasyonel beklentiler teorisi ise bir varlığın değeri, o varlıkla ilgili tüm mevcut bilgilerin ve gelecekteki koşulların dikkate alınmasıyla oluşturulmuştur. Temel olarak, tüketiciler fayda maksimizasyonuna ve üreticiler ise kar maksimizasyonuna ulaşmak isterler. Rasyonel beklentiler teorisinde, karar alıcılar bazı bilgilerden haberdar olmayabilirler veyahut tüm bilgiye sahip olsalar bile yine de en doğru kararı alamayabilirler.¹¹ Devletin müdahalesi, bilgi farklılıklarının bulunması, teknolojik gelişmeler ve piyasalar üzerinde yasal sınırlamaların olması gibi dış faktörler en iyi kararın alınmasını engelleyebilmektedir. Rasyonel beklentiler teorisi Lucas, Wallace ve Sargent gibi iktisatçılar tarafından makroekonomiye uyarlanarak Yeni Klasikler Ekolünü oluşturmuşlardır. Bu teori, para politikasının sadece fiyatlar genel seviyesini etkileyeceğini, maliye politikasının ise uzun dönemde üretim ve istihdam üzerinde olumsuz etki oluşturacağını ifade etmektedir.¹²

Finansal piyasalardaki etkinlik çalışmaları ilk olarak Fama (1970) tarafından geliştirilen Etkin Piyasa Hipotezi ile ortaya konulmuştur. Etkin piyasada tüm katılımcılar akılcı iken tek bir alıcının veya satıcının piyasayı tek başına değiştirme şansı olmadığı gibi normalin üzerinde kar elde etme imkânı da bulunmamaktadır. Etkin piyasa teorisinde piyasa oyuncularının tamamı bilgiye maliyetsiz olarak erişebilmektedir. Bütün yatırımcılar akılcı davranmasa bile piyasalar her zaman etkindir ve dengededir. Etkin piyasalar hipotezi üç temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, yatırımcıların menkul kıymet piyasasında mantıklı (rasyonel) davrandığı ilkesidir. İkinci

¹⁰ İsmail Türk, **Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Tarihleri**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2006.

¹¹ John Muth, "Rational Expectations and the Theory of Price Movements", **Econometrica**, V. 29, N. 3. 1961, ss. 315-335.

¹² Vural Fuat Savaş, **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2007.

varsayımda yatırımcılar rasyonel değilse rastgele davrandıkları için fiyatları etkileme imkânları bulunmamaktadır. Son olarak, rasyonel davranan yatırımcıların arbitraj yapması mantıklı olmayan yatırımcıların fiyatlar üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü alım-satım işlemleri arasında korelasyon olmadığından bir kişinin yaptığı alım diğer tarafın yaptığı satım işlemidir¹³. Ayrıca, piyasadaki fiyat tahminlerinin tam olarak yapılamaması nedeniyle yeterli bilgiye sahip olmayan yatırımcıların bile uzmanlar kadar getiri sağlayabileceği ifade edilmektedir.¹⁴

Etkin piyasa hipotezinde güçlü tipte, yarı güçlü tipte ve zayıf tipte olmak üzere üç tür etkinlik tanımı yapılmıştır. Bu sınıflandırmada menkul kıymet fiyatlarını etkileyen geçmiş bilgileri, kamuya açıklanmış bilgileri ve firmaların içeriden öğrenilebilen bilgileri kullanılmaktadır.¹⁵ Kamuya açıklanan bilgi kullanılarak piyasa üzerinde getiri sağlamak mümkün değildir. Yatırımcı bu bilgiyi kullanarak gelecek kar getirisini kesin olarak belirleyemez. Güçlü formdaki etkin piyasa hipotezi kapsamında şirket üst düzey yöneticilerinin içerideki bilgileri kullanarak piyasa üzerinde ortalama getiri sağlayabileceği ifade edilmekle birlikte¹⁶ kanunlara uygun olarak hareket edilmesi durumunda¹⁷ ve piyasadaki temel analiz yöntemleri kullanılarak böyle bir yüksek karın ve arbitraj imkânının mümkün olmayacağı ifade edilmektedir.¹⁸

Hisse senedi blok satışlarının fiyatlar üzerindeki etkisi arbitraj imkânının bulunmasına ve hisse senetlerinin ikamesi ile yakından ilişkilidir. Şayet arbitraj imkânı varsa hisse senedi yüksek fiyattan satılacak ve onun yerine daha ucuz olan hisse ikame edilecektir. Bir süre sonra piyasada yüksek hisselerin yerine ikame edilecek hisse kalmayacağı için fiyatlar eşitlenecek ve arbitraj imkânı sona erecektir.¹⁹

Etkin piyasa hipotezine getirilen en önemli eleştiri yatırımcıların tamamının akılcı (rasyonel) olamayacağıdır. Bazen yatırımcılar bir bilgiye dayanmadan gürültü (noise) saikiyle hareket edebilmektedir. Bu modelde geleceğe ilişkin iş döngüsü, işsizlik, sektörel belirsizlik, enflasyon, kur riski, gelecekteki talep ve arz ile teknolojik yenilikler söz konusudur.²⁰ Ayrıca,

¹³ Eugene Fama, **Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work**, Journal of Finance, 25, s. 1970, 383-417.

¹⁴ Burton Malkiel, **The Efficient Market Hypotesis and Its Crisis**, Journal of Economics Perspectives, V.17 N.1., 2003, sf. 59-82.

¹⁵ Eugene Fama, **a.g.m.**, 1970, ss.383-417.

¹⁶ Meltem Gürünlü, **Finansal Piyasaların Etkinliği Teorisinden Davranışsal Finansa: Finans Teorisinin Evrimi**, Maliye Finans Yazıları, Temmuz 2011, ss.31-46.

¹⁷ Nejat Seyhun, **Investment Intelligence from Insider Trading**, MIT press, Cambridge, 1998.

¹⁸ Kadir Can Yalçın, "Market Rationality: Efficient Market Hypotesis versus Market Anomalies", **European Journal of Economic and Political Studies**, 2010, ss.23-35.

¹⁹ Myron Scholes, "The Market for Securities: Substitution versus Price Pressure and the Effect of Information on Share Prices", **Journal of Business, University of Chicago Press**, C. 45-2, 1972, ss. 179-211 .

²⁰ Fisher Black, **Noise**, Journal of Finance Volume 41, Issue 3, 1986, sf. 529-543.

yatırımcıların istatistiki veri yerine geçmiş kısa süreli bilgiler kullanılarak geleceği tahmin etmeye çalışmaları bir başka eleştiri konusudur.²¹ Yatırımcıların daha az risk ile daha yüksek getiri elde etme çabaları piyasalarda etkinliğe olan ilgiyi arttırmaktadır. Ancak, beklenti teorisinde (expected theory) kazanma ve kaybetme ihtimali eşit olan durumlarda insanların riskten kaçınmayı tercih edeceği ifade edilmektedir. Örneğin bir hisse senedinin fiyatı düştüğünde yatırımcı hisseyi satmak yerine elinde tutmayı tercih edecektir.²²

Uyarlayıcı beklentiler teorisi, geçmişteki verilerin ortalaması dikkate alınarak gelecek hakkında uyarılama yapılmasına dayanmaktadır. Bu teori rasyonel beklentiler teorisi ile birlikte regresyon analizine tabi tutulduğunda uzun vadeli hisse senetleri fiyatı ile faiz oranları tahmininde istatistiksel olarak anlamlı sonuca ulaşılmıştır.²³

Teorik olarak finasta, temel yaklaşım yatırımcıların mantıklı davranması şeklindedir. Ancak, yapılan pek çok çalışmada yatırımcıların karar alma sürecinde mantıklı davranmadığı belirtilmektedir.²⁴ Kamuoyuna açıklanmış bilgilerle ve rastgele davranarak aşırı kazanç elde etmek mümkün görülmemektedir.²⁵ Herkesin akılcı davranması ve maksimizasyon sorununu tek başına çözebilmesi mantıklı bir düşünce değildir. Davranışsal finansın temel yaklaşımı, yatırımcıların her zaman akılcı davranmadıklarını, dünya piyasalarındaki yatırımcıların aynı bilgiye aynı zamanlarda ulaşmadıklarını, psikolojik, duygusal, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi faktörlerin yatırımcıların kararlarını etkilediğini ifade etmektedir.²⁶

Tam rekabet piyasa dengesi, piyasa oyuncularından toplam arz ve toplam talep fiyatlarının keşiştiği yerde oluşur.²⁷ Tam rekabet piyasasında yatırımcıların rastgele işlem yaptıklarını ve getirilerin önceden tahmin edilmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir. Piyasada para kazanan bir kişinin toplum ve başkalarından ziyade öncelikle kendi menfaatini öne çıkarması, mevsimsel etki ve gelecekteki piyasa şartlarının tam olarak öngörülememesi gibi nedenler tam rekabetçi piyasaların etkin olmasını

²¹ Meltem Gürünlü, **a.g.m.**, 2011, ss.31-46.

²² Daniel Kahneman ve Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", **Econometrica**, 1986, ss.263-292.

²³ Gregory Chow, "Rational Versus Adaptive Expectations in Present Value Models", **Econometric Reserach Program**, Princeton University, 1988, ss.1-21.

²⁴ Farida Yasmeen and Al Mamun, "Are Investors Rational, Irrational or Normal?" **Journal of Economic and Financial Studies**, 2015, ss.1-15.

²⁵ Dilip Kumar, **Weighted Bootstrap Approach for the Variance Ratio Tests: A Test of Market Efficiency**, Scientific Research Publishing, 2016.

²⁶ Amlan Jyoti Sharma, "The Behavioural Finance: A Challenge or Replacement to Efficient Market Concept", **The SJ Transactions on Industrial, Finance and Business Managemet**, V. 2, No. 6, 2014, ss.28-30.

²⁷ Darrel Duffie, "Black, Merton and Scholes-The Central Contributions to Economis", **Scand. Journal of Economics**, Stanford University, USA, 1998, ss. 411-424.

engellemektedir.²⁸ Ayrıca, etkin olmayan pek çok pazarda, sağlıklı bilginin bulunmaması ve piyasa tutarsızlıkları (market anomalies) yüzünden yatırımcıların mantıklı davranmadığı ifade edilmektedir.²⁹ Bu sebeple, tüm yatırımcıların akılcı davranması mümkün değildir. 2000'li yıllarda görülen “dot.com” krizi ve 2008 yılındaki “mortgage krizi” piyasaların etkin olmadığını ve yatırımcıların rasyonel davranmadığını göstermektedir. Krizlerin daha iyi analiz edilebilmesi için davranışsal finansın etkin piyasa hipotezi ile birlikte kullanılması ve bütüncül bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir.³⁰

İnsanlık tarihi incelendiğinde ilk dönem insanların başlangıçta trampa ekonomisi kullandığı görülmektedir. Zamanla, malların stoklanması, taşınması ve bölünmesinin efektif olmaması gibi nedenler yüzünden ticari işlemlerde altın, gümüş ve bakır gibi madenlerden üretilen paralar kullanılmaya başlanmıştır. Madeni paraların kullanılmaya başlanması milattan önce 5000 yıllarına kadar dayandırılmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun kullandığı altın paraya dinar (denarius); Pers İmparatorluğu'nun kurduğu gümüş paraya dirhem ve Bizans İmparatorluğunun kullandığı gümüş paraya da dirhem (drachma) denilmektedir. İkinci Halife Hz. Ömer döneminde 22 karat bir dinarın ağırlığı 4.3 gram ve bir dirhemın ağırlığı ise 3 gram olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Halifenin, 7 dinarı 10 dirheme endekslediği tahmin edilmektedir.³¹ Zaman içerisinde insan nüfusunun artması, ticari işlemlerin çoğalması buna karşılık para olarak kullanılan kıymetli madenlerin doğada yetersiz olması, transferinde zorluklar bulunması ve yapılan savaşlar nedeniyle ekonomilerin açık vermesi gibi faktörler devletlerin para basmak suretiyle bu açıkları kapatamaması gibi nedenler altın ve gümüş gibi madeni paralar yerine banknot olarak ifade edilen kâğıt para sisteminin hayata geçirilmesine yol açmıştır. Kâğıt paranın herkes tarafından aynı değerinde kabul edilmesi, kolaylıkla taşınması ve bölünebilmesi, değer saklama aracı olması gibi fonksiyonlarının bulunması günlük hayatımızın vazgeçilmezi durumuna getirmiştir.

Son yıllardaki teknolojik gelişmelerle birlikte, nakit paranın yanı sıra ticari hayatımızın içerisinde dahil olan kredi kartı kullanımı, elektronik çek, havale, EFT gibi uygulamalar ekonomik hayatı kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, hem gerçek kişiler ve hem de ticari kuruluşlar futures, forward, opsiyon ve swap ve benzeri türev işlemler gibi yeni finansal enstrümanlara başvurmaktadır. Söz konusu türev işlemler riskten korunma amaçlı olabileceği gibi, spekülâtif amaçlarla da kullanılabilir. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte, başta Rusya olmak üzere, söz

²⁸ Paul Samuelson, “Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly”, **Industrial Management Review**, 1973, ss. 369-374.

²⁹ Farida Yasmeen and Al Mamun, **a.g.m.**, 2015, ss. 14-15.

³⁰ İhsan Kulalı, “Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans Çalışması”, **Journal of Finance and Banking Studies**, C.5, N.2, 2016, ss. 46-57.

³¹ Yahia Abdul-Rahman, **The Art of Riba Free (RF) Islamic Banking and Finance**, 2. Edition, John Wiley & Sons, New jersey, 2014, s. 105.

konusu Birlik üyesi olan ülkelerde yaşayan pek çok fizikçi ve mühendis akademisyen batılı ülkelere göç ederek bankacılık ve finans alanına yönelmiştir. Mühendislerin bankacılık alanında faaliyette bulunması finansal mühendislik olarak adlandırılan disiplinin doğmasına ve sentetik ürün diye tabir edilen CDS ve CDO gibi karmaşık türev işlemlerinin görülmesine yol açmıştır.

Serbest piyasa finans sisteminde tasarruf sahipleri ve bu tasarrufları borçlananlar doğrudan veya dolaylı olmak üzere iki kanal sayesinde ilişki içindedirler. Fon fazlası olanlar ile fon talebi olanlar bankacılık sistemi veya diğer aracı kuruluşlar vasıtasıyla dolaylı olarak veya menkul kıymetler borsaları gibi doğrudan finansal piyasalar sayesinde etkileşim içerisine girebilmektedir. En yaygın dolaylı etkileşim bankalar vasıtası ile gerçekleşmektedir. Örneğin ev veya araba kredisi kullanılması durumunda para doğrudan tasarruf sahiplerinden değil, finansal kuruluşlardan temin edildiği için dolaylı finansman yöntemi kullanılmaktadır. Ancak menkul kıymetler borsasında herhangi bir şirketin hissesinin alınması veya herhangi bir şirkete ait tahvilin alınması durumunda söz konusu şirket doğrudan fon sahiplerinden kaynak sağlamış olmaktadır. Genellikle en yaygın borç veren kesim hane halkı iken borç alanlar ağırlıklı olarak firmalar ve hükümetlerdir.³²

1.2. Finansal Aracılık Teorisi

Bankaların temel işlevi finansal aracılık işlemleri yaparak mevduat toplamak ve kredi kullandırmaktır. Finansal aracılık işlemleri yapan katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında katılım bankalarının daha düşük kaynak imkânlarına sahip olduğu ve bu sebeple kaynaklarını daha etkin kullanması gerektiği ifade edilmektedir.³³

Finansal aracı kurumlar genellikle üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar mevduat toplayan kuruluşlar, yatırım aracı kurumları ve tasarruf kuruluşlarıdır. Sözleşmeli tasarruf kurumları, sigorta şirketleri ve emeklilik fonlarından; yatırım araçları ise finansman şirketleri ve yatırım fonlarından oluşmaktadır.³⁴ Türkiye’de bankalar kendi aralarında mevduat, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Mevduat bankalarının halktan ve şirketlerden mevduat, katılım bankalarının ise katılım fonu toplama yetkisi bulunmaktadır. Toplanan mevduat ve katılım fonları kredi kullanılmak suretiyle fon talep edenlere verilmektedir.

³² R. Glenn Hubbard, Anthony Patrick O'brien, **Money, Banking and the Financial System**, International Edition, Prentice Hall, 2012,s.4.

³³ H. Ali Ata & Mehmet Fatih Buğan, "Factors Affecting the Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Turkey", **Journal of Islamic Economics**, Banking and Finance, Volume: 12, No.1, Jan-Mar, 2016, ss. 90-97.

³⁴ Frederic S. Mishkin, **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000, ss. 39.

Hane halkı ve şirketlerin önemli bir kısmı fon ihtiyaçlarını genellikle bankalardan temin etmektedir. Bankacılık sisteminde gelişmiş pek çok ürün ve nitelikli insan kaynağı bulunmaktadır. Bu durumun en önemli sebepleri, bankaların ihtisaslaşmış kuruluşlar olması nedeniyle asimetrik bilgi sorununu kolaylıkla çözebilmesi ve ölçek ekonomisinden yararlanarak aracılık maliyetlerini indirebilmeleridir.³⁵ Yapılan çalışmalarda düşük faiz oranlarının bankaların aracılık işlevini daha etkili bir şekilde yerine getirmelerini sağladığı ifade edilmektedir.³⁶

Bankalar kurumsallaşmış ve bankacılık alanlarında ihtisaslaşmış şirketler oldukları ve uzman personel çalıştırdıkları için asimetrik bilgi konusunda mevduat müşterilerine göre daha çok bilgiye sahiptirler. Asimetrik bilgi (asymmetric information), ekonomi ve finansal piyasalar konularında, bir tarafın diğerine göre daha doğru veya daha fazla bilgi sahibi olması ve alım-satım işlemlerinde avantajlı konumda bulunmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ekonomilerde bankacılık sektörünün yanı sıra sigorta şirketleri, bireysel emeklilik, faktöring, yatırım aracılığı, finansal kiralama şirketleri ile vakıf ve fonlar piyasada önemli oyuncular olarak görülmektedir. Öte yandan, Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalar da ise bankacılık sektörü finans sektörünün egemen gücü olduğundan bahse konu şirketlerin finansal aracılık fonksiyonu ve piyasa yapıcılığı çok sınırlı kalmaktadır.

Bankaların bankacılık sistemindeki en önemli fonksiyonlarından birisi de para yaratma mekanizmalarına başvurmalarıdır. Kaydi para çarpanı, kredi yolu ile yaratılan kaydi paranın, sisteme mevduat olarak dönmesi ve yeniden krediye dönüştürülerek sisteme eklenmesi ve aynı sürecin zorunlu karşılık seviyesinin altına inene kadar sürdürülmesidir. Klasik kaydi para çarpanı aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

$$\text{Kaydi Para Çarpanı } (k) = \frac{1}{\text{Rezerv Oranı } (r_r)}$$

Bankaların para yaratma kabiliyetine munzam karşılıkların yanı sıra menkul kıymete dönüştürme oranını da ilave edilir. Diğer tüm şartlar aynı iken yaratılan kredilerin menkul kıymete dönüştürülerek yeniden kaynak

³⁵ Gary Gorton ve Andrew Winton, "Financial Intermediation", **The Wharton School Financial Institutions Center**, Working Paper, 2002, ss.2-28.

³⁶ Ersan Özgür, "Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği", **Doktora Tezi**, Afyonkarahisar 2007, ss.1-25.

edinilmesi ve elde edilen kaynağın yeniden sisteme sokularak krediye dönüştürülmesi çarpanın formülasyonunda ayrıca bir çarpan doğurur.³⁷

Bankalar akreditif, teminat mektubu veya kredi kartı uygulamaları sayesinde gayrinakdi kredi imkanlarını kullanabilmektedir. Müşterilerin taahhütlerini yerine getirmeyip teminat mektuplarının tazmin olmadığı ve kredi kartı müşterisinin borcunu ödemediği müddetçe bankalar sadece genel karşılık ayırmaktadır. Ancak teminat mektubunun tazmin olması ve kredi kartı sahiplerinin borcunu ödememesi durumunda genellikle müşterilere normal kredi kullandırılma yoluna gidilmektedir. Yani gayrinakdi kredi bilanço içinde aktiflerin altında izlenen kredi işlemine dönüşmektedir. Müşterilerin temerrüt etmesi durumunda ise bu kredileri için özel karşılık ayrılması gerekmektedir. Mohsin S. Khan ve Abbas Mirakhor, İslami ilkelere göre çalışan ekonomilerin para yaratma mekanizmasını daha optimal kullandığını ileri sürmektedir.³⁸

Borca dayalı finansal sistem ile ortaklığa dayalı finansal sistem olmak üzere iki çeşit finansman yöntemi bulunmaktadır. Borca dayalı para sisteminde ekonomi gelişse bile borç oranları daha da artmaktadır. Para ve sermaye piyasalarında, piyasada üretilen mal ve hizmetleri 20 defa alabilecek para bulunmaktadır. Mevcut para sisteminin spekülasyona uygun olması ve reel ekonomiyi dayanmaması krizlere davetiye çıkarmaktadır.³⁹

İslami bankacılığa olan ilgi 2008 küresel krizinden sonra artmaya başlamıştır. İslami bankaların bilançolarında türev ürünlere, geleneksel menkul kıymetleştirmelere ve toksit ürünlere yer vermemesi son küresel krizden daha az etkilenmelerine yol açmıştır.⁴⁰ Müslüman ülkelerin yanı sıra gayrimüslim ülkelerin de faizsiz finansa yönelmesine bağlı olarak buradaki toplam bilanço büyüklüğünün yaklaşık olarak 2 trilyon dolara yükselmesine yol açmıştır. İslami bankaların ve finansal kuruluşların sağladığı finansal aracılık hizmetlerinin yanı sıra ekonomik büyümeye ve sosyal kalkınmaya da yardımcı olduğu görülmektedir. İslam ülkelerinde gerekli olan ekonomik ve sınai kalkınmanın gerçekleşebilmesi için, bireylerin, toplumun ve devletlerin yanı sıra finansal kuruluşların da bütüncül bir yaklaşımla hareket etmesi gerekmektedir.

³⁷ Yusuf Dinç, "Gölge Bankacılıktan Regüler Bankacılığa Geçiş: Türkiye'deki Özel Finans Kurumları Örneği" İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık Anabilim Dalı, 2015, ss. 83-88.

³⁸ Mohsin S. Khan and Abbas Mirakhor, "Theoretical Studies in Islamic Banking and Finance", The Institute for Research and Islamic Studies, **Islamic Economy**, Vol. 4 Houston, 1992, ss. 51-79.

³⁹ Mete Gündoğan, **Borca Dayalı Para Sistemi**, Ankara, Keşif Yayınları, 1999, s.38.

⁴⁰ Sajjad Zaheer, Steven Ongena ve Sweder J.G. Van Wijnbergen, **The Transmission of Monetary Policy Through Conventional and Islamic Banks**, 2013, ss.175-220.

İslami sözleşmelerin şeffaf olması ve tarafların yükümlülüklerine her zaman riayet etmeleri beklenmektedir. Bu koşulların sağlanması halinde, finansal aracılık teorisinin temelini oluşturan asimetrik bilgi (asymmetric information) ve ahlaki tehdit (moral hazard) riski faktörlerinin etkisinin azalması beklenilebilir. İslam dini mülkiyet haklarının korunmasını sağlarken bireysel, toplumsal ve devlet arasında denge gözetmektedir.⁴¹

1.2.1. Banka Tariğesi ve Diğer Finansal Kuruluşlar

İngilizce’de bank olarak kullanılan “banka” teriminin İtalyanca “banco” kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Arapça’daki “el-benk” kelimesinin de İtalyancadan geldiği ancak “el-masrif” kelimesinin ise altın, gümüş ve diğer paraların kendi aralarında değiş tokuş anlamındaki “sarf” kelimesinden türettiği ifade edilmektedir. Ortaçağda İtalya’da masalarda madeni paraların ağırlıklarını tartan, ayarlarına bakan, para bozma ve emanete kabul etme gibi işlemleri yapan sarraflar bulunmaktaydı. Bu tür işlemleri yapan masalara “banço”, bu işlerle uğraşanlara ise “banchiero” (banker) adı verilmekteydi.⁴²

Dünya uygulamalarına bakıldığında bankerlik ve sarraflık çok eskilere dayanmakla birlikte modern bankacılığın ilkeleri çerçevesinde ilk tesis edilen banka İtalya’nın Venedik şehrinde 1157’de kurulmuştur. İkinci banka ise İtalya’nın Cenova şehrinde 1170’te ve sonraki banka ise İspanya’nın Barcelona şehrinde 1401’de kurulmuştur. Kuruluş şekli ve çalışma prensipleri faizli bankalarla örtüşen ve onlara örneklik teşkil eden ilk modern banka ise 1578 yılında Venedik şehrinde kurulan “Banco Della Pizzadi Rialto”dur. Bu bankanın ardından 1609’da Amsterdam Bankası, 1694’te İngiltere Bankası, 1800’de Fransa Bankası ve 1875’te Almanya Bankası (Reichsbank) kurulmuştur.⁴³

Bankacılık ve finans alanında 18 yüzyılda söz sahibi olan Rothschild ailesi Avrupa’nın en önemli merkezleri olan Londra, Paris, Viyana, Berlin ve Napoli’de faaliyetlerini devam ettirmiştir. Özellikle birinci dünya savaşıdan sonra bankacılık ve finans alanındaki faaliyetlerinin önemli bir kısmını Amerika’ya taşımıştır.⁴⁴

Diğer finansal kuruluşlar kavramı, bankacılık dışında kalan finansal kiralama, faktöring, tüketici finansman şirketleri ve sigorta şirketleri için

⁴¹ Zamir İkbal ve Abbas Mirakhor, **Ekonomik Gelişim ve İslami Finans**, Borsa İstanbul A.Ş., ISBN: 978-605-5076-05-4, 2014, s. 4.

⁴² Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25.

⁴³ Servet Bayındır, **a.g.e**, 2005, s. 28.

⁴⁴ George Armstrong, **Rothschild Para İmparatorluğu Derin Yahudi Devleti**, Destek Yayınevi, İstanbul, ISBN: 6054455638, 1940, ss. 8-26.

kullanılmaktadır. Dünya uygulamalarına bakıldığında bu şirketlere ilaveten emeklilik fonları, bireysel emeklilik, tasarruf sandıkları, bireysel kooperatif şirketleri ve mikrofinans gibi şirketlerin tamamı diğer finansal kuruluşlar olarak kabul edilmektedir.

Almanya, Avusturya ve Macaristan gibi bazı Avrupa ülkelerinde orta ve düşük gelirli insanları ev sahibi yapmaya yönelik olarak kurulan ve konvansiyonel bankaların iştiraki şeklinde tesis edilen yapı tasarrufu sistemi, tasarrufa dayalı bir finans sistemi olarak ülkemizde faaliyet gösteren bazı firmaların uyguladığı sisteme benzemektedir. Yapı tasarruf sisteminin Türkiye’de hayata geçirilebilmesi için BDDK nezdinde gerekli mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

1.2.2. Piyasa Yapıcılığı Teorisi

Piyasa yapıcılığı, birincil ve ikincil piyasaların gelişmesi amacıyla kamu borçlanma senetlerinin bir takım ayrıcalıklarla öncelikli olarak belirli yatırımcılara satılmasıdır. Piyasa yapıcılığı sisteminin etkin bir şekilde kullanılması ile piyasalara, hükümetlere ve borç verenlere bir takım avantajlar sağlanmaktadır. Bu sistemin piyasalara sağladığı en önemli fayda birincil ve ikincil piyasaların gelişimine katkı sunarak piyasa derinliğini arttırmasıdır. Piyasa yapıcılığı lisansı alan bankaların doğrudan hazine ihalelerine katılıp teklif verme, merkez bankaları ile açık piyasa işlemleri yapabilme, piyasalara yakınlık ve likiditeye erişim kolaylığı bulunmaktadır. Bu bankalara “piyasa yapıcısı bankalar” ve bu sisteme de “piyasa yapıcılığı sistemi” denilmektedir. Hazine bu sistem sayesinde piyasaların gelişmesine yardımcı olurken hem daha düşük maliyetle hem de borçlanma garantisi altında ihale açabilmektedir.⁴⁵

Piyasa yapıcılığı sistemi, finans alanında uzmanlaşmış birtakım kuruluşların yükümlülükleri yerine getirmeleri karşılığında kendilerine belirli ayrıcalıklar tanınması amacıyla oluşturulmuştur. Bu hedef doğrultusunda devlet, devlet iç borçlanma senetleri ve sukuk gibi birincil ve ikincil piyasalarda işlem görebilen borçlanma araçlarına başvurarak kamu borç stokunu yönetmektedir. Mevduat bankalarından bazılarının devlet iç borçlanma senedi piyasalarını daha etkin kılmaları amacıyla devlet tarafından kendilerine bir takım avantajlar sağlanmaktadır.

Devlet iç borçlanma senetlerinde tek fiyat veya çoklu fiyat şeklinde iki tür ihale yöntemi kullanılmaktadır. Faiz dalgalanmalarının yüksek olduğu piyasalarda tek fiyat ihalesi en yüksek faizi garanti ettiğinden, yatırımcılar için daha güvenli kabul edilmektedir. Faiz dalgalanmasının yüksek olmadığı

⁴⁵ Marco Arnone & Piero Ugolini, “Primary Dealers in Government Securities”, IMF, 2005, ss. 4-8.

piyasalarda çoklu fiyat ihalesi rekabeti artıran bir yöntemdir.⁴⁶

Kamu menkul kıymetleri pek çok ülkede likit kıymetler olarak kabul edilmekle birlikte, esasında dolaylı para politikası araçlarının uygulanmasını sağlayan enstrümanlardır.⁴⁷ Piyasa yapıcılığı sisteminin etkin bir şekilde tesis edilebilmesi için bir takım şartlar gerekmektedir. Hükümetin menkul kıymet ihraçlarıyla ilgili stratejisinin bulunması, faiz oranlarının serbestçe belirlenebilmesi, piyasa yapıcılığı sistemi için yeterli oyuncunun bulunması, menkul kıymet ihracının bulunması ve ikincil piyasalarda işlem görmesi, menkul kıymet ihraç müzayedelerinde etkin fiyatın bulunması, birincil ve ikincil piyasa aracılarının yeterli kar marjı ile çalışması gerekmektedir.⁴⁸

Tahvil piyasası özellikle uzun vadeli borçlanma ihtiyacının karşılanması amacıyla finansal araçların ve yatırımcıların faiz getirisi sağlaması ve tahvil ihraç edenlerin kolaylıkla borçlanması için tarafları bir araya getirir. Menkul kıymet işlemlerinin güvenli ve yasal zemine oturması için altyapının iyi tesis edilmesi önem arz etmektedir. Etkin tahvil piyasası için tam rekabetin olduğu, işlemlerin düşük maliyetle gerçekleştiği, güvenilir ve sağlam piyasanın tesis edildiği ve piyasa katılımcılarının farklılaştığı bir piyasa yapısı bulunmalıdır.⁴⁹

Piyasa yapıcılarının büyük bankalardan oluşması nedeniyle piyasa yapıcılığı sisteminin her zaman etkin bir şekilde çalışması beklenmektedir. Yüksek enflasyon, faiz oranları, kamu borç stoku ve kur riski gibi yapısal sorunların bulunduğu ülkelerde, borçlanma maliyetinin birincil piyasa işlemleri sürecinde belirlenmesi nedeniyle borç alanlar öncelikli olarak birincil piyasaya üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Ayrıca etkin ikincil piyasalar, müşteri tabanının genişlemesine, ortalama borç maliyetinin azaltılmasına ve riskin etkin yönetilmesine katkı sağlamaktadır.

1.2.3. Faiz Teorileri

Faiz başkasına ait parayı belli bir süreliğine kullanmanın maliyeti şeklinde tanımlanmaktadır. Fon ihtiyacı bulunan bir kişi, ticari işletme veya devlet yeterli kaynağa sahip değilse bunu fon fazlası bulunan kişilerden ödünç almak suretiyle yerine getirmektedir. Günümüzde fon fazlası ve fon

⁴⁶ Meral Vurucu Demir, **4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun Getirdiği Yenilikler, Önceki Mevzuat ile Karşılaştırılması**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara 2004, s. 24.

⁴⁷ A Handbook, **Developing Government Bond Markets**, World Bank and International Monetary Fund, ss. 7-12.

⁴⁸ M. Arnone & P. Ugolini, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁹ A Handbook, **Developing Government Bond Markets**, World Bank and International Monetary Fund, s. 4.

İhtiyacı bulunanları bir araya getirmek amacıyla lisansı bulunan ve kurumsallaşmış birer müessese olan bankalar bu işlevi yerine getirmektedir.

Yatırım kararları, yatırımın marjinal getirisinin yatırımın marjinal maliyetinin üstünde olduğu yerde gerçekleşir. Finansal varlıklara olan yatırım taleplerini belirleyen faktörler; yatırımcının servet düzeyi, beklenen getiri, beklenen enflasyon, risk, likidite ve vergi oranı şeklinde sıralanabilir. Yatırım yapılırken ya özkaynakla veya borçlanarak finansman sağlanır. Fon açığı bulunanlar fon ihtiyaçlarını giderirken anaparaya ilave faiz ödemek durumundadırlar. Faiz hesaplamasında paranın zaman değeri, alternatif fırsat maliyeti, faiz oranı, teminat, borcun ödenme süresi, risk ve kefalet gibi unsurlar en önemli kalemlerdir.⁵⁰

Faiz ile getiri arasındaki ilişki pozitif, negatif veya yatay olabilir. Beklentiler teorisinde, farklı vadeli iki tahvil birbirinin ikamesi olabilir. Ayrıca bu teoride uzun dönem faiz oranları kısa dönem faizinin beklenen ortalamasından oluşmaktadır. Bu sebeple, uzun dönem faiz oranlarının oynaklığı daha düşüktür.⁵¹ Likidite primi teorisinde ise uzun vadeli faizler hesaplanırken, kısa vadeli faizlerin beklenen ortalamasına likidite priminin eklenmesiyle bulunur.

Kredi maliyetleri, bankacılar ile işadamlarının müzakere sonucu imzaladığı sözleşmeler ve pazarlık güçleriyle ilintilidir. Kapitalist ekonomi sistemi sadece geçmiş, şimdi ve gelecekteki sermaye ve iş gücü ile sınırlandırılmayacağı, ayrıca finansal ilişkilerin de önemli olduğu kabul edilmektedir. Kurumsal karmaşa nihai sermayeye sahip olan, sermayeyi kontrol eden ve yönetenler arasında pek çok katmanın oluşmasına yol açabilir. Modern dünyanın finansal ilişkiler analizlerinde sermaye sadece işin kaynak yapısı ve nakit akımlarıyla sınırlandırılmaz. Hane halkının konut, taşıt ve ihtiyaç kredileri, firmaların kredi talepleri, hükümetlerin borçlanma ihtiyacı ve uluslararası oyuncularının para arz ve talebi kaynak tahsisinde ve dağıtımında önemli rol oynamaktadır.⁵² Kapitalist ekonomik sistemde, günümüzdeki paradan yoksun kalmanın maliyeti olarak faiz tahsil edilmektedir. Halbuki İslami finansal sistemlerde ise günümüzdeki paranın maliyeti genellikle yatırım verimliliğine ve elde edilen karın paylaşımı ile yakından ilişkilidir.

Ekonomik sistemlerde paranın işlem, mübadele ve değer saklama fonksiyonu bulunmaktadır. Modern ekonomik sisteminin babası sayılan

⁵⁰ Mehmet Saraç, **Finans Teorisini Yeniden Düşünmek**, İktisat Yayınları, 2017, ss. 20, 33-47.

⁵¹ Massimo Guidolin ve Daniel L. Thornton, **Predictions of Short-Term Rates and The Expectations Hypothesis of The Term Structure of Interest Rates**, European Central Bank. Working Paper Series, No: 977, 2008, ss.6-12.

⁵² Hyman P. Minsky, "The Financial Instability Hypothesis", Levy Economics Institute of Bard College, **Working Paper** No: 74, May 2012, ss.1-20.

Keynes'in para talebi; işlem, ihtiyat ve spekülasyon amacıyla oluşur. Keynes, klasik iktisatçıların iki temel varsayımına karşı çıkmıştır. Bunlardan ilki, politik istikrarın ve sosyal refahın var olduğu dönemde serbest piyasa ekonomisinin tam istihdama yönelmeyeceği, diğeri ise klasik miktar teorisine itirazdır. Klasiklerde para talebi, faiz oranlarındaki değişimlerden bağımsızdır; bireyler işlem ve ihtiyat amacıyla para talebinde bulunurlar. Keynes para teorisinde ise para arz ve talebi faiz oranını belirler ve para bir mal olarak değil bir aktif olarak değerlendirilmektedir. Keynes'de spekülatif amaçla nakit tutma, "consol" adı verilen vadesiz tahvil fiyatlarında yaşanan değişimlerden kazanç sağlamak amacıyla atıl para tutma talebidir. Yüksek faiz haddinde spekülatif para talebi küçüktür; tahvil talebi ise yüksektir. Elde para bulundurmanın fırsat maliyeti yüksek ise halk gelir getiren aktif tutmayı tercih edecektir. Faiz oranları normal olarak kabul edilen orandan düşükse halk faiz oranlarının yükseleceği beklentisi altında nakit tutmayı tercih edecektir⁵³.

Merkez bankalarının uyguladığı para politikalarının amaçları arasında, fiyat istikrarının sağlanması, faiz oranlarında ve reel döviz kurlarında istikrar gibi hedeflerin yanı sıra, büyüme ve istihdamın artırılması gibi reel hedefler de bulunmakta olduğu görülmektedir. Enflasyonun yarattığı belirsizlik ortamının tasarruf, yatırım ve üretim kararlarını negatif etkilemesi ve bunun uzun vadede büyümeyi yavaşlatması hatta eksi değerlere ulaştırması fiyat istikrarının sağlanmasını para politikasının öncelikli hedefi haline getirmiştir. Phillips Eğrisinin kısa dönemde vurguladığı enflasyon ve büyüme arasındaki çatışma finansal liberalizasyonu yaşamış, dışa açık bir ülkede döviz kuru ve faiz oranlarının aynı anda kontrol edilmeye çalışılmasında da yaşanmaktadır. Özellikle para politikalarının kısa dönemde ekonomik büyümeyi teşvik edici yönde kullanıldığı dönemlerde yüksek enflasyonla karşılaşılması para politikasının temel hedefleri arasındaki çatışma sorununu gündeme getirirken hedefler arasında bir seçim yapılması ve öncelik sırası verilmesi gereğini de ortaya koymaktadır.⁵⁴

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu piyasalarda merkez bankaları para arzı, faiz oranı ve kur seçeneklerinden sadece birini doğrudan kontrol edebilir. Bu üç değişkenin tümü veya ikisi aynı anda doğrudan kontrol edilemez. Buna Merkez bankasının para arzı, döviz kurları ve faiz oranları aynı anda sabitleyememesine literatürde imkânsız üçlü (impossible trinity) denilmektedir.⁵⁵ Sabit döviz kuru sistemlerinde kurla birlikte para arzını ve faizi kontrol etmek zor olduğundan son yıllarda pek çok merkez bankası esnek döviz kuru sistemine geçmiştir. Dolaşımdaki para miktarı gevşetilirse likidite bolluğu yaşanır ve faiz oranları düşer; tersi durumda ise likidite kıtlığı baş gösterir ve faiz oranları yükselir. Enflasyonla mücadeleyi ana hedef

⁵³ Erişah Arıcan, **Para Politikası ve Merkez Bankası Bilançosu**, Ders Notları, 2013.

⁵⁴ Erişah Arıcan, **a.g.e.**, 2013.

⁵⁵ Timur Önder, **Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s.35.

olarak belirleyen bir merkez bankasının faizleri çok düşük seviyelere indirmesi son derece zordur. Çünkü merkez bankasının öncelikli hedefi para arzını sıkılaştırması ve enflasyon oranlarını düşürmesidir. Sıkı para politikası piyasadaki likiditenin azalmasına ve dolayısıyla faiz oranlarının artmasına yol açacaktır. Bu sebeple, son dönemlerde merkez bankalarının genellikle açık enflasyon hedeflemelerinden vazgeçtiği, esnek politikalar için artı eksi şeklinde bir bant belirlediği veya örtük enflasyon hedeflemesine geçtiği görülmektedir.

1.2.4. Serbest Piyasa Sistemde Faiz Belirleme Yöntemleri

Kapitalist sistemde faiz belirlenirken, kredinin batma olasılığı, paranın net bugünkü değeri ve paradan yoksun kalmanın maliyeti belirleyici temel unsurlardır. Neoklasik iktisatçı olarak bilinen Irving Fisher'in ortaya koyduğu model, "Fisher Etkisi" olarak bilinmektedir. Mal ve hizmet fiyatlarındaki artış veya düşüş insanların yaşam maliyetini ve paranın bugünkü değerini değiştirmektedir. Bu teoride nominal faiz, reel faiz ve enflasyon oranlarının toplamından oluşur.

$$\pi = r + \text{enflasyon}$$

Yukarıdaki denklemde reel faiz, nominal faizden enflasyon oranının düşülmesi ile bulunur. Buna göre yeni denklemimiz aşağıdaki halini almaktadır.

$$r = \pi - \text{enflasyon}$$

Fisher, normal şartlarda sıfır ve negatif faizin mümkün olmayacağını ancak fiyatlar genel seviyesindeki artışın faiz oranından yüksek olması durumunda bu durumla karşılaşılmasının ihtimal dahilinde olduğunu ifade etmektedir. Fisher'de beklenen enflasyonda 1 birim düşüş olursa nominal faizler de aynı oranda geriler. Bu durumda ülkenin risk algısı düşeceği için nominal faiz ile birlikte reel faizler de düşmüş olur. Enflasyonun yüksek olduğu, ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanamadığı ülkelerde risk algısının bozulması nominal faizle birlikte reel faizin de yüksek oluşmasına yol açmaktadır.⁵⁶ Piyasa oyuncuları yukarıdaki denkleme ilave olarak her ülkenin risklilik durumuna göre risk primini de modele eklemektedir. Sonuç olarak, serbest piyasa sisteminde nominal faiz enflasyon, reel faiz ve risk priminden oluşmaktadır.

$$\pi = r + \text{enflasyon} + \text{risk primi}$$

⁵⁶ Irving Fisher, **The Theory of Interest, as Determined by Impatience to Spend Income and Opportunity to Invest it**, Liberty Fund, Inc., 1930, ss. 204-205.

Günümüzde faiz oranları, Londra Bankalararası Borçlanma Faiz Oranı (London Interbank Offered Rate - LIBOR) her gün saat 11.10'da İngiltere Bankalar Birliği'nde yer alan 18 banka tarafından belirlenerek, Thomson Reuters aracılığıyla, Londra saatiyle 12.00'de ilan edilmektedir.

Belirlenen günlük LIBOR faiz oranı pek çok finansal işlemlerde eşik değer olarak kabul görmektedir. Ülke tahvil satışından, şirket borçlarına, türev işlemlere, konut kredisine, otomobil kredisi gibi pek borçlanma ve takas işleminde LIBOR dikkate alınmaktadır. LIBOR'un eşik değer olarak kullanıldığı finansal küresel işlem hacminin 800 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Macquarie Reserch firmasının yaptığı analizde LIBOR oranının binde 4 (0,4) oranında manipüle edilmesi durumunda vatandaşın 176 milyar dolar zarara uğrayacağı iddia edilmektedir.⁵⁷

LIBOR'a alternatif olarak, 14 Kasım 2011 tarihinden itibaren Ortadoğu'daki ülkelerinden 16 İslami banka bir araya gelmek suretiyle Thomson Reuters aracılığıyla İslami Bankalararası Karpayı Oranı (Islamic Interbank Benchmark Rate-IIBR) belirlemeye başlamıştır. Dolar cinsinden belirlenen bu oran İslami finans alanında kısa vadeli bankalararası maliyet oranlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Thomson Reuters tarafından katılımcılara Mekke saatiyle 10'da gönderilen ilk e-postada verilerin en geç saat 11'e kadar yetiştirilmesi, saat 10.30'da ise tekrar hatırlatma mesajı gönderilmektedir. Mekke saatiyle 9.00-10.45 arasında en az 8 bankanın gönderdiği veriler esas alınarak pazar-perşembe günleri arasında günlük olarak IIBR oranları ilan edilmektedir. IIBR oranları şimdye kadar gecelik, haftalık, aylık, 2 aylık, 3 aylık, 6 aylık, 9 aylık ve yıllık (12 aylık) olmak üzere 8 vade için hesaplanmaktadır. Hesaplama yapılırken en yüksek ve en düşük %25'lik tutarlar hariç tutularak ortadaki %50'nin aritmetik ortalaması alınarak bu oran hesaplanmakta ve ilan edilmektedir.⁵⁸

LIBOR'un faiz oranını ancak IIBR'nin ise beklenen getiriyi ölçtüğünü, LIBOR'un tersine IIBR oranının şeriata uyum maliyetini gösterdiğini, İslami bankaların varlıklarının risk profillerini yansıttığını ve İslam ekonomisi ve finansıyla bağlantısını tespit amacıyla kullanıldığı ileri sürmektedir. Avrupa ve Amerika piyasaları ile Ortadoğu ülkelerinin piyasa şartları birebir örtüşmese bile küresel piyasalar nedeniyle iki oran arasında az da olsa bazı ilişkiler ortaya çıkabilmektedir. Ancak, LIBOR oranı doğrudan faiz ile ilintili olduğundan sermaye ile ilişkisi ex-ante iken IIBR oranı ise risk paylaşımı ve getiri oranına dayandığından sermaye ile ex-post'dur. İslami finasta yatırım

⁵⁷ Süleyman Yaşar, **Faiz Lobisi Paranızı Nasıl Çaldılar?** Çıra Yayınları, İstanbul, 2013, ss.10-17.

⁵⁸ ASM Sohel Azad &Amirul Ahsan, **IIBR-LIBOR Relationship and the Nature and Determinants of Islamic Premium**, School of Accounting, Economics and Finance, Faculty of Business and Law, Deakin University, 221 Burwood Highway, Vic-4168, Australia, 2014, ss.1-30.

seviyesi sermayenin marjinal verimliliğinin sermayenin marjinal maliyetine eşit olmasına kadar devam etmektedir. Söz konusu makalede uzun vadede LIBOR ile IIBR arasında doğrudan bir aktarma mekanizması ve konvansiyonel bankaların tersine İslami bankalarda arbitraj imkânı bulunmamakta olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹

1.2.5. Finansal Piyasalarda Etkinlik

Etkin piyasa, fon arz ve fon talep edenlerin riske göre ayarlanmış marjinal getiri oranlarının eşitlendiği piyasa şeklinde tanımlanmaktadır. Etkin piyasanın oluşması için tarafların tam bilgiye maliyetsiz ve hızla ulaşabilmesi, giriş ve çıkış serbestiyetinin bulunması, bilginin fiyata yansımaları, fiyatların hızla dengeye gelmesi, aşırı kazanç imkanlarının sürekli olmaması, aracılık maliyetlerinin düşük olması ve belli bir otorite tarafından düzenlenmesi gerekmektedir. Piyasa etkinliğinin düzeyleri; zayıf formda piyasa etkinliği, yarı güçlü formda piyasa etkinliği ve güçlü formda piyasa etkinliği olarak 3'e ayrılmaktadır. Yapılan çalışmalar genellikle büyük borsaların etkin olduğunu ancak bu etkinliğin güçlü formda olmadığını göstermektedir.⁶⁰

Etkin piyasalar denildiğinde genellikle para piyasaları, sermaye piyasaları, borsa ve sigortacılık sektörleri gibi farklı piyasalar anlaşılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sermaye piyasalarının yanısıra para piyasaları da oldukça gelişmiş durumdadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise bankacılık sektörü finansal sektörün %80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Bu sebeple, bu bölümde bankacılık sektörünün etkinliğine ilişkin detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

Denetim otoritelerinin öncelikli amacı etkin finansal piyasalar tesis etmek, mevduat sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, bankaların kötü yönetim ve hakim ortak istismarından korunarak banka iflaslarının ortaya çıkmasını önlemektir. Banka denetimlerinde genellikle üç çeşit bilgi toplama yöntemine başvurulmaktadır. Birinci bilgi toplama kaynağı banka yönetimlerinde 3'er aylık dönemler itibarıyla finansal duruma ilişkin raporlar hazırlanmasıdır. İkinci bilgi toplama kaynağı bankaların yılsonları ve üçer aylık dönemlerle hazırladığı bağımsız denetimden geçmiş kamuoyuna açıklanan mali tablolarıdır. Üçüncü bilgi toplama kaynağı ise finansal denetim otoritesi denetçilerinin yerinde denetim veya gözetim esnasında talep ettikleri bilgilerdir. Söz konusu bilgiler genel müdürlükten talep edildiği gibi zaman zaman şubelerde de yerinde denetim faaliyetleri icra edilmektedir.

⁵⁹ ASM Sohel Azad & Amirul Ahsan, **a.g.m.**, 2014, ss.1-30.

⁶⁰ Mehmet Saraç, **Finans Teorisini Yeniden Düşünmek**, İktisat Yayınları, 2017, ss. 89-101.

Bir bankanın iflas etmesi durumunda sistemik risk ortaya çıkmakta ve mali yapısı güçlü olan bankalar bile olumsuz etkilenebilmektedir. Piyasaya olan güvenin bozulması durumunda bankalararası piyasalardaki limitler kapanmaktadır. Bu sebeple, hem kredi müşterileri istedikleri kredileri alarak finansal sorunlarını çözememekte hem de mevduat sahipleri bankalara ve finansal kurumlara güvenmediği için parasını emanet etmemektedir.

Bankaların iflas etmesinin sadece hissedarlar için değil aynı zamanda devlet ve diğer bütün kesimler için hem ekonomik hem de sosyal maliyeti bulunmaktadır. Finansal alanla ilgili yapılan düzenlemeler genellikle daha iyi bir finans altyapısının tesis edilmesini sağlamaya yöneliktir. Ayrıca, mevduat güvencesinin bulunması, finansal kurumların sürdürülebilir kârla ve daha düşük maliyetle çalışmasına yönelik önlemler bankaların daha sağlıklı şekilde faaliyet göstermesi amacıyla uygulanmaktadır. Söz konusu kurumların daha güçlü bir yapıya sahip olması ve daha fazla gelir elde etmesi yatırımcıların kârını yükselteceği gibi devlet açısından daha çok verginin tahsil edilmesine ve mudilerin bankalara daha fazla güvenmesine yol açmaktadır.⁶¹

Bankaların finansal darboğaza girmesine yol açan krizlerin çözülebilmesi merkez bankalarının piyasayı fonlamasına ve bazı durumlarda mevduata tam garanti getirmesine bağlıdır. Diğer taraftan mevduata tam garanti verilmesi durumunda banka yöneticilerinin ahlaki tehlike ile karşı karşıya kalmaları muhtemeldir. Çünkü mevduatın tamamına garanti getirilmesi durumunda kredilendirme süreçlerindeki izleme fonksiyonları gevşetilebilecek veya teminat talepleri azaltılabilecektir. Bu sebeple, dünyadaki denetim otoritelerinin ekseriyeti mevduata sınırlı güvence vermektedir.

Klasik anlayışta, piyasa sisteminde görünmez el olduğu ve piyasanın kendiliğinden tam istihdama geleceğini savunulur. Keynesyen ekol, 1929 Ekonomik Buhranı ile birlikte ortaya çıkmış ve piyasada görünmez elin bulunmadığına, devletin para politikası yanında maliye politikasını da kullanarak tam istihdamın gerçekleşebileceğini savunmuşlardır.⁶²

Finansal piyasaların fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve etkin bir şekilde çalışabilmesi için mal ve hizmet sağlayan finansal kurumların düzenlenmesi ve denetlenmesi önem arz etmektedir. Bireysel ve kurumsal anlamda iş yapan pek çok müşteri finansal sorunlarını finansal kurumlar aracılığıyla çözmektedir. Yeterli düzenleme ve denetleme yapılmadığında finansal kuruluşlar riskli işlemlere, sınırsız grup kredilerine, hâkim ortak

⁶¹ David S. Kidwell, David W Blackwell, **Financial Institutions, Markets and Money**, John Wiley & Sons, Inc., 10th Edition, Chapter 16, 2009, s. 323.

⁶² İsmail Türk, **Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Tarihleri**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2006, s.1-12.

istismarlarına, kayıt dışı veya çift kayıt gibi işlemlere başvurabilmektedir. Finansal piyasalarda ortaya çıkan yeni finansal ürünler ve ahlaki riziko riskinin bulunması nedeniyle sürekli düzenleme yapılması ihtiyacı duyulmaktadır. Bu sebeple, dünyanın pek çok yerinde kurumsal yönetim (coorporate governance) ve şeria yönetişimi (Shar'iah governance) ilkeleri benimsenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşanan 1873, 1884, 1893 ve 1907 krizlerinin ardından Başkan Wilson döneminde 1913 yılında Federal Rezerv Kanunu ile birlikte Amerika Merkez Bankası kurulmuştur. Federal rezerv sisteminde güç dengesi bankacılar ve iş dünyası, hükümet ve özel sektör arasında paylaşılmıştır. Bu sistemde görevler federal rezerv bankaları, özel ticari bankalar, yönetim kurulu ve Federal Açık Piyasa Komitesi tarafından yerine getirilir. Federal Rezerv Kanunu Amerika Merkez Bankası'na nihai kredi mercii (lender of last resort) görevini vermiştir.⁶³

Amerika'daki finansal sistem dünyadaki diğer ülkelerden tamamen farklılık arz etmekte olup 12 adet yerel ve 1 adet merkezi federal rezerv bankasından oluşmaktadır. Her bir federal rezerv bankası sadece kendi bölgesinde sorumlu olmak kaydıyla bankalara likidite sağlayan son mercidir. Federal rezerv bankalarının yer aldığı eyaletler Boston, New-York, Philadelphia, Richmond, Cleveland, Atlanta, Chicago, St. Louis, Minneapolis, Dallas, Kansas City ve San Francisco şeklinde tasnife tabi tutulmaktadır. Merkezi federal rezerv bankasının yeri Washington DC olup yönetim kurulu 7 kişilik üyeden oluşur. Federal rezerv bankasının yönetim kurulu üyeleri ABD başkanı tarafından atanır ve senato tarafından onaylanır. Yönetim kurulu üyesi en fazla 14 yıllığına bir defalığına atanabilir. Bir üyenin ikinci defa atanması ancak başkasının görev süresini tamamlamak üzere atandığında mümkündür. Örneğin, Alan Greenspan başka üyenin görev süresini tamamlamak üzere ve ikinci kere atandığından 1987-2006 yılları arasında görev yapabirmiştir. Yönetim kurulu başkanı 4 yıllığına ve birden fazla atanabilir.⁶⁴

Amerika denetim otoritesi (FED-Federal Reserves) banka mali analiz raporlarında BDDK'nın da hali hazırda kullanmakta olduğu CAMELS veya CAMELOS dereceleme analizi diye adlandırılan bir rating sistemi kullanmaktadır. CAMELS tekniği bankaların finansal durumunu yasa ve düzenlemelere ne derece uyduğunu, yönetim kalitesini ve iç kontrol sistemini yansıtmak için tasarlanmıştır. Not sistemine dayalı olan CAMELS veya CAMELOS analizinde sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetimin etkinliği, kârlılık, likidite, bilanço dışı işlemler ve riske duyarlılık konuları incelenmektedir. Her bir bölüm için 1'den 5'e kadar ayrı ayrı not verilmekte

⁶³ R. Glenn Hubbard, Anthony Patrick O'brien, **Money, Banking and the Financial System**, International Edition, Prentice Hall, 2012, s. 385-386.

⁶⁴ Hubbard O'brien, **a.g.e.**, 2012, s. 387.

ve nihayetinde her bir banka için genel bir not çıkarılmaktadır. Bu sistemde en iyi nota sahip olan banka 1 en kötü nota sahip olan banka ise 5 notu ile sıralanmaktadır. İyi rating notuna sahip olan bir banka daha seyrek denetlenirken düşük nota sahip ve nispeten büyük olan bankalar daha sık denetlenmektedir.

IMF tarafından yayımlanan Financial Soundness Indicator: Compilation Guide adlı eserde finansal istikrar göstergeleri olarak makroekonomik göstergeler, finansal piyasaların durumu, risk yönetimi ve para aktarım mekanizmalarına yer verilmektedir. Ayrıca, aktif kalitesine, likidite yönetimine, karlılığa, gelir gider dengesine, bilanço dışı işlemlere ve operasyonel maliyetlere ilişkin pek çok rasyonun da yer aldığı görülmektedir.⁶⁵

Aktif kalitesi ölçülürken mevduatın krediye dönüşüm oranı, kredinin takibe dönüşüm oranı (TDO-NPL), takipteki kredi için ayrılan karşılık (cost of risk) gibi oranlara bakılmaktadır. Bankaların likit durumuna bakıldığında kısa vadeli varlıkların kısa vadeli yükümlülükleri karşılama oranı, vadesiz varlıkların toplam mevduata oranı ile kredilerin geri dönüşüm oranlarına bakılmaktadır. Karlılığa ilişkin veriler kullanılırken genellikle aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı kullanılmaktadır. Bu tutarları belirleyen en önemli unsurlardan birisi net faiz (kar payı) marjıdır. Üstelik, asli faaliyetler dışında iştirak satışı, komisyonlar ve kredi kartı aidatları gibi tutarlar da karların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Operasyonel maliyetler olarak, personele ödenen maaş, ücret, jestiyon gibi unsurlar yer almakla birlikte şubeler için ödenen kira giderleri de faiz dışı en önemli harcama kalemlerini teşkil etmektedir. Bankalar tarafından bilanço dışı işlem olarak teminat mektupları ve akreditif gibi müşteri lehine garanti verilmektedir. Ayrıca, bankalar hedge (riskten korunma), spekülatif ve kar amaçlı olmak üzere swap, opsiyon, forward ve future işlemlerine başvurabilmektedir.

Bankacılık ve finans sisteminin sağlıklı işleyebilmesi için pek çok ülkede kısmen mevduat sigortası bulunmaktadır. Ancak, olağanüstü durumlarda ve kriz yönetimlerinde tamamen mevduat sigortası uygulandığı da görülmektedir. Hali hazırda Amerika Birleşik Devletlerinde tasarruf mevduatı sigortası ile yükümlü olan Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) hâlihazırda mevduat sahiplerinde 250 bin USD tutarına kadar mevduat garantisi sağlamaktadır. Söz konusu garanti miktarı Avrupa Birliği ülkelerinde ise 100.000 EUR'dur.

⁶⁵ IMF, **Financial Soundness Indicators: Compilation Guide**, Washington D.C., 2006, s.149.

1.3. İslami Finans Teorisi

İslam iktisat düşüncesi Kuran öğretilerine ve Peygamber (sav) Efendimiz'in uygulamalarına dayanmaktadır. Ticari işlemlerde sözleşmelerin yazılması, şahitlerin bulundurulması, adaletin gözetilmesi, alış-verişte gözetilmesi gereken esaslar gibi pek çok faktör Kuran ve Sünnette açıklanmaktadır. Ticari muamelelerde haksız işlemlerden ve başkasına zarar vermekten kaçınmak, hakkaniyetli ve adaletli davranmak amacıyla Medine'de Yahudi pazarlarına alternatif pazarlar oluşturulmuştur. Mekke'de ticari dehaya sahip olan Hz. Osman bin Affan, Hz. Ebu Bekir Es-Sıddık, Hz. Abdurrahman bin Avf ve Hz. Zübeyir bin Avvam gibi tüccarlar Peygamber Efendimizin emriyle Müslüman pazarı kurmuşlardır.

İslami finans, finansal hizmetlerin temin edilmesi aşamasında İslam hukuku kurallarını ve prensiplerini göz önünde bulunduran finans modeli şeklinde tanımlanabilir. Bu kapsamda sunulacak finansman hizmetlerinin "faiz", "garar" (aşırı belirsizlik), "gabin" (aşırı yararlanma) , "cehalet" (bilgisizlik) ve "kumar" özelliklerini taşıması, alkollü içeceklerin veya helal olmayan ürünlerin üretimi ve satımı gibi yasaklanmış ticari faaliyetleri kapsamaması ve toplum için zararlı olmaması gerekmektedir. İslami finansın en temel özelliği, finansman faaliyetinin risklerin ve getirilerin paylaşılması esasına dayanması olup, işlemlerin reel ekonomiye uygun, ticari işlemlerin spekülasyondan uzak olması ve taraflardan herhangi birisinin istismarına yol açmaması gerekmektedir.⁶⁶

İslami bankacılık ilk defa 1960'lı yıllarda Mısırda yatırım bankacılığı şeklinde ortaya çıkmıştır. İslami bankacılık, bankacılık sisteminin Müslüman ekonomistler öncülüğünde İslam hukukuna uygun şekilde icra edilmesi⁶⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. İslam ekonomik faaliyetlerinin hukuksal çerçevesi mülkiyet, hürriyet ve adalet ilkeleri ile belirlenmektedir.⁶⁸ İslam hukukuna aykırı olmamak kaydıyla İslami esasları göz önünde bulundurarak finansman sağlamak meşru bir yöntemdir. Meşru yolla mal edinmek ticaret, emeğini ortaya koymak, kar/zarar ortaklığı, miras, vasiyet, infak, sadaka ve zekat gibi yöntemlerle gerçekleşir.

Faizsiz bankalar, İslam'ın koyduğu esaslar ve onayladığı prensipler çerçevesinde faaliyet gösteren bankalar şeklinde tanımlanmaktadır⁶⁹. Sadece faizsiz esasa göre çalışan bir bankanın İslami banka olamayacağını tüm sözleşme, işlem ve prosedürlerinde İslam hukuku esaslarını dikkate

⁶⁶ <http://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/#Factsheet>. 27.11.2015

⁶⁷ Sulaiman Abdullah Saif Al Nasser & Datin Jariah Muhammed, **Emerald Group Publishing Limited**, Humanomics Vol. 29 No:2, 2013, pp.80-87.

⁶⁸ Mustafa Ahmet ez-Zerka, Ahmet En-Neccar, **İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta** (Çev. Hayrettin Karaman), 3. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013.

⁶⁹ Mustafa Uçar, **Türkiye'de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri**, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, s. 20.

almaları gerekmektedir. Bu sebeple, İslami bankaların ve faizsiz finans ilkelerini benimseyen kuruluşların etik ilkelere ve faizsiz finansla ilgili standartlara uymaları esastır.

İslami finansı, sadece faizin olmadığı bir finans modeli ile sınırlandırmak mümkün değildir. Müslüman bir toplumda yapılan işlemlerde Kur'an ve Sünnetin emirlerine uyum ve Allah rızası aranır. Allah rızasını kazanmak için Allah'ın (cc) Kuran'da ve Peygamber Efendimiz'in sünnetinde belirttiği hususlara riayet etmek maksadıyla şeriat kurallarına uyulmalıdır. Şeriatın kelime anlamı yol, cadde olup dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilmek amacıyla takip edilmesi gereken ilahi buyruklar bütünüdür. Bu buyruk ve emirler kişinin hem dünyasını hem de ahiretini güzel kılmaya yönelik ve kapasitesi ile orantılı bir yol sunmaktadır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de Allah'ın (cc), bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılacağı ifade edilmektedir. (Bakara, 286)

İslami yasalar tüm toplumun menfaatine yönelik ve aynı zamanda insan fıtratına uygun ve karışık olmayan düzenlemelerdir. Şeriat kuralları ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşantıyı etkilemektedir. Problemleri çözerken duruma, geleneğe, toplumun yapısına, zamana ve ekonomik duruma göre farklı çözüm yolları aranabilir. Örneğin "zihar" yapıldığında çözüm olarak bir kölenin hürriyetine kavuşturulması veya peş peşe altmış gün oruç tutulması veya buna güç yetiremeyenlerin ise altmış fakiri doyurması emredilmektedir (Mücadele, 3-4). Bu konuda birbirinden farklı üç ayrı çözüm yolu getirilmesi İslam hukukunun esnek olmasından ve kolaylaştırmaya öncelik vermesindedir.

İslami finansın konvansiyel finansa alternatif oluşturabilmesi için kurallarının çok sıkı sıkıya katı yorumlanmaması aynı zamanda özünden ayrılacak derecede gevşek tutulmaması ve ikisi arasında orta bir yol benimsenmesi gerekmektedir. İslami finansın kuralları çok katı yorumlanırsa İslami bankaların faaliyet alanı çok sınırlandırılacak ve bu kuruluşların konvansiyonel bankalara alternatif oluşturma imkânı ortadan kaybolacaktır. Diğer taraftan, konvansiyonel bankaları taklit eden ve faaliyet alanını çok genişleten bir sistemin İslami esaslara uygun olmayacağı eleştirisi ile karşı karşıya kalınabilecektir.

1.3.1. İslami Bankacılığın Tarihçesi ve Gelişim Süreci

Cahiliye döneminde Arap yarımadasında bileşik faiz çok yaygındı. Borcunu ödeyemeyen borçlulara ilave (bileşik) faizle birlikte borcun vadesi uzatılırdı. İslam dini bileşik faizin (Ali İmran, 3/130) yanı sıra tüm faiz türlerini (Bakara, 2/275-279) haram kılmıştır. Ayrıca, din kisvesi altında Yahudi ve Hristiyan din adamlarının altın ve gümüşü yığmaları ve infak etmemeleri Kuran-ı Kerim'de şiddetle kınanmaktadır (Tevbe, 9/34). Bu eleştiri sadece

Yahudi ve Hristiyan din adamları ile sınırlandırılmayacağı gibi malların zenginler arasında dolaşan bir servet hâline gelmesi de yasaklanmıştır (Haşr, 59/7).

İslamiyet'in doğuşundan sonraki dönem olan Hz. Peygamber ve ilk dört halife zamanı asr-ı saadet devri diye tanımlanmaktadır. Bu devirde Müslümanlar tarafından pek çok alanda olduğu gibi toplumsal, sosyal ve ekonomik finansal sistemler alanında pek çok ilerleme kaydedilmiştir.⁷⁰

Hz. Ömer, Emeviler ve Abbasiler döneminde Müslümanlar dünyanın en önemli merkezlerini fethetmiş ve ticaret hayatına önemli katkılar sunmuşlardır. Önemli limanlar ve ticaret yolları Müslümanların hakimiyeti altına girmiştir. Ticaret ile birlikte günümüz bankalarının işlevlerini yerine getiren mali aracı kurumlar doğmuştur. Bu aracı kurumların en önemlileri Beyt-ül mal, sarraflar, cehbezler, vakıflar, dostluk ve yardımlaşma kurumlarıdır. Beyt-ül mal, devlete ait her türlü gelirin toplandığı ve harcamaların yapıldığı, hak ve borçlara ehil bir kurumdur. Bir bölgedeki beyt-ül mal şubesinden borç alan bir kişi borcunu başka bir şehirdeki şubeye ödeyebilirdi. Basra Valisi Medine'deki beyt-ül male götürülmek üzere, Hz. Ömer'in iki oğluna bir miktar para vermiş, onlar da Irak'tan mal alarak Medine'de satmışlardır. Hz. Ömer'in çocukları bu ticarettten kazandıkları karın yarısını beyt-ül male aktarmışlardır⁷¹.

Para işi ile uğraşan ve bir anlamda bankacılık faaliyetlerini yürüten kişilere Cehbez denilmekteydi. Sarraf veya cehbezlerin başka şehirlerde irtibatlı oldukları adamları bulunmaktaydı. Ashaptan biri olan Zübeyir bin Avvam'ın Medine'de, Kufe'de, Basra'da ve İskenderiye'de bu işle görevli adamları bulunmaktaydı. Herhangi bir şehirde verilen emanet paraları gösteren poliçenin (süftece, havale senetleri) diğer bir şehirdeki kişiye ibraz edilmesi durumunda para tahsilatı yapılabilirdi. Bu durum altın ve gümüş gibi paraların daha güvenilir bir şekilde nakil edilebilmesine ve ticaretin gelişmesine imkan sağlamaktaydı.⁷²

İslami bankacılığın temeli ilk defa Malezya'da 1962 yılında Müslümanlar tarafından oluşturulan Hac Fonu ile başladığı iddia edilmektedir. Ancak, modern anlamda ilk faizsiz banka, üreticileri ve çiftçileri desteklemek amacıyla 1963 yılında Mısır'ın Myt-Gamr kasabasında Ahmed en-Neccar tarafından kurulan bankadır. Siyasi baskılar sonucu banka faaliyetlerini 1967

⁷⁰ Mehmet Asutay, Ahmet Faruk Aysan and Cenk C. Karahan, **Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From Mit Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance**, Afro Eurasian Studies, Vol. 2, Issues 1&2, 2013, ss.5-14.

⁷¹ Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 32-33.

⁷² Servet Bayındır, **Fikhi ve İktisadi Açından İslami Finans II**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 34.

yılında durdurmak zorunda kalmıştır.⁷³ Diğer bir İslami bankacılık uygulaması olan Malezya hac fonunun (Tabung Haji) 1967 yılında tesis edilmesi ve insanları Hac ibadeti için Mekke'ye gitmesi için finansal kaynak sağlaması İslami ahlak ekonomisi için güzel bir örnektir.⁷⁴

İslami finansın temel ilkeleri İslamiyetin ilk dönemlerinde uygulanmış olsa bile modern anlamda ilk faizsiz bankacılık modelleri 1970'li yılların sonunda hayata geçirilmiştir. İslami kurallara göre kurulan ilk bankalar Dubai İslam Bankası ve İslam Kalkınma Bankası olup 1975'te faaliyetlerine başlamışlardır. İslami bankacılığın tamamlayıcı bir parçası olan modern sigortacılık işlemleri de tekaful adı altında 1979 yılından itibaren görölmeye başlamıştır. Bu kuruluşların ortak özelliği İslami kurallara uyum konusunda mekanizmalar tesis etmeleridir. Örneğin, İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) yapılan işlemlerin dini kurallara uygunluğunu bu konuda âlim sayılan kişilerden fetva almak suretiyle temin etmektedir.⁷⁵

Dünyada finans sistemlerinin gelişmediği bazı ölkelerde günde 1 doların altında geliri olan çok sayıda insan bulunmaktadır. Bangladeş Üniversitesi ekonomi hocası Muhammed Yunus 1970'lerde köylüler için mikrofinans (microfinance) diye tabir edilen küçük montanlı krediler veren finans kuruluşunu kurmuştur. Mikrofinans sisteminde herhangi bir teminatı bulunmasa bile düşük geliri insanlara küçük montanlı kredi tahsisatı yapılmaktadır.⁷⁶ Mikrofinans projesi ile 2006 yılında Nobel Barış Ödölü kazanan Yunus, Gramen Bank'ı kurmuş ve sonraki yıllarda dünyanın pek çok ölkesinde fakirliği gidermek amacıyla faaliyetlerini yürütmüştür.⁷⁷

Dünya uygulamalarına bakıldığında Pakistan, Endonezya ve Bangladeş gibi ölkelerde kar amacı gütmeyen mikrofinans şirketleri bulunmaktadır. Bu şirketler Endonezya'da Beytül Mal ve Tamwil adıyla anılmaktadır. Beyt Arapçada ev anlamına gelmekte olup Beytül mal ismi ise İslamiyet'in ilk dönemlerinde devlet hazinesi için kullanılmaktaydı. Devlet hazinesi genellikle zekat, sadaka, infak, vakfedilen mallar ile ganimetlerden oluşmaktaydı. Beytül Temwil ise belli bir paranın kar/zarar ortaklığı amacıyla oluşturulması ve bu fonun İslami esaslara göre değerlendirilmesini sağlayan bir finansman yöntemidir. Bu yöntem Müslümanlar arasındaki sosyal dayanışmayı arttırdığı gibi ekonomik ve politik problemlerin çözölmesine yardımcı olur. Ayrıca

⁷³ Servet Bayındır, **a.g.e.**, 2015, s.35.

⁷⁴ Mehmet Asutay, Ahmet Faruk Aysan and Cenk C. Karahan, **Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From Mit Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance**, Afro Eurasian Studies, Vol. 2, Issues 1&2, 2013, p. 5-14.

⁷⁵ Muhammad Ayub, **Understanding Islamic Finance** Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2007, ss. 30-32.

⁷⁶ Beatriz Armendariz de Aghion Jonathan Morduch, "The Economic of Microfinance", **Massachusetts Institute of Technology**, USA, 2005.

⁷⁷ Milford Bateman, **The Rise and Fall of Mohammad Yunus and The Microcredit Model**, International Development Studies, Working Paper, 2014.

İslami bankacılık ve finans için yasal altyapının hazırlanması ve düzenlenmesi gerçekleşmektedir⁷⁸.

Faizsiz finans ile konvansiyonel bankaların operasyonel faaliyetlerinde bir takım farklılıklar bulunmaktadır. İslami bankaların kaynakları arasında yer alan katılım fonları büyük ölçüde “mudaraba” akdine dayanmakla birlikte az da olsa “muşaraka” veya “karz akdi”ne dayankamtdır. Aktifleri arasında yer alan finansman yöntemleri ise genellikle murabaha, mudaraba, muşaraka ve icara (finansal kiralama) akitleri ile gerçekleştirilen işlemlerden oluşmaktadır.⁷⁹ Konvansiyonel bankalarda pasifin maliyeti aktifi belirlerken, yani kredi faiz oranını belirleyen mevduat faiz oranı iken, İslami finasta aktifin getirisi pasifi belirlemektedir. Kar/zarar ortaklığı ilkelerine göre çalışan İslami finasta faiz kesin bir şekilde yasaklanmıştır. İslami finasta, İslami prensipler toplumun ahlak değerlerinden ayrı düşünülemez. İslami bankacılık sisteminin başarılı olabilmesi için, faaliyetler sadece kar odaklı ve konvansiyonel bankaların taklidi olan yapay ürünlerle sürdürülmesi şeklinde olmamalıdır. İslami finansın konvansiyonel bankacılık ile rekabet edebilmesi için İslami esaslara uygun olmak kaydıyla ekonomik değer üreten yaratıcı düşünce ve ürünlere öncelik vererek etkinliklerin artırılması gerekmektedir. Ayrıca, İslami kuruluşların sahiplerinin, yöneticilerinin ve çalışanlarının toplum ihtiyacını gözeterek insanların yaşam standartlarını yükseltme çabası içinde olmaları, etik normlara riayet etmeleri ve kendi çalışma kültürlerini oluşturmalıdır.

1.3.2. İslam Ahlak Ekonomisi

Materyalizm, serveti maksimize etmeyi, ihtiyaçtan fazla tüketmeyi, bedensel haz ve şehveti insan çabasının temel hedefi olarak görmektedir. Akıl ve vahiy bağlantısının kesilmesi haksız kazanç araçlarına başvurulmasına ve bencillik yollarına tevessül edilmesine yol açtığından refahın sürdürülebilirliği ve adil dağılımı engellenmektedir. İslam dini maddi ihtiyaçların yanı sıra manevi ihtiyaçları da gözetmektedir. İslam ahlaki değerlere, insan kardeşliğine, sosyo-ekonomik adalete, aile ve toplumsal dayanışmaya önem vererek bireysel, toplumsal ve devlet esenliğini temin etmektedir.⁸⁰

İnsanoğlu Allah'ın halifesi olarak yeryüzüne gönderilmiştir (Bakara 30). İslam ahlak ekonomisi Allah rızasının kazanılması ve insan odaklı gelişme

⁷⁸ Islamic Social Finance Report 2014, Thomson Reuters, s. 98.

⁷⁹ Mehmet Saraç and Feyyaz Zeren, “The Dependency of Islamic Bank Rates on Conventional Bank Interest Rates: Furder Evidence from Turkey”, **Applied Economics**, Vol. 47, No. 7, 2015, s.1-19.

⁸⁰ Muhammed Umer Chapra, **İslam İktisadında Ahlak ve Adalet**, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çeviri: Mehmet Saraç, İstanbul, 2018, ss. 63-78.

ilkelerine dayanmaktadır. Halifelik misyonunu üstlenen insanlar kaynakların elde edilmesi, kullanılması ve dağıtılması aşamalarında hak ve adaleti gözetmeleri gerekmektedir. İnsan oğlunun felaha ulaşabilmesi için Allah'a ortak koşmaması (tevhid), sosyal adaletten ayrılması, adalet ve ihsanı gözetmesi, tezkiye yapması, bireysel, toplumsal, çevre haklarına riayet etmesi ve İslam hukuk sistemine uymasıyla mümkündür.⁸¹

İslam ahlak ekonomisi (Islamic Moral Economy), rasyonel insan yerine Allah rızasının kazanılmasını öncelemektedir. İslami ekonomik sistem borçtan ziyade özkaynak, sermaye veya emek ortaklığına dayanmaktadır. İslami finans sistemi risk transferinden ziyade risk paylaşımını esas almaktadır. Risk paylaşımı gerçekleştirilirken mülkiyet hakları, sözleşmeler, teminat, emanete riayet, erdem, basiretli hareket etme, başkalarını düşünme, adalet ve yardımseverlik gibi toplumsal dayanışmanın gerekleri doğrultusunda hareket edilmelidir.⁸²

Müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) son dönemlerin önemli bir konusu haline gelmeye başlamıştır. Uluslararası firmalar, bankacılık sektörü ve hatta küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ) bile müşteri memnuniyetine son derece özen göstermektedir. Rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz dünyasında sadece kara odaklanarak aktif ile özkaynak karlılığının artık yeterli olmadığı ve müşteri memnuniyetinin de göz önünde bulundurulması ihmal edilemeyecek bir olgu haline gelmiştir. İslami esaslara göre çalışan bankaların homoekonomikus ilkesi yerine homoislamikus ilkesini yani İslamın getirmiş olduğu evrensel prensipler çerçevesinde ve ahlak kuralları doğrultusunda çalışması beklenmektedir.

Borsa Yönetim Kurulu eski Başkanı Talat Ulussever'in "İslami Ekonomi ve Finans 2015 Sempozyumu"nda yaptığı konuşmada risk kavramının temelinin İslam'daki rızık kavramına dayandığını belirterek, "risk paylaşımı" ifadesinin "rızık paylaşımı" şeklinde de yorumlanabileceğini ifade etmektedir. İslam'da zekât, sadaka ve karz (borç) gibi vasıtalarla refah ve kazancın paylaşılması teşvik ediliyorsa, ticaret ve yatırımlardaki olası refah ve kazancın da paylaşılmasının özendirildiğini ve tüm bu paylaşım şekillerinin gelir adaletsizliğini azaltmaya yardımcı olduğunu belirtmektedir.

İslami ekonomik sistemlerde bireysel ve toplumsal menfaat dengesi gözetilmesi için, ilgili otoriteler tarafından gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ahlak kurallarına uymayan ve piyasayı bozucu tutum ve davranışlara müsaade edilmemelidir.

⁸¹ Mehmet Asutay, Islamic Moral Economy as the Foundation of Islamic Finance, Edward Elgar Publishing Limited, 2013, UK, ss. 55-66.

⁸² Zamir İkbal ve Abbas Mirakhor, **Ekonomik Gelişim ve İslami Finans**, Borsa İstanbul A.Ş. , 2014, ISBN: 978-605-5076-05-4, ss. 5-12.

İslami ekonomik sistemlerde riba (faiz), kumar, hile, şans oyunlarına ve aldatmacaya izin verilmemektedir. Maide Suresi 90 ıncı ayette “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*” ifadelerine yer verilmiştir. Kumar taraflardan birisinin mutlak kazancı diğerinin mutlak kaybı ile sonuçlanan tam bilinmezlik üzerine yapılan sözleşmedir.⁸³ Kumar, Kur’an-ı Kerim’de kesin olarak yasaklandığı için şeytan işi bir pislik ve batıl yolla mal edinme yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Bireylerin ticari hayattaki teşebbüs serbestisi bireylerin her istediğini yapması değil, ahlak kurallarının ve toplumun menfaatinin gözetildiği teşebbüs faaliyetini ifade etmektedir. 2008 yılında başlayan küresel finansal krizden sonra bankacılık ve finansta etik kurallar daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle, akademisyenler ve düzenleyici otoritelerin yetkilileri tarafından aşırı kâr hırsının, aç gözlülüğün ve yüksek kar iştahının törpülenmesi ve müşteri memnuniyetinin öne çıkması gerektiği çeşitli platformlarda dile getirilmektedir. Hâlbuki İslami ekonomik sistemde ahirette sorguya çekilme, hesap-kitap ve terazi inancı olduğundan insanların birbirlerine daha saygılı olması, danışma kurullarının onaylamadığı işlemlere aracılık yapılmaması, manipülasyon ve spekülasyona izin verilmemesi ve yatırım kararlarında sosyal ve ahlak kurallarına daha fazla riayet edilmesi beklenmektedir. Ayrıca, İslam ekonomisi ve İslam finansı alanlarında devlet otoritesinin de gerekli hukuki düzenlemeleri yaparak mevzuat boşluğu bırakmaması ve etkin denetim fonksiyonunu icra etmesi son derece önemlidir.

İslami ekonomik sistemlerde devletin 4 temel görevi bulunmaktadır:⁸⁴

i) İslami yasalara uygun düzenleme yapılması ve ilgili tarafların buna uyumunun sağlanması ve konuya ilişkin olarak bireyler için gerekli eğitim verilmesi,

ii) Üretimin ve sermaye birikiminin arttırılması (iddihar), ekonomik büyümenin sürekli hale getirilmesi, adil bölüşüm ve tam istihdamın sağlanması,

iii) Piyasanın sağlıklı çalışmasına uygun ortam hazırlanması,

iv) Kaynak tahsisinin ve gelir dağılımının piyasa mekanizmasıyla uyumlu olmasının sağlanması devletin görevleri arasındadır. İslamiyete göre bireyin meşru yollarla tasarruf etmesi (iddihar) caiz iken ticaret malının pahalılaşması amacıyla alınıp stoklanması (ihtikar) kesinlikle haram sayılmaktadır. İşletmeler arası rekabet her zaman mevcuttur. Ancak sürekli büyüme, pazara tek başına hakim olma, aşırı ve lüks tüketime yönelik rekabet meşru yöntem olarak kabul edilemez. Rekabetin toplum menfaatine,

⁸³ Servet Bayındır, **a.g.e.**, 2005, s.39.

⁸⁴ Ayub, **a.g.e.**, 2007, ss. 39-40.

tüketici yararına ve istihdamın artırılmasına yönelik olması beklenmektedir. İslam hukukunda kar sınırlaması bulunmamasına karşın devletin bazı durumlarda müdahale hakkı bulunmaktadır. Devlet manipülasyona, karaborsacılığa, gabine, hileye, aldatmaya, aşırı kar güdüsüyle hareket etmeye ve monopolleşmeye izin vermemelidir.

Dünya uygulamalarına bakıldığında İslami finans sistemlerinin ülkeler bazında farklı mezhep ve görüşler nedeniyle bir takım farklılıklar arz ettiği, ancak esasında İslami şeriat kurallarına dayandırılması gerektiği ve normal bankacılık ile finans sistemlerinden ayrıldığı görülmektedir. Modern finans sistemlerinde kar maksimizasyonu ön plandayken İslami finans sistemlerinde ahlak kurallarının daha önemli olması, adaletin ve hakkaniyetin gözetilmesi ve kar maksimizasyonunun ise ikincil planda kalması en önemli farklılıktır. Diğer önemli farklılık ise müşteriler ile imzalanan sözleşmelerde görülmektedir. İslami bankacılıkta müşteri ile imzalanacak olan sözleşmelerin içerik olarak fıkıh konusunda yeterince deneyime sahip olan uzman kişiler tarafından incelenmesi, aşırı kar hırsı barındırmaması ve belirsizlik içermemesi son derece önem arz etmektedir.⁸⁵

Allah insanı yeryüzünün halifesi olarak yaratmıştır. Allah ile insan arasındaki ilişki yaratıcı ile kul arasındaki ilişkiye yani tevhid esasına dayanır. Bireylerin tevhid çerçevesi etrafında kendi aralarında yaptıkları işlemler adalete ve ihsana dayanır. Bireysel, toplumsal, ekonomik ve biyolojik çevre ile ortaklar arasındaki manevi çerçeveye tezkiye denir. İnsanın bireysel ve sosyal davranışı kendini tezkiye etmesine yeterli olmamakta, bunun ötesinde finansal ve ekonomik yükümlülüklerin her alanında toplum menfaatinin gözetilmesinin bir farz olduğu anlayışı ile hareket edilmesi İslam Ahlak Ekonomisini başarıya ulaştırır. 2008 Küresel krizinin en önemli nedenleri finansal oyuncuların homoekonomikus ilkesi ile hareket etmeleri neticesinde “moral açığı” ile tabir edilen aç gözlülük ve hırs yatmaktadır. İslam Ahlak Ekonomisi’ni gözeten insanlar “homo-İslamicus” olarak nitelendirilebilir. Homo-İslamicus ilkesi ile hareket edildiğinde aç gözlülük, hırs, hile, aldatmaca, garar, tefecilik gibi işlemlere yer olmadığı gibi çevre dostu olmayan projelerin finansmanı da yapılamaz.⁸⁶

1.3.3. Katılım Bankalarının Piyasa Yapıcılığı

Piyasa yapıcısı bankanın aktif-pasif yapısını etkin şekilde yönetememesi bankada likidite probleminin yaşanmasına yol açmaktadır. Zira bankaların varlık yapısı genellikle vadesiz veya kısa vadeli mevduattan oluşurken, aktif

⁸⁵ Rodney Wilson, *Legal, Regulatory and Governance Issues in Islamic Finance*, Edinburgh, 2012, Edinburgh University Press.

⁸⁶ Mehmet Asutay, *Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance*, Asian and African Studies, Vol. 11 No.2, 2012, ss.93-113.

yapısı uzun vadeli varlıklardan oluşmaktadır. 2001 yılında TMSF'ye devredilen Demirbank A.Ş.'nin durumu, aktif pasif yapısının yönetiminin önemine ilişkin güzel bir örnektir. Türkiye'nin 5 inci büyük bankası olan Demirbank A.Ş.'nin varlıklarının önemli bir kısmı uzun vadeli kredi ve hazine kâğıtlarından oluşmaktaydı. Ülkemizde Kasım 2000 krizi yaşandığında vade uyumsuzluğu nedeniyle söz konusu Banka likidite krizine girmiş ve interbank piyasası ile merkez bankası nezdindeki limitleri kapatılmıştır. Banka aktiflerinin uzun vadeli olması, para piyasalarına erişimin azalması ve müşterilerin mevduatını çekmeye başlaması söz konusu bankanın iflas etmesine yol açmıştır. Piyasa yapıcısı bankaların ahlaki riziko nedeniyle daha fazla risk alması piyasa yapıcılığı sisteminin en büyük dezavantajlarından birisidir.

Türkiye'de piyasa yapıcılığı sistemi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde sona ermiş ve bir süre uygulanmamıştır. 2001'de piyasa yapıcılığı sisteminin çöküşünün ardında yatan en önemli nedenler sağlıksız bankacılık sistemi ve kamu borç stokunun yüksekliğidir.⁸⁷ Krizin ardından finansal istikrarın sağlanması, bankacılık sisteminin daha etkin gözetim ve denetiminin yapılmasıyla birlikte 2002 yılından sonra tekrar piyasa yapıcılığı sistemi kurulmuştur.

Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının faizli sisteme göre çalışmaması ve bu bankaların bankacılık sektöründeki payının küçük olması nedeniyle Hazine Müsteşarlığı ile piyasa yapıcılığı sözleşmeleri henüz bulunmamaktadır. Son yıllarda alternatif finansman yöntemlerinin çoğaldığı, para piyasalarında sukuk ve devlet gelir ortaklığı senetleri gibi faizsiz finansal ürünlerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği nezdinde Mart 2015 döneminde yayımlanan Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025 (Katılım Bankaları Strateji Belgesi) ile pek çok stratejik hedef, aksiyon ve eylem planı belirlenmiştir. İki nolu stratejide hâlihazırda olan ürünlerin etkinliğinin artırılması başlığı altında yer alan 17 nolu Eylem'de Kira Sertifikası İhraçlarında Piyasa Yapıcılığı Sisteminin Oluşturulması ve BIST Nezdinde Çeşitlendirilmesi ele alınmıştır.⁸⁸ Buna göre, Katılım bankalarıyla "Piyasa Yapıcısı" olarak sözleşme imzalanması ve ikincil piyasalarda işlem yapmalarına yönelik yükümlülük getirilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Söz konusu uygulama faizsiz finansal ürünlerin işlem hacmini de arttıracığı düşünülmektedir. Sistemin uygulanabilirliği için TKBB'nin yapacağı analiz, ve çalışmalar sonucunda hazırlanacak öneriler Hazine Müsteşarlığına sunularak katılım bankalarının da piyasa yapıcısı olması sağlanacaktır.

⁸⁷ Aydın, a.g.e., 2005, ss. 5-9.

⁸⁸ **Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi**, (2015-2025), Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:5, İstanbul.

Hazine Müsteşarlığının bazı mevduat bankalarıyla imzalamış olduğu piyasa yapıcılığı sözleşmesinin bir benzerinin de katılım bankalarıyla imzalanması mümkündür. Katılım bankaları ile Hazine Müsteşarlığının imzalayacağı sözleşmelerde devlet iç borçlanma senedi yerine devletin ihraç edeceği gelir ortaklığı senetleri satın alınacaktır. Söz konusu senetlerin geliri LIBOR + kar payına endeksleme şeklinde olabilir. İslam fıkıhçılarının çoğu, yapılan mudaraba, muşaraka ve murabaha işlemlerinde elde edilen karın maktu olarak önceden belirlenemeyeceği ancak, oransal olarak belirlenmesinin caiz olacağı (örneğin düzenlenecek sözleşme ile karın %80'inin müşteriye aktarılması) görüşündedir.

Sukuk işlemlerinin dayanak varlıkları genellikle finansal kiralama, hazine sukuku, murabaha konusu gelir veya tevarruktur. Sukuk ihraç etmek isteyen kuruluşların özel amaçlı aracı kuruluş (Special Purpose Vehicle -SPV) kurması, sukuğa konu varlıkların bu kuruluşlara satılması gerekmektedir. Genellikle katılım bankaları beklenen kira getirisinin 2-3 puan altında sukuk getirisi önermektedirler. Örneğin finansal kiralama konusu varlıktan veya murabaha işleminden beklenen getiri 10 puan ise piyasaya sukuk ihracı yapıldığında müşteriye 8 puan teklif edilmekte aradaki 2 puan ise SPV'nin karı olarak ortaya çıkmaktadır. Sukuğa konu olan varlığın batması durumunda şirket karından feragat ederek müşteriye ödeme yapabilmektedir. Ayrıca batık varlık değiştirilmek suretiyle yerine sağlam bir varlık konularak müşteriye taahhüt edilen tutar ödenebilmektedir.

Dünya sukuk piyasasına bakıldığında Türkiye'nin bu pazardan aldığı payın hali hazırda düşük olduğu görülmektedir. Malezya'da sukuk piyasasının oldukça geliştiği ve Malezya hazinesinin sukuk yoluyla sağlamış olduğu finansman oranlarının %50 civarında olduğu bilinmektedir. Malezya'dan sonra sukuk piyasasının en fazla geliştiği ülkeler Körfez ülkeleri olup sukuk yoluyla sağlanan finansman oranları %25-30 civarlarındadır. Ülkemiz Hazinesi'nin sukuk yoluyla sağlamış olduğu finansman henüz %3 seviyelerindedir.

Yapılan akademik çalışmalarda da etkin bir piyasa yapıcılığı oyuncusu olarak 5-7 kuruluşun piyasada var olması yeterlidir. Mevcut durumda ülkemizde 5 adet katılım bankası oyuncusu bulunmaktadır. Türkiye'deki sukuk ihracı potansiyeli ve katılım bankası sayısı göz önünde bulundurulduğunda katılım bankacılığının da Hazine Müsteşarlığı nezdinde piyasa yapıcısı olarak faaliyette bulunması ve Hazine'nin daha fazla ihraca aracılık etmesi mümkündür. Ülkemizin son dönemde inşa ettiği büyük alt yapı projelerinden köprüler, metrolar, otoyollar, tüp geçit, 3 üncü havalimanı, bağlantı yolları ve Kanal İstanbul gibi projelerin finansmanının yanı sıra, belediyelerin ve özel sektör kuruluşlarının da sukuk yoluyla finansman sağlaması olanak dahilindedir. Bu durum finansal piyasaların derinleşmesine, kamunun ve özel sektörün alternatif borçlanma araçlarının

çeşitlendirilmesine ve ülkemizin daha düşük maliyetle fon bulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Literatür Taraması

Faizsiz finans konusundaki literatüre bakıldığında bu konuda yazılmış çok sayıda kitap ve makale bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada hem matbu kaynaklar hem de online kaynaklar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda 85 veri tabanından veri taraması yapılmış olup 7353 sonuca ulaşılmıştır. Veri taramasında başlık ve konu "Islamic Finance" (İslami Finans), "Finance" (finans) ve "piyasa etkinliği" (market efficiency) şeklinde sınırlandırılarak ve sadece hakemli dergiler taranarak toplam makale sayısı 339'a indirilmiştir. Söz konusu makalelerin büyük bir kısmı titizlikle okunarak tezin literatür kısmı zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada yalnızca online veri tabanlarından yararlanılmamış aynı zamanda büyük bir bölümü kaynakçada yer alan Türkçe eserler ile yabancı kaynaklardan dilimize kazandırılan onlarca basılmış kitap da incelenerek referanslarıyla birlikte gösterilmiştir.

Çalışmada İslami finans ve bankacılık alanında yayımlanmış genel nitelikli eserler incelenmekle birlikte özellikle ikinci nesil ve üçüncü nesil İslami finans temsilcilerinin eserleri daha detaylı incelenmiştir. İslami finansın ve konvansiyonel finansın performanslarına ilişkin çalışmalar genellikle üçüncü nesil İslami finans temsilcileri tarafından yapılmış olup bu konudaki çalışmalar beşinci bölümde literatür özet tablosunda sunulmaktadır.

Liteartürde yer alan kaynaklarda genel olarak etkinlik ölçme yöntemleri, rasyo analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler şeklinde 3 gruba ayrılmaktadır. Parametrik yöntemlerde etkinlik sınırından sapmaların etkisiz gözlem (inefficiency) ve rassal hata (random error) gibi iki unsurun birbirinden ayrıştırılmalıdır. Parametrik olmayan yöntemlerde ise doğrusal programlama teknikleri kullanılarak etkinlik sınırına olan uzaklık ölçülür. Parametrik olmayan yöntemler içinde en yaygın olarak kullanılan model 1978 yılında geliştirilen Veri Zarflama Yöntemi (Data Enveloping Analyses, DEA)'dir.⁸⁹

Bankacılık sektörünün karlılığını veya verimliliğini belirleyen pek çok girdi ve çıktı bulunduğundan dolayı tek bir rasyoya veya şubeye bakarak etkinlik analizi yapılarak doğru bir sonuca ulaşılması zordur. Bu sebeple, pek çok rasyonun aynı zamanda analize dahil edilmesi gerekmektedir. Bankaların girdi ve çıktı belirsizliği sorunu üç durumdan kaynaklanmaktadır. Birinci sorun bankaların fiziki bir mal üretmek yerine genellikle hizmet sunması ve bu hizmetlerin ölçülmesinin zor olmasıdır. İkinci sorun ise

⁸⁹ E. Alper İnan, Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik, **Bankacılar Dergisi**, TBB, Sayı 34, 2000.

bankaların çok sayıda girdi ve çıktı kullanmasıdır. Son olarak, bankaların temel fonksiyonlarının belirlenmesinde bir takım güçlükler bulunmaktadır. Bankanın birim maliyetinin hesaplanması, işletme giderlerinin (operating costs) mevduata veya aktive bölünmesiyle bulunur. Bu iki hesaplama ile 1 TL'lik aktif veya mevduatı işletmek için kaç lira harcama yapılması gerektiği tespit edilebilir. Bankaların temel işlevi finansal aracılık işlemleri olduğundan toplam aktif, mevduat ve kredi kalemlerinin etkinlik ölçümünde kullanılması uygun görülmektedir.

Bankacılık sisteminin ayakta kalabilmesi için iş modelinin dinamik piyasa şartlarına uyumlu hale getirilmesi, teknolojinin tüm imkânlarından yararlanılması, sürdürülebilir büyümenin ve karlılığın devam ettirilmesi beklenmektedir. Bu sistemde müşteri sadakatinin sağlanabilmesi için müşteri tercihleri, ihtiyaçları, davranış kalıpları, kaliteli hizmetin piyasada yaygın olması ve yaygın şube ağıyla finansal ürünlere erişim kolaylığının sağlanması gerekmektedir.⁹⁰

Yapılan araştırmalarda piyasa yapıcılığı sisteminde yeterli oyuncunun olması için en az 5-7 arası bir oyuncunun yetkilendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, yapılan anketlerde etkin bir piyasa yapıcılığı sistemi için yaklaşık olarak 15, 20 hatta 26'ya kadar oyuncunun yetkilendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁹¹ Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülke piyasalarında piyasa yapıcılığı sistemini icra edecek yeterli oyuncunun olmaması, piyasa yapıcılığı sisteminin önündeki en önemli engeldir. Piyasa yapısının küçük olması, oyuncu sayısının yetersiz olması veyahut kamunun birkaç oyuncuya yetki vermesi durumunda ihalelerde yeterli talebin gelmemesi sorunu ile karşılaşılabilmektedir.

1.4.1. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

İslam dünyasında Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Mehmet Akif Ersoy ve Elmalı Hamdi Yazır gibi önemli şahsiyetlerle birlikte 19 y.y. sonlarında ve 20. y.y. başlarında Rönesans hareketi başlamıştır.⁹² Bahsedilen yazarlardan sonra, İslami ekonomi düşüncesi bakımından önemli şahsiyetler ortaya çıkmıştır. Yaptığımız çalışmada modern anlamda İslami finans temsilcilerini 1960-1980 ilk nesil, 1980-2000 yıllarını ikinci nesil ve 2000 yıllarından sonra ortaya çıkan kişileri üçüncü nesil İslami finans yazarları olarak kategorize edilmiştir. Tabiki bazı yazarlar hem birinci nesil ve hem de ikinci nesil arasında sınıflandırılabileceği gibi bazı yazarlar da ikinci nesil veya üçüncü nesil kategorisine alınabilir. Ancak birinci ve üçüncü nesil

⁹⁰ Daniel Chukwudi, **Application of Marketing Concept in GT Bank and Its Effectiveness in Consumer Satisfaction**, Posted 20th January 2015.

⁹¹ M. Arnone & P. Ugolini, **a.g.e.**, s. 11.

⁹² Mehmet Bayrakdar ve diğerleri, **İslam Düşünce Tarihi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2016, ss.133-153.

arasında geçişkenliğin çok az olduğu görülmektedir. Birinci nesil şahsiyetler kısaca Seyyid Kutup (1953), Abul Ala Mevdudi (1996), Muhammed Yusufuddin, Seyyid Bakır Sadır, Ahmed El Neccar, Muhammed Hamidullah (1992), Sabahattin Zaim (2007), Enver İkbâl Kureysi, Nejatullah Sıddiki, Şeyh Mahmut Ahmet, Muhammed Ömer Zubeyr, Monzar Kahaf, Hasanuz Zaman, Anas Zarka, Muhammed Ali Ergari ve diğerleri şeklinde sıralanmaktadır.

İslami finans alanında ikinci nesil çalışmalar ise M. Ömer Chapra, Khurshid Ahmad, Fahim Han, Muhsin Han, Münevver İkbâl, Hayrettin Karaman, Hamdi Döndüren, Sabri Orman, Taqi Usmani, Yahia Abdul-Rahman, Muhammad Ayub, Necdet Şensoy, Faruk Beşer, Daud Vicary Abdullah, Servet Bayındır, Sheikh Saleh Kamel ve diğerleri şeklinde sıralanabilir.

İslami finans alanında üçüncü nesil insanlar ise Zamir İkbâl, Mehmet Asutay, Abbas Mirakhor, Hamed Hasan Merah, Jaseem Ahmed, Abdus Samad, M. Bashir, Murat Çizakça, Fatih Savaşan, Mehmet Saraç, Ahmet Faruk Aysan, Mehmet Bulut, Astrid Fionna Harningtyas, Kabir Hassan, Mehmet Fatih Buğan, Ali Ata, ve Thorsen Beck, Demirgüc-Kunt ve diğerleri şeklinde sıralanabilir. Bu yazarlar faizsiz bankacılık, tekaful, yatırım, maliye politikası, zekât, denetim, muhasebe ile bankacılık düzenleme ve gözetim alanlarında yaptıkları çalışmalarda genellikle ekonometrik modeller kullanmışlardır. İstatistiki veriler kullanılarak yapılan önemli çalışmaların bir kısmına aşağıda yer verilmiştir.

1991-2001 yılları arasında Bahreyn'deki İslami bankacılık ile konvansiyonel bankacılık karşılaştırılması yapılmıştır. Bahreyn'deki İslami bankaların kredi ve karlılık performansı konvansiyonel bankalara göre daha yüksektir. İslami bankaların Bahreyn bankacılık piyasadaki ağırlığının oldukça düşük olmasına, aktif toplamının bankacılık sektörünün %3,27'si iken , İslami bankaların toplam karının sektör karının %9'una karşılık geldiğini bulmuştur. Bu durumun en önemli sebebi İslami bankaların daha yüksek özkaynakla çalışmaları nedeniyle riskli alanlara yatırım yapmamaları ve spekülâtif işlemler peşinde koşmamalarıdır.⁹³

Abdel-Hameed M. Bashir'in 1979-1993 Sudan bankacılık sektörü verilerini kullanarak yaptığı çalışmada büyüyen ölçek ekonomisinin karlılığı arttırdığını ve operasyonel maliyetleri azalttığını bulmuştur. Ayrıca, yine aynı yazarın 1993-1998 verilerini kullanarak Bahreyn, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Mısır, Ürdün ve Sudan ile ilgili yaptığı çalışmada; İslami bankalar için daha yüksek özkaynak ve kredi oranlarının karlılığı olumlu

⁹³ Johnes Jill, Marwan Izzeldin, Vasileios Pappas, "A Comparison Of Performance Of Islamic And Conventional Banks, 2004-2009", Journal of Economic Behavior & Organization, 2014, 103, ss.93-107.

etkilediğini, yabancı ortaklı İslami bankaların sermaye, teknoloji transferi, know-how ve karlılığa önemli katkı sağladığını, doğrudan ve dolaylı vergilerin ise banka performansını olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Mohammed Ali Al-Oqool ve diğerlerinin Ürdün ekonomisi hakkında yaptıkları çalışmada 1980-2012 döneminde Ürdün İslami bankalarının ekonomik büyüme üzerinde katkısının olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuç olarak Ürdün İslami Finansal Bankalarının gelişmesinin kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkisinin bulunmadığını ancak uzun dönemde söz konusu bankaların gelişmesinin ekonomik ve sosyal kalkınmaya olumlu etki sağladığı kanıtlanmıştır⁹⁴.

Washington ve Philadelphia FED bankalarından 1990-1995 yılları arasında ABD'de faaliyet gösteren 6000'e yakın ticari banka verileri kullanılarak finansal piyasaların etkinliği ölçülmüştür. Etkinlik için her kesimin ittifak ettiği kesin bir ölçüm sistemi bulunmamaktadır. Ancak yapılan bu çalışmada, etkinlik için maliyet, karlılık ve alternatif getiri imkânlarının en önemli belirleyici unsur olduğu ifade edilmektedir. Etkinliğin tersi olan etkinsizliğe yol açan unsurlar ise zayıf üretim kararları, daha yüksek maliyet tutarları, zayıf denetim ve gözetim ile tam rekabet piyasa şartlarının bulunmamasıdır. Bankacılık açısından etkinlik değerlendirildiğinde sağlam özkaynak yapısına sahip ve takibe dönüşüm oranlarının düşük olduğu bankaların daha etkin olduğu görülmüştür. Ayrıca söz konusu makalede, konsolidasyona sahip bankaların daha yüksek kar etkinliğine sahip olduğu ifade edilmektedir.⁹⁵

Latin Amerika ülkelerinden Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili ve Ekvator için çoklu varyans ve otomatik varyans rasyoları monte carlo simülasyonu ile test edilmiştir. Piyasadaki varlık fiyatları bütün bilgiyi tam olarak yansıtmamaktadır. Kamuya açık bilgilerle ve rassal davranışlarla hareket edilmesi durumunda aşırı kazanç elde etmek mümkün değildir. Öte yandan, ağırlıklı önyüklemeye yaklaşımının varyans rasyolarında kullanılması halinde daha üstün sonuçlar ürettiği ifade edilmektedir.⁹⁶

Beck, Demircuc-Kunt ve Merrouche'un çalışmasında İslami bankacılık ile konvansiyonel bankacılığın birlikte uygulandığı 22 ülkenin dâhil olduğu 141 ülke incelenmiştir. Yapılan çalışmada 99'u İslami banka olmak üzere toplamda 2.956 bankanın 1995-2007 dönemi için regresyon analizi yapılmıştır. Bazı konvansiyonel ürünlerin şeriat uyumlu ürünlerle benzerlik

⁹⁴ Mohammed Ali Al-Oqool, Reem Okab & Mohammed Bashayreh, **a.g.m.**, 2014, ss.72-78.

⁹⁵ Allen N. Berger & Loretta J. Mester, **Inside the Black Box: What Explain Differences in the Efficiencies of Financial Institutions**, Forthcoming, Journal of Banking and Finance, Vol. 21, 1997.

⁹⁶ Dilip Kumar, **Weighted Bootstrap Approach for the Variance Ratio Tests: A Test of Market Efficiency**, Scientific Research Publishing, 2016.

göstermesi ortaya çıkan farklılıkların beklendiğinden az olmasına yol açmaktadır. Konvansiyonel ve İslami bankalar arasında iş uyumu, etkinlik, aktif kalitesi ve istikrar bakımından farklılık çok az bulunmuştur. Pek çok ülkede İslami bankalar konvansiyonel bankalara göre maliyet etkin iken, sadece birkaç ülkede tersi bulunmuştur. İslami bankaların daha yüksek sermaye tutma ihtiyacı son küresel krizde daha iyi performans göstermelerine yol açmıştır.⁹⁷

Para politikasındaki değişiklikler faizsiz banka müşterilerinin alternatif mevduat maliyeti ve risk algılarını konvansiyonel banka müşterileri gibi etkilemektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, TCMB politika faiz oranlarındaki değişiklik katılım bankalarında konvansiyonel bankalara göre daha yüksek mevduat çıkışına yol açmaktadır.⁹⁸

İslami finans ile ilgili yapılan çalışmalarda Maqasiad Shari'ah olarak; aklın, malın, canın, dinin ve neslin korunması temel insan hakkı olarak görülmektedir. İnsan mutluluğunun sağlanabilmesi için, söz konusu kriterlere ilave olarak servet, sosyal varlık ve çevre de eklenerek Maqasiad Shari'ah Index'i yayımlanmıştır. Çalışmada ikili bankacılığın uygulandığı 5 ülkenin yanı sıra Birleşik Krallık (İngiltere) da analize dâhil edilmiştir. İslami bankaların Maqasiad al-Shari'ah performansında ülkelerin genel ortalaması düşük bulunmuş olup %30,08 seviyesindedir. Ülke bazında bakıldığında ise en yüksek not %56,8 oranı ile Endonezya, ikinci sırada %34,6 oranı ile Pakistan, üçüncü sırada %33,5 oranıyla Malezya, dördüncü sırada %29,34 oranı ile Türkiye, beşinci sırada %23,8 oranıyla Katar ve son sırada ise %11,44 oranı ile İngiltere bulunmuştur.⁹⁹

29 Ülke ve 86 banka yetkilisi ile İslami finans konusunda yapılan ankette, bankacılık sektörü ile İslami bankacılık verileri karşılaştırılmıştır. CIBAFI'nin yaptığı güven endeksinde 1 en zayıf güveni, 5 ise en yüksek itibarı ifade etmektedir. Buna göre, dünya genelinde bankacılık sektörü güven endeksi 2016 yılı için 3,46 iken İslami bankacılık için 3,64 oranında gerçekleşmiştir. GCC, Ortadoğu, güneydoğu Asya, Güney ve Kuzey Afrika bölgelerinde İslami bankacılığın güven endeksi genellikle konvansiyonel bankacılığa göre daha yüksek bulunmuştur. Türkiye ve Avrupa ülkelerinde bu oran konvansiyonel bankalar için %3,33 iken katılım bankaları için %3,5 olarak bulunmuştur. Aynı çalışmada İslami bankacılık için 2016 yılına ait en

⁹⁷ Thorsen Beck, Aslı Demirgüç-Kunt & Ouarda Merrouche, "Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability", The World Bank, **Policy Research Working Paper**: 5446. 2010, ss.1-44.

⁹⁸ Ahmet F. Aysan, Mustafa Dişli and Hüseyin Öztürk, "Bank Lending Channel in Turkey: Evidence from Islamic and Conventional Banks", **TCMB**, Ankara, 2015, ss.1-21.

⁹⁹ Mehmet Asutay & Astrid Fiona Harningtyas, "Developing Maqasid al-Shari'ah Index to Evaluate Social Performance of Islamic Banks: A Conceptual and Empirical Attempt", **International Journal of Islamic Economics and Finance Studies**, Vol. 1 No. 1, 2015, ss.55-58.

önemli konular sermayedar memnuniyetinin ve hizmet kalitesinin artırılması, iş modellerinin, insan kaynağının ve müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi, şeriat uyum standartlarının sağlanması, risk yönetimi ve müşteri haklarının korunması şeklinde sıralanmıştır.¹⁰⁰

1.4.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de yapılan çalışmalarda bankaların etkinlikleri ölçülürken finansal rasyoların analizi ile parametrik ve parametrik olmayan yöntemler yaygın şekilde kullanılmıştır. Ülkemizdeki bankalarla ilgili yapılan literatür çalışmalarına kısaca aşağıda değinilmiştir.

Ölçek ekonomisinin ve banka sahipliğinin banka performansına etkisini “Veri Zarflama Analizi” yöntemi ile 1989-1998 yılları için araştırılmıştır.¹⁰¹ Çalışmada, finansal liberalizasyonun Türk bankacılık sektörünün finansal aracılık fonksiyonunu değıştirdiği, yüksek dolarizasyon yaşanan 1990’lı yıllarda bankacılık sektörünün genellikle açık pozisyonda çalıştığı, 1994 krizinden sonra bankacılık sektörü için kur riski, yeterli sermaye bulundurma gereksinimi ile likidite riski yönetimi daha önemli hale geldiği, 1990’lı yıllardaki yüksek enflasyon oranlarının mevduat ile kredi arasındaki faiz marjının artmasına yol açtığı ifade edilmiştir.

2002-2006 yılları arasında sektörün ortalama sermayesinin, gecikmeli sermayenin, ekonomik büyümenin, portföy riskinin ve sermaye getirisinin tutulan sermaye ile pozitif ilişkisi bulunmuştur. Buna karşın, aktif büyüklüğü ve mevduat payı tutulan sermaye ile negatif ilişkilidir.¹⁰²

Türkiye’deki katılım bankalarının 2000-2009 dönemini kapsayan çalışmada, hükümetin ve kamuoyunun İslami finans konusunda hassasiyetinin arttığını, katılım bankacılığının büyümesine rağmen sektördeki payının hala küçük olduğunu, İslami bankacılığa olan ilginin Türkiye’de olduğu gibi dünyada da artış gösterdiğini, küresel kriz döneminde İslami bankacılık faaliyetlerinin daha güvenli olduğunu, yasal zeminin tamamlanmasından sonra Türk Hazinesinin de sukuk işlemlerinde iyi bir aktör olduğunu ifade etmektedir.¹⁰³

¹⁰⁰ CIBAFI Global Islamic Bankers’ Survey, **Confidence, Risk and Responsible Business Practices**, Bahrain, ISBN 978-99901-26-12-9, 2016, ss. 24-30.

¹⁰¹ Muhammet Mercan & Reha Yolalan, The Effect of Scale and Mode of Ownership on the Turkish Banking Sector Financial Performance, **The ISE Review** Vol. 4 No.15, July 2000, ss.1-26.

¹⁰² Yakup Asarkaya and Serkan Özcan, “Determinants of Capital Structure in Financial Institutions: The Case of Turkey”, **BDDK Dergisi**, Ankara, 2007, ss.91-109.

¹⁰³ Liam Hardy, “The Evolution of Participation Banking in Turkey”, **Al Nakhlah Online Journal on Southwest Asia and Islamic Civilization**, Winter 2012, ss.5-10.

2005-2010 dönemleri için katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların, veri zarflama analizi (VZA) ile finansal rasyoları karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Bu modele göre yapılan çalışma sonucunda, mezkur dönemde katılım bankalarının ticari bankalara kıyasla daha etkin oldukları sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰⁴

2006-2014 yılları arasında Türkiye’de faaliyette bulunan 11 konvansiyonel ve 4 katılım bankası incelenmiştir. Kredinin takibe dönüşme oranı ile banka etkinliği arasında ters ilişki bulunmaktadır. Banka büyüklüğü ve net faiz marjı ile etkinlik arasında pozitif ilişki olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre daha etkin olduğu bulunmuştur.¹⁰⁵

Piyasa etkinliği, finansal aktörlerin aşırı kazanç elde edip etmeme durumunu etkileyen en önemli faktördür. BİST 100 Endeks getirisi ve alt endeksler getirisi Harvey Doğrusallık Testi ile incelenmiştir. Sonuç olarak, getirilerde aşırılıkların söz konusu olduğu ve etkin piyasa hipotezinde geçmiş bilgiler kullanılarak aşırı kazanç elde edilebileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁶

2005-2008 dönemini kapsayan çalışmalarda konvansiyonel bankalar ve katılım bankalarının farklılıklarını, t-testi ve lojistik regresyon metotları kullanılarak incelenmiş ve her iki tür bankanın operasyonel faaliyetlerinin birbirinden farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak, bütün bankaların hemen hemen aynı mevzuata tabi olması veya aynı rekabet koşullarında faaliyet göstermesi sebebiyle iki banka türü arasında büyük farklılık bulunamamıştır.¹⁰⁷

Asutay’ın (2012) yayımladığı “*Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance*” İslami finansal kuruluşların etik ilkeleri gözetken bir İslam ahlak ekonomisine sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Bünyamin Er & Mustafa Uysal, “Türkiye’deki Ticari Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 2012, ss.365-384.

¹⁰⁵ H. Ali Ata & Mehmet Fatih Buğan, “Factors Affecting the Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Turkey”, **Journal of Islamic Economics, Banking and Finance**, Volume: 12, No.1, Jan-Mar, 2016, ss.90-95.

¹⁰⁶ Gürkan Malcıoğlu ve Mücahit Aydın, “Borsa İstanbul’da Piyasa Etkinliğinin Analizi: Harvey Doğrusallık Testi”, **Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies**, 2016, ss.112-123.

¹⁰⁷ Parlakkaya, R., Curuk, S.A., “Using Financial Ratios to Distinguish between Participation and Conventional Banks: A Case Study of Turkey”, **Ege Academic Review**, Vol. 11 No. 3, 2011, ss.397-405.

¹⁰⁸ Mehmet Asutay, “Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance”, **Asian and African Studies**, Vol. 11 No.2, 2012, ss.93-113.

Katılım bankaları ile konvansiyonel bankaları inceleyerek kriz döneminde hangi banka türünün daha stabil olduğu araştırılmıştır. Çalışma kapsamında 2006-2011 dönemi için trend analizi metodu ile bankaların yıllık finansal rasyolarını incelenmiştir. Sonuç olarak 2008 global ekonomik krizi sürecini de kapsayan dönemde katılım bankalarının karlılık, likidite ve risklilik bakımından daha stabil olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Metin Aktaş, "Stability of the Participation Banking Sector Against the Economic Crisis in Turkey", **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol. 3 No.1, 2013, ss.180-189.

2. Bölüm

İslami Bankacılığın Kavramsal Çerçevesi Ve İşleyiş Mekanizmaları

2.1. İslami Bankacılığın Kavramsal Çerçevesi

Konvansiyonel bankacılıkta paranın zaman değeri genellikle faizin temel nedenlerinden biridir. İslami esaslara göre çalışan kuruluşların parasını atıl tutması paranın zaman değeri nedeniyle zarara uğramasına yol açacaktır. Bu sebeple, insanların parasını atıl tutmayarak risk paylaşımından hareketle verimli yatırımlara veya ortaklıklara dönüştürmesi beklenmektedir. İslami finansta kredinin nakit para olarak doğrudan tüketiciye verilmesi mümkün değildir. Finans sağlayan İslami bankanın finansman sağlanacak malı müşteri adına alması ve sonraki aşamada ise malı taksitle müşteriye satması ile finansman kullandırımı gerçekleşmesi gerekmektedir.¹¹⁰

Ticari kuruluşların en temel amacı kar maksimizasyonun sağlanmasıdır. Bu amaca ulaşmak için gelirlerin maksimum seviyeye çıkarılması ve giderlerin ise minimum düzeye indirilmesi gerekmektedir. Ticari bir kuruluş olarak, banka karını P (profit), toplam geliri R (revenue) ve maliyeti ise C (cost) simgeleri ile gösterecek olursak kar maksimizasyonu aşağıdaki formül ile gösterilebilir.¹¹¹

$$\text{Kar (P)} = \text{max(R)} - \text{min(C)} = \text{Maksimum Getiri} - \text{Minimum Maliyet}$$

Modern bankacılık sisteminde kar maksimizasyonun ön planda olması bazen sözleşmelerin müşteriler aleyhine hazırlanmasına yol açabilmektedir. Faizsiz finans sistemine dayalı sözleşmelerde kesinlikle faize yer verilmediği gibi sözleşmelerin garar (aşırı belirsizlik ve haksızlık) içermemesi gerekmektedir. Garar sözleşmede yer alan unsurların bir tarafa malum olmasına karşın diğer tarafa meçhul olması durumudur.

Garar taraflardan birisinin müdahalesi ile ortaya çıkıyorsa bu durumda hile söz konusudur. Tam garar içeren işlemlerin aynı zamanda kumar olduğunu, az garar (cehalet) içeren işlemlerin ise kumar olmayacağı ifade edilmektedir.¹¹² İslam hukukunda, sözleşmelerin tüm hükümlerinin açık olması, spekülasyon ve manipülasyon içermemesi; etik ilkelere dayanması,

¹¹⁰ Salman Ahmed Shaikh, "Islamic Banking in Pakistan: A Critical Analysis", *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Forthcoming, 2013, ss.1-19

¹¹¹ Batu Tunay ve Murat Silpar, "Türkiye Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi", *Türkiye Bankalar Birliği*, İstanbul, 2006, ss.1-35.

¹¹² Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s.98.

toplumun refahını yükseltmesi ve gelir dağılımının adil bir şekilde bölüşülmesine yardımcı olması beklenmektedir.

Gazali ticari işlemlerdeki haksızlıkları 2'ye ayırmaktadır. Karaborsacılık, faiz ve kalpazanlık gibi işlemleri genel olan ticari zulümler altında sınıflandırmaktadır. Sadece müşteri ile sınırlı kalan zulümleri ise malı aşırı övmek, malın kusurlarını gizlemek, ölçü ve tartıda hile yapmak ile fiyatı gizlemek şeklinde sıralamaktadır¹¹³. Mutaffin suresinin ilk ayetlerinde de alışverişte hile yapanlar uyarılmakta ve kınanmaktadır.

İslami finans temelde bireyler arasındaki sözleşmelere dayanmaktadır. Ticari ilişkilerde sözleşme yapılması hususu Kuran-ı Kerimde yer almaktadır. Örneğin, Bakara suresinin 282 nci ayetinde, borçlanma durumunda tarafların yapması gerekenler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Söz konusu ayette ticaretin eşanlı (alım-satım) olması durumunda yazılı sözleşmeye gerek olmayacağı; ancak, vadeli işlemlerde ve borçlarda sözleşmelerin yazılı hale getirilmesi ve şahitlerin tutulması emredilmektedir. Bu ayet ticari faaliyetlerde oluşabilecek anlaşmazlıkların giderilmesi için son derece açık hükümler getirmektedir.

İslam hukukunda karşılıklı rıza ile yapılan ticarete tarafların alım-satım ve mal-mülk üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi serbesttir. Örneğin ticarete kar haddinin sınırlandırılması söz konusu değildir. Ancak bu serbestiye, tarafların diğer tarafı sömürmesine izin vermemektedir. Dolayısıyla ticari işlemlerde kar oranı belirlenirken kanaat, itidal, hoşgörü ve kolaylık gösterme gibi dini adabın gereklerine riayet etme mecburiyeti bulunmaktadır. Ticari muamelelerde aldatma, gabin, hile, ikrah, yanıltma, gafletten yararlanma, karı çarpıtma, ihtikâr gibi birey ve toplum zararına olan işlemlere cevaz verilmemektedir. İslami kuralların hakim olduğu bir piyasada sadece suni nedenlerden kaynaklanan ve piyasanın sağlıklı işlemlerini önleyen açık bir durumda piyasaya ve fiyatlara müdahale edilebilir. Diğer bir ifadeyle yetkililer, kararı (belirsizlik) önlemek ve aldanma sebeplerini ortadan kaldırmak amacıyla piyasaya müdahalede bulunabilirler.¹¹⁴

Devlet başkanı vatandaşlarını koruyucu ve gözetici olmalıdır. Kamu menfaatini (mesalih-i mürsele) düşünerek gerekli müesseseler kurması ve gerektiğinde satıcıların piyasada aşırıya gitmesini önlemek amacıyla fiyatlara narh koyması mümkündür. Kur'an-ı Kerimde zekat verilecek 8 sınıftan biri olarak sayılan kalpleri İslama ısındırılacak olanlar (müellefetü'l Kulub) Hz. Peygamber döneminde gerekli payları almışlardı. Ancak Hz. Ömer bu kimselerin devlet hazinesinden (Beytü'l Mal) almakta oldukları maaşı kesti.

¹¹³ Cafer Sadık Yaran, **İslam Ahlak Esasları**, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı, Eskişehir, 2015, ss. 174-175.

¹¹⁴ Mehmet Bayiğit, **I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi**, Kombad Yayınları, Konya, 1996, ss. 1024-1025.

Halife'nin bu uygulaması Kur'an-ın emredici hükmünü iptal manasına gelmemektedir. Müslümanların yeterince güçlendiğini ve artık onların desteğini mal ile almaya ihtiyaç kalmadığını düşündüğü için bu uygulamayı geçici olarak sonlandırmıştır. Bundan sonra herhangi bir yer ve zamanda müellefetü'l Kulub'a ihtiyaç olursa, insanları İslam'a ısındırmak veya düşmanı def etmek için bu uygulamaya başvurulabilir.¹¹⁵

2.1.1. İslamın Finansa Bakışı

İslam dini; tembellikten, dilencilikten ve aylıklıktan dolayı ortaya çıkan işsizliğe asla izin vermemektedir. İslam dini dindarlık kisvesi altında tembel tembel oturmayı haram saymıştır. İslam bir kenara çekilerek veya ruhban hayatı yaşayarak (Hadid Suresi, 27) işsiz güçsüz oturup dualar okuyarak zaman geçirmeyi kabul etmez. İbadetler belli vakitlerde yapıldığı için geri kalan zamanlarda insanların çalışması ve yeryüzüne dağılıp Allah'ın lütfundan nasiplerini aramaları emredilmektedir¹¹⁶ (Cuma Suresi, 10).

Finans sisteminde kasada duran ve yatırıma dönüşmeyen atıl para enflasyondan dolayı değer yitirir. Hâlbuki bu para ile bir mal, gayrimenkul veya emtia alınırsa onun fiyatı zamanla değişmektedir. Bu sebeple, İslam ekonomisi paranın atıl tutulmasını tavsiye etmemektedir. Toplumdaki refah seviyesinin artırılabilmesi için paranın ekonomiye kazandırılması, yatırıma dönüştürülmesi, sermayenin adil bir şekilde dağıtılması tavsiye edilmektedir.

İslam hukukunda ibadetlerde aslolan haramlık, muamelatta ise mubahlıktır. Allah ve Resulu tarafından belirlenmemiş hiçbir ibadet şekli İslami sayılamaz. Örneğin hiç kimse namaz vakitlerini 5'ten yukarıya yükseltmeye veya azaltmaya gücü yetmeyeceği gibi rekâtların sayısını da değiştiremez. Aile, eşya, ticaret ve borçlar hukuku kapsamındaki işlemlerde (muamelat) Allah ve Resulu tarafından yasak getirilmemiş ise mubah kabul edilmektedir. Ancak hakkında hüküm bulunmayan şey bireye ve topluma zararlı ise caiz değildir¹¹⁷.

Kur'an-da eşya, davranış ve ticarete ölçü helallik ve temizliktir. Haram kılınan domuz, içki, kan ve insan tabiatının pis saydığı şeylerin alım-satımı, kullanımı ve ticareti de yasaktır. Peygamber efendimizden rivayetle, *"içilmesi haram kılınan şeyin satılması da haramdır."* ifadesine yer verilmektedir. Bu sebeple yatırım yapılacak sektör yahut finansman sağlanacak mal veya hizmetin caiz olan faaliyetlerden olup olmadığı araştırılmalıdır. İslami para ve

¹¹⁵ Mustafa Ahmet ez-Zerka, **İslam Hukuku I**, Çeviri: Servet Ağırman, Gündönümü Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 109, 152 ve 153.

¹¹⁶ Seyyid Kutup, **İslam-Kapitalizm Çatışması**, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 70, ISBN: 9786954486984.

¹¹⁷ İshak Emin Aktepe, **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2010, ss. 29-30.

sermaye piyasalarında; içki, tütün mamulleri, sarhoş edici maddeler, faizcilik, domuz ticareti, kumar, silah sanayi ve fuhuş gibi sektörlere finansman sağlanamaz.¹¹⁸

İslam dininin ferdi mülkiyet konusundaki görüşü kapitalist sistem ve komünizm görüşünden tamamen farklıdır. Zira İslam dininde ferdi mülkiyet, İslam dininin çizdiği sınırlar dâhilinde ve İslami yollarla kazanılan mülkiyet esasına dayanır. Buna göre; faiz (riba), kumar (maysar), hile, hırsızlık, yağma, soygunculuk, karaborsa ve fahiş kazanç yoluyla elde edilen gelirler gayri İslami yollarla elde edilen gelirlerdir. Kazanç ve mülkiyetin temelinde emek, çalışma veya ortaklığa dayalı girişim sermayesi yer almalıdır.¹¹⁹ İslam dini servet birikimine karşı olmamakla birlikte servetin zenginler arasında dolaşan bir mal olmasını da yasaklamaktadır (Haşır Suresi, 7). Bu sebeple mülkiyet ve servet dağılımındaki eşitsizliği gidermek için Müslüman toplumlar zekât, sadaka, karz-ı hasen ve vakıf gibi uygulamalara başvurmuştur.

İslam dini mal ve servetin batıl yollardan elde edilmesini yasakladığı gibi haram yollara sarf edilmesini de yasaklamaktadır. Mal ve servette toplumun bütün kesimlerinin hakkı, katkısı ve yetkisi bulunduğu sermayenin toplum aleyhine ve zararına kullanılmasına cevaz verilmemektedir. İçki kullanımı, kumar, fuhuş, Allah adına kesilmeyen ve helal olmayan gıda için para tüketilmesine izin verilmediği gibi bu tür işlemlerin finansmanı da haramdır. İslam dini helal olsa bile, israfa meyledilmemesini ve cimrilik yapılmamasını,¹²⁰ bunların arasında orta bir yolun tutulmasını emretmektedir.

İslam hukukunun temel amaçları “Makasid’üş-Şeria” adı altında beş kategoride belirlenmiştir. Bunlar; canın, dinin, aklın, neslin ve malın korunması şeklindedir. Bu beş maddeyi dikkate aldığımızda İslam hukukunun insanların gerçek menfaatlerini önceleyen ve muhafaza eden bir anlayışa sahip olduğu görülmüş olacaktır.¹²¹

Mecelle'nin 26 ncı maddesinde, “*Zaruretler memnu olan şeyleri mübah kılar.*” ifadesi yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken hususlar zararın defedilmesi ve menfaatin temin edilmesidir. Bir hastanın ameliyatı esnasında alkol içeren narkozun kullanılması veya tedavi amacıyla şuruplara bir miktar alkol eklenmesi zaruret ilkesi çerçevesinde değerlendirilmektedir.¹²² Ancak her bir zaruretin kendi şartlarında

¹¹⁸ Servet Bayındır, **a.g.e.**, 2005, ss. 36-38.

¹¹⁹ Seyyid Kutup, **a.g.e.**, 2015, ss. 51-53.

¹²⁰ İsmail Çapak, **Kur'an ve Ekonomi**, Sokak Kitapları Yayınları, Temmuz 2012, İstanbul, ISBN:978-605-5303-57, ss. 27-28.

¹²¹ Tahsin Görgün, **İslam Ahlak Esasları**, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı, Eskişehir, 2015, s.79.

¹²² Yahia Abdul-Rahman, **The Art of Riba Free (RF) Islamic Banking and Finance**, 2. Edition, John Wiley & Sons, New jersey, 2014, ss. 84-85.

değerlendirilmesi gerekmektedir. İslam hukukunda bir kimse hakkından fazlasını alamayacağı gibi, hakkından eksik olanı almaya da zorlanamaz. Bu sebeple, İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre paranın değerinde zamanla önemli derecede değişiklik olduğu durumlarda, her hangi bir ön şarta bağlı kalmadan ödemelerin enflasyon oranı dikkate alınarak artırımlı yapılmasının caiz olacağı ifade edilmektedir.

Bazı istisnai durumlarda İslam hukukunda yer alan emredici kuralların esnetilmesi de mümkündür. Örneğin dağ başında kalan ve açlıktan ölmek üzere olan bir Müslümanın başka herhangi bir yiyecek bulamaması durumunda zaruret miktarını aşmamak kaydıyla domuz eti yemesine cevaz verilmektedir. (Bakara, 173). Burada dikkat edilmesi gereken husus istisnaların kaide haline getirilmemesi ve haddin aşılmasıdır. Bu sebeple, faizsiz finansa ilişkin olarak bazı durumlarda haddin aşılması ve istisnaların kaide haline getirilmemesi kaydıyla bazı finansal işlemlere izin verildiği görülmektedir. Örneğin, bir Müslüman tüccarın iflas eşiğine gelmesi durumunda faizli bankaya gitmek yerine katılım bankalarından finansman temini amacıyla tavarruk işlemlerine başvurabileceği ifade edilmektedir. Esasında herhangi bir zaruret bulunmadığı halde, faizsiz finansman modeli ile çalışan bankaların hile-i şeriye yaparak geleneksel bankalar gibi nakit paraya ulaşmak amacıyla tavarruk işlemlerine başvurması ve bunun devamlı hale getirilmesi caiz değildir.

Kuran-ı Kerimde ifade edildiği üzere, İslam dini sermayenin belli başlı gruplar arasında toplanmasına ve diğer kesimlerin fakir kalmasına asla rıza göstermemektedir. Bununla birlikte Müslümanların sermaye sahibi olmaları da yasaklanmamıştır. Peygamber Efendimiz (sav) *“Veren el, alan elden üstündür”* sözüyle müslüman bireylerin sermaye sahibi olup ekonomik bağımsızlığını kazanmasını ve diğer kesimler ile paylaşmasını tavsiye etmektedir.

Konvansiyonel iktisadın homoeconomicus kabulü, İslam'ın batıl olarak nitelendirdiği yollardan gelir ve servet elde etmeye neden olmaktadır. Nitekim Kuran-ı Kerimin Nisa Suresi 29 uncu ayetinde, karşılıklı rıza ve ticaret esasları gözetilmeden haksız yolla malların yenilmesi yasaklanmaktadır. Tevbe Suresi 34 üncü ayette de, haham ve rahiplerin birçoğunun insanların mallarını haksız yollardan yediklerini, insanları Allah yolundan engellediklerini, altın ve gümüşü yığıp infak etmediklerini ve acıklı azaba müstahak olacaklarını vurgulanmaktadır.

Batıl yolla mal edinmek bir malı veya hizmeti bedelini ödemediği veya sahibinin rızası dışında almak, faiz, kumar, rüşvet, işgal, ölçü ve tartıda hile, hırsızlık, rüşvet, gasp, yetim malı yemek, talih, şans oyunları, karaborsa ve

tefecilik gibi durumlarda ortaya çıkar.¹²³ İslam hukukunda emir ve yasakların tamamı Allah tarafından belirlenmiştir. Allah'ın belirlemiş olduğu kuralları bizlere vahiy yoluyla intikal ettiren Peygamber Efendimiz (sav) ayetlerden ne anlaşılması gerektiğini bizlere açıklamıştır. Peygamber Efendimiz yukarıda sayılan bu fiillerin tamamının haram olduğunu Kuran-ı Kerim ile bize bildirmektedir. Kuranı Kerim'de; *"Peygamber size neyi emrettiyse onu alınız, sizi neyden sakındırırsa ondan kaçınınız."* emri gereğince uyulması gereken ikinci kaynak da sünnet kabul edilmektedir.

Yerde ve gökte yer alan her şey Allah'ındır. (Lokman 26, Nisa 126) Allah yeryüzündeki mülk ve malları insanın emrine amade kılarak (Casiye 13) onu dünyadaki halifesi (Bakara 30) olarak tanımlamıştır. Bu sebeple, eşya üzerindeki hakimiyet ve mülkün aslının gerçekte Allah'a ait olduğu, insanların mallar üzerindeki yetkisinin ise sadece bir tür ariyet (ödünç) olduğu ifade edilmektedir.¹²⁴

İslami bir toplumunda tüm Müslümanlar kardeş kabul edildiğinden yardıma muhtaç olan kişilerle yardımlaşmak mecburidir. Kur'an-ın pek çok yerinde şöyle buyrulur: *"Öyle ise akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver."* (er-Rum, 30/38). *"Onlar, mallarında isteyenler ve istemeyip mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir"* (el-Mearic, 24-25). *"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır"* (Al-i İmran, 3/180). *"Birbirinizle iyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah ve haksızlıkta yardımlaşmayın."* (Maide, 5/2) İşte bu düşünceden hareketle İslam dini, aşırı derecede sıkıntıya düşen borçluya mühlet verilmesini emretmiş, hatta bu durumda borcun infak ve sadaka mahiyetinde silinmesini tavsiye etmiştir. Ancak buna karşılık ödeme imkanı bulunduğu halde borcunu ödemeyen borçluyu da zalim sayıp cezalandırılması gerektiğini de eklemiştir.¹²⁵

2.1.2. İslami Bankacılıkta Yasal Otoriteler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin yeniden yapılandırılması ve kalkındırılması amacıyla Dünya Bankası kurulmuştur. İslam ülkelerinin ve Müslüman toplumların Şeriat ilkelerine uygun olarak ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur.

¹²³ Syed Abul A'la Mavdudi, **Economis System of İslam**, İslamic Publications Ltd. Lahore, Pakistan, 1996, s. 49.

¹²⁴ Seyfettin Aslan ve Vedat Koçal, **İslam Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi**, İslam Ekonomisi ve Finansı, Umuttepe Yayın, İstanbul, 2016, s.25.

¹²⁵ İshak Emin Aktepe, **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2010, ss. 25-26

Konvansiyonel bankacılıkta en yaygın risk yönetimi olarak Basel Komitesinin yayımlamış olduğu Basel Kriterleri dikkate alınırken İslami bankacılıkta risk yönetimi olarak İslami Finansal Hizmetler Komitesinin yayımlamış olduğu standartlar en önemli standartlardır.

Mevduat bankaları için muhasebe ve denetim alanında en önemli Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) iken İslami bankacılık alanında İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu bulunmaktadır. Ayrıca, bu kurum İslami finans kuruluşları için etik ilkeler ve şeria ilkeleri kapsamında standartlarda yayımlamaktadır.

Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu sukuk işlemleri ihracına aracılık, alım-satımı, yabancı yatırımın teşvik edilmesi, uluslararası bağlantıların kurulması ve finansal istikrarın sağlanması amacıyla Malezya'nın Başkenti Kuala Lumpur'da kurulmuştur. İslami finans alanındaki otoritelerin kuruluş tarihi, kuruluş yeri ve görevleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1: İslami Finansal Otoriteler

Kuruluş Adı	Kuruluş Tarihi	Kuruluş Yeri	Görevleri
İslam Kalkınma Bankası (IDB)	1973	Cidde	Şeriat ilkelerine uygun ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi ve finansman sağlama
İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI)	1991	Bahreyn	Şer'i standartlar, muhasebe standartları, denetim standartları, etik ilkeler ve kurumsal yönetim standartları
İslami Finansal Hizmetler Komitesi (IFSB)	2005	Malezya	Risk yönetimi, kurumsal yönetim, şeffaflık, piyasa disiplini, stres testi
Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (IILM)	2010	Malezya	Kısa vadeli likidite ihtiyacının giderilmesi, sukuk işlemleri ihracına aracılık, yabancı yatırımın teşvik edilmesi ve finansal istikrarın sağlanması

Kaynak: Bu tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

2.1.2.1. İslam Kalkınma Bankası (İKB)

İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) Grubu (IDB Group) Aralık 1973'te Cidde'de kurulmuş ve resmi olarak 20 Ekim 1975'te faaliyetine başlamıştır. IDB Group'un amacı, üye ülkelerin ve Müslüman toplulukların ekonomik kalkınmasını ve toplumsal ilerlemesini Şeriat ilkelerine (İslam Hukuku) uygun olarak desteklemektir. Bu Grubun içinde İslam Kalkınma Bankası (IDB), İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), İslami Yatırım ve İhracat Kredileri Sigortası Kurumu (ICIEC), İslami Özel Sektörü Kalkındırma Kurumu (ICD) ve Uluslararası İslami Ticaret Finans Kurumu (ITFC) olmak üzere 5 kuruluş yer almaktadır. Genel Merkez Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde olmakla birlikte Fas, Malezya, Kazakistan ve Senegal olmak üzere 4 bölgesel ofis ve 15 üye ülkede ise temsilcilik bulunmaktadır.¹²⁶

IDB'nin misyonu, yoksulluğun azaltılması, sağlık hizmetinin geliştirilmesi, eğitimin teşvik edilmesi, yönetişimin geliştirilmesi ve halkın refah düzeyinin artırılması ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesidir.

IDB Grup genellikle; kamu ve özel sektör proje finansmanları, yoksulluğun azaltılmasına yönelik kalkınma yardımları, KOBİ ve ticaret finansmanı, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliği, İslami finansal kuruluşlara doğrudan sermaye yatırımı, yatırım ve ihracat kredileri için sigorta, İslami ekonomi ve bankacılık için araştırma ve eğitim programları, vakıf yatırım ve finansmanı, üye ülkeler ve üye olmayan Müslüman toplumlar için özel yardım ve eğitim destekleri ve acil durum yardımı gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. IDB'nin finansman kaynakları başlangıçta hissedarların koyduğu sermaye iken, kaynak talebindeki artışla birlikte ilk defa 2003 yılında Sukuk piyasasına girmiştir. 2010 itibarıyla söz konusu grubun ihraç ettiği sukuk tutarı 3,5 milyar USD olmasına karşın yakın zamanda 6,5 milyar USD'ye a çıkarılması planlanmaktadır.¹²⁷

2.1.2.2. İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu

İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions-AAOIFI) 1991'de kar amacı gütmeyen tüzel kişiliğe sahip uluslararası bir kuruluş olarak Bahreyn'de faaliyetine başlamıştır. Kurucu üyeler arasında IDB, Kuwait Finance House ve Dallah Albaraka Group yer almaktadır. Bu Kurum 1999'da "Fıkıh Kurulu"nu kurarak muhasebe ve denetim standartları

¹²⁶ IRTI, "Islamic Development Group in Brief", **Director Economic Research and Policy Department**, Jeddah, 2013, ss.1-28.

¹²⁷ IRTI, **a.g.e.**, 2013, ss.1-28.

yayınlanmıştır. Fıkıh Kurulu yılda 4 kez toplanan 3 ayrı komisyondan oluşmaktadır. Komisyonlar genellikle alt komisyona ayrılmakta ve gerekli çalışmalar alt komisyonda yapılmaktadır. Belli bir aşamaya getirilen görüşler üst komisyonun gündemine alınıp tartışılmaktadır. Toplantılardan biri Mekke-yi Mükerreme’de, biri Medine-yi Münevvere’de diğer ikisi ise farklı yerlerde gerçekleştirilmektedir. Fıkıh Kurulu’nun yayınladığı standartlar oybirliği veya oyçokluğu ile kabul edilmekle birlikte kararların önemli bir kısmı oybirliği ile kabul edilmiştir. Standartlar tek bir âlimin, şahsın veya bankacının kişisel kararlarından ziyade Fıkıh Kurulu’nun görüşlerini yansıtmaktadır. Konu hakkında farklı görüş veya mütalaası olan üye toplantı tutanaklarına kendi kişisel görüşünü kaydedebilir, ancak bağlayıcı olan heyet kararıdır. Herhangi bir âlimin yayımlanan standartlarda hata veya yanlış bulması durumunda görüşlerini AAOIFI genel sekreterliğine gönderir. Bu durumda Fıkıh Kurulu standartları gözden geçirmek üzere komisyon kurar.¹²⁸

AAOIFI’nin organizasyon yapısı genel sekreterlik, müteveli heyeti, icra kurulu, genel kurul, fıkıh kurulu ile muhasebe ve denetim standartları komisyonundan oluşmaktadır. Genel sekreterlik icra kurulu murahhas üyesi olup genel kurul, müteveli heyeti, standartlar komisyonu, fıkıh kurulu ve alt komisyonların çalışmalarını organize eder. Müteveli heyeti genel kurul tarafından atanan yirmi kişiden oluşmaktadır. İcra kurulu, başkan, müteveli heyetinden iki üye, genel sekreter, standartlar komisyonu başkanı ve fıkıh kurulu başkanı dahil altı üyeden oluşmaktadır. Genel kurul, kurucu üyeler, ortak üyeler ve gözlemci üyelerden oluşmaktadır. Fıkıh kurulu, müteveli heyeti tarafından beş yıllığına atanan yirmi üyeden oluşmaktadır. Muhasebe ve denetim standartları komisyonu müteveli heyeti tarafından beş yıllığına atanan yirmi üyeden müteşekkildir.

AAOIFI’nin amaçlarını kısaca 4 ana başlıkta sıralamak mümkündür¹²⁹.

- 1- İslami Finans Kuruluşları için muhasebe ve denetim standartları oluşturmak.
- 2- Eğitim, konferans, sempozyumlar düzenlemek, süreli yayınlar ve araştırmalar yapmak.
- 3- İslami standartları hazırlamak, yayımlamak, incelemek, açıklamak ve tashih etmek.
- 4- Yatırımcıların finansal tablolara olan güvenini arttırmak ve bu kuruluşlarla çalışmalarını özendirmek.

Boğaziçi Üniversitesi, İslam Kalkınma Bankası’na bağlı İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), Dünya Bankası ve Deloitte başta

¹²⁸ **Faizsiz Bankacılık Standartları**, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No: 2., İstanbul, 2012, ss. 13-20, 38.

¹²⁹ **Faizsiz Bankacılık Standartları**, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No: 2., İstanbul, 2012, ss. 21-30.

olmak üzere çeşitli kuruluşlarla işbirliği halinde 4-5 Nisan 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Future of Islamic Banking and Economics in Search of New Normal" konulu sempozyumda AAOIFI Genel Sekreteri Hamed Hassan Merah bu panelde bir tebliğ sunmuştur. Söz konusu sempozyumda AAOIFI'nin çalışma usul-esasları ve yayımlanan standartlar hakkında kısaca bilgi verilerek Dünya Bankası, IDB, denetim otoriteleri ve akademik camia ile işbirliği tesisinin önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.

Hali hazırda AAOIFI tarafından yayınlanmış olan muhasebe, denetim, etik ilkeler ile şer'î konularda toplam 97 adet standart yayımlanmıştır. Merkez bankaları, düzenleyici otoriteler, finansal kuruluşlar ile muhasebe ve denetim şirketleri dahil olmak üzere AAOIFI'nin halihazırda 45'den fazla ülkeden 200'ün üzerinde üyesi bulunmaktadır. Ülkemizde BDDK da AAOIFI'ye düzenleyici ve denetleyici otorite statüsünde üye olmuştur.¹³⁰ Söz konusu standartlar Arapça, İngilizce, Fransızca, Urduca ve Rusça'ya çevrilmiştir. Bu standartların Türkçe'ye kazandırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2.1.2.3. İslami Finansal Hizmetler Komitesi

Bank Negara Malaysia'nın (BNM) gözetim, denetim ve etkin risk yönetim çerçevesinde İslami bankacılığın büyümesine ve İslami finansal sistemin sağlamlığının devamına yol açmak amacıyla İslami Finansal Hizmetler Komitesi (Islamic Financial Services Board- IFSB) 2005 yılında kurularak İslami finansal kuruluşlar için risk yönetimi düzenlemelerini hayata geçirmiştir.

Aralık 2016 tarihi itibarıyla mezkur kuruluşun 70'i düzenleyici ve gözetleyici otorite, 8'i uluslararası organizasyon, 110'u finansal kuruluş olmak üzere toplam 188 üyesi bulunmaktadır. Söz konusu kuruluşlardan 31 tanesi tam üyelik (full member), 32 tanesi yardımcı üyelik (associate member) ve geriye kalan 124 üye ise gözlemci üye (observer member) statüsündedir. Birçok Müslüman ülkenin düzenleme ve denetleme otoritesinin yanı sıra, IDB, Dünya Bankası, IMF, Bank of England, Banque Centrale du Luxemburg, Hong Kong Monetary Authority, The Bank of Korea ve Monetary Authority of Singapore gibi kuruluşlar da IFSB üyesidir.¹³¹

IFSB standartlarının daha iyi anlaşılabilmesi için üye ülkelere yardımcı olmak amacıyla e-learning ve bizzat personel görevlendirmek suretiyle yerinde eğitim faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, BDDK çalışanlarına Haziran 2016'da İslami kuruluşlar için sermaye yeterliliğinin

¹³⁰ BDDK-AAOIFI, Basın Açıklamaları, 15 Haziran 2016.

¹³¹ <http://www.ifsb.org/membership.php>, 29.12.2016.

hesaplanması, likidite yönetimi ve şeria kurulları standartları hakkında IFSB tarafından bir haftalık eğitim verilmiştir.

2.1.2.4. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu

Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (International Islamic Liquidity Management Corporation - IILM), İslam kalkınma bankası ve TCMB dâhil dünyadaki 9 merkez bankasının bir araya gelerek Malezya'da kurduğu bir kurumdur. 25 Ekim 2010 tarihinde kurulan IILM'in üyeleri Endonezya, Kuveyt, Luxemburg, Malezya, Nijerya, Türkiye, Katar, Mauritius Cumhuriyeti ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. IILM sukuk işlemlerinin ihracına aracılık, alım-satımı veya vadesine kadar elde tutma gibi önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Ayrıca, bu kurumun yaptığı finansal işlemlerinin şeriata uyumlu olması zorunluluğu bulunmakla birlikte, yabancı yatırımın teşvik edilmesi, uluslararası bağlantıların kurulması ve finansal istikrarın sağlanması gibi fonksiyonları da bulunmaktadır.¹³²

IILM'in en önemli amaçlarından birisi, üye ülkelerin varlıklarını varlık kiralama şirketine (VKŞ-SPV) devretmek suretiyle sukuk işlemlerine konu etmesi ve İslami finansal kuruluşlara likidite sağlamasıdır. IILM'in ihraç ettiği sukukların A notuna sahip olması piyasaya daha yüksek itibar görmelerine ve daha likit olmalarına imkan tanımaktadır. Bu sayede uzun vadeli olan varlıklar 3, 6 veya 12 aylık sukuklara konu yapılarak finansman sorunu çözülebilmektedir.

IILM'in ihraç ettiği kağıtlar genellikle dolar cinsinden olmakla birlikte farklı para birimleri üzerinden de işlem görebilmektedir. Yapılan işlemlerin İslami finansa uygun olduğunu denetlemek üzere bu kurumun kendi bünyesinde Şeria Kurulu bulunmaktadır. Söz konusu kurumun ihraç ettiği varlıklar hem İslami bankalar ve hem de konvansiyonel bankalar tarafından alınmaktadır. İslami bankalara sağladığı en önemli fayda bu sukukların likit olması ve merkez bankaları nezdinde rehin tutularak finansman sorununun çözülmesidir. Konvansiyonel bankaların bu kağıtları tercih etmesinin en önemli sebepleri ise yüksek likiditeye sahip olmaları ve yüksek getiri sağlamalarıdır. AAOIFI kararlarına göre ihraç edilecek sukukların şariat uyumlu olabilmesi için portföy yapısındaki varlıkların en az %51'inin fiziki kıymeti olan sabit varlık olması ve commodity murabaha gibi maddi olmayan duran varlıkların en fazla %49 olması gerektiği ifade edilmektedir.

2.2. Ticaret Ve Faiz İlişkisi

Allah ticareti helal, faizi ise haram kılmıştır (Bakara 275). Ticaret veya miras yoluyla elde edilen gelir ve servette başkalarının da hakkı

¹³² <http://www.iilm.com/about-us>. 21.03.2017.

bulunmaktadır. İslam dini malların kirden arındırılması için zekat, sadaka, infak, diğergamlık, iyilik üzere yardımlaşmayı ve paylaşım ilkelerini öne çıkarmaktadır.

Ferdi ve ailevi harcamalar esas olarak üç seviyede: Zaruri olanlar (yiyecek, giyecek, sağlık, eğitim vb.), ikinci kategoride hayata değer ve kalite katan harcamalar (araba, ev vb.) ve son olarak lüks ve şatafata kaçan lüzumsuz harcamalardır. Son kategoride yer alan harcamalar israfa götüren harcamalar olup Müslümanların tamamen terk etmesi gereken harcamalardır.

Ahlaki değerler sadece insanların özel yaşantısıyla sınırlandırılmaz. Ahlaki değerler hayatın tüm aşamasında sosyal, ekonomik, politik ve uluslararası meselelerle birlikte tüm toplumu ilgilendirmektedir. Kapitalizm, Sosyalizm, Darwinizm, Meteryalizm ve Varoluşçuluk gibi akımların hiçbirisinin ahlaki ilke ve kurallara yer vermemesi en büyük problemlerden birisidir. Örneğin meteryalizm için en önemli öncelik tüketici toplumu oluşturmaktır. Ana amaç maksimum kar elde etmektir. Bu amaca ulaşmak için insanın zaafalarını hedef almakta ve sürekli reklamlara ve mal ve hizmet alımını teşvik eden diğer araçlara odaklanmaktadır. Ancak Allah insanoğlunu yarattıktan sonra onu karanlıklar içerisinde bırakmamış ona yol gösterecek elçiler ve kitaplar göndermiştir.¹³³ İslamın tüm kesimleri göz önünde bulunduran toplumsal faydaya ve etik ilkelere yer vermesi diğer akımlarda bulunmayan en önemli hasletlerinden birisidir. Nitekim Peygamber Efendimizin (sav) buyurduğu gibi, *“Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.”* şiarı yukarıda saydığımız akımların hiçbirisinde bulunmayan toplumsal dayanışmanın en güzel örneğidir.

Allah Resûlü (sav) buyurdular ki: *“Güvenilir, dürüst tacir, peygamberler, Sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır.”* İslami kaynaklarda bir tüccarın sahip olmadığı malı satması (bey’ul-garar), hayvanın karnında olan cenini satması (cer), borcu borç ile satması (kâli bi-kâli,) karaborsacılık (ihtikar) yapması, başkasını aldatması, hileye başvurmaması, malının ayıbını gizlemesi, henüz olgunlaşmamış meyveyi satması caiz değildir. Buhari, Müslim, Ebu Davut, İbn Mace ve Nesai kanalıyla Abdullah İbn-i Ömer’den (ra) gelen rivayete göre ticarete aldatmak ve hile yapmak yasaktır. Bazı rivayetlere göre anlaşma yapan tarafların birbirinden ayrılmasına kadar başka rivayetlere göre ise malı alan kişinin aldığı malı 3 gün içerisinde iade etme hakkı bulunmaktadır.¹³⁴ Batı toplumlarında kurumsallaşmış şirketlerin müşteri memnuniyetini sağlaması adına satılan malı birkaç gün içerisinde

¹³³ M. Umer Chapra, **Ethics and Economics: An Islamic Perspective**, Islamic Economic Studies, Volume: 16 No. 1&2, August 2008 & January 2009, ss.1-22.

¹³⁴ İmam Muhammed bin Süleyman er-Rudani, **Büyük Hadis Külliyyatı, Cem’ul-fevaid min Cami’il-usûl ve Mecma’iz-zevaid**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 383-441.

iade etme fırsatının tanınması İslami kaynaklardan alınmış güzel bir uygulamadır.

İslami anlayışta iyilik ve hayır düşünülmeden sırf malı çoğaltmak ve mal biriktirmek için ticaret yapılmamalıdır. Cabir'den (ra) rivayetle Allah Resulü (sav) buyurdu: *"Satarken, alırken ve borcunu öderken iyi ve cömert davranan kişiyi Allah esirgesin!"* (Buhârî) İmam Gazali'ye göre, ticaret geçim, servet veya gelir sağlamak amacıyla yapılır. Nebe suresinde, gecenin bir örtü ve gündüzlerin ise çalışma vakti kılındığı ifade edilmektedir (Nebe, 10-11). Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hiç kimse el emeği ile kazanıp yediğinden daha hayırlı bir şey yememiştir. Allah'ın Peygamberi Davut (as) da kendi el emeğinden yedi."* Başkalarına muhtaç duruma düşmemek için Peygamberlerin çoğunun meslek sahibi olduğu bilinen bir gerçektir. Hz. Âdem çiftçi, Hz. Nuh marangoz, Hz. Yusuf ekonomist, Hz. Davut el sanatçısı, Hz. İsa tabib ve Hz. Peygamber (sav) tüccar idi. İslam dininde, çalışmak, üretmek, kazanmak, ticaret yapmak, helal yoldan mal sahibi olup refah ve huzur içinde yaşamak meşru görülmektedir¹³⁵. Resulullah Efendimizin buyurduğu üzere, *"Veren el, alan elden üstündür"* hadisi dikkate alındığında mal sahibi olup infak etmek teşvik edilmektedir. Osmanlı padişahlarının tamamının bir mesleği bulunmaktaydı. Bazıları top imalatçısı, bazıları marangoz ve bazıları ise hattattı.

2.2.1. İslami Esaslı Ticaretin İşleyiş Süreci

Ticaret belli bir risk üstlenilerek kar elde etmek maksadıyla sermaye ve emeğin kullanılmasıyla artı değer üretme işlemi şeklinde tanımlanabilir. Bir işlemin ticaret olabilmesi için mal ve hizmetin bulunması ve bunun da bir taraftan diğer tarafa aktarılması gerekmektedir. Müteşebbisin mal alım-satımı ticaretin bir türü olduğundan helaldir. Miras, zekât, hibe, karz ve ganimet gibi yollar İslam'da meşru transfer yöntemleridir. Nisa süresi 29 uncu ayette belirtildiği üzere, karşılıklı rıza ile malların el değiştirmesi helal iken malların batıl yollarla el değiştirilmesi yasaklanmıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, sözleşme ve muamelelerde asolan sahihliktir. Bu sebeple, Kur'an ve Sünnette yasaklandığına dair hüküm bulunmayan sözleşme ve işlemlerin haramlığı ileri sürülemez¹³⁶.

Hamidullah'a göre Kureyş Suresi'ndeki "İlaf" kelimesi ticari anlaşmaları ifade etmektedir. Peygamberimizin (sav) dedesi Haşim'in ticari amaçlarla Şam, Filistin ve Irak gibi pek çok yeri gezdiği, Bizans, Sasani, Habeşistan, Yemen ve Mısır gibi büyük ülkelerle yaptığı anlaşmalar uyarınca uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırdığı ve bu yolla bir anlamda siyasi ve ticari

¹³⁵ Cafer Sadık Yaran, a.g.e., ss. 172-175.

¹³⁶ Servet Bayındır, a.g.e., 2015, ss. 20-21.

birlikliklerin tesis edilmesine yol açan öncü kişilerden biri olduğu ileri sürülmektedir¹³⁷.

İslam esas itibarıyla iktisadi muamelelere geniş bir özgürlük alanı sunmakla birlikte bir takım kurallar da getirmiştir. Buna göre örneğin, ticarete konu malın dinen yasak olmayan bir mal olması, miktar, fiyat ve özelliklerinin müşteri tarafından bilinmesi, ölçü ve tartının tam adaletle yapılması, alış-veriş vadeli yapılacaksa vadesinin ve ödemenin hangi şartlarda gerçekleştirileceği kararlaştırılmalıdır. Vade farkının caiz olmadığını ileri sürenler, Peygamber Efendimizin (sav); *“Bir satış içinde iki şart olmaz.”* Hadisini delil getirmektedir. Yani satışa konu malın her hâlükârda aynı tutarda satılmasının zorunlu olduğunu ileri sürer. Malın satış fiyatını farklılaştırmak sedd-i zerai (harama götüren yolları kapatma) ilkesine aykırı olacağı şeklindedir. Ancak âlimlerin çoğunluğuna göre, “peşin şu fiyata, veresiye şu fiyata” denildikten sonra şartlardan biri kabul edilerek akit imzalanırsa geçerli olacağı ve yukarıdaki Hadise aykırı bir işlemin gerçekleşmeyeceği şeklindedir. Zira malını vadeli satan kişi alacağını yazmak, takip etmek, tahsil etmek gibi ilave külfete katlanmaktadır. Ayrıca parasından belli bir süre mahrum olduğu için sattığı malın yerine yenisini alabilecek sermayeden yoksun kalmaktadır. Üstelik vadeli satış yapan kişinin parasını tahsil etmeme ve karşı tarafın iflas etme riskinin yanı sıra sermayenin enflasyona karşı aşınması da söz konusudur. Dolayısıyla, vade farkını içeren murabaha sözleşmeleri caizdir.¹³⁸

Ölçü ve tartının tam adaletle yapılması gerektiği emri Kuran-ı Kerimin pek çok ayetinde geçmektedir. Enam Suresi'nin 152 inci ayeti, Araf Suresi'nin 85 inci ayeti, Hud Suresi'nin 84 üncü ve 85 inci ayetleri, İsrâ Suresi'nin 35 inci ayeti, Şuara Suresi'nin 181 inci ve 182 inci ayetleri, Mutaffifin 1 inci ve 2 nci ayetler ile Rahman Suresi'nin 8 inci ve 9 uncu ayetlerinde İslami sistemde ticaretin nasıl yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Sakin tartıda taşkınlık etmeyin. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın. (Rahman, 8-9)

Ticaret erbabı kişinin dürüst olması, tartıyı adaletle yapması, teraziyi eksik yapmaması, tartıda taşkınlık yapmaması ve doğru tartı ile tartması tacirlerde aranan özelliklerindedir.

Mutaffifin Suresinin 1-3 üncü ayetleri ölçü ve tartıda hile yapanlar kınanmaktadır.

¹³⁷ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul, 1991, s. 54.

¹³⁸ Hacı Mehmet Günay ve Diğerleri, **Günümüz Fıkıh Problemleri**, TC Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2071. Eskişehir, 2016, ss.177-190.

“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.” (Mutaffifin, 1-3)

Yukarıdaki ayetlerde terazi ve tartıda hile yaparak insanları kandıranların, aldıkları zaman tam ölçmelerine rağmen sattıkları zaman eksik ölçenlerin durumu ele alınmaktadır. Toplumda yer alan Müslüman tüccarların ve bireylerin Peygamber Efendimizin ifadesiyle *“Bizi aldatan bizden değildir.”* düsturu doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir. Ebû Saîd'den (ra) rivayetle, Allah Resûlü (Sav) buyurdu: *“Güvenilir, dürüst tüccar, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır.”*

Âlimlerin çoğuna göre akit sırasında veresiye olarak satılan malın fiyatı belirlenmediği takdirde bu alışveriş geçerli değildir. Çünkü bu tür alış-veriş garar, gasp ve haksızlıklara yol açabilir. Öte yandan Ahmed bin Hanbel, İbn Teymiye ve İbnü'l Kayyim'a göre, fiyat belirtmeden veresiye olarak satılan malın fiyatının müşterinin ödemede bulunacağı günün fiyatından hesaplanması caizdir. Bu tür satışın haram olduğuna dair hiçbir şeri görüş yoktur, bu alışveriş ecir misil ile yapılan kira akdine benzemektedir.¹³⁹

“Ve infak ettikleri zaman israf etmezler, cimrilik de yapmazlar; harcamaları bu ikisinin arasında dengeli olur. (Furkan/67) Elini boynuna bağlama, büsbütün de onu açıp israf etme ki sonra kınanmış olursun ve eli boş, açıkta kalırsın! (İsrâ/29). Ey Âdemoğulları! Her namazınızda süslü elbisenizi giyin. Yeyin, için, israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (A'raf/31)

İslam dini toplumsal yaşamın en ayrıntılı konularını bile düzenleyerek orta yolu gözetmiştir. Yukarıdaki ayetlerde, Müslümanların cimrilik etmemeleri, israf yapmamaları ve orta yolu takip etmeleri tavsiye edilmektedir. Vasat yolu takip ederken malın tebzir (israf) edilmemesi ve cömert olunması emredilmektedir. İnfak, sadaka ve zekât verilirken öncelikli olarak çoluk çocuğunun nafakasının temin edilmesi, ferdin ve ailenin de hakkı bulunduğu göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bir insan muhtaç duruma düşecek şekilde tüm malını tasadduk edemez.

2.2.2. Kar Payı ve Faizin Farkları

İslam dini ticareti ve karı helal kılarken faizi kesin olarak haram kılmıştır. Herhangi bir projenin gerçekleştirilmesi veya bir ürünün üretilmesi nedeniyle ortaya çıkan maliyet ile fiyat arasındaki fark ticaretten doğan kardanır. Faiz ise genel olarak ödünç paranın getirisi veya paranın kirası şeklinde tanımlanmaktadır. Ticaretin olmazsa olmazlarından birisi de kardanır. İslam

¹³⁹ Hacı Mehmet Günay ve Diğerleri, a.g.e., 2016, ss.177-190.

hukukunda, aldatma (tağrir), tefecilik, stokçuluk, israf, cimrilik ve kumar yasaklanmıştır. Ticaretin gelişmediği bir ortamda üretim, teşebbüs ve alım-satım olmaz. Günümüzde faizsiz finans esaslarına göre çalışan kuruluşların müşterilerine peşin emtia veyahut gayrimenkul olarak vadeli satması faiz olarak kabul edilmemektedir. Malın alım-satım arasındaki fark satıcının meşru karıdır. Fiyat ve kâr seviyesini etkileyen en önemli faktörler maliyet, beklentiler, piyasa durumu, riskler, enflasyon, kurlar, genel piyasa hadleri, stok durumu ve satış yeri olarak sıralanabilir¹⁴⁰.

Faizli bankacılık sisteminde pasifin maliyeti aktifin getirisini belirlemektedir. Zira mevduatın ve diğer kaynakların maliyeti sözleşme imzalanırken belirlenmektedir. Benzer şekilde aktifte yer alan krediler ve menkul kıymetler kalemlerinin getirisi de sözleşme imzalanırken kararlaştırılmaktadır. Faizsiz finansa dayalı bankacılık sisteminin geleneksel bankacılık sisteminden ayrılan en önemli özelliği, aktifin getirisinin pasifin maliyetini belirlemesidir. İslami bankacılıkta katılım fonu sahiplerinin zarar riskini ortadan kaldırması mümkün değildir. Faizsiz finans sisteminde kar/zarar ortaklığı esası olduğundan pasifin getirisini sözleşme imzalanırken kesin olarak bilinmemektedir. Bu sebeple, pasifin getirisini aktifin getirisine bağlı olarak oluşmaktadır.

Faizsiz bankacılığı konvansiyonel bankacılıktan ayıran diğer bir önemli unsur reel varlığa dayalı (asset-backed finance) finansman modeli olmasıdır. İslami finansa en uygun model muşarakaya (sermaye ortaklığı) ve mudarabaya (emek-sermaye ortaklığı) dayalı teşebbüstür. Bunların yanı sıra finansal kiralama, murabaha, selem, istisna akdı, muzaraa ve musakata gibi pek çok finansal ürüne de yer verilmektedir. Konvansiyonel sistemde kredi doğrudan müşteriye verilirken faizsiz finans sisteminde fatura karşılığı olmak üzere finansman tutarı doğrudan mal satıcısına ödenir. Konvansiyonel finans sisteminde paranın kullanıldığı sektörler önemli değildir, ancak faizsiz finans sisteminde Şeriatın uygun bulmadığı alanlara finansman yapılamaz. Normal şartlarda müşterilerin ödeme güçlüğüne düşmesi durumunda yeniden yapılandırma söz konusu değildir.¹⁴¹ Ancak, ödeme güçlüğüne düşen müşterilerin finansal durumunu düzeltebilmeleri için sınırlı olmak kaydıyla ve ileride detaylarına yer verilecek olan tavarruk uygulamasına başvurulabilir.

Katılım fonu olarak plase edilen tutarların getirisini 100 birim değeri ile ilişkilendirilmekte, dönem sonunda 100 birim değerinin artmış olması projelerden kar elde edildiğini, ancak birim değerinin 100'ün altına inmiş olmasının da zararlar karşılığında ifade etmektedir.

¹⁴⁰ İshak Emin Aktepe, "Sorularla Katılım Bankacılığı", **Türkiye Katılım Bankaları Birliği**, Yayın No: 4, İstanbul, 2013, s.34.

¹⁴¹ Muhammed Taqi Usmani, An Introduction to Islamic Finance, **Hague; Kluwer Law International**, 2002, ss. 12-13.

Günümüzde faizsiz bankacılık konusunda tartışılan en önemli konulardan birisi katılım bankalarının neden zarar etmediği veya zararların müşterilere yansıtılıp yansıtılmadığıdır. Büyük ekonomik şoklar yaşanmadığı müddetçe faizsiz finans sisteminin zarar etmemesi beklenmektedir. Çünkü fon havuzundan kullanılan fonların büyük bir kısmından kar edilirken sınırlı sayıdaki projeden zarar edilebilmektedir. Kar/zarar mahsuplaştırıldığında genellikle karın ortaya çıktığı, ayrıca zararın ortaya çıktığı dönemlerde de zararın özkaynaklardan karşılandığı bilinmektedir. Projelerden büyük karlar elde edildiğinde daha fazla ihtiyat akçesinin ayrılması ve zararın özkaynaklardan karşılanması bu kuruluşların müşterilerine zararı yansıtmasını engellemektedir.

Faizsiz bankacılık sistemine getirilen bir diğer eleştiri ise faizsiz esasa göre çalışan bankaların neden klasik bankacılık sektörünün dağıttığı faiz oranlarına yakın kar payı dağıttığı meselesidir. Küreselleşme ile birlikte ve özellikle 2000'li yıllardan sonra ABD merkez bankası FED, Avrupa Merkez Bankası, Çin ve diğer gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının almış olduğu kararlar finansal piyasaları çok yakından ilgilendirmektedir. Faizsiz finans sistemine dayalı olarak çalışan bankaların klasik bankaların ödemiş olduğu faiz oranlarına yakın kar payı dağıtımları, aynı piyasada faaliyet göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, klasik bankalar ile rekabet edebilmek için faizsiz bankaların karşılaştıkları zararların büyük bir kısmının özkaynaklardan karşılanması, dağıtılan kar paylarının faiz oranlarına yakın olmasına yol açmaktadır. Örneğin TCMB'nin almış olduğu faiz kararları, klasik bankacılık sektörünü etkilediği gibi, finansal kiralama, faktoring, tüketici finansman şirketlerini ve hatta katılım bankalarını da etkilemektedir.

Kapitalist sistemlerde yapılan kontratlar genellikle LIBOR (London Interbank Offered Rate) veya başka faiz oranlarına endekslenmektedir. Kiralanan varlığın karşılıklı rıza ile belli bir oranda artırılmasının LIBOR+faiz oranı şeklinde benchmark yapılmasından farkları bulunmaktadır. Çünkü kapitalist sistemde benchmark yaparken faiz oranları ve paranın getirisi dikkate alınmaktadır. Hâlbuki İslami finansal sistemlerde faiz oranları ve paranın getirisinden ziyade piyasa şartları dikkate alınmaktadır. Ayrıca İslami finansal sistemlerde garara (aşırı kâr hırsı nedeniyle aldatmak) izin verilmemektedir. Diğer önemli bir fark ise finansal kiralamada malın telef olması durumunda kiralayan malını kaybederken faizli sistemde kiralayan her hâlükârda faiz getirisini talep edebilmektedir¹⁴².

Katılım bankalarını mevduat bankalarından ayıran en önemli özellikleri, kar zarar ortaklığına dayalı faaliyet göstermeleri, kaynakların sosyal verimliliği bulunan ve İslami esaslara uygun alanda kullanılması ve

¹⁴² Taqi Usmani, **a.g.e.**, ss. 118-119.

kendine özgü etik ilkelere sahip olmasıdır. Her ne kadar mezkûr kuruluşlar İslami esasları dikkate alsalar bile mevcut ekonomik ve hukuki sistem göz önünde bulundurulduğunda katılım bankalarının İslami ekonomi ilkelerine bütünüyle uyum sağlama imkânlarının bulunmadığı anlaşılmaktadır.¹⁴³

2.2.3. Kutsal Kitaplarda Faiz Yasağı

Bankacılık hizmetlerinin ilk uygulamalarının mabetler, tapınaklar ve din adamları aracılığıyla geliştiği ifade edilmektedir. Din adamlarının ve mabetlerin kutsal oluşu ve dini kuruluşlara güven duyulması nedeniyle insanların bir kısmı kıymetli mallarını, altınlarını ve gümüşlerini bu kişilere emanet etmişlerdir. Bir süre sonra din adamları kendilerine emanet edilen eşyaları başkalarına kullandırmak suretiyle bir nevi fon sağlayan kredi kuruluşu haline gelmişlerdir. Kredi işlemlerinin karlı olması sebebiyle din adamlarının yanı sıra bazı zengin iş adamları da faizli kredi işlemlerine girmiştir. Bankacılık ile ilgili ilk kuralları Babil Kralı Hammurabinin koyduğu ve faizli işlemlere onay verdiği ileri sürülmektedir. Hamurabi Kanunları'nda sibtou adı verilen faiz mal ve parada farklı oranda uygulanmaktaydı. Buğday, arpa ve hurma gibi misli mallarda %33, gümüş para ikrazında ise %20 oranında tespit edilmişti. Doğal felaketler nedeniyle mahsulün olmadığı yıllarda ise faiz alınmamaktaydı. Borç işlemleri karşılığında köle, menkul mal rehni, gayrimenkul ipotegi veya kefalet gibi garantiler de alınmaktaydı¹⁴⁴.

Hz. Musa'ya (as), Hz. İsa'ya (as) ve Hz. Muhammed'e (Sav) peygamberlik geldiğinde yaşadıkları toplumlarda tefecilik çok yaygın bir uygulamaydı. Fakir insanların faizle aldıkları borç paraları geri ödeyememeleri durumunda bu kişilerin mal varlıklarına, arazilerine el konulmakta ve hatta bu insanların köleleştirilmesine varan uygulamalar bulunmaktaydı. Her üç peygamberin önceliklerinden biri de toplumsal adaleti ve bağları koparan faizi ve tefeciliği kaldırmak oldu. Yahudi inancında riba yerine ribit (faiz) kelimesi kullanılmakta olup faiz işlemlerini yapanların mahkemelerde şهادeti kabul edilmemektedir. Benzer şekilde Roma Katolik inancında tefecilik (faiz) işlemlerini yapan kişilerin Katolik inancına göre gömülmesi reddedilmektedir.¹⁴⁵ İncil'in öğretilerine aykırı olduğundan Ortaçağ'da Avrupa devletleri insanların faizli kredi işlemlerini genellikle yasaklamıştır.¹⁴⁶ Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'te de riba (faiz)

¹⁴³ Abitter Özulucan ve Özdemir Serkan, **Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolarda & Bağımsız Denetim**, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2010, ss. 7-10.

¹⁴⁴ Servet Bayındır, **a.g.e.**, ss. 26-27, 2015.

¹⁴⁵ Abdul-Rahman, **a.g.e.**, 2014, ss. 15-16.

¹⁴⁶ Hubbard O'brien, **a.g.e.**, 2012, s. 52.

yasaklanmıştır. Kronolojik sırayla üç dinden aktarılan metinler aşağıda yer almaktadır¹⁴⁷.

“Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde ondan faiz almayacaksınız” (Tevrat, Yasa'nın Tekrarı, 23:19).

“Ödünç verilen para için faiz almak adaletli değildir. Çünkü faizle ödünç vermek, olmayan bir şeyi satmak demektir ve böyle bir şey hiç kuşkusuz eşitsizliğe neden olur ki bu da adâlete ters düşer” (St. Thomas Aquinas, 1225-1274).

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, alış veriş de faiz gibidir demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır.” (Bakara Süresi, 2:275)

İslami kaynaklarda affedilemeyecek en büyük günah şirk (Nisa 116) olmakla birlikte faiz, haksız yere adam öldürmek, zina etmek, namuslu bir kadına iftira atmak, savaştan kaçmak ve sihir yapmak büyük günahlar arasında sayılmaktadır.

Hz. Musa'nın şeriatını takip eden ortaçağ kilisesi, Aristoteles ve diğer Yunan filozofları bile tefecilik ve faizi kınamış hatta haksız bir uygulama olarak kabul etmişlerdir.¹⁴⁸ Kutsal kitaplardan Eski Ahit, ihtiyaç sahiplerini sömürmek ve onların zor durumlarından menfaat sağlanmasını önlemek amacıyla ribayı (ribit-faizi) yasaklamıştır.

“Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak. Ondan faiz ve kâr alma. Tanrından kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin. Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın”¹⁴⁹

Yahudi anlayışında faiz yasağı sadece din kardeşi ile sınırlıdır. Kendilerini üstün ırk olarak kabul eden bir yaklaşım nedeniyle toplumun tüm fertlerinin birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmakta ve darda kalmış olan kardeşlerine yardımı emretmektedir. Esasında Tevrat'taki ifadeden de anlaşılacağı üzere, ihtiyaç sahibi kişinin aranızda kalan bir misafir veya yabancı konumunda olacağı ifade edilmektedir. Bu sebeple, Yahudi şeriatında faiz yasağının Yahudi ırkından olanlar için hatta yabancılar için de uygulanmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

¹⁴⁷ İshak Emin Aktepe, “Türkiye Finans”, **Paylaşım Dergisi**, , sayı 15, 2010, ss.14-15.

¹⁴⁸ Muhammad Ayub, **Understanding Islamic Finance Hoboken**, NJ: John Wiley & Sons, s. 54.

¹⁴⁹ Kitab-ı Mukaddes, Levililer 25:35-37.

Yahudi kaynaklarında faiz “neşeh=yılan sokması (ısırığı)” şeklinde yorumlanır. Yılan sokması ilk anda vücutta hafif bir şekilde hissedilir ancak zehir vücuda yayıldığında artık ondan kurtulmak mümkün değildir¹⁵⁰. Yahudi kutsal metinlerinde bile faizin bu denli kötü olduğu vurgulandığı halde bunu diğer milletlere reva görmek ahlaki ve insani olmaktan çok uzaktır.

Eski Ahidin Tesniye bölümünün 19 ve 20. ayetlerinde faiz yasağının sadece kardeşi kapsadığı ifade edilmektedir.

“Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın.”¹⁵¹

Yukarıdaki ifadeler dikkatlice okunduğunda ikinci cümlelerin birinci ve üçüncü cümle ile çeliştiği açıkça anlaşılmaktadır. İlk cümlede faizin kesin olarak kardeşlerden yasaklandığı, ikinci cümlede yabancıdan faizin alınıp kardeşlerden alınmayacağının tekrar vurgulanması ayrıca son cümlede Tanrınız RAB’in kutsaması ifade edilmektedir. Tanrının bir insanı kutsaması için ahlaklı ve erdemli davranışta bulunması gerekmektedir. Bu kutsama ancak ve ancak ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmakla ve faize tevessül etmemekle mümkündür. Diğer taraftan Tesniye 20 nci ayette yer alan yabancıdan faiz alınabileceğine ilişkin hüküm Levili’ler 35 inci ayet ile çelişmektedir. Çünkü yabancılara ve misafirlere karşı misafirperverlikten ayrılmaması gerektiği ve onlara yardım edilmesi emredilmekte iken onlardan faiz alarak Rab’in kutsamasına mazhar olunamayacaktır. Bu sebeple, Eski Ahitten faiz yasağının tüm toplumu kapsamaması gerektiği anlaşılmaktadır. Nisa süresinin 161 inci ayeti Yahudilerin bu durumunu en iyi anlatan ayetlerden birisidir.

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.” (Nisa/161)

İsa Mesih: “Geri almayı beklemezsiniz ödünç verin”, diye buyurmaktadır. İsa Mesih’in sözlerinde lafzen faiz kelimesi geçmese de, Kutsal Kitap yorumcuları burada kastedilen şeyin faiz olduğu konusunda hem fikirdirler. Kutsal kitaplarda faiz yasağı bulunmakla birlikte kilise serbest piyasa ekonomisinin duyduğu ihtiyaçtan dolayı faiz yasağını hafifletme yolunu

¹⁵⁰ Servet Bayındır, **Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans II**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 28.

¹⁵¹Kitab-ı Mukaddes, Tesniye 23:19, 20.

seçerek yeni bir faiz teorisi geliştirmiştir. İncil’de, karşılık umarak yapılan borcun iyiliği hak etmediğini ve bu tür işlemleri günahkârların da yaptığı bildirilmektedir. (Luka, 34) Aquinalı Thomas faiz yasağı konusunda en rasyonel açıklamaları yapmış olmakla birlikte, ekonomik konjonktürden doğan ihtiyaçtan dolayı faiz yasağını hafifletmiş ve bazı türlerini dinen caiz görüp eserlerinde ifade etmiştir.¹⁵²

M.S. 306 yılında Elvira’da kurulan kilise meclisi, faizi reddetmiş ve faiz alanın aforoz ile cezalandırılacağını kararlaştırmıştı. Nicaea meclisinde (M.S. 325) ise yasak hafifletilerek sadece din adamlarını kapsayacak şekilde düzenlenmiş ve normal vatandaşlar için herhangi bir yasak getirilmemiştir. Faiz yasağı konusundaki uygulama 8. y.y.’in ortasına kadar devam etmiş, ancak ilk kez 786 yılında İngiltere’de yapılan konsülde ve Frank Devletinde 789 yılında yapılan toplantılarda Şarlman tarafından genel faiz yasağı kaldırılmıştır. Öte yandan, Ortaçağ’ın erken dönemlerinde para borcu genellikle tüketim amaçlı alındığından, yapılan borçlanmalarda alınan faizin bir anlamda sömürme aracı olarak görülmesinden dolayı toplum tarafından ahlak dışı kabul edilmekteydi.¹⁵³

2.2.4. İslamiyet’te Faiz Yasağı

Şeriat kelimesi şari’ kelimesinden türemiş olup yol ve cadde anlamlarına gelmektedir. Geniş anlamda şeriat, ilahi irade tarafından öngörülen dini hükümler bütünüdür.¹⁵⁴ İslam hukuku, İslamın zuhurundan itibaren yaklaşık 200 yıllık bir zaman diliminde kavram, kurum ve ilkeleri ile açığa çıkmış ve oluşumu büyük ölçüde tamamlamıştır.¹⁵⁵ İslam dinî iman ve nasslar gibi temel prensipler konusunda detayları Kur’an ve sünnetle açıklamış, geri kalan hususları ise zamanın ve mekânın şartlarına göre içtihadla bırakmıştır. İslam dininin birincil kaynağı Kura’an-ı Kerim, ikincil kaynağı Peygamber Efendimizin sünneti iken tali kaynakları kıyas ve icmâdır. Kıyas, mukayese etmek, benzetmek ve örneğine göre yapmak anlamındadır. İcma, Peygamber Efendimiz (sav) ümmetinden olan müctehidlerin herhangi bir konudaki şer’i meselede görüş birliğine varmaları şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵⁶

Kuran ve Sünnet ribayı kesin olarak yasaklamıştır. Ancak neyin riba olup olamayacağı konusu tartışılmaktadır. Bazı liberal görüşe sahip insanlar tarafından ticari faizin veya reel faizin riba olamayacağı ve Kuran’da

¹⁵² İrem Kurt, “15. Yüzyıla Kadar Kilise Hukukunda Faiz Yasağının Temellendirilmesi”, **T.C. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası İlahiyat Bölümü Bitirme Ödevi**, İstanbul, 2014, ss.5-18.

¹⁵³ Kurt, **a.g.e.**, 2014, s.20.

¹⁵⁴ Hacı Yunus Apaydın, “İslam Hukukuna Giriş”, **Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı**, Ankara, 2015, ss. 8-9.

¹⁵⁵ Hayrettin Karaman, “Fıkıh”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, XIII, İstanbul, 1996.

¹⁵⁶ Apaydın, **a.g.e.**, ss. 77-88.

yasaklanan ribanın ise cahiliye (bileşik) faizi olduğu ifade edilmekle birlikte muhafazakar görüşe sahip olan Müslümanlar ise faizin her türlüünün riba kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, zira ayırım gözetilmeden faizin kesin olarak Kuran ve Sünnet ile yasaklandığını ileri sürmektedirler.

Diğer taraftan günümüzde birçok ekonomist ve politika yapıcısı, İslami bankacılıkta yer alan kar payının faize benzediğine inanmaktadır. Ancak konunun aydınlığa kavuşturulabilmesi için alim, akademisyen ve bankacıların İslami bankacılıktaki işlemleri iyice tartışıp anlamaları gerekmektedir. Böylece hangi işlemlerin faiz sayılıp sayılmayacağı ve İslami bankacılıkta neyden kaçınılması gerektiği daha net ortaya konulabilecektir.¹⁵⁷

Kuranda riba ile ilgili ayetlere aşağıda ve ilerleyen sayfalarda yer verilmiştir.

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.” (Rum, 39)

Hz. Musa'ya (as) atfedilen bir sözde¹⁵⁸ “fakirlere faiz karşılığında verilen para asla artmaz.” Rum Suresi 39 uncu ayette, faizle verilen malların Allah katında artmayacağını ve Allah’ın rızasını umarak verilen zekatın, sadakanın ve fakirlerle paylaşmanın ise Allah katında sevapları arttıracığı anlaşılmaktadır.

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.” (Nisa, 160-161)

Diyanet İşler Başkanlığı tarafından yayınlanan Kuran mealinde iki ayet birlikte değerlendirilmiştir. Yukarıdaki ayetlerden anlaşılacağı üzere, Allah yolundan alıkoymak, haram kılındığı halde faiz almak ve insanların mallarını haksız yere yemek aynı kategoride değerlendirilmiştir. Ayrıca “*kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları*” ibaresi faizin Ehl-i Kitap gayrimüslimlere de haram kılındığını, ancak kendilerinin bu emre uymadığını göstermektedir. Yapılan haksızlıklar Kuran’ın pek çok yerinde zulüm olarak

¹⁵⁷ Muhammad Ayub, **Understanding Islamic Finance** Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2006, s. 44.

¹⁵⁸ Yahia Abdul-Rahman, **The Art of Riba Free (RF) Islamic Banking and Finance, 2. Edition**, John Wiley & Sons, New jersey, 2014, s. 34.

değerlendirilmektedir. Her ne kadar bu ayetlerin ilk muhatabı Yahudiler gibi görünse de esasında bu zulmü işleyen herkes aynı kategoridedir.

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Ali İmran, 130)

Zeyd bin Eslem’den rivayet edilmektedir ki, cahiliye döneminde borçlanan kişi vadesinde borcunu ödeyemezse borç veren kişiye faize faiz uygulayarak borcun vadesini uzatabilme imkânı verilmekteydi.¹⁵⁹ Cahiliye döneminde tefecilerin yaygın olarak bileşik faiz uyguladığı ve borçlu kişilerin borcunu ödeyemediği durumlarda köleleştirildiği, hatta aile efradının bile alınıp satıldığı bir durum söz konusuydu.¹⁶⁰

Zor durumda bulunan kişilerden faiz alınması durumunda sıkıntılı durumları daha da bozulmaktadır. Ayrıca bu kişilerden faize faiz eklemek suretiyle bileşik faiz (cahiliye faizi) tahakkuk ettirmek onların durumunu içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. İslamiyet bu duruma kayıtsız kalamazdı ve sivrisinek ile uğraşmak yerine bataklığı kurutması gerekiyordu. Ali İmran Suresi’nin 130 uncu ayetinde ifade edilen “kat kat” ibaresinin ilk bakışta bileşik faizi ifade ettiği düşünülmektedir. Ancak yukarıda yer alan ayet faizi konu alan diğer ayetlerle birlikte değerlendirildiğinde, sadece bileşik faizin değil, ribanın her türlüşününün haram addedildiği anlaşılmaktadır.

Bakara Suresinin 275 ile 280 inci ayetleri¹⁶¹ alış-verişin helal ve faizin haram olduğunu, detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkerlar. Bu, onların, alışveriş de faiz gibidir demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır. (Bakara, 275)

Allah, faiz malını mahveder, sadakaları¹⁶² ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez. (Bakara, 276)

¹⁵⁹ Ayub. a.g.e., 2007, s. 46.

¹⁶⁰ Mustafa Ahmet ez-Zerka, **İslam Hukuku I, Çeviri: Servet Ağırman**, Gündönümü Yayınları, İstanbul, 2006, s. 49.

¹⁶¹ Kuran-ı Kerim, **Bakara Suresi**, 275-280 ayetler.

¹⁶² Burada “sadakalar”dan maksat hem farz olan zekât, hem de nafil olarak Allah yolunda yapılan bağışlardır. Âyet-i kerime, hem sadakaların sevabının kat kat olacağını, hem de sadakası verilen malların bereketlendirilip artırılacağını ifade etmektedir.

Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâti verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. (Bakara, 277)

Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. (Bakara, 278)

Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur. (Bakara, 279)

Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara, 280)

Bakara Suresinin 275 inci ayeti faiz yiyenleri ve faiz de alışveriş gibidir diyenleri şeytanın çarptığı kimselere benzetmektedir. Hâlbuki Allah (cc) alışverişi helal, faizi ise açıkça haram kılmıştır. Tövbe edip bundan sonra durumunu düzeltenlerin de Allah (cc) tarafından affedileceği, ancak tekrar faize dönmesi durumunda cehennemde ebedi kalacağı ifade edilmektedir. Söz konusu surenin 278 inci ayetinde Allah'a karşı sakınılması ve gerçekten iman etmiş kimseler iseniz faizden arta kalanından vazgeçilmesi gerektiği açıklanmaktadır. Bu ayetten anaparanın talep edilmesinin herhangi bir mahsur doğurmayacağı ancak faizden arta kalanından vazgeçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, mezkur ayette faizden vazgeçilmemesi durumunda Allah ve Resulü'nden ilan edilecek savaşa hazırlıklı olunması tehdidi de bulunmaktadır.

İslamiyet'te faizin yasaklanmasının en önemli sebepleri; sosyal adaletin zarar görmesi ve ekonomik istikrarın bozularak gelir dağılımının zenginler lehine gelişmesinin önlenmesidir. Haşr Suresi 7 inci ayet bu hususa vurgu yapmaktadır.

“Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.” (Haşr, 7)

Yukarıdaki ayetten de anlaşılacağı üzere, savaşmaksızın fethedilen yerlerin ganimeti Allah'a, Resul'üne, Peygamberin akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Faize izin verilen sistemlerde yetimler, yoksullar ve yolda kalmış olanların hakkı gözetilmemekte hatta serveti elinde bulunduran zenginler faiz yoluyla ellerindeki serveti daha da arttırmaktadır.

İmam Gazali, faizin yasaklanmasının temelinde insanların işlemlerinin reel ekonomiye dayanmaması, paralarını oturdukları yerden risk almadan arttırmak istemeleri nedeniyle toplumsal yapının zarar görmesi, üretim ve istihdamın olumsuz etkilenmesidir.¹⁶³

İslam hukukunda faiz yalnızca para borçlarına değil belirli ürünlerin alım satımı ya da borç verilmesi de faize girmektedir. Peygamber (Sav) Efendimiz'den rivayetle altı mal hadisinde altının, gümüşün, hurmanın, buğdayın, arpanın ve tuzun kendi cinsleri arasında farklı ağırlıklarda değiştirilmesini yasaklamıştır. Velevki malın kalitesi farklı olsa bile yapılacak değiş-tokuş aynı miktarda olmalıdır; hatta yaş hurma ile kuru hurmanın değiştirilmesi bile yasaklanmıştır. Çünkü yaş hurmanın kuruması halinde kuru hurmadan ağırlık olarak daha hafif geleceği için örtük faiz olacağı ifade edilmektedir.¹⁶⁴

Yapılan tasniflerde, riba'un nesie ve riba'ul fadl olmak üzere iki çeşit ribadan bahsedilir. Verilen borç tutarı üzerinde zamanla ilişkili olarak ortaya çıkan artışa riba'un nesie; yukarıda yer verilen altı mal hadisinde olduğu gibi aynı nevi misli mallarda farklı tutarların değiştirilmesine riba'ul fadl denilmektedir.¹⁶⁵ 100 Türk Lirasının bir ay vade ile 110 TL'ye borçla verilmesi birinci riba türüne, 10 kilo hurmanın 15 kilo hurma ile değiştirilmesi ise ikinci riba türüne girmektedir. Peygamber efendimizin uygulamalarında aynı cins mallar arasındaki değiş tokuşun aynı miktarda ve peşin olması gerektiği, yani 10 kilo hurmanın peşin olarak 10 kilo hurma olarak talep edilmesinin zorunlu kılındığı, buna karşılık farklı cins misli mallar örneğin 100 gram altın karşılığında peşin olarak 1 kg gümüş alınmasının faiz sayılmayacağı, ancak bu örnekte de vadeli değişimin mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber Efendimizin 140.000 civarı bir topluluğa yaptığı "Veda Hutbesi" İslam dininin temel prensiplerini özetleyen ilk ve müstesna bir kaynak olmasının yanı sıra mükemmel bir temel insan hakları bildirgesidir. Bu hutbede, insan hayatının, malının ve namusunun mukaddes olduğu beyan edilmiştir. Cahiliye devrinden kalma içki, kumar, kan davası gibi kötü

¹⁶³ Ayub, a.g.e., 2007, s. 92.

¹⁶⁴ İmam Muhammed bin Süleyman er-Rudani, **Büyük Hadis Külliyyatı, Cem'ul-fevaid min Cami'il-usûl ve Mecma'iz-zevaid**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 394-401.

¹⁶⁵ Yahia Abdul-Rahman, **İslam'da Bankacılık ve Finans**, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ISBN: 978-605-62038-9-3, İstanbul, 2015, s.97.

adetlerin tamamen kaldırıldığını, kadınların Allah'ın emaneti, insanların Hz. Âdem'in soyundan olmaları bakımından eşit olduğu ve müminlerin de Müslüman olmaları bakımından kardeş oldukları ifade edilmiştir. Açıklanan pek çok husus gibi faizin her türlüşünün kaldırıldığını, ancak borcun aslının verilmesinin yerinde olacağı açıklanmıştır¹⁶⁶.

2.2.5. İslami Finansta Kar Payı- Faiz İlişkisi

Geleneksel bankalar genellikle faiz esasına göre çalışmakta olup krediyi doğrudan ihtiyaç sahibine vermektedir. Halbuki faizsiz finans ilkelerini benimseyen bankalar doğrudan kredi kullanmak yerine emtia ve varlığa dayalı finansman modelini tercih etmektedirler. Bu modelde para krediyi kullanan müşteriler yerine satıcıya verilmektedir. Diğer bir ayırım ise, geleneksel bankalar mudilerine önceden hangi oranda faiz uygulayacaklarını ilan ettikleri halde, İslami bankalarda katılım hesabı açtıran müşterilerine önceden kesin bir kar garantisi taahhüdünde bulunmamaktadır¹⁶⁷. Zira ülkemizde katılım fonları, banka bilançosunun aktifinde yer alan ve belli yatırımlardan elde edilen gelirle bağlantılı olarak fon sahiplerine aktarılmaktadır.¹⁶⁸ Hâlbuki konvansiyonel bankalarda mevduat faiz oranı aktifte kullanılan kredinin getirisi ile doğrudan ilintili değildir. Geleneksel bankadan kredi kullanan kişilerin temerrüde uğraması durumunda banka paranın net bugünkü değerini göz önünde bulundurarak gecikme faizi talep etmektedir. Katılım bankalarının işlemlerinin reel bir varlığa dayanması ve finansmanı sağlanan emtia üzerinde genellikle ipotek veya rehin buldurması geleneksel bankalara göre riskin daha düşük olmasına yol açmaktadır.

Fon sahiplerinden yatırım çekme hususunda klasik bankacılık ve İslami bankacılık arasında yarış bulunduğu, her ikisinin de aynı piyasa şartlarında çalıştığı ve bu nedenle de getiri oranlarının her iki banka türünde birbirine yakınsadığı ifade edilmektedir. Nitekim Ocak 1997 ve Ağustos 2010 yılları arasında IMF'nin Malezya ve Türkiye için yaptığı çalışmalarda dağıtılan kar payı ile faiz oranlarının yakınsadığı bulunmuştur.¹⁶⁹

Faizsiz finans ilkeleri doğrultusunda çalıştığını ileri süren kuruluşların dağıttığı kar paylarının faiz kapsamında olup olmadığı tartışılmaktadır. Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının dağıttığı kar paylarının özellikle faiz oranlarına yakın seyretmesi ileri sürülen iddialara mesnet teşkil

¹⁶⁶ Hüseyin Algül ve Diğerleri, **İlk Dönem İslam Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010, ss.126-127.

¹⁶⁷ Taqi Usmani, Mufti Muhammad, **Introduction to Islamic Finance**, Karachi, 1998, s. 13.

¹⁶⁸ Thorsen Beck, Aslı Demirgüç-Kunt & Ouarda Merrouche, **"Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability"**, **The World Bank**, Policy Research Working Paper: 5446, 2010.

¹⁶⁹ Andrew Sheng ve Ajit Singh, **İslami Finansın Yeniden Gözden Geçirilmesi**, Borsa İstanbul, İstanbul, ISBN: 978-605-5076-05-4, 2014, s. 82.

etmektedir. Tezin “Monte Carlo Simülasyon Analizi” başlığı altında detaylı açıklandığı üzere, Türkiye’de 4 katılım bankasının 2005-2015 yılları arasında katılım hesaplarına dağıttıkları kar payı oranları arasında % 99 düzeyinde, konvansiyonel bankaların ödediği mevduat faizi ile katılım bankalarının dağıttığı kar payı oranları arasında %93 oranında; 2010-2015 dönemleri arasında konut kredilerinde her iki banka türü için %76 ve ticari kredilerde ise %74 oranında korelasyon olduğu bulunmuştur.

Klasik bankacılık sektörü ile aynı piyasa şartlarında çalışan katılım bankalarında da kredi riski, likidite riski, itibar riski ve operasyonel riskler gibi bir takım risklere maruz kalmaktadır. Diğer taraftan katılım bankalarının, geleneksel bankalar ile rekabet edebilmesi için piyasa faiz oranlarını göz önünde bulundurmaları ve diğer katılım bankalarının dağıttığı kar oranlarını takip etmeleri zorunludur. Bununla birlikte kar payı oranları belirlenirken, makroekonomik değişkenler, enflasyon oranı, zorunlu karşılıklar, mal ve hizmetin aynı piyasadan temin edilmesi, banka kredilerinin finansman maliyeti ile katılım bankalarının finansman oranları önemli rol oynamaktadır.

170

Kar payı faiz ilişkisi bakımında katılım bankalarıyla ilgili yanlış algılara sebep olan başka bir husus ise, bu kuruluşların kar/zarar ortaklığı esasına göre çalışmasına rağmen neden her zaman kar dağıttığı şeklindedir. Katılım bankalarının zarar etmemesinin en önemli sebeplerinden birisi fon kullandırımında getirisi neredeyse kesin olan murabaha işlemlerine ağırlık verilmesidir. Katılım bankaları topladıkları fonları bir havuza koymak suretiyle kredi talep edenlere plase etmektedirler. Yatırım projelerinden ve kredi geri dönüşlerinden genellikle %97 oranında kar elde edilirken % 3 oranında temerrüde düşülebilmektedir. Bu durumda netleştirme yapıldığında projelerin %94 civarında karla kapatıldığı ve bu oluşan nihai tutar üzerinden kar payı dağıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Katılım bankalarının müşterilerine zarar yansıtmasının diğer bir nedeni ise yüksek kar sağladıkları dönemlerde karın bir kısmını kar dengeleme rezervi olarak ihtiyaten ayırmalarıdır. Düşük kar veya zarar edilen dönemlerde kar dengeleme mekanizması devreye girdiğinden genellikle bu müesseseler müşterilerine kar dağıtmaktadırlar.

Nitekim Ekim 2015’te Konya’da düzenlenen Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresin’nde faiz ve kar payı ile ilgili olarak aşağıda yer alan sonuçlara ulaşılmıştır.

“Vadeli satım ve vade farkı, ileride taraflar arasında ihtilafa yol açmayacak biçimde akitle belirlenmesi kaydıyla geçerlidir. Borcun vadesinde ödenmemesi durumunda alacaklının bu gecikmede kusuru olmaması kaydıyla uğradığı zararın tazminini talep edebilir.”

¹⁷⁰ Mehmet Civan, **Yapay Sınır Ağı ile Katılım Bankalarında Kar Payının Tahmin Edilmesi: Türkiye Uygulaması**, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, V.9 No. 1, 2015, ss.10-29.

2.2.6. Sosyal Adalet Tesisinde Zekat-Sadaka

Kelime-i şahadet, namaz, oruç, zekat ve hac İslamın 5 temel şartıdır. Zekat yıllık olarak insanların mallarından ve kazandıklarından ödemek zorunda oldukları mali bir ibadettir. Zekat fakir ile zenginler arasındaki toplumsal dayanışmayı teşvik eden ve insanların malları ile ruhlarını arındıran bir ibadettir.

İslam şeriatının amacı bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenlemektir. Bu düzenlemeleri yaparken akaid: iman ve ibadeti, ahlak: kendini disiplin altına almayı ve ahkâm ise emir ve yasakları ifade etmektedir¹⁷¹. Son dönemde yaşanan küresel finansal krizlerden sonra etik ve ahlak konuları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Hâlbuki İslami finansal sistemlerde ahlak İslam şeriatının vazgeçilmez unsurudur. Faizsiz finans sisteminde, kullandırılan fonların İslam dininin uygun gördüğü alanlarda yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, İslam dinine aykırı olarak işletilen kumar, içki, şans oyunları, sigara ve gazino gibi müesseselerin finansmanı amacıyla fon kullandırmamaktadırlar.

Zekat, bir yerde toplanan ihtiyaç fazlası malın veya servetin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını sağlayan bir tür mali ibadettir. Zekatın sosyal adaleti tesis etmede düzenleyici bir rol oynadığı ifade edilmektedir¹⁷². Ayrıca, faizsiz finans sisteminde zekâtın yanı sıra, sadaka, infak ve karz-ı hasen gibi uygulamalar tavsiye edilmektedir. Bu uygulamalar sayesinde ihtiyaç sahipleri ve düşük gelirlili müşterilerin finansman sorunu daha kolay çözülebilmekte ve dolayısıyla faizsiz bankalar ile müşteriler arasında daha güçlü ilişkiler kurulabilmektedir.

İslamiyetin ilk dönemlerinde fakir ve muhtaç kişilere ekonomik destekte bulunmak amacıyla gönüllülük esasına dayalı olarak verilen yardım ve sadakaları ifade etmekteydi. Müslümanlar Medine’de siyasi, idari ve ekonomik güce ulaştınca hicretin ikinci senesinde zekat mükellefiyeti farz kılındı. Zekât ibaresi bir Müslümanın toplum adına ulu’l-emre verdiği dini bir vergiyi ifade etmek için kullanıldı. Zekât Allah’ın rahmetine kavuşma vesilesi (Araf Suresi 7/156) olan bir ibadet iken önceki ümmetlere (Enbiya 21/73) ve diğer peygamberlere (Meryem Suresi 19/31) de emredilmiştir.

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah

¹⁷¹ Muhammad Ayub, **Understanding Islamic Finance**, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2007, s. 21.

¹⁷² Hamza Ateş ve Mücahit Bektaş, **İslam Ekonomisi ve Finansı, İslam ve Kalkınma: İnançsal, Tarihsel ve Teorik Temeller Üzerine Bir Değerlendirme**, Umuttepe Yayıncılık, İstanbul, 2016., s.3.

yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 60)

Mealcilerin çoğuna göre Tevbe suresi 60 ayette “*sadakat*” kelimesi için zekat ve sadakalar kastedilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse zekât alan kişinin fakir, miskin, yolda kalmış yolcu, borçlu, esareten kurtulacak olan, Allah yolunda cihat eden, kalbi İslama ısındırılacak olan ve zekat toplamakla görevli olanlara verilebilir.

Fakir, kendisine ve ailesine yetecek kadar yemek ve elbise alamayan kişidir. Burada bu kişilere zekat vermenin kısa vadeli amacı onların ihtiyacını gidermek ve uzun vadeli amacı ise onları meslek sahibi yapacak eğitimin verilmesi ve becerinin kazandırılmasıdır. Miskin, bir mesleği ve geliri olmasına rağmen kazandığı paranın kendisine ve ailesine yetmeyen kişidir. Yolcular ve yolda kalmış olanlar, yeni mekan yeni bir hayat için iş arayışta yolda kalmış yolcuların konaklaması amacıyla kurulan kervansaraylar veya bu kişilere ödenen otel paraları bu kategoridedir. Aşırı borçlu olan, çalışarak kazandığı ücret-maaş ile borcunu ödemesi mümkün olmayan kişidir. Allah rızası için yapılan harcama ise, hayır kuruluşlarını desteklemek amacıyla, öğrencilere, göçmen ve mültecilere yapılan her türlü bağış ve maddi yardım bu sınıflamada yer almaktadır.¹⁷³

Günümüzde insanlar zekâtlarını kendi elleriyle dağıtmalarına rağmen bu İslam Dininin öngördüğü bir dağıtım şekli değildir. Zekât bireylerin birbirlerine verdikleri bir bağış veya insanları tembelleğe alıştıran bir müessese değildir. Zekat kazanılan servetin temizlenmesi amacıyla (Tevbe Suresi, 113), zenginlerin elinde bulunan servetten düzenli bir şekilde belli bir oranın (%2,5) alınarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını esas alan bir uygulamadır. Devletin vergiyi topladığı gibi zekâtı da toplayarak muayyen ölçü dâhilinde toplumun ihtiyaçlarını gözeterek münasip şekilde dağıtması gerekmektedir. Öte yandan devletin ihtiyaç duyulması durumunda genel vergilerden başka özel vergiler de ihdas edebilir. Eğitim, öğretim, sağlık amaçlı veya genel seferberlik gibi özel durumlarda yeni vergilerin konulması yetkisi devlet elindedir. Bazı durumlarda İslam, devlete toprak sahiplerinin topraklarını ellerinden alarak işleyebilecekleri kadarını onlara vermek ve geri kalanını başkalarına intifa hakkını kullanmaları suretiyle verebilir. İslam dini, bireylerin mülk edinme duygusuna sahip olduklarını kabul edip en yüksek ürünü elde etmek için gayret göstermeye ve elde edilen ürünü toplumun yararına sunmasını teşvik eder.¹⁷⁴

Rum Suresi 39 uncu ayetinde, faiz olarak verilen fazlalıkların Allah katında artmayacağı ancak Allah'ın rızasını arzularak verilen zekatın kat kat artacağı belirtilmektedir. İslami finans sistemlerinde toplumsal adaletin

¹⁷³ Abdul-Rahman, a.g.e., 2015, s. 41-43.

¹⁷⁴ Seyyid Kutup, **İslam-Kapitalizm Çatışması**, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 55-58.

sağlanması için elde edilen gelirin %2,5'i zekât olarak ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerekmektedir. İstanbul Müftüsü Yaran, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda *Zekat Genel Müdürlüğü* açılmasının son derece yararlı olacağını ifade etmektedir. Gıda bankacılığı kapsamında verilen aynı veya nakdi yardımlar zekât olarak sayılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus yukarıda sayılan ve İslam dininde zekât alabilecek 8 sınıftan birisi olmak gerekmektedir.¹⁷⁵

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”
(Bakara, 262).

Bakara Suresi'nin 262 nci ayeti, Allah yolunda infak edenlerin ne kadar karlı bir alışveriş yaptığını açıklamaktadır. Bu ayet bize en güzel yatırımın zekat ve infak olduğunu yapılan harcamaların 700 misliyle karşılık bulacağı ifade edilmektedir.

Faize dayalı finans sistemlerinde hem kamunun ve hem de özel sektörün borca ihtiyaç duyması nedeniyle paralarını faiz yoluyla değerlendirenlerin eli daha güçlü olmaktadır. Bu sebeple, borç veren zenginlerin borca ihtiyaç duyan fakirlere nazaran daha güçlü konumda bulunması kaynak bölüşümü ve kaynak dağılımının fakirler aleyhine bozulmasına yol açmaktadır. Toplumun gelir dağılımı adaletini ölçmeden kullanılan gini katsayısı genellikle zenginler lehine bozulmaktadır. Söz konusu adaletsizlik sadece gelişmiş ekonomilerden ABD ve İngiltere'ye özgü bir durum değil, Çin gibi gelişmekte olan ekonomilerde de gözlemlenmektedir.¹⁷⁶

İslami finans siteminde serbest mülkiyet sahipliğinin bulunması, mülkiyetin serbestçe devredilebilmesi ve gelirin toplum arasında adaletli dağıtılması en önemli 3 unsurdur. İslami ekonomik sistemlerin diğer finans sistemlerinden en önemli farkları sermayenin tabana yayılmasının sağlanması ve kaynak dağılımının sadece belirli zengin aileler ve gruplar arasında el değiştirmesinin önlenmesidir. İslami ekonomik sistem temelini Kur'an-ı Kerim ve Peygamber (Sav) sünnet uygulamalarından almaktadır. Doğrudan birincil kaynakta hüküm bulunmaması durumunda ikincil kaynak olarak içtihat, kıyas ve icmaya başvurulabilir. İchtihat, İslami konularda ilmi bilgisi bulunan kişilerin olağanüstü durumlar karşısında sorunun çözümüne yönelik olarak ortaya koydukları görüşlerdir. İcma, âlim konumunda bulunan kişilerin belirli konuda fikir birliğine varmasıdır. Kıyas ise belirli bir problemin Kur'an ve Sünnet ışığında mukayese yoluyla çözüme kavuşturulmasıdır. Ayrıca fıkıh usulünde maslahat ve örfe de başvurulabilmektedir. Fayda

¹⁷⁵ Rahmi Yaran, **İslam Ticaret Hukuku Kongresi**, Konya, 2015.

¹⁷⁶ Ayub, **a.g.e**, 2007, ss. 8, 9.

anlamına gelen maslahat kesin nass bulunmayan konularda içtihat edilirken din açısından muteber sayılabilecek yararlardır. Örf ise, birincil kaynaklarla gelişmemek kaydıyla toplumda kabul gören yaygın uygulamalardır.¹⁷⁷

İslami şeriatın esasında; inanç ve yaşam hürriyeti, aile bütünlüğü, mülkiyet, akıl, şeref ve haysiyet korunmaktadır. Söz konusu hususlara aykırı davranan ve insanlığı tehdit eden kişiler için kısas uygulamak cezalandırıcı nitelikte olmaktan ziyade toplumsal barış ve huzurun sağlanması için elzemdir.¹⁷⁸

İslami finans sistemi, kapitalist finans sistemi gibi kaynak dağılımı ve bölüşümünde etkinliğe ve hür teşebbüse yer vermektedir. Ancak pür faize dayalı ekonomik sistemlerde sadece bireylerin maksimum faydası gözetilirken İslami finansal sistemlerde, toplumun diğer fertlerinin ve toplum genelinin menfaatleri de bireysel menfaat kadar önem arz etmektedir.¹⁷⁹ Faizli finans sisteminde aşırı hırs ve yüksek hedeflerin belirlenmesi nedeniyle kırılabilirlik daha fazladır. Faizli finans işlemlerinde yüksek kaldıraç oranlarına, spekülasyon türev işlemlerine ve manipülasyona rastlamak her zaman mümkündür.

İslami bankacılıkta önceden miktarı belirlenmiş olan sabit bir faiz yerine, faaliyet sonucunda ortaya çıkan kar ve zarar ortaklığı esastır. Bu sistemde müteşebbislerin faaliyetleri neticesinde kar elde edilebileceği gibi zarar da söz konusudur. Yapılan yatırımlar, türev işlemleri gibi spekülasyon amaçlıdan ziyade reel sektörün desteklenmesi suretiyle kar/zarar ortaklığı şeklinde görülmektedir. İslami finans sistemi faizi, belirsizliği, kumarı ve diğer şans oyunlarını yasaklamaktadır. Bireysel teşebbüs, finansal kiralama, iş ortaklığı ve ticaret gibi işlemlerde belirli bir risk söz konusudur. Faize dayalı finansal sistemde alınacak faiz önceden belirlendiği için risk daha düşüktür. Ancak sadece iflas durumunda ortaya çıkan temerrüt riski bulunmaktadır.

İdeal İslami ekonomik sistemlerde faizin yasaklanması ve reel ekonominin kara dayalı olması, zekat uygulamasının bulunması, sadakanın teşvik edilmesi, israfın önlenmesi ve ahlak kurallarının önem arz etmesi kaynak tahsisi ve gelir dağılımının daha adaletli olmasını sağlamaktadır.

2.2.7. Erken Ödeme İndirimi ve Erken Ödeme Cezası

Mevduat bankaları mevduat kabulünde ve kredi kullandırımında hangi faiz oranlarını uygulayacaklarını sözleşme ile belirlemektedirler. Hâlbuki katılım bankaları önceden katılım fonlarına hangi oranda kar dağıtacaklarına

¹⁷⁷ Muhammad Ayub, **a.g.e.**, 2007, ss. 10, 11, 22, 33.

¹⁷⁸ Muhammad Ayub, **a.g.e.**, 2007, sf 23.

¹⁷⁹ Ayub, **a.g.e.**, 2007, s. 32.

ilişkin garanti vermemektedir. Mevduat bankaları ile çalışan bir kişi borcunu kapatmak isterse müşteriler için paranın net bugünkü değerini esas alarak indirim yapılmaktadır. Ancak bu indirim yapıldığı takdirde kendilerinin mevduata ödemeyi taahhüt ettikleri faiz oranının sabit olduğunu ama kredilerin erken kapanması durumunda kayba uğrayacaklarını ifade etmektedirler. Bu sebeple, Konut Finansmanı Kanunu'nda borcun erken kapatılması durumunda kredi anaparasının %2 oranına kadar erken kapama cezası alınabileceği hüküm altına alınmıştır. Kanunun verdiği izne hem mevduat ve hem de katılım bankaları sıklıkla başvurmaktadır. Ancak katılım bankalarının bahse konu cezayı alıp alamayacakları konusu fihhi açıdan tartışmalıdır. Katılım bankalarının bir kısmı BDDK ve mevzuatın kendilerine bunu emrediyor olması argümanını ileri sürmektedirler.

Katılım bankalarında kredilerin erken kapanması durumunda erken kapanma indiriminden yararlanılıp yararlanılmayacağı tartışma konusudur. 4 mezhep imamına göre erken ödeme indirimi yapılması mümkün değildir. Ancak, İbn Abbâs, Neha'î, Ebû Sevr, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Âbidîn, erken ödeme durumunda uygulanan indirimin faizden farklı olduğu görüşündedirler. Çünkü burada müşterilere ilave bir sorumluluk ve yükümlülük getirilmemektedir. Bankalar kurumsallaşmış şirketler oldukları için bireylere göre daha güçlü durumdadırlar. İndirim uygulanması herhangi bir mağduriyete yol açmamaktadır. İslam Fıkıh Akademisi'nde yer alan alimlerin çoğunluğu da ikinci görüşü benimsemektedir. Sonuç olarak borcun erken ödenmesi durumunda indirim talebinin caiz olacağı, zira bu indirimin teberru (bağış) olacağı görüşündedir. Nitekim, AAOIF'nin 8 nolu Murabaha standardında da önceden anlaşılmış olmaması koşuluyla müşterinin borçlarını/taksitlerini vadesinden önce ödemesi durumunda İslami finansal kuruluşun erken ödeme iskontosu yapması caizdir. Bu tür bir ödeme müşteri ile imzalanan bir sulh akti niteliği taşıdığından dinen meşrudur.

İslam Fıkıh Akademisi, borcun vadesinin uzatılması karşılığında borç miktarının artırılması ittifakla haram sayılmıştır. Ödeme acziyetinden kaynaklanan temerrüt halinde borç miktarında artışa gidilmemesi tercihe şayan olmakla birlikte alacaklının talebi durumunda enflasyon farkının borca yansıtılabileceği; kötü niyetli müşteriler için mahrum kalınan kar payı ve gecikme cezasının alınıp hayır işlerine harcanabileceği ifade edilmektedir.

İslami bankaların müşterilerinden ücret ve komisyon almasının caiz olup olmadığı tartışma konusudur. Şayet İslami bankalar komisyon almazlarsa hayır kurumu niteliğine dönüşecekleri ve ekonomik olarak hayatlarını devam ettirmelerinin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir.¹⁸⁰ Üçüncü bir görüşe göre ise, İslami bankaların personel istihdam etmesi, sistem kurması,

¹⁸⁰ Muhammad Ramzan ve Diğerleri, "Growth of Islamic Banking in Pakistan by Using AID Model", *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 3 No. 23, 2012. Ss. 153-154.

işletmesi ve yönetmesi nedeniyle belli sabit harcamaları bulunmaktadır. Bu sebeple, bankanın karlılığını arttırıcı mahiyette komisyon ve ücret yerine sadece yapılan masrafın alınmasının caiz olacağı görüşü de bulunmaktadır.

ABD’de LARİBA adı altında İslami Bankacılık faaliyeti yürüten bankanın eski yöneticisi Abdulrahman, sözleşme ile belirlenen kredi ödemelerini arttırmak ve müşterilere ilave yük getirmek caiz değildir. Çünkü müşterilere getireceğiniz ilave yükümlülüğün adı ceza veya komisyon olsa bile bunun faizden bir farkı bulunmamaktadır. Dolayısı ile krediler için erken ödeme cezası uygulamak da caiz değildir.¹⁸¹

İslam Âlimler Birliği Başkanı Karadai, dünya uygulamasında İslami Bankaların krediyi erken kapatma cezası veya komisyonu gibi bir uygulaması bulunmamaktadır. Müşterilere getirilen ilave %1 veya %2 gibi bedeller, müşterilerin yükümlülüğünü arttırdığı için faiz gibi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu işlemlerin vuku bulması durumunda banka personel ve operasyon maliyetleri gibi nedenlerle sadece masraf alabilir. Masraf haricinde ilave komisyon, ücret ve kar payı alması caiz değildir.¹⁸² Katılım bankalarının BDDK erken ödeme cezasını bize emrediyor kılıfına sığınarak bu cezayı uygulamaları samimiyetten uzaktır. BDDK bunu emretmemekte, mevzuatta ise sadece alınabilir şeklinde esnek ifadelere yer verilmektedir. Bazı durumlarda bankaların karlarını yükseltme arzusu İslami hassasiyetin önüne geçebilmektedir. Bu sebeple, genel standartlar belirlemek üzere merkezi danışma kurullarının tesis edilmesi ve otoritenin yapacağı düzenlemelerde danışma kurullarının da görüşünün alınması problemi ortadan kaldıracaktır.

2.2.8. Faizsiz Finans Danışma Kurulları

İslami finans alanında faaliyet gösteren ülkelerin büyük bir kısmında faizsiz finans danışma kurulları (Sharia Board) tesis edilmiştir. Şeriat kelimesi önceden de tanımlandığı üzere, şâr’î kelimesinden türemekte olup yol ve cadde anlamına gelmektedir. Şeria kelimesinin en eski tanımlarından birisi, develerin suyu bulmak için gittikleri yol demektir. Günümüzde şeriat kelimesi ise Müslüman insanların tüm hayatını kapsayan ve uymakla mükellef oldukları kurallar bütünü şeklinde tanımlanabilir. İslami finansa müşteriler ile akdedilen sözleşmelerden tutun da finans, bankacılık, yatırım ve sigorta işlemlerinin tümünün şeriat ilkelerine uyumlu olması beklenmektedir.¹⁸³

¹⁸¹ Yahya Abdulrahman, **İslam Ticaret Hukuku Kongresi**, Konya, 2015.

¹⁸² Ali Karadai, **İslam Ticaret Hukuku Kongresi**, Konya, 2015.

¹⁸³ Michael J.T. McMillen, **Islamic Finance A Risk Assessment Perspective**, International Monetary Fund, June 2015, ss.9-12.

Faizsiz Finans Danışma Kurulu (FFDK/danışma kurulu), İslam hukuku ve İslam ekonomisi alanlarında uzman kişilerden oluşan; İslami finansal kuruluşun geliştirdiği ürünler, yaptığı işlemler ve akdettiği sözleşmelerin İslami finans prensiplerine uygun olduğuna ilişkin kararlar veren bağımsız bir organizasyon şeklinde tanımlanabilir.¹⁸⁴

Faizsiz finansın geliştiği Malezya, Endonezya, Pakistan, Bahreyn ve Kuveyt gibi ülkelerde merkezi bir Shari'ah Board tesis edilmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının tamamı belirli bir ürünü piyasaya sürmeden önce yerel danışma kurullarından muhakkak fetva almaktadırlar. Ancak alınan fetvalar merkezi fetva kurulundan ziyade sadece bir iki hocanın görüşü olarak ortaya çıkmaktadır. Hocaların verdiği fetvalarda belli bir standart bulunmadığı için, aynı konuda bir katılım bankasının fetva almasına karşın başka bir katılım bankası fetva alamamaktadır. Örneğin askerlik kredisinin caiz olup olmaması konusunda bazı katılım bankaları işlemin İslami esaslara uygun olduğuna ilişkin fetva alabilirken diğer katılım bankaları ise aynı konuda fetva alamamışlardır. Danışma kurulu hocalarına görüş sorulurken ürün tanıtımının yapılması ve detaylarının iyi açıklanması hocaların fetvalarını etkilemektedir. Hocaların farklı mezheplere müntesip olmaları nedeniyle de farklı görüşler arz edebilmektedirler. Öte yandan, Mayıs 2018 döneminde TKBB bünyesinde tesis edilen Merkezi Danışma Kurulunun bu eksikliği giderebileceği düşünülmektedir.

Dünya uygulamasına bakıldığında merkezi danışma kurullarının genellikle denetim otoriteleri bünyesinde kurulduğu görülmektedir. Banka bünyesinde kurulan danışma kurullarının ise doğrudan yönetim kuruluna bağlı olacak şekilde tesis edilmesi önem arz etmektedir.¹⁸⁵ Aynı çerçevede şerî uygunluk denetiminde etkinliğin sağlanabilmesi için katılım bankalarında görevlendirilecek üyelerin genel kurul tarafından belirlenmesi ve doğrudan yönetim kuruluna bağlanmasının uygun olacağı ifade edilmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca, danışma kurulu üyelerinin farklı ülkelerde ve farklı finansal kuruluşlarda yer alması mekânsal zorlukların yanı sıra menfaat çatışmasına (conflict of interest) da yol açabilmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Odabaşı, Mehmet, İslami Finansa Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği, **İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadi Konferansı**, İstanbul, 19 Kasım 2015.

¹⁸⁵ Nawal Kasım, Sheila Nu NuHtay and Syed Ahmed Salman, **Comparative Analysis on AAOIFI, IFSB and BNM Shari'ah Governance Guidelines**, International Journal of Business and Social Science, Vol. 4. No. 15, November 2013, ss. 220-227.

¹⁸⁶ <http://ifsb-fis-elearning.intuition.com/Rubicon.aspx>, **Islamic Financial Services Board-10: Guiding Principles on Shari'ah Governance System for IIFS**.

¹⁸⁷ Yahia Abdul-Rahman, **The Art of Riba Free (RF) Islamic Banking and Finance**, 2. Edition, John Wiley & Sons, New jersey, 2014, p. 94-97.

2.2.9. İslami Finans Yaklaşımında Kurumsal Yönetişim

Firmalar büyüdükçe genellikle sahiplik ve yönetim fonksiyonları ayrıştırılmaktadır. Firmaların etkin bir şekilde yönetilebilmesi profesyonel yöneticilerin iş başında olmasıyla mümkündür. Konvansiyonel finansa kurumsal yönetim bağlamında ilk önce hissedarların menfaatinin maksimize edilmesi (shareholder) ilkesi benimsenirken son yıllarda paydaş (stakeholder) yaklaşımı öne çıkmaktadır. Paydaş yaklaşımı ilkesine göre sürdürülebilir refahın yolu, tüm taraflara adil davranılması ve kazanımların tüm taraflar arasında paylaşılmasıdır. 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başlarında enron, worldcom ve parmalat gibi büyük şirketlerin iflasları ABD'de ortaya çıkan finansal raporlama skandallarından sonra Sarbanes Oxley yasası çıkarılmıştır. Benzer şekilde OECD Kurumsal Yönetişim İlkeleri dünyada benimsenmiş ve tavsiye kararları olarak hayata geçirilmiştir.¹⁸⁸

Kurumsal yönetimle ilgili düzenlemeler adalet, sorumluluk, şeffaflık ve hesap verebilirlik olarak dört temel ilkeye dayanmaktadır. Adalet ilkesi, yönetimin bütün hak sahiplerine karşı eşit davranması anlamındadır. Şeffaflık ilkesi, ticari sır kapsamında bulunmayan bilgilerin açık, doğru ve karşılaştırılabilir şekilde kamu oyu ile paylaşılmasıdır. Sosyal sorumluluk ilkesi, şirketin hissedarlar için değer yaratırken toplumsal değerleri de ihmal etmeyecek biçimde kanun ve mevzuata uyum göstermesidir. Hesap verebilirlik ilkesi, üst yönetim performansının yönetim kurulu tarafından bağımsız bir şekilde değerlendirilebilmesidir.¹⁸⁹

AAOIFI ve IFSB gibi uluslararası İslami finansal kuruluşlar da bu alanda standartlar yayımlamıştır. İslami finansa ilişkin etik ilkelerin temeli 1990'lı yıllarda corporate governance (kurumsal yönetim ilkeleri) kapsamında değerlendirilebilir. Bu kapsamda faizsiz finans esasına göre çalışan kuruluşlar, danışma kurulu üyeleri, banka denetçileri ve çalışanları için etik ilkeleri olarak nitelendirilen İslami yönetim ilkelerine uyumluluk (şeria governance) ilkeleri yayımlanmıştır.

İslami finans sisteminde kumara, hileye, aldatmaya, manipülasyona, spekülasyona ve faize asla izin verilmemektedir. Böyle bir finans sisteminde fırsatçılık, stokçuluk, gabin¹⁹⁰ ve karaborsaya da yer yoktur. İslami bir toplumda tüm inananlar kardeş kabul edildiğinden iyilik ve takva üzere yardımlaşılması esas görevdir.

¹⁸⁸ Mehmet Saraç, **Finans Teorisini Yeniden Düşünmek**, İktisat Yayınları, 2017, ss. 171-184.

¹⁸⁹ Mehmet Saraç, **A.g.e.** ss. 185-186.

¹⁹⁰ Gabin, karşı tarafın tecrübesizliğinden, zor durumundan veya dikkatsizliğinden faydalanarak aşırı yarar sağlanmasıdır.

“Ey iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram’dan alıkoydular diye birtakımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (Maide, 2).

Yukarıdaki ayette bahsedildiği üzere, sizlere haksızlık ederek Kâbe ziyaretinden alıkoyan müşriklere beslenen kin nedeniyle haddin aşılması ve adaletsiz davranılmaması, gayrimüslim olan kişilere bile adaletle muamele edilmesi, iyilik ve takva üzere yardımlaşılması, günah ve düşmanlıkta yardımlaşılmaması emredilmektedir.

“Mü’minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.” (Hucurât Sûresi-10)

Bir hadisi şerifte ifade edildiği üzere, *“Müslümanlar bir vücudun bütün azaları gibidir”* herhangi bir azanın hastalanması veya rahatsızlık duyması bütün vücudu huzursuz etmektedir. Efendimiz (Sav)’den nakledilen başka bir hadiste ise *“Sizden herhangi biriniz şahsı için arzuladıklarını mü’min kardeşleri için de arzulamadıkça, imân etmiş olmaz.”* buyurulmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak başka bir rivayette, *“Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.”* Bu sebeple, Müslümanın Allah rızasını kazanabilmesi ve merhamete layık olabilmesi Müslüman kardeşlerinin maddi ve manevi her türlü problemlerini çözmekle mümkündür.

AAOIFI tarafından “İslami Finansal Kuruluşlardaki Muhasebeciler ve Denetçiler İçin Etik İlkeler” yayımlanmıştır. AAOIFI etik ilkeleri belirlerken ahlak ilkelerini esas almaktadır. Zira Buhari’de yer alan bir Hadis’te Peygamberimiz (Sav)’den rivayetle, *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”* Bu çerçevede, genel olarak muhasebecilerin, denetçilerin ve çalışanların; doğruluk, güvenilirlik, sosyal sorumluluk, objektiflik, profesyonel yeterlilik, çalışkanlık, samimiyet, dindarlık,¹⁹¹ Allah korkusu taşıyan ve meşruiyet gibi özelliklere sahip olunması öngörülmektedir.¹⁹²

¹⁹¹ AAOIFI, **Code of Ethics for Accountants and Auditors of Islamic Financial Institutions**, Dar AlMaiman Publishing & Distributing, Manama, December 2015.

¹⁹² AAOIFI, **Code of Ethics for the Employees of Islamic Financial Institutions**, Dar AlMaiman Publishing & Distributing, Manama, December 2015.

Danışma kurulu üyeliğine atanabilmek için minimum gerekli olan şartlar, akademik ve finansal yeterlilik, şeria kurallarını anlayabilecek deneyim, Makasid'üş-Şeria ilkelerini anlayıp finansal ürünlere uygulayabilecek kapasite, iyi bir karaktere sahip olma, dürüstlük, bağımsızlık, vicdan sahibi olma, gerekli dikkat ve özeni gösterme, sır saklama yükümlülüğüne sahip olma ve diğer üyelerle uyumlu çalışabilme gibi özelliklere sahip olması beklenmektedir.¹⁹³

İslami finans sisteminde malın telef olması veya fon kullanan kişinin temerrüde düşmesi durumunda faiz tahakkukuna gidilmemesi gerekmektedir. Ancak bu durum kötü niyetli kişilerin klasik bankacılık sistemi yerine İslami bankacıya başvurmalarını ve sistemin istismarına yol açabilmektedir. Sistemin istismar edilmesinin önlenmesi amacıyla fon kullandıran İslami kuruluşun hayır işlerine aracılık eden vakıfların kurulması ve vakıflara fon tahsis edilmesi ve kişilerin temerrüde düşmesi veya kötü kullanım nedeniyle ödeyecekleri meblağın bu vakıflara ödenmesi gerektiği gibi hususların sözleşmede belirlenmesinde herhangi bir mahsur bulunmamaktadır.¹⁹⁴

2.3. İslami Finansın Temel Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Klasik iktisadın tanımı, sınırsız istek ve arzuların sınırlı kaynaklarla karşılanmasıdır. İslam iktisadında temel sorun batı iktisadi düşüncesi ile İslam iktisadının ortaya koyduğu önceliklendirme sorunudur. Diğer bir sorun ise İslam iktisadı ile serbest piyasa sistemine dayalı sistem arasındaki kavramsal çelişkilerdir. İslam iktisadının önceliği vahiy olmak üzere akıldan ve uluslararası bilgiden de istifade etmektedir. İslam iktisadı batı iktisadı tarafından geliştirilen analiz, araç ve tekniklerini İslami hükümlere aykırı olmamak kaydıyla kendi içerisinde tutarlı olacak şekilde kullanabilir. Esas dikkat edilmesi gereken konu ise klasik iktisadi düşünceyi belli bir süzgeçten geçirilmeden taklit etmemektir.¹⁹⁵

İslam dini kapitalizmin tersine servet peşinde koşmayı ve aşırı servet tutkunu olmayı eleştirir (Tekasur Suresi). Kur'an'da ticaret ve mülkiyet hakları korunarak dünya ve ahirete ilişkin bir denge (Bakara Suresi, 201) gözetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İslam iktisadının temelleri yükseltilirken batı iktisadı yerine İslami temelleri esas alan veya klasik iktisadın temel varsayım ve teorileri ret edilerek İslamın temel kaynaklarından yeni bir iktisat modeli kurulması yolu

¹⁹³ <http://ifsb-fis-elearning.intuition.com/Rubicon.aspx>, **Islamic Financial Services Board-10: Guiding Principles on Shari'ah Governance System for IIFS.**

¹⁹⁴ Muhammed Taqi 'Usmani, **An Introduction to Islamic Finance**, Hague; Kluwer Law International, 2002, s. 120.

¹⁹⁵ Mollaveliöğlu ve Kanberoğlu, **a.g.e**, 2016, ss. 54-57.

izlenebilir. Birinci yöntemin başarılı olabilmesi için klasik iktisadın kavram, teori ve hipotezlerinin göz önünde bulundurularak yeniden sistemin inşa edilmesi, ikinci yöntemin başarılı olabilmesi için ise içtihat yolunun açık ve dinamik bir yapıya sahip olması gerekmektedir.¹⁹⁶

Klasik işletmecilik anlayışında şirketlerin temel amacı kar maksimizasyonu sağlamak iken bireylerin amacı ise elde ettikleri faydayı maksimize ederek, ellerindeki kaynaklarla, sınırsız ihtiyaçlarını mümkün olan en fazla ve en uygun şekilde karşılayabilmektir. Halbuki İslam ekonomisinde istek ve arzuların frenlenmesi ve kaynakların israf edilmemesi gerekmektedir. İsrâ Suresi'nin 27 nci ayetinde, şeytanın Allah'a karşı nankör olduğu ve bu çerçevede israf edenlerin de şeytanın kardeşleri sayılacağı ifade edilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde yazılı dokümantasyonun olmaması, kurumsallaşamaması ve şeffaflığın olmaması gibi nedenler İslami finansın gelişmesini yavaşlatmaktadır. Bu ülkelerde aile şirketleri genellikle ikinci ve üçüncü kuşağa gelmeden iflas etmektedir. Gelişmiş ülkelerden Japonya, ABD ve Avrupa Birliği gibi ülkelerde şirketlerin daha fazla şeffaflaşması, kurumsallaşması, standartların belirlenmesi ve yazılı dokümantasyona sahip olunması nedeniyle ticarete daha başarılı olunduğu ve aile şirketlerinin ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü kuşak nesillere devredildiği görülmektedir.

İslami finansın önündeki diğer bir sorun ise, Türkiye ve dünyada İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren bankaların finansal ürün olarak ağırlıklı bir şekilde murabahayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi bu ürünün uygulamasının kolay ve kayıp riskinin düşük olmasıdır. İslami finans prensiplerine daha uygun olduğu kabul edilen müşaraka, mudaraba ve karz-ı hasen ürünlerinin İslami finansal kuruluşların aktifleri içerisindeki payı ise oldukça düşüktür. İslami bankaların son yıllarda tüketimi özendiren kredi kartları gibi ürünlere girmesi ve bu konuda konvansiyonel bankaların taklit edilmesi başka bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam ekonomisi reel ekonomiye dayalı bir ekonomi olmakla birlikte son yıllarda türev işlemlerin de İslami finans ürünleri arasında da yer aldığı görülmektedir. Finansallaşmaya bağlı olarak İslami türev ürünlerinden sukuk ve tavarruk işlemlerinin artması İslam ekonomisinin kırılganlığını arttırmaktadır.¹⁹⁷

Şeriat uyumu ile birlikte İslam ahlak ekonomisinin, sosyal sorumluluk ilkelerinin benimsenmesi ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi son derece önem arz etmektedir. İslami bankacılık ve finans alanında yapılan bazı çalışmalarda kurumsal sosyal sorumluluk göstergelerinin oldukça zayıf

¹⁹⁶ Zubair Hasan, "Islamization of Knowledge in Economics:Issues and Agenda", **Munich Personal RePEc Archive**, No. 2981, April 2007, 1998, ss.1-30.

¹⁹⁷ Mehmet Asutay, **a.g.m.**, 2015, ss.93-113.

olduğu belirlenmiştir. Söz konusu çalışmalarda kaynakların tahsis yerleri, zekat dağıtımı ve diğer yardım faaliyetlerine iştirak oranları göz önünde bulundurulmaktadır. Sosyal sorumluluk endeksine göre Suudi Arabistan bankalarından en yüksek not 0.55 oranına tekabül etmektedir. Örneğin, Zemzem Tower olarak bilinen ancak gerçek adı Clock Tower diye isimlendirilen yapının Kabe'nin yakınında inşa edilmesi sosyal başarısızlık olarak görülmektedir. IFSB'nin 50 kuralı göz önünde bulundurularak yapılan çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk alanında en iyi skora sahip herhangi bir kuruluş bulunmadığı, kuruluşların %33'ü iyi kategorisinde, %40'ının ilerleme sağlaması gereken kategoride, geriye kalan %27'sinin ise gelişmemiş ve alarm seviyesine işaret eden kategoride bulunduğu belirlenmiştir.¹⁹⁸

Faizsiz finans kuruluşlarının diğer önemli bir sorunu ise likidite yönetimidir. Bu kuruluşlar hem mevduat ve hem de kredi tarafında bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Öncelikle konvansiyonel bankalar likidite ihtiyacını interbank piyasasından veya repo piyasasından sağlayabiliyorken, katılım bankalarının böyle bir imkânı bulunmamaktadır. Ayrıca, fazla fonu bulunan konvansiyonel bankalar bu paraları gecelik piyasada veyahut müşterilere kredili mevduat hesabı kapsamında kullanılabiliyorken katılım bankaları bu tutarları herhangi bir getirisi bulunmayan hazır değerlerde izlemektedir.

BDDK öncülüğünde 2013 yılında yapılan Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu'nun sonuç bildirgesinde Türkiye'de faizsiz finans sisteminin en önemli sorunları; nitelikli insan kaynağı eksikliği, faizsiz finans sistemine yönelik algının iyi yönetilememesi, kurumsal ve hukuki altyapısının etkin bir şekilde tesis edilememesi ve faizsiz finansla ilişkin ürün, hizmet ve piyasaların yeterince çeşitlenmemesi ve gelişmemesi şeklinde sıralanmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen sorunların çözülebilmesi için, İslami bankaların sermaye yeterliliği ve likidite gibi alanlarda 5411 sayılı Bankacılık Kanununa tabi olmalarının yanı sıra, özel nitelikli faizsiz finans kanununun çıkarılması ve faizsiz finans danışma kurullarının tesis edilmesi itibar ve güven açısından oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca, eğitim ve insan kaynağı kalitesinin artırılması, sertifika alımlarının teşvik edilmesi, kaynak ve plasman ürün çeşitliliğinin artırılması, faizsiz finans alanında etkin çalışan birincil ve ikincil piyasaların oluşturulması, sigortacılık ve bireysel emeklilik sisteminin iyi tesis edilebilmesi, standartlar ve düzenlemelere yer verilmesi, kurumsal iletişim algı ve itibarın iyi yönetilmesi, etik ilkelerin belirlenmesi, strateji, koordinasyon ve inovasyona yer verilmesi gerekmektedir.

¹⁹⁸ Mehmet Asutay, a.g.m., 2015, ss.112-113.

Eğitim kalitesinin arttırılabilmesi için lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde İslami finans derslerinin okutulması, faizsiz finans alanında eğitim veren bölüm, araştırma merkezi ve enstitülerin kurulması, bu alanda faaliyet gösteren yurtdışı üniversitelerde okumak isteyen öğrencilere burs sağlanması, katılım bankalarının üniversitelerle ortak seminer, konferans ve sempozyum düzenlemeleri, faizsiz finansa yönelik sertifikasyon programlarının başlatılması önerilmektedir. Faizsiz finans alanında etkin piyasaların oluşturulabilmesi için uygun metal borsasının kurulması, Hazine Müsteşarlığı tarafından gerçekleştirilen sukuk ihracının sürekli hale getirilmesi, piyasa derinliğinin sağlanması amacıyla birincil ve ikincil piyasaların etkin çalışmasına yönelik olarak katılım bankacılığı alanında da piyasa yapıcılığı sisteminin tesis edilmesi, katılım endeksine dayalı ürünlerde çeşitliliğe gidilmesi, faizsiz ürünlerin tanıtımına yönelik olarak kamu kurumları nezdinde bilgilendirici toplantıların yapılması ve rehberlerin hazırlanması önerilmektedir. Toplumsal algı ve itibarın yönetilebilmesi için, sistemin İslami esaslara uygunluğunun öne çıkarılması, etkin ve verimli kampanyaların başlatılması, merkezi danışma kurulunun tesis edilmesi, etik ilkelerin kurulması, IFSB ve AAOIFI standartlarının kabul edilmesi veyahut Türkiye'ye özgü İslami finans standartlarının kurulması önerilmektedir¹⁹⁹.

İslami finansın önündeki sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki tabloda özet halinde sunulmuştur.

¹⁹⁹ **Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu**, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, ss. 93-98.

Tablo 2: İslami Finans Sorun ve Çözüm Önerileri

İslami Finans Sorunları	Açıklama	İslami Finansta Çözüm Önerileri
Teorik alt yapı yetersizliği	Klasik iktisadın kavram, söylem ve hipotezleri kullanılmaktadır.	Sistemin kendine özgü kavram, söylem ve hipotez geliştirmesi gerekir.
Mevzuat altyapısının yetersizliği	İslami finansal kuruluşlar pek çok ülkede konvansiyonel banka mevzuatına tabidir.	İslami finansın ruhuna uygun ayrı mevzuat alt yapıları tesis edilmelidir.
Standart eksikliği	IFSB ve AAOIFI gibi kuruluşlar standart yayımlasa bile tüm ülkeler tarafından uygulanmamaktadır.	İslami finansın uygulandığı ülkelerde IFSB ve AAOIFI standartlarının benimsenmesi veya ülkelerin kendi yapılarına uygun standartlar geliştirmesi gerekmektedir.
Kurumsallaşma-Şeffaflık Sorunu	İslami bankaların kurumsallaşma ve şeffaflık eksikliği bulunmaktadır.	Müşteri ile yapılan tüm işlem ve sözleşmeler açık-net, anlaşılır ve şeffaf olmalıdır.
Likidite Sorunu	İslami bankaların katılım fonu kısa vadeli iken krediler tarafı uzun vadelidir.	Likidite sorununu çözmek üzere, lender of the last resort görevi görebilecek Megabank gibi bankanın kurulması elzemdir.
Özgünlük Sorunu	İslami bankalar ürün bazında konvansiyonel bankaları taklit etmektedir.	İslami finansın kendine özgü ürünleri ön plana çıkarılmalıdır.
Personel Kalitesi	Personel kalitesi düşük ve İslami finans konusunda deneyimi olmayan kişiler istihdam edilmektedir.	Personel kalitesinin artırılması için eğitim ve sertifika programlarının kurulması; üst düzey yöneticilerde ise İslami finans tecrübesi de aranmalıdır.
Öncelik Sorunu	İslami bankalar da diğer bankalar gibi hedef baskısı ve karlılık kriterleri uygulamaktadır.	Karlılığın tek hedef olmaktan çıkarılması, sosyal amaçlı projelerin finansmanına önem verilmelidir.

Kaynak: Bu tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

3. Bölüm

İslami Bankacılıkta Finansal Ürünler ve Risk Yönetimi

Mevduat bankaları gibi İslami bankaların da kendine has finansal ürünleri ve risk yönetimi bulunmaktadır. İslami bankaların ürünlerinin büyük bir kısmı mevduat bankalarından tamamen farklılaşmaktadır. İslami bankaların herhangi bir mal ve emtia alım-satımı olmadan müşteriye doğrudan finansman sağlama imkanı bulunmamaktadır. Türk bankacılık mevzuatında, katılım bankalarının yaptıkları finansman ürünler Kurumsal Finansman Desteği, Bireysel Finansman Desteği, Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı, Finansal Kiralama, Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı ve Ortak Yatırımlar olarak sıralanmaktadır. Hâlbuki dünya uygulamalarına bakıldığında bu tür isimler yerine İslami bankacılıkta murabaha, muşaraka, mudaraba, icara, selem, sukuk ve karz-ı hasen gibi terimlerin yaygın olduğu görülmektedir.

Risk, bir olayın gerçekleşmesi durumunda karşı karşıya kalınması muhtemel zararı ifade etmektedir. Belirsizlik ile getiri arasında genellikle ters ilişki söz konusudur. Yüksek risk yüksek kayıp veya yüksek getiriye yol açmaktadır.²⁰⁰ Faizsiz finans sistemine dayalı bankaların özkaynakları ile birlikte kendisine emanet edilen katılım fonlarının başka müşterilere kullandırılması nedeniyle kar/zarar ihtimali her zaman bulunmaktadır. Bu sebeple, faizsiz finans modeli doğrultusunda çalışan bankaların aldığı riskin mevduat bankalarından daha düşük olması beklenmektedir. Bununla birlikte, kredi riski, likidite riski, kur riski ve operasyonel riskler gibi risk türleri hem İslami bankacılıkta ve hem de mevduat bankacılığında görülmektedir. Mevduat bankalarında faiz riski gibi riskler sistemin en önemli risk ayağını oluştururken katılım bankalarının kar payı riski ise oldukça düşüktür.

Öte yandan, İslami bankacılıkta risk türlerinin bir kısmı mevduat bankalarında görülen risklerden tamamen farklılaşmaktadır. İslami bankacılıkta yer alıp da mevduat bankalarında yer almayan en önemli risk türü olarak şeria riskidir. Bu risk kısaca, yapılan işlem ve ürünlerde de danışma kurulu hocalarının görüşlerine ve dolayısıyla İslami finans prensiplerine uyulmaması durumunda bankanın maruz kalabileceği risk tutarını ifade etmektedir. IFSB kurallarında İslami prensiplere aykırı olarak elde edilen gelirlerin özkaynaktan indirim kalemi olarak dikkate alınması gerekmektedir.

²⁰⁰ Ayhan Altıntaş, **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2006., s.16.

3.1. İslami Bankacılıkta Risk Türleri

Finansal piyasaların en önemli aktörü olan mevduat bankalarında risk; kredi, likidite, faiz, kur, piyasa, operasyonel, itibar, takas, uyum ve sistemik risk şeklinde sıralanabilir. Katılım bankaları da konvansiyonel bankalar ile hemen hemen aynı riskleri taşımaktadır. Bankalar risklerini yönetebilmek için aktif-pasif komitesi, kredi komitesi, iç denetim ve iç kontrol gibi komiteler kurmaktadır.

İslami bankalar faiz riskine ilişkin kısmi istisna hariç yukarıda bahsedilen risklerin tamamını taşımakla birlikte ilave olarak kendine has bazı riskler de taşımaktadır. İslami bankaların, İslam hukukuna ve İslam ekonomisine aykırı davranmalarından kaynaklanan risk şer'i risk olarak tanımlanmaktadır. Bu konudaki detaylı açıklamalar şeria riski başlığı altında daha detaylı açıklanacaktır.

İslami ekonomisinin temel amacı konvansiyonel bankacılığın ürünlerini taklit ederek ve onların paradigmasını kullanarak İslami yasal çerçeve oluşturulmamalıdır. İslam ekonomisinin kendi iç dinamikleri çerçevesinde hareket edilerek alternatif bir finansal model geliştirilmesi gerekmektedir. İslami bankaların en önemli problemlerinden birisi de muşaraka ve mudarabaya yeterince yer vermemeleridir. Kar marjı yüksek şirketler bu tür finansal ürünler yerine borç finansmanını tercih etmektedir. Kar marjı düşük, şeffaflıktan yoksun, verimsiz ve kredibilitesi zayıf bir firma için mudaraba ve muşaraka işlemlerine başvurmak oldukça riskli olduğu için katılım bankalarımız bu yöntemlere başvurmamaktadır.

3.1.1. Kredi Riski

Kredi riski, borçlunun borcunu zamanında veya tam olarak öde(ye)memesi dolayısıyla alacaklının zarara uğraması tehlikesidir. Kredi riski, ekonomik aktivitenin her safhasında değişik durumlarda karşılaşılabilecek bir risktir. Karşı tarafın gelecekte yerine getirmeyi taahhüt ettiği maddi veya mali bir değere karşılık maddi, mali veya itibari bir değeri ödünç veren veya bir hizmet gören herkes kredi riskiyle karşı karşıyadır.²⁰¹ Kredi kullanılırken dikkat edilen en önemli unsurlar, spesifik bir yatırım için projenin nakit akımları, projenin rantabl olması, tarafların pazarlık gücü ve teminat yapısıdır.

Katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların kredi kullandırma prosedürlerinde az da olsa bazı farklılıklar bulunmaktadır. Katılım bankaları müşterilerine nakit ödeme yapmak yerine fatura karşılığı olmak suretiyle

²⁰¹ M. Ayhan Altıntaş, **Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri**, TBB Yayın No: 281, İstanbul, 2012, ss.16-21.

ödemeyi doğrudan malı satan satıcıya yaparlar. Peşin ödeme yapılarak alınan malın üzerine kar paylarını ekleyerek vadeli satım yapılır. Mal ve emtia ticaretine dayanan bu tür işlemlere kısaca murabaha denilmektedir. Murabaha kavramı faizsiz finansal ürünler başlığı altında daha detaylı incelendiği için burada ilave açıklama yapılmayacaktır.

Bankalarda yer alan kredi türleri; bireysel, kurumsal, ticari, konut ve kredi kartı gibi ayrımlara göre sınıflandırılır. Diğer taraftan, başka bir ayırıma göre krediler standart, yakın izleme ve donuk alacaklar şeklinde sınıflandırılmaktadır. “1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”e göre, standart (1. Grup) krediler 0-30 gün arası geciken, yakın izlemedeki krediler (ikinci grup) ödeme vadesi 30-90 gün geciken krediler tahsil imkanı sınırlı krediler (3.Grup), tahsili şüpheli krediler (4. Grup), zarar niteliğindeki krediler ve diğer alacaklar (5. Grup) şeklinde ayırıma tabi tutulmaktadır.

Tahsil imkânı sınırlı krediler “borçlusunun özkaynaklarının veya verdiği teminatların borcun vadesinde ödenmesini karşılamada yetersiz bulunması, kredi değerliliği zayıflamış olan ve kredinin zafiyete uğramış olduğu kabul edilen, işletme sermayesi finansmanında veya ilave likidite yaratmada sıkıntılar yaşaması gibi nedenlerle anaparanın veya faizin veya her ikisinin bankaca tahsilinin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren doksan günden fazla gecikeceğine” kanaat getirilen krediler tahsil imkanı sınırlı kredi olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tür krediler için yönetmeliğin 8 inci maddesinde %20 oranında özel karşılık ayrılması gerektiği belirtilmektedir.

Tahsili Şüpheli Krediler ve Diğer Alacaklar, “mevcut koşullarda geri ödenmesi veya tasfiyesi muhtemel görünmeyen, vadesi gelen veya ödenmesi gereken kredi tutarlarının tamamının banka tarafından tahsilinin sağlanamayacağı kuvvetle muhtemel olan, borçlusunun kredi değerliliğinin önemli ölçüde zayıfladığı ve zafiyete uğradığı kabul edilen, anapara veya faizin ya da her ikisinin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsilinin gecikmesi yüz seksen günü geçen, ancak bir yılı geçmeyen kredilerdir.” Tahsili şüpheli krediler ve diğer alacaklar kategorisinde olan krediler için %50 oranında özel karşılık ayrılması gerekmektedir.

Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar, “tahsilinin mümkün olmadığına kanaat getirilen, anaparanın veya faizin veya her ikisinin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsili bir yıldan fazla gecikmiş olan, üçüncü ve dördüncü Gruplarda belirtilen özellikleri taşımakla birlikte, vadesi gelen ve ödenmesi gereken alacak tutarlarının tamamının bir yılı aşacak bir sürede tahsilinin sağlanamayacağı kuvvetle muhtemel olması nedeniyle zafiyete uğramış olduğuna ve borçlusunun kredi

değerliliğini tam anlamıyla yitirdiğine banka tarafından kanaat getirilen krediler ve diğer alacaklardır.” Mevzuat gereğince 5. Grup kategorisine gelmiş krediler için %100 oranında özel karşılık ayrılması gerekmektedir.

Girişimcinin her zaman sözleşmeye aykırı davranması potansiyeli vardır. İyi niyetli bir müteşebbisin bile kendisinden kaynaklanamayan dış faktörler nedeniyle de ödeme güçlüğüne düşebilir. Girişimcinin önceden vaat ettiği ödemeyi yapmaması durumunda kredinin yeniden yapılandırılması yapılabilmektedir. Borç yapılandırması mevduat bankaları için kolay bir yöntem iken katılım bankaları ancak iflas aşamasına gelen ve zaruriyet bulunan müşteriler için bu yola başvuruabilir. Katılım bankalarının işlemlerinin belli bir emtia ve mala dayanma zorunluluğu bulunduğundan doğrudan nakit kullandırımı yerine tevarruk yöntemi ile borç yapılanması yoluna gidebilirler. Bu konu tevarruk başlığı altında detaylı inceleneceğinden burada ilave açıklamalara yer verilmemiştir.

3.1.2. Likidite Riski

Likidite riski, bankaların likiditelerinin mudilere olan yükümlülüklerini zamanında karşılamaya yetmemesi olasılığıdır. Finansal krizler genellikle likidite kıtlığı ile ilintilidir.²⁰² Bu risk, likit olmayan aktiflerin likit aktiflere oranı aşırı yüksek olduğunda ortaya çıkar.²⁰³ Likidite krizi baş gösterdiğinde bankacılık sektörünün tamamında bulaşıcılık etkisi ortaya çıkmaktadır. Konvansiyonel bankaların yanı sıra İslami bankaların likiditeye erişim kanallarının yaygın olması daha az ankes ve rezerv ayırmalarına yol açmaktadır.

Faiz oranlarındaki değişikliğin kâr payları ile birebir ilintili olmaması katılım bankalarının likidite problemi ile karşı karşıya kalmalarına ve zaman zaman fon çıkışlarına sebep olabilmektedir. Katılım bankalarının açık piyasa işlemlerinden yararlanabilmeleri amacıyla TCMB 30.12.2013'te bir takım değişikliğe gitmiştir. Buna göre katılım bankalarının TCMB ile imzaladıkları sözleşmelere istinaden haftalık geri satım vadi ile alım imkânından yararlanabilmektedir. Ancak TCMB'nin BİST üzerinden geleneksel bankalara sunduğu gecelik fonlama imkânından katılım bankaları yararlanamamaktadır. Bankaların bu fonlamadan yararlanması ellerindeki devlet iç borçlanma senetlerine bağlıdır. Katılım bankalarının aktiflerinde yer alan kira sertifikalarının teminat gösterilmeleri suretiyle fonlara erişmeleri durumunda likidite yönetimi daha kolay gerçekleşecektir. Ayrıca, TCMB

²⁰² Morris & Shinn, "Liquidity Black Holes", **Cowles Foundation for Research in Economics**, Yale University, 2003, ss.1-18.

²⁰³ Batu Tunay ve Necla Tunay, Bankacılık Krizleri ve Erken Uyarı Modelleri: Deneysel Çalışmaların Bulguları Işığında Teorik bir Model Önerisi, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, Cilt 4, Sayı 1, 2010, ss.9-39.

tarafından altın veya döviz teminatlı fonlama yapılması durumunda katılım bankalarının likidite sorununun çözüleceği ifade edilmektedir.²⁰⁴

Geleneksel mevduat bankaları gibi, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları da vade uyumsuzluğu (maturity mismatch) riskini taşımaktadır. Vade uyumsuzluğu kullanılan kredilerin vadesinin toplanan mevduatların vadesinden farklılık arz etmesi nedeniyle bu risk ortaya çıkar. Aylık mevduat, haftalık ve günlük repo işlemleri ile uzun vadeli devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) alınması vade uyumsuzluğunun en bariz örneğidir. Ülkemizde 2000-2001 krizinin yaşanması sürecinde orta büyüklükteki Demirbank vade uyumsuzluğu nedeniyle iflas etmiştir. Vade uyumsuzluğu riski hala konvansiyonel ve katılım bankaları için geçerlidir. Çünkü bankaların pasif yapısında yer alan mevduat ile katılım fonlarının ortalama vadesi 1 ay iken kredilerin ortalama vadesi 3 yıl civarındadır. Mezkûr riskin azaltılması ve kaynak yapısının çeşitlendirilmesi amacıyla bankalar sendikasyon ve sekürütizasyon işlemlerine başvurmaktadır. Ayrıca katılım bankaları da uzun vadeli fon bulabilmek için sukuk ihracına başvurabilmektedir.

Basel II düzenlemelerinin likiditeye ilişkin getirmiş olduğu kriterlerinin 2008 küresel krizinde yeterli olmadığı görülmüştür. Bu sebeple, Basel III kriterleri adı altında Aralık 2010’da Basel Komitesi tarafından “Likidite Riskinin Ölçümü, Standartları ve Kontrolüne Yönelik Uluslararası Çerçeve” adlı bir doküman yayımlanmıştır. Bu düzenlemeyle, *Likidite Karşılama Oranı* (Liquidity Coverage Ratio-LCR) ve *Net İstaikrarlı Fonlama Oranı* (Net Stable Funding Ratio-NSFR) yayımlanmıştır.²⁰⁵ LCR’nin, bankanın likit varlıklarının, 30 gün içerisinde gerçekleşecek net nakit çıkışlarına bölünmesi suretiyle hesaplanacak olan Likidite Karşılama Oranının minimum %100 olması gerekmektedir. NSFR ise bir yıldan uzun vadeli aktiflerle faaliyetlerin fonlanması amaçlanırken bu oranın da en az %100 olması beklenmektedir.

Kanun’un Likidite yeterliliği başlıklı olan 46. Maddesinde: “*Bankalar, Merkez Bankasının uygun görüşü alınmak suretiyle Kurulca belirlenecek usul ve esaslara göre asgarî likidite düzeyini hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorundadır.*” İfadelerine yer verilmiştir. BDDK tarafından 2006 yılında likiditeye ilişkin olmak üzere yayımlanan tebliğ ile getirilen likidite karşılama yükümlülükleri Basel III için ilham kaynağı olmuştur. Mezkur yönetmelikte yapılan değişiklik ile Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik 21 Mart 2014 tarih ve 28948 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 4. Maddesi ile birinci ve ikinci vade dilimi için toplam likidite

²⁰⁴ **Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu**, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 21-23 Aralık 2013, ss. 54-56.

²⁰⁵ Ercan Türküner, **Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün Likidite Riskinin Ölçülmesi ve Modellenmesi**, TBB, İstanbul, 2016, s. 68.

yeterlilik oranı %100 ve birinci ile ikinci vade dilimi yabancı para likidite yeterlilik oranı %80 olarak belirlenmiştir.

Bankaların sermaye gereksinimleri, aktiflerin likiditeye dönme süreleri ile yakından ilişkilidir. Aktiflerin likiditeye dönemediği durumlarda veya takibe dönüşüm oranlarının yüksek olduğu durumlarda bankalar interbank piyasasından, merkez bankası repo piyasasından veya geç likidite penceresinden fon temin etmeleri gerekmektedir. Katılım bankalarının alternatif likidite bulma yöntemleri mevduat bankalarına göre nispeten daha düşük olmakla birlikte likidite yönetiminde daha yüksek ankes bulundurma, ellerindeki IILM sukuklarını merkez bankasına rehin bırakarak fon sağlama ve commodity murabaha gibi yöntemlere başvurabilmektedirler. Ayrıca, Megabank başlığı altında detaylı açıklandığı üzere, İslami finansal kuruluşların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Türkiye, Suudi Arabistan, Endonezya ve İslam Kalkınma Bankası'nın işbirliği ile MEGABANK'ın kurulmasına ilişkin faaliyetler devam etmektedir.

3.1.3. Faiz ve Kâr Payı Riski

İslami bankacılıkta doğrudan faiz oranı riski bulunmasa bile muadili olarak genellikle kar payı riski söz konusu olabilmektedir. Normal şartlarda bu tür bankaların müşterilerine önceden belli bir oranda kar payı ödemesi veya taahhüt etmesi mümkün değildir. Ancak, herhangi bir İslami bankanın piyasadaki diğer İslami bankalara göre daha az kar payı dağıtması durumunda müşterilerin katılım fonunu çekerek diğer bankaya yatırmaları olasıdır. Bu sebeple, piyasa oyuncularının dağıttığı kar payı oranları da faiz oranı gibi bibine yakınsamaktadır.

Faiz oranı riski, bankanın, alım satım hesaplarında yer alan faize hassas finansal araçlara ilişkin pozisyon durumuna bağlı olarak, maruz kalabileceği zarar olasılığını ifade etmektedir. Faiz oranı riski genel piyasa riski ile spesifik riskten kaynaklı olabilir.

Faiz oranı riski, faiz oranlarındaki dalgalanma durumunda banka aktiflerinin uzun vadeli ve pasiflerinin ise kısa vadeli olmasından kaynaklanan ve bilançoju olumsuz etkileyen risktir. Belirsizliğin olduğu piyasalarda mevduat sahipleri fonlarını vadesiz veya kısa vadeli fonlarda tutmak isterken, kredi kullanan kişiler ise uzun vadeli kredi talebinde bulunmaktadır. Faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde bankalar faizden dolayı zarar ederken faizlerin düştüğü dönemlerde ise özellikle bireysel kredi kullananlar başka finansal kuruluştan daha cazip oranlarla krediyi sağlayarak kredilerini kapatma yoluna gitmektedir. Bankaların bu gibi olumsuz durumlarla karşılaşmalarını için sözleşmelerde genellikle belirli oranlarda erken kapama cezası uygulanmaktadır.

3.1.4. Şer'i Risk

Şer'i risk, İslami bankacılık esaslarını gözettiğini ifade eden kuruluşların İslam Hukuku ve İslam ekonomisine aykırı davranmalarından kaynaklanan risk türüdür. İslami finans kuruluşlarının taşıdığı en önemli risklerden birisi şer'i risk olup, söz konusu riskin önlenmesi Danışma Kurullarının varlığı ile mümkündür.²⁰⁶

Dünya uygulamalarına ve IFSB gibi kuruluşların yayımladıkları standartlara bakıldığında İslami bankaların şeri riski seviyesini ve bu seviye için tutmaları gereken sermaye tutarını hesapladıkları görölmektedir. Genellikle fetva kurulu çalışanları tarafından yapılan denetimlerde İslam hukukuna aykırı işlem ve sözleşmeler tespit edildiğinde, elde edilen gelirlerin özkaynaklardan düşölmesi beklenmektedir. Halihazırda Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları için bu risk türü henüz tanımlanmamış ve sermaye yeterliliği hesaplamasında dikkate alınmamaktadır. Katılım bankalarının itibarlarını düzeltebilmeleri için öncelikli olarak danışma kurulunu tesis etmesi ve şer'i riskin tanımlanarak hesaplanması gerekmektedir.

IFSB 15 Nolu Revised Capital Adequacy Standard For Institution Offering Islamic Financial Services'te kar dengeleme rezervi (Profit Equalization Reserve-PER), yatırım risk rezervi (Investment Risk Reserve-IRR) ile displaced commercial risk (DCR) tanımlanmıştır. Kar dengeleme rezervi, piyasadaki faiz oranlarına yakın bir kar payı dağıtabilmek amacıyla toplam aktif getirisi üzerinden hesaplanmaktadır. Yatırım risk rezervi ise İslami finansal kuruluşların yatırım hesaplarından kaynaklanan ve rabbul malın (sermaye sahibinin) zarara uğraması ihtimaline karşın kar paylaşımından sonra oluşturulmuş bir rezerv mekanizmasıdır. Bu sebeple, piyasadaki faiz oranlarına yakınsayabilmek için PER ve yatırım fonu sahiplerinin zararını telafi edebilmek için ise IRR mekanizması devreye girmektedir.

DCR, İslami finansal kuruluşlarda yatırım hesabı sahiplerinin yatırım hesaplarından kaynaklanan ve hissedarların üstlenmek durumunda kaldığı riskleri ifade eder. Katılma hesabı kaynaklı bilanço içi varlıkların standart yöntemle göre kredi risk tutarı hesaplanırken risk ağırlıklı varlıklar denetleyici otoritenin belirlediği doğrultuda alfa oranı ile çarpılmaktadır. Bu oran dünyada farklı uygulanmakla birlikte hali hazırda Türkiye'de %50 olarak uygulanmaktadır.

²⁰⁶ Mehmet Odabaşı, İslami Finasta Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği, İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadi Konferansı, İstanbul, 19 Kasım 2015.

3.1.5. Piyasa Riski

Piyasa riski, bankaların bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarında yer alan varlık ve yükümlülüklerinde yer alan kalemlerin piyasa değerinin değişmesi nedeniyle zarara uğrama ihtimali şeklinde tanımlanabilir.

Genel piyasa riski: “Bankanın alım satım hesapları içinde yer alan finansal araçlara ilişkin pozisyonların değerinde faiz oranı riski ve hisse senedi pozisyon riski nedeniyle maruz kalabileceği zarar olasılığını” ifade eder. Emtia riski, “bankanın, emtia fiyatlarındaki hareketler nedeniyle, emtiaya ve emtiaya dayalı türev finansal araçlara ilişkin pozisyon durumuna bağlı olarak maruz kalabileceği zarar olasılığıdır.” Hisse senedi pozisyon riski, bankanın alım satım hesapları içinde yer alan hisse senedi pozisyon durumuna bağlı olarak genel piyasa riski ile spesifik riskten kaynaklı maruz kalabileceği zarar” olasılığı şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰⁷

Piyasa riski, “bankanın genel piyasa riski, kur riski, spesifik risk, emtia riski, takas riski ve alım satım hesaplarındaki karşı taraf kredi riski nedeniyle maruz kalabileceği zarar” olasılığıdır. Takas riski, “bir menkul kıymet, döviz veya emtianın sözleşmede öngörülen fiyattan belli bir vadede teslimini konu alan ve her iki tarafın yükümlülüklerini vadede yerine getirmesini öngören işlemlerde, takas işleminin vade tarihinde gerçekleşmemesinden ötürü işleme konu menkul kıymet, döviz veya emtianın fiyat değişimleri nedeniyle bankanın maruz kalacağı zarar” olasılığını ifade eder.²⁰⁸

Bankalar piyasa riskini hesaplarken faiz riski, kur riski, hisse senedi pozisyon riski, takas ve emtia riskini dikkate almak zorundadırlar. Yukarıda sayılan risklerin bir kısmı bu çalışmanın diğer bölümlerinde açıklandığı için burada ilave açıklamalara gidilmemiştir.

3.1.6. Kur Riski

Kur riski, bankaların, tüm döviz varlık ve yükümlülükleri nedeniyle döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler sonucu maruz kalabilecekleri zarar olasılığı şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle kur riski, bankaların döviz kuru ve paritelerdeki değişiklikler nedeniyle zarara uğrama ihtimaline kur riski denilmektedir. Bankanın döviz cinsinden borçlarının döviz cinsinden varlıklarını aşması açık pozisyon, döviz varlıklarının döviz borçlarından fazla olması durumu ise fazla pozisyon şeklinde ifade edilmektedir.²⁰⁹ Bankalar bilanço içi pozisyon durumlarına göre bilanço dışı

²⁰⁷ Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, 23 Ekim 2015 **Resmî Gazete** Sayı: 29511, Tanımlar Başlıklı Md. 3.

²⁰⁸ Ayhan Altıntaş, **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Turhan Kitapevi, Ankara 2006, ss.55-56.

²⁰⁹ Altıntaş, **a.g.e.**, 2006, s.57.

pozisyonu ile denkleştirme yapmak suretiyle Yabancı Para Net Genel Pozisyonu'na (YPNGP) ulaşılır. 2001 krizinden sonra Türkiye'de bankaların yabancı para pozisyonu yakından izlenmekte olup yerel mevzuatımıza göre, YPNGP/Özkaynak oranı mutlak değer olarak %20'yi geçemez. Bu düzenlemenin olması TBS'nin 2008 küresel krizde kur riskine karşı daha hazırlıklı olmasına katkıda bulunmuştur.

3.1.7. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, “yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemlerden ya da harici olaylardan kaynaklanan ve yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığını; Operasyonel riske esas tutar ise sermaye yeterliliği standart oranının hesabında operasyonel risk nedeniyle maruz kalınabilecek zararlara karşı bulundurulması gereken özkaynak miktarının tespitinde dikkate alınacak tutarı ifade eder.”²¹⁰

Basel Komitesi, operasyonel riske esas tutarın hesaplanmasında 3 farklı yaklaşım getirmektedir. Temel gösterge yaklaşımı ve standart yaklaşım daha basit bir model olup bankanın brüt gelirini dikkate alan, ancak riske duyarlılığı tam olarak ölçmeyen yöntemlerdir. İleri Ölçüm Yaklaşımı ise diğer yaklaşımlara göre daha karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte, riske en duyarlı yaklaşımdır. Basel Komitesi, bankaların kendi verilerini kullanarak ileri ölçüm sistemlerini geliştirmelerini ve bu doğrultuda gerekli sermaye tahsisini yapmalarını teşvik etmektedir. İleri ölçüm yaklaşımını kullanmak isteyen bankaların geliştirdikleri ölçüm sistemlerini yerel otoriteye onaylatmaları gerekmektedir.²¹¹

3.1.8. Diğer Riskler

Bankacılık sisteminde yukarıda sayılan risk türleri haricinde başka risklerde bulunmaktadır. Diğer riskler başlığı altında sistematik risk, hisse senedi pozisyon riski, takas riski, spesifik risk ve emtia riskine de yer verilmiştir.

Sistematik risk, bir ülkenin sosyal, ekonomik, politik ve konjonktürel faktörlerin değişkenliğinden kaynaklanan ve tüm piyasayı etkileyen risktir.

Hisse senedi pozisyon riski, “bankanın alım satım hesapları içinde yer alan hisse senedi pozisyon durumuna bağlı olarak hisse senedi fiyatlarındaki hareketler nedeniyle maruz kalabileceği zarar olasılığıdır.”

²¹⁰ Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, 23 Ekim 2015 **Resmî Gazete** Sayı: 29511, Tanımlar Başlıklı Md. 3.

²¹¹ Operasyonel Risk Çalışma Grubu, “Bankacılar Dergisi”, **TBB**, Sayı 58, İstanbul, 2006, s.153.

Takas riski, “bir menkul kıymet, döviz veya emtianın sözleşmede öngörülen fiyattan belli bir vadede teslimini konu alan ve her iki tarafın yükümlülüklerini vadesinde yerine getirmesini öngören işlemlerde, takas işleminin vade tarihinde gerçekleşmemesinden ötürü işleme konu menkul kıymet, döviz veya emtianın fiyat değişimleri nedeniyle bankanın maruz kalacağı zarar olasılığıdır.”

Spesifik risk, “bankanın alım satım hesapları içinde yer alan finansal araçlara ilişkin pozisyonlarda, olağan piyasa hareketleri dışında, bu pozisyonları oluşturan finansal araçları ihraç veya garanti eden ve ödeme yükümlülüğünü üstlenen kuruluşların yönetimlerinden ve mali bünyelerinden kaynaklanabilecek sorunlar nedeniyle meydana gelebilecek zarar olasılığıdır.”

Emtia riski, “bankanın, emtia fiyatlarındaki hareketler nedeniyle, emtiaya ve emtiaya dayalı türev finansal araçlara ilişkin pozisyon durumuna bağlı olarak maruz kalabileceği zarar olasılığıdır.”²¹²

3.2. Faizsiz Finansa Dayalı Ürünler

Dünyada ve Türkiye’de faizsiz bankacılıkla ilgili olarak pek çok finansal ürüne başvurulmaktadır. Pek çok ülkede uygulanan finansal ürünlerin ağırlığı değişmektedir. Pakistan müşaraka, murabaha, finansal kiralama ve selem gibi faizsiz finans ürünlerini en fazla uygulayan ülke iken Kuveyt ve Türkiye’de sadece murabaha ile finansal kiralama işlemlerine başvurulmaktadır. Malezya ve BAE’de murabaha ve finansal kiralama en önemli ürün olmakla birlikte müşaraka işlemlerine de yer verilmektedir.

İslami finans ilkelerini gözeterek kuruluşların imzaladığı sözleşmelerin her birisine “*akit*” ve çoğuluna ise “*ukud*” denilmektedir. Kuran’ın pek çok ayetinde verilen sözlerin yerine getirilmesi ve ahitte sorumluluk bulunduğu açıklanmaktadır (İsra 34). Maide Suresinin 1 inci ayetinde “*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin...*” ifade edildiği üzere, Müslümanların sözleşmelerine bağlı kalmaları emredilmektedir.

Peygamber Efendimiz’e (sav) vahiy gelmeden önce bile toplumda güvenilirliği en yüksek seviyede olduğu için kendisine “Muhammed’ul Emin” lakabı takıldığı bilinmektedir. Zira, Efendimizin hayatına kast eden müşrikler bile gözleri arkada kalmayacak şekilde gönül rahatlığı ile emanetlerini teslim edebiliyorlardı. Peygamberimiz bu güveni hiçbir zaman boşa çıkarmamış hatta hicret ettiği zamanda bile emanetleri tevdi etmek üzere Hz. Ali’yi (ra) vekil olarak vazifelendirmiştir. Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı

²¹² Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, 26333 sayılı Resmi Gazete, Kasım 2006.

uman Müslümanlar olarak Peygamberimizi (sav) örnek almamız gerekmektedir (Ahzap 21).

Dünyada kullanılan İslami bankacılığa ilişkin ürün terminolojisi henüz Türk mevzuatında yerini almamıştır. Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarının finansman amacıyla kullandığı terimler dünya uygulamalarından farklılaşmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları fon toplamak amacıyla cari hesap ve katılma fonları ile birlikte özel fon havuzları oluşturabilirler. Cari Hesap, katılım hesabı, katılım fonu ve özel fon havuzları birinci bölümde detaylı anlatıldığından dolayı burada ilave açıklamalara gidilmemiştir.

1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik’in (Kredi Yönetmeliği) 19 uncu maddesinde katılım bankalarınca finansman sağlama yöntemleri 6 madde halinde sıralanmaktadır.

“a) Kurumsal Finansman Desteği: Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dâhilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasınınca muhafazası zorunludur.

b) Bireysel Finansman Desteği: Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin muhafazası zorunludur.

c) Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı: Katılım bankalarınınca gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullanılması işlemidir. Bankalar, fon kullandırdığı gerçek ve tüzel kişilerin kâr ve zararına, sözleşmede belirlenen oranlarda katılır. "Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi"nde bankaların kâr ve zarardan alacağı pay ve varsa alacağı teminatlar açıkça gösterilir. Bu sözleşmede, projenin kârlılığından bağımsız olarak önceden belirlenmiş tutarda kâr garanti edilmesine dair hükümler yer alamaz.

ç) Finansal Kiralama: Taşınır ve taşınmaz malların Finansal Kiralama Kanunu’nun ilgili hükümleri çerçevesinde, katılım bankası

ile kalkınma ve yatırım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir.

d) *Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı: Katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dâhilinde, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullandırılması işlemidir.*

e) *Ortak Yatırımlar: Kanunun 56 ncı maddesinin birinci fıkrasındaki sınırlamalar dikkate alınmak kaydıyla, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayelerine, taraflar arasında düzenlenecek sözleşme hükümleri çerçevesinde edinilecek ortaklık paylarının en fazla yedi yıl içinde halka arz yoluyla elden çıkarılması şartıyla, katılım bankalarının iştirak edilmesi veya belirli bir yatırımın finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılınmasıdır. Sermayeye iştirak şeklindeki yatırımlar için düzenlenecek sözleşmelerde, sermayesine iştirak edilen şirketin yönetimi hususu başta olmak üzere tarafların hak ve yükümlülükleri ile sermayenin halka arz edilmesi sürecine ilişkin hükümlere yer verilmesi zorunludur.”*

İslami finansa akitler sözleşmenin vazgeçilmez unsurudur. Bir malın mülkiyeti karşı tarafa belli bir bedel karşılığında geçiyorsa ivazlı akit, bedelsiz olarak geçiyorsa ivazsız akit söz konusudur. İvazlı akitlere örnek olarak satış, kira, sarf, istisna ve muzaraa gibi örnekler verilirken, ivazsız akitler ise hibe, sadaka ve ödünç işlemleridir. İvazlı işlemlerde akitin geçerli olabilmesi için icap (ilk irade beyanı) ve kabul (son irade beyanı) beyanlarının olması gerekmektedir.²¹³ Katılım Bankalarının fon kullandırma yöntemleri mudaraba, murabaha, müşaraka, azalan müşaraka, icara, sat-geri kirala, döviz alım-satımı, vadeli satış, akreditif, uluslararası piyasalarda mal alım-satımı ve acil destek fonu olarak sıralanabilir.²¹⁴ Murabaha İslamın gerçek amaçlarını gerçekleştirecek ideal bir sistem olmaktan ziyade faizden kaçınmak için geliştirilen bir finansman sistemidir. Kadim ve çağdaş alimler ideal finansal enstrümanlar olarak risk paylaşımını esas alan mudaraba ve müşaraka uygulamalarını görürler. İbn-i Teymiye de en ideal finansman yöntemleri olarak mudaraba, musakata ve muzaraa ürünlerini görür ve bu ürünlerin icaradan daha adil olduğunu söyler. Aynı şekilde, Taqi Usmani de en ideal İslami finans ürünü olarak mudaraba ve müşaraka olduğunu ileri sürer.²¹⁵

²¹³ Hamdi Döndüren, **a.g.e.**, 2005, ss. 78, 106.

²¹⁴ Ersan Özgür, **Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği**, Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2007, s. 57.

²¹⁵ Salman Ahmed Shaikh, **Islamic Banking in Pakistan: A Critical Analysis**, *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Forthcoming, 2013, ss.1-19.

Kredi yönetmeliğinde sayılan fon kullandırma yöntemlerinden kurumsal finansman ve bireysel finansman desteği ileride ayrıntısıyla anlatılacak murabaha işlemleri türleridir. Yönetmelikte yer alan diğer bir finansman yöntemi olan kar/zarar ortaklığı mudarabayı, ortak yatırımlar müşarekeyi ve finansal kiralama ise icareyi ifade etmektedir.

İslami bankalar, mevduat bankalarından farklı olarak, pek çok fon kullandırma yöntemlerine başvurabilmektedir. Aşağıda detaylı olarak açıklayacağımız fon kullandırma yöntemlerinden en fazla kullanılan yöntem İcara, Mudaraba, Murabaha Müşaraka, Sukuk (kira sertifikası) ve Selemdir.²¹⁶ Ayrıca uygulamada, Kiralama-Satınalma, Azalan Müşaraka, İstisna, Tavarruk, Karz-ı Hasen, Menafaa, İsticrar, Vadeli Satış, Akreditif, Döviz Alım-Satımı, Uluslararası Piyasalarda Mal Alım-Satımı ve Acil Destek Fonu gibi ürünlere de yer verilmektedir.

İslam hukukunda içtihad da bulunulması yoluyla son dönemlerde farklı İslami finansal ürünlerin ortaya çıktığı ve geliştiği müşahede edilmektedir. İslami finansal ürünler artık klasik ürünler olan murabaha, mudaraba ve müşarakanın ötesinde özel fonlar ve sukuk gibi ürünlere hatta melez (hybrid) ürün diye tabir edilen “Wakalah bi al-istithmar” ve “azalan müşareke” gibi ürünlere de yer verilmektedir. Bu tür ürünler çağdaş İslami finansal ürünlerin gelişmesine ve rekabet avantajı sağlamasına olanak sağlamaktadır.²¹⁷

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının faaliyetlerinin büyük bir kısmı murabaha, finansal kiralama ve sukuk gibi ürünlere yoğunlaşmıştır. Ülkemizde müdarebe, müşareke ve tekaful uygulamasının sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu duruma yol açan en önemli faktörler; toplanan fonların kısa vadeli olması, bu ürünlerin piyasa yapısına uygun olması, müşteri alışkanlıkları ve piyasadaki rekabet koşullarıdır. Ülkemizde katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılık sektörü karşılaştırıldığında katılım bankalarının ürün ve hizmetlerini çok fazla çeşitlendiremedikleri ve ölçek ekonomisinin de aleyhlerinde işlediği görülmektedir. Katılım bankalarının daha fazla pazar payı alabilmesi için daha güçlü sermaye yapısı tesis edilmesi, kalifikasyonu yüksek insan kaynağı oluşturulması, şube ağlarını genişletilmesi ve teknolojik inovasyondan yararlanılması gerekmektedir. Katılım bankalarının şikâyet ettiği en önemli hususlardan birisi de şube başına tahsil edilen şube faaliyet harcıdır. Şube faaliyet harcı nedeniyle küçük bölgelerde şube açmak bazen ekonomik olmamaktadır. Bu durum katılım bankacılığının şube ağını genişletmesini engellemektedir. Şube ağının genişletilebilmesi amacıyla faaliyet harcının ya tamamen kaldırılması veyahut aktif büyüklüğüne göre farklılaştırılması beklenmektedir.

²¹⁶ Akkizidis, Ioannis ve Khandelwal, Sunil Kumar, **Financial Risk Management for Islamic Banking and Finance**, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 26.

²¹⁷ Bank Negara Malaysia, Central Bank of Malaysia, Sariah Resolutions in Islamic Finance 2nd Edition, 2010, ss.103-106.

3.2.1. İcâra (İjarah-Finansal Kiralama)

İcâr kelimesi İslam hukukunun bir konusu olup, kısaca bir şeyin kiralanması demektir. İcâr kelimesi iki durum için kullanılmaktadır. İlk olarak herhangi bir iş ve hizmet için birisinin belli bir ücret mukabilinde kiralanması durumunu ifade etmektedir. Bu durumda istihdam edilen kişiye “mustacir” istihdam edene ise “mucir” denilmektedir. İstihdam edilen kişi doktor, mühendis, avukat, öğretmen veya işçi olması durumunda bile istihdam eden mucir ve istihdam edilen kişi mustacir olmaktadır ve kiralama karşılığı ödenen bedele de “ucra” (ücret) denilmektedir. İkinci icâr çeşidi ise bir varlığa dayalı malın veya mülkün intifa hakkının belli bir ücret karşılığı devredilmesidir. Bu tür icâr kısaca finansal kiralamaya karşılık gelmektedir. Finansal kiraya veren kişiye “mustacir”, kiracıya ise “mucir” ve finansal kiralama karşılığı alınan paraya da “ucra” denilmektedir²¹⁸.

İcâr (İjarah) kelimesi Arapça bir kelime olup kısaca kiralama anlamına gelmektedir. İjarah ürünü kiralama veya bir mal ve hizmet üzerindeki intifa hakkının belirli bir dönem ve önceden belirlenmiş bir komisyon karşılığında başkasına devredilmesidir. İcâr sözleşmesi gerçek bir mala-mülke, araç, proje ve kişisel finansmana dayanmalıdır. Finansal kiralama sözleşmeleri “ijarah muntahia bi al-tamlik” ve “al-ijarah thumma al-bai” şeklinde ayırımı tabi tutulmaktadır. İjarah muntahia bi al-tamlikte finansal kiralama konusu olan mülkün baştan itibaren devredileceği öngörülmektedir. Ancak al-ijarah thumma al-bai de finansal kiralamanın iki aşaması bulunmaktadır. İlk olarak finansal kiralama sözleşmesi (icâr) ve sözleşme sonunda malın devrini sağlayan satış sözleşmesi (al-bai) bulunmaktadır²¹⁹.

Uzun vadeli finansal kiralama sözleşmelerinde kira bedelinin sabit olması zorunluluğu bulunmamaktadır. Şayet bu zorunluluk bulunsaydı piyasa koşullarındaki değişiklik nedeniyle kiralamanın mağdur duruma düşmesi ihtimali bulunacaktı. Kiralayan ve kiracının mağdur olmaması için finansal kiralama bedelinin karşılıklı rıza ile (örneğin %5 veya enflasyon oranı) önceden kararlaştırılmasının; ayrıca sözleşme süresinin de bir yıl daha kısa veya daha uzun belirlenmesinin herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır²²⁰.

Katılım bankaları ülkemizde finansal kiralama işlemlerini 2007 yılına kadar yaygın olarak kullanmışlardır. Ancak 2007’de vergi avantajlarının kaldırılmasından sonra bu ürünün kullanımı azalmıştır. Son dönemde yapılan düzenlemelerle birlikte gayrimenkulde belli bir metrekare altında

²¹⁸ Muḥammad Taqī Usmani, *An introduction to Islamic finance / Hague*; Kluwer Law International, 2002, s. 109.

²¹⁹ Bank Negara Malaysia, Central Bank of Malaysia, *Sariah Resolutions in Islamic Finance*, Second Edition, 2010, s. 3.

²²⁰ Muḥammad Taqī Usmani, *An introduction to Islamic Finance / Hague*; Kluwer Law International, 2002, s. 117.

kalan inşaatlar ve inşaat dışı bazı alanlarda tekrar vergi avantajı getirilmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının büyük bir kısmı yabancı sermayeli olduğundan bazı ürünler için finansal kiralama yapılmasında çeşitli yasal zorluklar bulunmaktadır. Örneğin, askeri alanlar yakınında gayrimenkullerin finansal kiralama amaçlı edinimi için valilik, emniyet ve askeri makamlardan izin alınması gerekmektedir. Bu durum, finansal kiralama işlemlerinin uzamasına yol açmaktadır. Bu kapsamda, “2644 sayılı Tapu Kanununun 36’ncı Maddesi Kapsamındaki Şirketlerin ve İştiraklerin Taşınmaz Mülkiyeti ve Sınırlı Aynî Hak Edinimine İlişkin Yönetmelik”te değişiklik yapılması bu anlamda prosedürlerin azaltılmasına yol açacaktır. Öte yandan, finansal kiralama işleminin mülkiyetlerinin katılım bankalarında olması nedeniyle, bu malların sukuk işlemlerine konu edilebilmesi mümkündür.

Sat ve geri kirala (sale and lease back) işlemi, finansal kiralamaya konu varlıkların satın alındıktan sonra aynı kişiye satılması işlemidir. Bu işlem sayesinde müşteriye fon sağlanması mümkündür.

Malezya Danışma Kurulu’nun aldığı kararlar uyarınca al-ijarah thumma al-bai sözleşmesinin İslam hukukuna uygun olması aşağıdaki şartlara bağlanmıştır²²¹.

- i. İcâra ve al-bai sözleşmeleri birbirinden bağımsız olmalıdır.
- ii. Satış fiyatı, kiralama sözleşmesinin son taksitinde malın değeri üzerinden olmalıdır.
- iii. İcâra ve al-bai sözleşmeleri İslami finansal kuruluşla imzalanmalıdır.
- iv. İcâra ve al-bai sözleşmesinde müşterinin dönem sonunda malı satın alacağı veya malı erken satın alma hakkının bulunduğu ibareleri yer almalıdır.
- v. İcâra sözleşmelerinde malın mülkiyeti finansal kuruluşta bulunduğu için sahiplikten kaynaklanan riskleri finansal kuruluş üstlenmelidir.
- vi. Finansal kiralama konusu malın fiyatını doğrudan İslami finansal kuruluş ödemelidir.
- vii. Finansal kiralama konusu malın başkasına kiralanması durumunda önceki sözleşmenin muhakkak sona erdirilmesi gerekmektedir.

²²¹ Bank Negara Malaysia, **Central Bank of Malaysia, Sariah Resolutions in Islamic Finance**, Second Edition, 2010, s. 4.

3.2.2. Mûşaraka (Sermaye Ortaklığı)

Arapça bir kelime olan “mûşaraka” şereke (şin, ra, kef) kökünden gelmekte olup, kısaca ortaklık anlamındadır. Şirket, iştirak ve mûşaraka kelimeleri aynı kökten türetilmektedir. Serbest piyasa sisteminin çalışma mantığında faiz temel unsur iken İslami finans sisteminde iş ortaklığında (mûşaraka), belirli bir proje için belli bir dönemde ortak olmak suretiyle gayrimenkul gibi sabit aktiflerin alınması ve proje aşamasında satılması esastır.

Sermaye ortaklığı, iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek sermaye koyması, birlikte iş yapması ve oluşacak kar/zararın paylaşılmasını öngörülen bir ortaklık türüdür. Faizsiz finansman sistemine göre çalışan kuruluşlar ya doğrudan kendisi şirket kurarak veya kurulu olan şirketlere iştirak ederek bu işlemleri yerine getirmektedir. Katılım bankaları sermaye ortaklığı şirketine iştirak ederken sadece özkaynağını kullanarak iştirak edebileceği gibi katılım fonlarını kullanarak da mûşaraka işlemleri gerçekleştirebilir. Sözleşmede yer aldığı şekilde, dönem sonunda gerçekleşen kar/zarar tutarı sermaye oranında paylaşılır.²²²

Başka bir ifade ile mûşaraka, para borcundan ziyade, özkaynak yöntemine dayalı olmak suretiyle müşterilerin banka ile kar/zarar ortaklığına dayalı imzaladıkları yatırım ortaklığı sözleşmesidir. Sermaye olarak paranın yanı sıra, mal veya aktif de konulabilir. Ortakların tamamı veya birisinin vekil kılınması ile şirket yönetilmektedir. Mûşaraka genellikle büyük yatırım projelerinde kullanılmaktadır. Örneğin bir fabrika kurmak için, finansman tutarının % 25'i bankadan ve % 75'i müşteriden olacak şekilde yatırım ortaklığı tesis edilir. Faaliyet sonunda oluşacak kar/zarar oranları da sözleşmede belirlenen serbest oranlara göre örneğin % 20'ye % 80 şeklinde bölüşülmesi mümkündür.²²³

İslam hukukunda, İmam Şafii ve Maliki'ye göre % 40 oranında sermaye ile mûşarake kurulduğunda kar/zarar oranlarının da % 40 olması gerekmektedir. İmam Ahmed bin Hanbel'e göre ise tarafların karşılıklı rızaları sonucunda kar/zarar oranları sermaye oranlarından farklılaştırılabilir. İmam Ebu Hanife, normal şartlarda kar payı oranının yatırım oranından farklılaştırılması caizdir. Farklılaşmanın geçerli olması için ortağın emeğini de ortaya koyması gerekmektedir. Şayet müşteri emeğini ortaya koymadan

²²² Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 94.

²²³ Ioannis Akkizidis ve Sunil Kumar Khandelwal, **Financial Risk Management for Islamic Banking and Finance**, Palgrave Macmillan, New York, 2008, ss. 14-15.

sadece sermaye ile ortak olmuşsa talep edebileceği kar oranı yatırım oranını geçemez.²²⁴

Azalan müşaraka (Müşaraka-i Mütenakısa) müşteri ile finansal kuruluşun bir projeyi gerçekleştirmesi veya bir varlığın edinilmesi amacıyla kurulan ortaklıktır. Bu ürüne başvurulması durumunda müşteri belirli dönemler itibarıyla finansal kuruluşa ait ortaklık paylarını belirli dönemlerde devralmaktadır. Finansal kuruluşun ortaklıktaki payları azaldıkça kardan aldığı pay da azalmaktadır. Sözleşmede öngörülen süre sonunda ortaklık tümüyle müşterinin mülkiyetine geçmektedir. Azalan müşaraka sisteminde ortaklığın başlangıcında ve ödemelerin sonunda mülkiyetin müşteriye nasıl devredileceği önemli bir sorun teşkil etmektedir. Örneğin, konut finansmanında konutun başlangıçta katılım bankası adına tescil edilmesi ve ödemelerin sonunda konutun müşteriye devredilmesi ilave tapu masrafı ve çifte vergilendirme sorununu gündeme getirdiği için tapuda banka adına herhangi bir devir yapılmamaktadır.²²⁵

Pakistan gibi ülkelerde gayrimenkul fiyatlarının nispeten durağan olması nedeniyle müşaraka, azalan müşaraka ve müşarakaya dayalı kira sertifikası önemli ölçüde gelişmiştir. Özkaynak finansman yöntemi olan müşarakanın risk içermesi ve dönem sonlarında yapılacak değerlendirme sonucunda gayrimenkulün rayiç bedelinin yükselmesine bağlı olarak müşterilerin borç yükümlülüklerinin artması nedeniyle ülkemizde müşarakanın uygulama alanı oldukça kısıtlıdır.

Normal şartlarda müşaraka sistemine dâhil olan herkesin yönetim hakkı bulunmasına karşın, ortaklığın yönetimi profesyonel insanlara da devredilebilir. Müşaraka sözleşmeleri 3 şekilde sona ermektedir. İlk olarak belli bir süre için veya belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla kurulan müşaraka ortaklığı amacın gerçekleşmesi veya sürenin dolması ile birlikte kendiliğinden sora erebilir. Ortaklardan birisinin ölmesi de müşaraka ortaklığını sona erdiren başka bir nedendir. Ölen kişinin mirasçıları ortaklığa devam edebilir veya ortaklıktan ayrılabilir. Son olarak taraflardan birisinin akıl sağlığı gibi vasıflarını kaybetmesi durumunda veya ortaklığın amacının gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını anlaşılması halinde müşaraka ortaklığı sona erer.²²⁶

3.2.3. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı)

Mudaraba, taraflardan birinin sermayesini diğerinin ise tecrübe ve emeğini koymak suretiyle oluşturdukları ortaklıktır. Yatırım sermayesini

²²⁴ Muḥammad Taqı Usmani, *An Introduction to Islamic Finance*, Karachi, 1998, s. 24.

²²⁵ **Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu**, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, ss. 37-38.

²²⁶ Taqı Usmani, **a.g.e.** 2002, ss.31-32.

ortaya koyan kişiye “rabb-ul mal”, şirketi yöneten ve ortaklara karşı sorumlu olan kişiye ise “mudarib” denilmektedir. Mudaraba, “al-mukayyadah” (sınırlandırılmış mudaraba) ve “al-mutlaqah” (mutlak mudaraba) şeklinde ikili bir ayırıma tabidir. Sınırlandırılmış mudaraba sisteminde rabb-ul mal mudaribe sadece belirli bir alanda yatırım yapma yetkisi vermektedir. Mutlak mudaraba sisteminde ise mudarip sermayeyi istediği alanda serbestçe değerlendirebilmektedir.²²⁷

Mudaraba ile müşaraka arasında pek çok farklılık bulunmaktadır. Müşaraka ortaklığında sermayenin tamamı yatırımcılardan gelmekte iken mudarabada sermaye rabb-ul mal tarafından konulmaktadır. İkinci ayırım ise, müşaraka ortaklığında tarafların tamamı şirketi yönetme hakkına sahip iken mudarabada yönetim hakkı sadece mudaribe aittir. Başka bir ayırım ise, müşarakada ortaya çıkan zarar taraflar arasında paylaşılırken mudarabada mudaribin kötü niyetli davranışı bulunmadığı müddetçe ortaya çıkan zararın tamamı rabb-ul mala aittir. Müşaraka sisteminde yatırımcıların yükümlülüğü sınırsız sorumluluk şeklinde iken mudaraba sisteminde rabb-ul malın sorumluluğu sınırlıdır. Son ayırım ise müşaraka sisteminde sermayenin bir havuz şeklinde tesis edilmesidir. Müşarakada mal alımı ve ticaretinden dolayı elde edilen kar tüm ortaklara ait iken mudaraba sisteminde ise mudarip, ancak malların satışından elde edilen kara ortak olmaktadır. Mal satılmadan önce değerlendirme nedeniyle malın fiyatında bir artış olursa mudaribin bu artış üzerinde herhangi bir hakkı bulunmamaktadır.

Mudaraba ve müşaraka işlemlerinde üç temel risk bulunmaktadır. Bu riskler kredi riski, likidite riski ve operasyonel maliyetlerin artmasıdır. Kredi riski, projenin gerçekleşmemesi veya beklenen geliri sağlayamamasıdır. Bu tür işlemlerde ortaklık sözleşmesi imzalandığından müşteriden teminat alınması imkân dâhilinde değildir. Likidite riski ise aktif ve pasif arasındaki uyumsuzluk nedeniyle karşılaşılan risktir. Bu tür işlemlerin işleyişinin ve karlılığının yakından takip edilebilmesi için çok sayıda uzmanlaşmış personele ihtiyaç duyulması maliyetleri arttırmaktadır.²²⁸

3.2.4. Murabaha

Murabaha kelimesi Arapçada ra-be-ha kökünden türemiş olup artma, çoğalma anlamına gelmektedir. Terim olarak murabaha ise, satın alınan bir malın alış fiyatına ve maliyetine bir miktar karın eklenerek satılması işlemidir. Murabaha işlemleri bir yönüyle konvansiyonel bankacılıkta kullanılan finansal kiralama²²⁹ işlemlerine benzemektedir. Murabaha işlemi, müşterinin önceden

²²⁷ Taqi Usmani, a.g.e. 2002, s.32.

²²⁸ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, s.36.

²²⁹ Thorsen Beck, Aslı Demircüç-Kunt & Ouarda Merrouche, a.g.m., 2010, ss.6-42.

beğendiği ve almak istediği bir malı bankanın o malı satın alması ve üstüne kar marjını (mark up fiyatlama) ekleyerek müşteriye satması işlemidir.

Tevliye (karsız) satış, bir malın alış fiyatına satılma işlemidir. Tevliye satış klasik murabaha işleminin temeli olarak kabul edilmektedir. Hicret esnasında Hz. Ebubekir'in (ra) aldığı develerden bir tanesini Hz. Peygamber'e (sav) bağışlamak istemesine karşın Efendimizin deveyi alış fiyatı ile alması murabahanın temeli olarak görülmektedir.²³⁰

Murabaha, bir kimsenin satın almış olduğu malın alış fiyatına belli bir kar konularak satılmasıdır. Söz konusu kar miktarı maktu bir tutar olabileceği gibi belli bir oranda da olabilir. Murabaha işlemleri hem spot piyasada hem de vadeli piyasada da gerçekleşebilir. Eğer murabaha akdinde taraflar arasında herhangi bir vaad olmadan işlem gerçekleşiyorsa buna klasik murabaha denilmektedir. Modern murabaha ise, İslami finans kuruluşu müşterisinin almak istediği malı öncelikle kendi adına alması ve sonrasında kar marjını eklemek suretiyle malı müşterisine vadeli olarak satmasıdır. Murabaha sözleşmesi imzalanırken kar miktarının gelecekteki LIBOR gibi belirsiz bir orana endekslenmesi caiz değildir. Ancak, vaad aşamasında iken kar oranı hakkında fikir verebilmek adına endekslerden birini kullanmak veya önceki dönem kar oranını müşteri ile paylaşmakta herhangi bir mahzur bulunmamaktadır.²³¹

Murabaha işlemlerinde siparişi veren alıcı, banka ve satıcı olmak üzere 3 taraf bulunmaktadır. Bankanın olmadığı, sadece alıcı ve satıcı tarafından yapılan işlemlerde alınan mala belli bir kar ekleyerek satılması sistemi klasik murabaha olarak adlandırılmaktadır. Çağdaş murabaha ise müşterinin bankaya başvurarak bir malı satın alıp karını ekledikten sonra satın alması işlemidir. Çağdaş murabaha sisteminde alıcı, satıcı ve malı peşin alıp müşteriye vadeli satan banka bulunmaktadır. İslam hukukçularının çoğunluğu klasik murabahanın yanı sıra çağdaş murabaha olarak adlandırılan sistemin de caiz olduğu görüşündedir. Faizli bankaların geliri ile kar payını esas alan murabaha işlemlerinin birbirinden farksız olduğu iddia edilse bile işlemin özü itibarıyla birbirinden önemli farklılıkları bulunmaktadır. Murabaha işleminden kaynaklanan kar payı ticari bir eylem olup mal alım-satımı ile yakından ilişkilidir. Hâlbuki faiz ise paranın bir miktar kullanılmasyla ilgilidir. Murabaha işlemine benzeyen ancak fıkihta Beyu'l-ine olarak adlandırılan ve çağdaş faizsiz finansman ürünü arasında tevarruk olarak bilinen işlemler çoğunluk görüşüne göre caiz değildir. Beyu'l-ine "aynı malın, aynı kişi veya ilişkili olduğu başka birine peşin alınıp vadeli satılması veya vadeli alınıp peşin satılması" şeklinde tanımlanmaktadır. Murabaha

²³⁰ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlimihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005, s.238.

²³¹ AAOIFI, İslami Standart 8, Murabaha, **Türkiye Katılım Bankaları Birliği**, İstanbul, 2012, ss.161-191.

işleminde malın alım-satımı gerçek bir akde dayanırken Beyu'l-ine satışında ise fona ulaşmak için göstermelik bir akit yapılmaktadır.²³²

Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının kullandığı fonların büyük bir kısmı peşin al vadeli sat şeklinde gerçekleşen murabaha işlemleridir. Bir başka ifadeyle murabaha, müşterinin isteği doğrultusunda almak istediği mal ve mülkün finansal kuruluş aracılığıyla müşterinin vekil tayin edilmesi yöntemiyle satın alınması, üzerine belli bir kar marjı eklemek suretiyle müşteriye devredilmesi ve belirli taksitlerle paranın tahsil edilmesidir.

Murabaha işlemlerinde, satın alınan malın müşterinin mülkiyetine geçmeden önce bankanın mülkiyetine geçmesi esastır. Ancak satın alma ve mülkiyet geçişlerinin ilave vergi yükü doğurması nedeniyle işlemler vekalet yöntemiyle gerçekleşmektedir.²³³

Ebu Suud, İbn-i Abidin ve başka bazı âlimler, şayet borçlu borcunu murabaha aktini akdettikleri vadesinden önce öder veya murabaha işleminden sonra, vadeden önce ölürse, alacaklı alacağını onun ölümü sebebiyle vadeye bağlı borcun vadesinin tahakkuku sebebiyle, borçlunun terekesinden alabilir. Ancak alacaklı, sadece vadeden dolayı işleyen zamanla orantılı olmak suretiyle murabaha karına mustehak olur. Eğer karı kabzetmişse, vadeden geri kalan kısmını (kar) hissesini iade etmesi gerekir.²³⁴ Örneğin bir müşterinin murabaha sistemiyle 100 bin TL tutarında bir evi banka vasıtasıyla aldığını ve 4 yıllığına 2.500 TL olmak üzere eşit taksitler halinde 120 bin TL ödeyeceğini farz edelim. Müşterinin 2 yıl boyunca 60 bin TL taksit tutarı ödediğini ve herhangi bir sebeple veya ölüm nedeniyle borcunu erken kapanması gerekiyorsa geriye kalan 60 bin TL'nin tamamının tahsil edilmemesi gerektiği ve vadeden kaynaklanan kar payının düşülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durumda İslami bankanın sadece anapara tutarını tahsil etmesi gerekmektedir. Bankanın ilave olarak alabileceği tutar ise sadece bu işlemlerden kaynaklanan masraftır.

3.2.5. Sukuk (Kira Sertifikası)

Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) (Special Purpose Vehicle – SPV) belli bir sermaye ile grup firmalarının kontrolünde bulunan veya iştiraki şeklinde kurulan ve finansman sağlama fonksiyonu bulunan firmalardır. Ana sorumluluğu güveni tesis etmek olan VKŞ'ler menkul kıymeti veya kira sertifikalarını yatırımcılara satarak finansman işlemlerine aracılık yaparlar. VKŞ, ilgili ülkenin sermaye piyasası otoritesine başvurarak dayanak varlığı

²³² Servet Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, ss.75-83.

²³³ Servet Bayındır, **a.g.e.**, 2005, s.38.

²³⁴ Ahmet ez-Zerka, **a.g.e.**, 2006, ss.180.

ve getirisini belli kısımlara ayırarak menkul kıymetleştirir veya sukuğa konu edebilir. Kira sertifikaları veya menkul kıymetler sermaye piyasası otoritesince kayda alındıktan sonra yatırım bankası veya bir şirketler birliği aracılığı ile VKŞ tarafından satışı gerçekleştirilir. Dereceleme şirketleri tarafından A, B ve C şeklinde sınıflandırılan kıymetlerin risklilik oranları bu notlara göre belirlenmektedir.

Sukuk, sabit veya değişken getirisi olan, ihraca konu varlıklar üzerindeki yetkiyi bir Varlık Kiralama Şirketine (VKŞ-SPV) devreden, sertifika sahipleri lehine hak tesisini sağlayan, organize piyasalarda veya ikincil piyasalarda işlem görme özelliği bulunan, derecelendirme kuruluşları tarafından değerlendirilebilen kira sertifikası şeklinde tanımlanmaktadır.

Sukuk piyasası İslami bankacılığın en hızlı büyüyen entrümanlarından birisidir. Dünyadaki sukuk piyasasına bakıldığında toplam hacminin, 2008-2014 yılları arasında %20,8 oranında artarak, 295 milyar USD'ye ulaştığı görülmektedir. Sukuk piyasasının artmasının en önemli sebebi, söz konusu ürünün ihraç edilmediği ve işlem gördüğü yeni piyasaların bulunmasıdır. 2014 yılında Birleşik Krallık 200 milyon Paund, Hong Kong 1 milyar USD, Güney Afrika 500 milyon USD ve Lüksemburg 200 milyon EUR tutarında sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir.

Özel sektör sukuk ihraçlarındaki artışlar, bu entrümanın pazar payının artmasına katkı sağlamaktadır. Sukuk ihracında ilk sırada Malezya yer alırken daha sonra Suudi Arabistan ve BAE gelmektedir. 2012 yılından itibaren sukuk ihraç eden Türkiye 6. sıraya yükselmiştir. Müslüman ülkelerin yanı sıra Singapur, ABD, İngiltere, Hong Kong ve Lüksemburg gibi ülkeler de sukuk ihracına başlamıştır²³⁵.

2010 yılında Sermaye Piyasası Kurulu'nun Seri: III No: 43 sayılı "Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliği" ile birlikte ülkemizde kira sertifikasının ihraç edilmesi önündeki engel kaldırılmıştır. Yapılan ilave düzenlemelerle birlikte kira sertifikası ihraçlarında damga vergisinden, gelir vergisinden ve noter harçlarından muafiyet getirilmiştir. Ayrıca, stopaj %10'a indirilmiş ve asgari 5 yıllık kira sertifikası ihraçlarında elde edilen gelir vergiden muaf tutulmuştur.²³⁶

Hazine Müsteşarlığı, finansman temin etmek amacıyla kira sertifikası yöntemine başvurmuştur. Ülkemizde kira sertifikası yöntemiyle kamuya sağlanan finansman tutarı Hazine Müsteşarlığının toplam borçlarının % 3,2'sini oluşturmaktadır. Esasında faizsiz finans yönteminin geliştiği Malezya

²³⁵ Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi, 2015-2025, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:5, 2015 İstanbul, s.16.

²³⁶ Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi, a.g.e., s.20.

ve Bahreyn gibi ülkelerde hazinelerin sukuk yoluyla yaptıkları borçlanma oranları sırasıyla %50 ve %30 civarındadır.

Hazine tarafından TÜFE'ye endeksli olarak çıkarılacak kira sertifikalarının katılım bankaları tarafından satın alınmasının katılım bankacılığı prensiplerine uygun olduğu ifade edilmektedir. Hazine Müsteşarlığı tarafından ihraç edilen kira sertifikaları genellikle katılım bankaları ve emeklilik fonları tarafından satın alınmakta ve vade sonuna kadar elde tutulmaktadır. Hazine'nin farklı vadelerde (3, 6, 12 ay ve 2-5 yıl arası) ve enflasyona endeksli kira sertifikası ihraçları yapması durumunda, faizsiz finans kuruluşlarının yanı sıra geleneksel bankalar, portföy yönetim şirketleri gibi diğer piyasa oyuncularının da bu ihraçlara talep gösterebileceği, bu şekilde kira sertifikaları ikincil piyasasının oluşacağı ve bu piyasanın derinleşeceği ifade edilmektedir²³⁷.

Ülkemizde kamunun yanı sıra ve özel sektör kaynaklı kira sertifikası ihraçları piyasada yerini almaya başlamıştır. Türkiye'deki katılım bankalarının kira sertifikasına konu edebilecekleri gayrimenkul stoklarının sınırlı olması Ülkemizde bu piyasanın gelişmesinin önündeki en önemli engellerden birisidir. 2015 yılsonu itibarıyla Hazine Müsteşarlığının ve katılım bankalarının toplam sukuk ihracı 10 milyar ABD dolarına yaklaşmış bulunmaktadır. Kamu ve özel sektör tahvillerinde olduğu gibi kamu ve özel sektör kira sertifikaları ihraçlarında da stopaj muafiyetinin mevzuatımızda yerini almaya başlaması buradaki potansiyeli arttıracaktır.

3.2.6. Selem

Herhangi bir satış işleminde paranın peşin olmasına karşın malın tesliminin ileri vadeli satış şeklinde gerçekleşmesi selem akdidir. Vadeli satış ise mal peşin ancak para ileri tarihte teslim edilmektedir. Bu iki işlem caiz iken, bey'ul iyne (iyne satış) caiz değildir. İyne satışında alış-verişteki faizi gizlemek ve finansmana ulaşmak amacıyla belli bir malın vadeli satılarak aynı malın peşin alınması suretiyle karşı taraf ile bey'ul iyne satışı gerçekleştirilir. Gerçekte alış-verişe dayanmayan bu tür satış işlemleri alimlerin çoğunluğuna göre caiz değildir. Şafii ve Zahiri'lerde bu işlem mekruh, Maliki ve Hambelilerde ise batıldır. Ebu Hanife ise iyne satışında üçüncü kişi araya girmemişse bu işlemin caiz olmayacağı görüşündedir.²³⁸

Selem sözleşmelerinde ödemenin yapılacağı döviz türü ve miktarı kesin olarak belirlenmelidir. Sözleşme imzalanırken ileride teslim alınacak mal ile ilgili olarak başka bir müşteri ile aynı malın aynı vadede teslimi için anlaşma

²³⁷ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, s.58.

²³⁸ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlimihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005, ss 202, 203 ve 228.

yapılmasına paralel selem denilmektedir. Selem yönteminin istisna yönteminden farkı, selem sözleşmelerinin standart nitelikte olmasıdır. Altın, döviz ve kıymetli taşlar seleme konu edilememektedir. Ancak, demir, çelik ve alüminyum gibi standart nitelikli ve VOB'ta işlem görebilen ürünleri üreten firmaların finansmanı için bu yöntem kullanılabilir²³⁹.

3.2.7. İstisna

İstisna (Üretim Kontratı), bir malın üretilebilmesi için sipariş aşamasında ödemenin üreticiye peşin veya taksitle yapılmasını, teslimatın ise daha sonraki bir tarihte gerçekleşmesini içeren sözleşmelerdir. İstisna sözleşmelerinde ürünün fiyatı ilk etapta belirlenirken teslimat tarihi sözleşme süresi boyunca değişebilmektedir. İstisna sözleşmesine konu olan malın üretilebilecek bir mal olması gerekmektedir. İslami bankacılık sisteminde banka öncelikli olarak eş zamanlı iki istisna kontratı yapmaktadır. Birinci sözleşme banka ile siparişi veren müşteri arasında, ikinci sözleşme ise banka ile üretici arasında imzalanmaktadır. Bankanın üreticiye veya müşterinin bankaya gerçekleştireceği ödemeler peşin veya taksit şeklindedir. Bu yöntem katılım bankaları tarafından Türkiye'de konut projelerinin finansmanı amacıyla kullanılmaktadır. İstisna işlemlerinde katılım bankalarının karşılaştıkları önemli sıkıntılardan birisi, sözleşme kapsamında fonlanan projelerin uzun vadeli olmasıdır. Mevduat bankaları, kullandıkları konut kredilerini menkul kıymetleştirmek suretiyle uzun vadeli fon teminine çevirebilirken katılım bankalarının da bu tür işlemleri kira sertifikasına dönüştürebilmesi uzun vadeli fona erişimini arttıracaktır.

3.2.8. Tavarruk

Tavarruk, ticari müşterilerin nakit ihtiyaçlarının finansmanı amacıyla bir malın öncelikle vadeli satın alınması ve sonrasında ise peşin bedelle satılması işlemidir. Tavarruk işlemlerinde genellikle fiziki teslim yapılmamakla birlikte, fiziki teslim yapılmasının önünde teorik olarak bir engel bulunmamaktadır. Ülkemizde Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasasına konu olan malların fiziki tesliminin gerçekleştirilmemesi nedeniyle, tavarruk işlemleri mümkün değildir. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları tavarruk işlemlerini Londra ve Zürih gibi metal borsalarında gerçekleştirebilmektedir. Türkiye'de sermaye piyasası araçlarının (katılım endeksi, borsa yatırım fonu ve hisse senedi gibi) tavarruk işleminde kullanılabilmesinin sağlanması için SPK tarafından yayınlanan "Seri: V, No:65 sayılı Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri Hakkında Tebliğ"de bir takım değişikliklerin yapılması gerekmektedir.²⁴⁰ BİST bünyesinde yer alan piyasalarda kıymetli

²³⁹ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, a.g.e., s. 43.

²⁴⁰ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, a.g.e, s. 39.

madenlerin fiziki olarak alınıp-satılması ve saklanması amacıyla başlatılan alt yapı çalışmalarının bitirilmesinden sonra Londra piyasası yerine yerli piyasalarda tavarruk işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi mümkün olacaktır.

3.2.9. Karz-ı Hasen

Mali imkanı bulunan Müslümanların zekat, sadaka, fitır sadakası ve bazı durumlarda fidye ve kefaretlere için ihtiyaç sahiplerine yardım etmeleri gerekmektedir. Bunun yanında zorunlu olmayan ancak tavsiye edilen yardımlaşma enstrümanlarından birisi de karz-ı hasendir. Karz-ı hasen, herhangi bir gelir beklentisi veya fayda koşulu olmaksızın, ödünç olarak verilen tutarın aynı değerinde geri alınması işlemidir. Mevduat bankaları müşterilerinin acil nakit ihtiyaçlarını karşılamak için kredili mevduat hesabı (KMH) veya rotatif kredi gibi enstrümanlarla nakit kredi imkânları sunmaktadır. Katılım bankaları müşterilerinin acil nakit ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak bir ürün geliştirmeleri oldukça zordur. Çünkü herhangi bir ürün ve hizmete dayanmayan doğrudan nakit finansmanı caiz görülmemektedir.

Karz-ı hasen yöntemi, Türkiye’de genellikle, kredibilitesi yüksek müşterilerin kısa vadeli nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılabilir. Danışma kurulu hocalarının, genel olarak karz-ı hasen işlemlerinden İslami bankaların enflasyon farkını alabileceklerine dair görüşleri bulunmaktadır. Ancak çekirdek enflasyon, üretici veya tüketici fiyat endeksi oranlarından hangisinin dikkate alınacağı hususu netlik kazanmamıştır.²⁴¹ Ayrıca, anılan enflasyon oranları belirlenirken tüm mal ve hizmet sepetlerini kapsamadığı, sadece belirli mal ve hizmetleri içermesi nedeniyle gerçek durumu yansıtmadığı şeklinde eleştiriler de bulunmaktadır.

Kısaca karz-ı hasen, maddi sıkıntıya düşen bir kimseye maddi menfaat beklemeden sırf Allah rızası için belli bir miktar paranın borç olarak verilmesi ve vade sonunda ödenen paranın misliyle tahsil edilmesidir. Araba veya ev almak isteyen bir kimseye 10 bin TL gibi bir borç tutarının verilmesi ve ödeme imkânı bulunan kişinin de borcunu 10 bin TL olarak geri ödemesi karz-ı hasen uygulamasına güzel bir örnektir. Mezkûr uygulama ülkemizde de 1990’lı yıllara kadar yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Enflasyon oranlarının yüksek olması nedeniyle borç verenlerin mağdur duruma düşmesi, finansal kuruluşların yaygınlaşarak halka kredi kullanırmak istemesi ve borç alanların bir kısmının borcuna sadık kalmaması gibi nedenler bu uygulamanın son yıllarda azalmasına yol açmıştır. Sosyal sorumluluk projeleri kapsamında katılım bankalarının ihtiyaç sahibi kişilere

²⁴¹ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, ss. 40-41.

karz-ı hasen yoluyla finansman sağlamaları ve mikro kredi gibi uygulamalara yer vermesi katılım bankalarının itibarını yükseltecektir.

3.2.10. Menâfaa

Menâfaa, bir bankanın ulaşım, telekomünikasyon, doğalgaz ve elektrik gibi alanlarda faaliyet gösteren şirketlere ait hakların mülkiyetini firmalardan peşin olarak satın alması ve bu ürünlerin mülkiyetini kira sertifikası gibi bir yöntemle halka arz etmesine dayanan bir yöntemdir. Bu işlemlere aracılık yapan VKŞ'lerin ürün satışından elde ettikleri bankaya ve müşterilere öderler.²⁴²

3.2.11. Müsaveme

Herhangi bir malın alış maliyeti ve kâr oranı açıklanmadan kıymetlendirilerek pazarlık usulüyle satılması yöntemidir. Bu yöntemin murabahadan en önemli farkı malın maliyetinin alıcı tarafından bilinmemesidir.

3.2.12. Musakat

Musakaat, *“meyve ağaçları üzerine yapılan bir tür kâr/zarar yatırım ortaklığı yöntemidir. Katılım bankaları bu sayede sermayeye ortak olarak; sulama, mazot, makine bakım vb. unsurlara ilişkin masrafları karşılamaktadır. Bağ-bahçe sahipleri ise hem sermayeye ortak olabilmekte hem de emeklerini ortaya koymaktadırlar.”* Ortaklar tarafından imzalanan sözleşmelerde tarafların koyacağı sermaye tutarları ve hasılat sonunda elde edilecek kârın paylaşım oranları açıkça yer almalıdır.²⁴³

Hız. Peygamber (sav) bir kimsenin kendisinde hazır olmayan bir şeyi satmasını yasaklamıştır. Alimlerin çoğunluğu, olgunlaşmamış ekin ve meyvelerin satışının caiz olmayacağı görüşündedir. Ancak, Hanefi mezhebi alimleri bir kısım meyvelerin ortaya çıkması ve olgunlaşmaya başlaması sırasında ürünlerin satılabileceğine onay vermişlerdir. Bunun sebebi, insanların ihtiyacı sebebiyle maslahat ilkesinden yararlanmasıdır.²⁴⁴

3.2.13. İsticrar

İsticrar, “belirli bir malın alıcı tarafından belirli zamanlarda alınacağını satıcıya vaat edilmesini konu alan sözleşmedir. Satış fiyatının belirlendiği

²⁴² Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, a.g.e, s.42.

²⁴³ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, a.g.e., s.43.

²⁴⁴ Mustafa Ahmed ez-Zerka, a.g.e., 2006, s.126.

zamana göre isticrar iki şekilde uygulanabilmektedir. Buna göre isticrarda satış fiyatı, bütün işlemler gerçekleşip satın alma işlemi bittiği anda belirlenebileceği gibi, alıcı malı satın almaya devam ederken de belirlenebilir.” Türkiye’de pek fazla uygulama alanı bulmayan bu yöntemi faizsiz finansman esasına dayalı çalışan bazı ülkelerde müşterilerin su, doğalgaz ve elektrik gibi ödemelerinin finansmanı amacıyla kullanılmaktadır.²⁴⁵

3.2.14. Tekaful

Sigorta, sigorta edenin belli bir prim karşılığında birden çok kişi ile sözleşme imzalaması ve sigortalının ortaya çıkma ihtimali bulunan zararının tazmin edilmesine dayalı olan bir akittir. Sigortanın caiz olup olmadığı konusu alimler arasında tartışılmaktadır. İbn Abidin, İslam memleketinde sigortanın caiz olmadığını ancak küfür diyarında caiz olacağı görüşündedir. Öte yandan, Muhammed Abduh, Mustafa Ez-Zerka ve Muhammed el-Behiyy gibi alimler ise sigorta işlemlerinin bir tür yardımlaşmayı esas aldığını ve bu sebeple caiz olduğunu ileri sürmektedir. Sigorta işleminin helal olabilmesi sigorta primlerinin İslami finans ilkelerine uygun yerlerde değerlendirilmesi, tarafların veya sigorta şirketinin aldığı fazlalıkların bir tür teberrü (hibe) veya hediye niteliğine sahip olması gerekmektedir.²⁴⁶

İslami sigorta anlamına gelen tekaful sistemi son yıllarda hem dünya genelinde ve hem de ülkemizde gelişmektedir. Ülkemizdeki katılım bankalarının ev ve araba finansmanı kullandırması durumunda söz konusu varlıklar sigortalanarak, varlığın kendisine gelebilecek zararlardan kaynaklanan riskler elimine edilmektedir.

İslami sigortacılık sektörü 2008-2014 yılları arasında ortalama %15 oranında artarak 22 milyar USD’ye ulaşmıştır. Tekaful piyasasının önemli bir kısmı Güneydoğu Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde görülmektedir. Malezya, Suudi Arabistan ve Bahreyn gibi ülkeler tekaful ile ilgili yasal mevzuatı tamamlayarak önemli birer oyuncu haline gelmiştir.²⁴⁷

3.2.15. Kredi Kartı

Kredi kartları, Amerika’da 1960’larda günlük hayatı kolaylaştırmak için eğlence merkezlerinde yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını gidermek için büyük tutarlı olmamak kaydıyla ödeme aracı olarak kullanılmak üzere basılan

²⁴⁵ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, a.g.e., s.42.

²⁴⁶ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlimihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 166-174.

²⁴⁷ Islamic Financial Services Board, *Islamic Financial Services Industry, Stability Report*, Kuala Lumpur, Malaysia, ISBN: 978-5687-42-6, 2015, ss. 24-25.

kartlardır. Bu kartlar ilk ortaya çıktığında günümüzde kullanıldıkları gibi bir taksitlendirme ve kredilendirme aracı bulunmamaktaydı. Bir süre sonra kredi kartları nakit kullanmadan insanların beyaz eşyalarını alabilecekleri ve market alışverişi gibi diğer ihtiyaçlarını bir taksitli kredi kartı hüviyetine büründü.²⁴⁸ “5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu 01.03.2006 tarih ve 26095 sayılı Resmi Gazete (RG)”de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı; *“banka kartları ve kredi kartlarının çıkarılmasına, kullanımına, takas ve mahsup işlemlerine ilişkin usûl ve esasları düzenlemek suretiyle kartlı ödemeler sisteminin etkin çalışmasını sağlamaktır.”*

Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nun tanımlar başlıklı 3 üncü maddesinde banka kartı, kredi kartı, kartlı sistem kuruluşu, kart çıkaran kuruluş, üye işyeri anlaşması yapan kuruluş, üye işyeri, kart hamili ve dönem borcu gibi pek çok tanım getirilmiştir.²⁴⁹

Banka kartı, mevduat hesabı veya özel carî hesapların kullanımı dâhil bankacılık hizmetlerinden yararlanmayı sağlayan kartı ifade eder. Kredi kartı ise, nakit kullanım gerekmesizin mal ve hizmet alımı veya nakit çekme olanağı sağlayan basılı kartı veya fizikî varlığı bulunmayan kart numarasını ifade eder. Banka kartının kredi kartından en önemli farkı genellikle “debit kart” şeklinde, yani kartın bağlı olduğu hesapta bulunan paraya bağlı olarak çalışmasıdır. Dolayısıyla mevduat ve özel cari hesabında para bulunmuyorsa banka kartını kullanmak mümkün değildir.

Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nun ikinci bölümünde, izne tabi işlemler, üçüncü bölümde, kart çıkaran kuruluşların yükümlülükleri, dördüncü bölümde, kart hamillerinin yükümlülükleri, beşinci bölümde, üye işyeri ve üye işyeri anlaşması yapan kuruluşlara ilişkin yükümlülükler, altıncı bölümde, sözleşme şekli ve genel işlem şartları, yedinci bölümde, denetim ve alınacak önlemler, sekizinci bölümde, kuruluşlar ve kurumlar arası işbirliği, dokuzuncu bölümde, kanuni yükümlülükler ve onuncu bölümde, idari ve adli cezalar ve son bölümde ise, diğer hükümlere yer verilmiştir.

Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nun 26 ncı maddesinde faiz hesaplaması açıklanırken, TCMB'nin azami akdi ve gecikme faiz oranlarını tespit etmeye ve 3 ayda bir açıklamaya yetkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, katılım bankaları açısından bu Kanun uygulamasında yer alan faiz kar payı, gecikme faizi ise gecikme cezası olarak uygulanacağı belirtilmektedir. Katılım bankaları müşterinin yaptığı harcamaların kredi kartı ile yapılabilmesi, müşteri ile bir tür vekalet sözleşmesi imzalanması ile

²⁴⁸ Yahia Abdul-Rahman, **The Art of Riba Free (RF) Islamic Banking and Finance**, 2. Edition, John Wiley & Sons, New jersey, 2014, ss. 7-8.

²⁴⁹ **5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu**, Yayımlandığı RG Tarihi: 01.03.2006, Sayı 26095

mümkündür. Kart hamili, satın alacağı mal ve hizmet bedeli ödenirken bankayı ödeme yapma konusunda vekil saymaktadır. Bu sebeple, katılım bankasının da müşteriden vekalet ücreti talep etme hakkı bulunmaktadır.

“5915 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile birlikte “Banka kartları ve Kredi Kartları Kanunu”nun 24 üncü maddesinde değişiklik yapılmıştır. Buna göre, sözleşmede belirtilen asgari tutar, dönem borcunun yüzde yirmisinden aşağı olamaz. Kurul, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının olumlu görüşünü alarak bu oranı yüzde kırka kadar arttırmaya, arttırdığı oranı yüzde yirmiyeye kadar düşürmeye veya belirtilen sınırlar dâhilinde söz konusu oranı kart hamili grupları itibarıyla farklılaştırmaya yetkilidir. Hesap özetinde yer alan asgari ödeme tutarı son ödeme tarihinde ödenmediği takdirde kart hamili ödenmeyen tutar için sözleşmede öngörülen gecikme faizi dışında bir yükümlülük altına sokulamaz.

Gelişmiş ülkelerde kredi kartı kullanımı az gelişmiş ülkelere göre daha yaygındır. Kredi kartıyla yapılan alım satımlarda kayıt dışılık azaldığı gibi devletin daha fazla vergi geliri tahsil etmesine yol açmaktadır. Öte yandan kredi kartları ticaret hacmini artırdığı için işyerlerine, taksitsiz alış-verişlerde bir aylık faizsiz kredi sağladığı ve para taşıma sorununu çözdüğü için kart hâmillerine, kayıt dışı işlemleri azalttığı için devlete ve hizmet karşılığında komisyon tahsil ettiği için bankalara faydalar sağlamaktadır. Kredi kartlarıyla ilgili olarak taraflar arasında bir takım sözleşmeler ve hukuki ilişkiler ortaya çıkmaktadır. İslâm hukukçuları faiz temelli çalışan kredi kartlarının caiz olmadığına hükmetmesine karşın *murabaha kart* gibi çalışan kredi kartların caiz olabileceği düşüncesindedirler. Bankanın kart hâmililiyle yapacağı akit “kefâlet” veya “hizmet” akdi, banka kart hâmiline kefil sıfatıyla sorumlu veya kendisi adına yapılan alım satımı onaylayan kurum sıfatıyla da yer alabilir. Murâbaha kart ile yapılacak alım satımlarda vâde farkının fâhiş olmaması ve uygulanacak taksit sayısının baştan belirlenmesi gerekmektedir.²⁵⁰

Banka ve kredi kartları ticari işlemleri kolaylaştırma amaçlı olmalı borç aracı haline getirilmemelidir. Bankacılara, finansal kuruluşlara ve hatta çocuklarımıza nasıl para kazanacaklarını ve paralarını nasıl harcayacaklarını öğretmeliyiz. Öncelikli olarak insanların kanaatkâr olmaları, aşırı lükse ve israfa meyilli olmamaları ve ayaklarını yorganlarına göre uzatmaları gerekmektedir. Abdul-Rahman, kredi kartlarını taksitlendirme aracı haline getirmek ve bu kartlarla uzun vadeli finansman yapmaya çalışmak “*içinden çıkılmaz dipsiz kuyuya*” düşmek demektir.²⁵¹

²⁵⁰ İshak Emin Aktepe, “Kredi Kartı Sistemi ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 10 Sayı 1, 2010, ss.133-157.

²⁵¹ Yahya Abdul-Rahman, **İslam Ticaret Hukuku Kongresi**, Konya, 2015.

3.2.16. Gayrinakdi Krediler

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun "krediler" başlıklı 48 inci maddesinde; *"Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayrinakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır."*

Teminat Mektubu *"yurt içinde veya yurt dışında yerleşik gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vadesinde ödenmesi amacıyla lehtarın muhataba karşı yüklendiği bir edimin yerine getirilmesini garanti etmek için banka tarafından muhataba hitaben verilen ve gerekli şartlara riayet edilmediğinde kayıtsız şartsız ödenmesi gereken mektuplardır."* Bankanın lehine garanti verdiği, gerçek veya tüzel kişiye "lehtar", edimin yerine getirilmesini aksi takdirde tazminat ödemeyi taahhüt ettiği gerçek veya tüzel kişiye ise "muhatap" denilmektedir.²⁵²

3.2.17. İslami Bankacılıkta Türev İşlemler

İslam hukukunda döviz ticaretinin geçerli olabilmesi için, bedellerin karşılıklı olarak ve hakiki teslimin oluşması, bedellerden birisinin vadeye bağlanmaması, karaborsa (ihtikar) amaçlı olmaması ve vadeli piyasalarda işlem görmemesi gerekmektedir. Vadeli piyasalarda bedellerin karşılıklı olarak havale edildiği işlemlerin ve teslimin gerçekleşmediği vadeli para/döviz alım-satım işlemlerinin haram olduğu ifade edilmiştir. Para/döviz satım işlemlerinin geçerli olabilmesi için hakiki teslim veya hükmi teslim gerçekleşmelidir. Hakiki teslim kısaca fiziki teslimi ifade etmektedir. Hükmi teslim fiziki teslim bulunmasa bile tarafların karşılıklı olarak alım-satım konusu olan şeyler üzerinde tasarrufta bulunabilmesiyle gerçekleşir. İslami finans kuruluşları kurlarda meydana gelecek kayıplardan korunmak amacıyla faizsiz olması kaydıyla farklı cins paraları birbirlerine borç verebilir.²⁵³

Geleneksel bankacılıkta herhangi bir malın veya ürünün sahibi olmasanız bile bu emtiayı hem spot piyasada hem de ileri tarihli (futures)

²⁵² Abdurrahman Çetin ve Yusuf Dinç, "Türkiye'de Teminat Mektupları: Uygulamalar ve Hukuki Sorunlar", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 9, 2013, ss.67-90.

²⁵³ Faizsiz Bankacılık Standartları ss. 50-53.

piyasalarda satabilirsiniz. İslam Fıkıh Akademisi (IFAK) Kasım 1998'de toplanarak, ileri tarihli döviz satışına onay ve ileri vadeli döviz fiyatının şimdiden sabitlenmesine izin vermemiştir. Bazı İslam âlimlerince futures işlemine onay verilirken bazıları futures işlemlerini onaylamamaktadır. Çünkü teslimatın birisi spot piyasada diğeri ise ileri vadede olmaktadır. Futures işlemlerinde değiş tokuş tarihinin eş anlı olması, ticaretin gerektirdiği koruma amacıyla yapılması ve spekülatif maksatla yapılmaması gerekmektedir.²⁵⁴

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, İslami finasta spot piyasada döviz alım-satımı caizdir. Katılım bankalarının imzaladığı forward işlemlerinin helal olabilmesi için değiş tokuşa konu olan dövizlerin fiziki tesliminin gerçekleşmesi veya hükmi teslim statüsünde olması durumunda mezkur kuruluşların döviz üzerinde tasarruf yetkilerinin bulunması gerekmektedir. İslami kuruluşların opsiyon ve faiz swapı yapmaları kesinlikle haram iken riskten korunma amaçlı para swapı yapmaları caizdir.

3.3. Dünya Uygulamalarında İslami Bankacılık

İslami bankacılık son 20 yılda yüksek bir performans göstermiştir. Bu artışın temel nedeni; finansal düzenlemelerde liberalizasyon, finansal piyasalarda küreselleşme, teknolojik gelişmeler, ürün yeniliği ve İslami farkındalığın artmasıdır.

İslami finansla ilgili uygulamalara bakıldığında, Sudan ve İran'ın bankacılık sisteminin tamamen faizsiz ilkelere dayandığı; Bahreyn, Malezya ve Türkiye gibi ülkelerde ise ikili bankacılık sisteminin uygulandığı görülmektedir.²⁵⁵

Finansal liberalizasyon ile birlikte 1980'lerden sonra ve faizsiz finansın küresel anlamda yüksek potansiyele sahip olması beklentisinden hareketle Malezya, Suudi Arabistan, İran, Pakistan, Dubai, Katar, BAE ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerin yanı sıra İngiltere, Singapur, ABD, Hong Kong ve Lüksemburg gibi ülkelerin de faizsiz finansa yönelik stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Bu kapsamda, dünya genelinde 75 ülkede 700'den fazla faizsiz finans kuruluşunun ve İngiltere'de ise 21 bankanın faizsiz finans alanında hizmet sunduğu ve yaklaşık 34 milyar dolarlık sukukun Londra Borsa'sında işlem gördüğü²⁵⁶ ifade edilmektedir. Mezkur ülkelerin büyük bir kısmının faizsiz finansla ilgili bölgesel veya küresel bir güç olma gayreti bulunmaktadır. IFSB tarafından hazırlanan 2014 yıllık faaliyet raporunda,

²⁵⁴ Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance* Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2007, ss. 88-89.

²⁵⁵ Khiyar Abdalla Khiyar, "Malaysia: 30 Years of Islamic Experience (1983-2012)", *International Business & Economic Research Journal*, 2012, s.1135.

²⁵⁶ *Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu*, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, ss. 10-14.

Türkiye, Pakistan, Endonezya ve Bangladeş'in faizsiz bankacılık sektörünün büyümesinde sistematik öneme sahip ülkeler olarak kabul edilmektedir.²⁵⁷

1990'lı yıllara gelindiğinde İslami duyarlılığı olan kesimlerin tasarruflarını çekebilmek için uluslararası bankalar İslami prensiplere uygun olarak faaliyetlerini genişletmişlerdir. Faizli finansla birlikte faizsiz finans alanında da faaliyet gösteren en önemli uluslararası bankalar HSBC, Citigroup, Barclays, Deutsche Bank, Standard Chartered ve BNP Paribas şeklinde sıralanmaktadır. Son 5 yıllık dönemde faizsiz bankacılığın yasal düzenlemeleri güçlendirilerek uluslararası otoriteler kurulmuştur. Faizsiz bankacılık sektörü Londra, Dubai, Lüksemburg ve Hong Kong gibi önemli finans merkezlerinin ilgisini çekmiştir.²⁵⁸ İslami finans kuruluşları olarak; bankalar, finansal kuruluşlar, fon yönetimleri, proje finansı gibi reel varlığa dayalı kuruluşlardan oluşmakta olup toplam aktifleri 2012 yılı itibarıyla 2 trilyon dolara yaklaşmıştır.²⁵⁹ IFSB'nin 2016 yılında yayımladığı raporda ise İslami finansal hizmetler 1,88 trilyon USD, İslami bankacılık aktifleri 1,5 trilyon USD, sukuk piyasasının 290 milyar USD, İslami fonların 71 milyar USD ve tekaful (İslami sigorta) aktifleri ise 23 milyar USD seviyesindedir.²⁶⁰

Grafik 1: 2015 Yılında Küresel Faizsiz Finans Varlıklarından Alınan Paylar

Ülke Adı	Oran (%)
Suudi Arabistan	31,7
Malezya	16,7
Birleşik Arap Emirlikleri	14,6
Kuveyt	10,5
Katar	7,7
Türkiye	5,8
Endonezya	3,8
Bahreyn	1,7
Pakistan	1,2

Kaynak: Ernst &Young, World Islamic Banking Competitiveness Report, 2015

Dünya genelinde İslami finansal aktifler 1.658 Milyon USD bakiye arz etmektedir (Bkz: Ek 5). Faizsiz bankacılık aktif büyüklüğü sıralamasında sırayla İran, Suudi Arabistan ve Malezya ilk üç sırada ve Türkiye ise 8 inci

²⁵⁷ IFSB, **Islamic Financial Services Industry Stability Report 2014**, Malaysia., ss.8-10.

²⁵⁸ Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi, 2015-2025, **Türkiye Katılım Bankaları Birliği**, Yayın No:5, İstanbul, 2015, ss. 11-13.

²⁵⁹ Mehmet Asutay, Ahmet Faruk Aysan and Cenk C. Karahan, "Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From Mit Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance", **Afro Eurasian Studies**, Vol. 2, Issues 1&2, 2013, ss. 5-14.

²⁶⁰ IFSB, **Islamic Financial Services Industry Stability Report 2016**, Malaysia, Mayıs 2016, s.7.

sırada yer almaktadır. Söz konusu tabloda ülkelerin tekaful, İslami eğitim kuruluşları, yayımlanan makale sayısı ve şeria board (danışma kurulu) kararları ve faizsiz finansla ilgili haber ve konferanslara dair bilgiler yer almaktadır.²⁶¹ Diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında söz konusu kalemlerin çoğunda, ülke olarak aşağı sıralarda yer aldığımız gözükmektedir. Türkiye ve İran'da teşekkül etmiş merkezi danışma kurulu bulunmadığından tabloda bu gösterge sıfır gözükmektedir. Hâlbuki ülkemizde faaliyet gösteren her bir katılım bankasının kendisine has danışma kurulu bulunmasına ve zaman zaman çeşitli kararlar alınmasına rağmen tabloda sıfır gözükmesi alınan kararların kamuoyu ile paylaşılmamasından kaynaklanmaktadır. Dünya uygulamalarına bakıldığında şeffaflık ilkesi gereğince alınan danışma kurulu kararları kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu sebeple, ileride daha detaylı açıklandığı üzere ülkemizde de acilen danışma kurulunun tesis edilmesi ve alınan kararların kamuoyu ile paylaşılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

İslami bankacılığın küresel anlamda yaygınlaşması ve şeriat kurallarına uyarlanması amacıyla 1991 yılında AAOIFI ve 2002 yılında ise IFSB kurulmuş olup bu kuruluşlara ilişkin açıklamalar ilgili konu başlıkları altına incelendiğinden burada detaylı açıklamalara yer verilmeyecektir. İstanbul'un finans merkezi haline getirilebilmesi ve yabancı yatırımların Türkiye'ye çekilebilmesi uluslararası standartların ülkemizde benimsenmesine, İslami finans alanındaki gelişmelerin ve piyasa derinliğinin artmasına bağlıdır. Türkiye'nin İslam ülkeleri arasındaki itibarının yüksek olması, nüfusunun büyük bir kısmının Müslüman olması ve jeopolitik konumu göz önünde bulundurulduğunda faizsiz bankacılık alanında yüksek potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir.

IFSB İslami finans alanında dünyada Basel standartları gibi standartlar yayımlayan bir kuruluş olarak üye ülkelerden dönemsel veriler almaktadır. Bu kuruluş raporlama yapan ülkelerin İslami finans içindeki payları %90 üzerindedir. Bu tez kapsamında incelediğimiz pek çok ülkeye ait veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

²⁶¹ ICD Thomson Reuters, **İslamic Finance Development Report 2014**, Harmony on the Horizon, s. 21.

Tablo 3: Dünya'da İslami Finansın Geliştiği Ülkeler

Mart 16	SYR	ROA	ROE	TDO	Kısa V. Likidite	Bilanç odışı / Aktifler	Toplam Aktif	İslami Bankalar	Şube Sayısı	Personelel
Malezya*	16,1	1,1	15,5	1,4	92,5	36,5	134.834	26	2.206	8.978**
Suudi Arabistan*	19,5	2,2	15	4	-	10,3	220.434	12	798	20.369
Pakistan*	13,9	1	15,3	6,5	84,2	41,9	15.522	23	2.082	21.603
Bahreyn	17,6	1,1	7,7	13,6	-	-	55.319	21	-	-
İran	6,5	0,7	10	10,2	16,8	17,8	477.890	34	21.379	230.841
BAE	15,4	1,4	12,1	7,5	-	25,9	131.469	8	307	9.054
Kuveyt	17,4	1,1	9,8	2,5	46,5	17,1	89.503	6	172	-
Bangladeş	10,9	1,8	29,3	4,3	84,9	19,4	25.614	8	988	27.704
Sudan	21	1,1	9,1	5,1	90,9	20	19.485	37	808	-
Turkey	14,9	1	13,5	4,3	52,2	-	42.970	5	980	14.990

Kaynak: Veriler IFSB sitesinden derlenerek tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

* Malezyada 10, Suudi Arabistanda 8 ve Pakistanda 17 Windows bulunmaktadır.

** Windows personeline ait data bulunamamıştır.

Yukarıdaki tabloda yer alan ülkelerden sadece İran ve Sudan'ın tüm bankacılık sektörünün İslami esaslara uygun olduğu iddia edilmektedir. Yukarıda yer alan ülkelerin sermaye yeterlilik rasyosu (SYR) ortalamaları %15,32, aktif karlılıkları %1,25, özkaynak karlılıkları %13,73, takibe dönüşüm oranı %5,94, toplam İslami banka sayısı 180, aktif toplamı 1.213 milyar TL, şube sayısı 29.720 adet ve personel sayısı da 333.539 kişidir.

Öte yandan, Avrupa Birliği ülkeler ve özellikle 2008 yılından sonra Fransalı yetkililer İslami finansın Fransa'da geliştirilmesi amacıyla güçlü politik desteğin sağlanacağını vurgulamıştır. Fransa'da ilk sukuk işlemlerini 2011 yılında fast food sektöründe ihraç eden sektör, bu şekilde 5 milyon Euro ve 6 Milyon USD fon temin etmiştir. Şeri uyumlu mevduat ilk defa murabaha sözleşmeleri kapsamında, İslami pencere (window) bankacılığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Fransa'da şeriat uyumlu bankacılık hizmetini sadece French Moroccan bankın iştiraki olan Chaabi Bank sunmaktadır. Yapılan çalışmada Fransa'daki şeri uyumlu ürünlerin konvansiyonel bankalara göre daha pahalı ve daha az korunduğu yönündedir. Fransa'da İslami finansın geliştirilmesi amacıyla güçlü politik desteğin sağlanması, düzenlemelerin yapılması ve bu sektörde çalışan insanların eğitim kalitesinin yükseltilmesi önerilmektedir.²⁶²

²⁶² Rihab Grassa and M. Kabir Hassan, (2015), Islamic Finance in France: Current State, Challenges and Opportunities, **Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss.65-80.

3.3.1. Megabank

İslami bankacılık ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında İslami bankaların likidite yönetiminin daha zor olduğu ve ankes olarak daha fazla rezerv tutmaları gerektiği likidite riski bölümünde açıklanmıştır. Konvansiyonel bankalar likidite ihtiyaçlarını doğrudan merkez bankalarından veya interbank piyasasından diğer finansal kuruluşlardan borçlanarak giderebilmektedir. Konvansiyonel bankaların günlük, haftalık veya 15 günlük repo-ters repo yapma imkânları bulunmasına rağmen İslami bankaların bu tür imkânları bulunmamaktadır. Bu sebeple, son borç verme mercii (lender of last resort) işlevini görecek İslami merkez bankasının veya uluslararası İslami bankanın kurulması oldukça önem arz etmektedir.

Bu sebeple, İslam Kalkınma Bankası (İKB), Suudi Arabistan, Endonezya ve Türkiye'nin taraf olduğu küresel faizsiz finans sistemine likidite sağlamak ve faizsiz altyapı yatırımlarını desteklemek amacıyla Mega İslam Bankası'nın (MİB) kurulması fikri ortaya atılmıştır. MİB kurulmasına yönelik hazırlık çalışmaları kapsamında ilk çalışma grubu toplantısı 03.06.2015 tarihinde Cidde'de gerçekleştirilmiş ve bu toplantıda 3 teknik çalışma grubu oluşturulmasına karar verilmiştir. Söz konusu teknik çalışma grupları, aktif kalitesi ve sukuk ihracı, likidite yönetimi ve interbenak fonksiyonları ile şeriat uygunluğu ve standart ürünler şeklinde sıralanmaktadır. Fizibilite çalışmalarını nihai hale getirmek üzere 1-2 Mart 2016 tarihlerinde Ankara'da BDDK, SPK, Hazine Müsteşarlığı, TCMB, İKB, Endonezya denetim otoritesi temsilcileri ile Abu Dabi merkezli Deloitte ekibi tarafından çeşitli toplantılar gerçekleştirilmiştir. Deloitte ekibinin yapacağı fizibilite çalışması ve hazırlayacağı nihai rapora göre bu bankanın Endonezya'nın başkenti Jakarta'da veya İstanbul'da kurulması beklenmektedir.

3.3.2. Dünyadaki İslami Fonların Büyüklüğü

Dünyada faizsiz bankacılıkla ilgili olarak üç ana akımdan bahsetmek mümkündür. Birinci ekol Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri körfez ve Ortadoğu ülkeleri olarak adlandırılan bölgedir. İkinci ana akım ise, Malezya, Endonezya, Pakistan ve Brunei gibi Müslüman nüfusunun yoğun olduğu uzak doğu bölgesinden oluşmaktadır. Burası faizsiz finans sisteminin klasik finans sistemine alternatiflerin geliştirildiği ve sukuk piyasasının yoğun olduğu bir bölgedir.

Birinci akımı oluşturan körfez ülkelerinin toplam nüfusu 49 milyon iken GSMH'si ise 1.642 milyar ABD dolarıdır. Körfez ülkelerinin İslami finans ağırlığı toplamı dünyada %65 oranından fazladır. Kuveyt hariç sabit döviz kurunu benimsemiş olan bu ülkelerin tamamında enflasyon oranı %3 ve büyüme oranı ise %4 civarında gerçekleşmektedir. 1985'te BAE, 2003'te Kuveyt, 2006'da Bahreyn, 2012'de Umman ve 2013'te ise Katar İslami finans

kanununu yasalaştırılmıştır. 2013 itibarıyla İslami bankacılığın toplam bankacılık içerisindeki payına bakıldığında Suudi Arabistan'da %49, Katar'da %34, Kuveyt'te %45, Bahreyn'de %28 ve BAE'de %22 oranında olduğu görülmektedir. Katar'da bu oranın 2018 yılında %34'e ve Suudi Arabistan'da ise 2019 yılında %70 oranına çıkması beklenmektedir. Körfez ülkelerinde konvansiyonel bankacılıktan İslami bankacılığa dönüşen pek çok banka bulunmaktadır. Bunların en önemlileri National Bank of Sharjah (BAE-2002), National Commercial Bank (Suudi Arabistan-2005), The Kuwait Real State Bank (Kuveyt-2006), Al-Jazeera Bank (Suudi Arabistan-2007), Emirates NBD (BAE-2007), Ahli United Bank (Kuveyt, Ortadoğu-2010) şeklinde sıralanabilir.²⁶³

Malezya'da yer alan ürünlerin Türk katılım bankacılığının gelişmesine katkı sağlaması amacıyla Malezya İslam Bankaları Birliği ile TKBB arasında 15 Mayıs 2012 tarihinde işbirliği anlaşması imzalanarak, söz konusu Ülkede uygulanan 52 üründen Ülkemizde uygulanmayan ürünlerin katılım bankacılığına kazandırılması amaçlanmıştır. Faizsiz bankacılıkla ilgili üçüncü ana akım ise, İngiltere, Hong Kong, Lüksemburg, New York ve Singapur gibi ülkelerin faizsiz finans alanındaki faaliyetleri olarak zikredilmektedir.²⁶⁴ Bu piyasalarda İslami finansın ve ürünlerin gelişmesinin en önemli sebebi Müslüman ve Körfez ülkelerindeki petrol gelirlerinden kaynaklanan ve faiz hassasiyeti olan fonlara ulaşma çabasıdır. Aşağıdaki tabloda 2013-2016 dönemlerine ilişkin dünyadaki İslami finansal göstergeler yer almaktadır.

Tablo 4: Dünyadaki İslami Finansal Göstergeler

İşlem Adı	2013	2014	2015	Mart 2016
Toplam Aktifler*	1.153	1.268	1.331	1.403
Şeria Uyumlu Finansal Varlıklar*	753	810	854	891
Toplam Finansman Tutarı*	1.043	1.179	1.238	1.295
İslami Bankaların Sayısı	163	165	169	170
İslami Windows Sayısı	83	85	85	85
İslami Bankaların Şube Sayısı	28.710	28.783	29.855	29.891
İslami Bankaların Personel Sayısı	349.716	364.099	390.061	389.040

Kaynak: Veriler IFSB sitesinden alınarak tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

* Tutarlar Milyar USD'dir.

²⁶³ Muhammad Qattan, "Islamic Banking in GCC Countries Facts and Figures", **Kuwait University**, 2015, ss.4-16.

²⁶⁴ **Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu**, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, s. 15.

Yukarıdaki tabloda, IFSB'ye üye 17 ülkenin yapmış olduğu raporlama tutarları yer almakta olup İslami finans sektörünün %90'ını oluşturmaktadır. Aktif büyüklüğüne bakıldığında Aralık 2013'ten Mart 2016 tarihine kadar İslami finansın %22 oranında arttığı görülmektedir. Tüm aktifin şeria uyumlu olmamasının temel sebebi üye ülkelerin bir kısmında henüz şeria kurullarının tesis edilmemesi ve kurulsu bile aktifte yer alan tüm varlıkların uyumunun incelenmemesidir. Öte yandan, Son yıllarda İslami finansal kuruluş sayısında artış yaşanarak 170'e çıkmasına karşın, İslami Windows (İslami Pencere) sayısının 85'te kaldığı görülmektedir. Mart 2016 tarihi itibarıyla dünyadaki İslami finansal kuruluşların şube sayısı 29.891 iken toplam personel sayısı ise 389.040'tır.

İslami Bankacılık ve finansal kuruluşların aktif büyüklüğü 1975'ten 2008 küresel krizine kadar yıllık ortalama %15-20 oranında²⁶⁵, 2009-2014 yılları arasında ise yıllık olarak %17 civarında artarak 1.870 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Söz konusu tutarın 1.477 milyar USD'si İslami bankacılık aktiflerinden, 295 milyar USD'si sukuk ihracından, 76 milyar USD'si İslami Fon aktiflerinden ve 22 milyar USD'si ise tekaful (İslami sigorta) işlemlerinden oluşmaktadır. Suudi Arabistan'da İslami bankacılık toplam sektörün %51'ini, Malezya'da %22'sini, Kuveyt'te %38'ini, Katar'da %25'ini, Yemen'de %27'sini, Birleşik Arap Emirliklerinde %17'sini, Brunei'de %41'ini ve Ürdün'de %13'ünü oluşturmaktadır.²⁶⁶

Vatikan gazetesi L'Osservatore Romano, dünya ekonomik krizinin çözümü için batı bankalarına İslami finansın ve İslami finansın etik kurallarının uygulanmasını tavsiye etmektedir. 4 Mart 2009 tarihli gazete, İslam temelli finansın etik kurallarının uygulanması müşteriler ile bankaları birbirine yakınlaştıracaktır. İslam temelli ve kira sertifikası şeklinde tanımlanan sukuk işlemleri tahvil piyasasına alternatif olabileceği ifade edilmektedir. Kar paylaşımına dayanan Sukuk işlemleri sayesinde otomobil sektörü pek çok sektör ve alt yapı çalışmaları finansman sorununu çözebilir. İslami finans sadece inançlı Müslümanlar için değil, Avrupa ve diğer batı ülkeleri için de iyi bir finansal çözüm getirebilir.²⁶⁷

Beck, Demirgüç-Kunt ve Merrouche tarafından yazılan makalede, incelenen 22 müslüman ülkesindeki İslami bankacılık sektörünün 1995-2007 yılları arasında ılımlı bir artış kaydederek toplam bankacılık sektöründeki payının %10 civarında olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁸ Müslüman nüfusunun

²⁶⁵ Mehmet Asutay, **a.g.m.**, 2012, 93-113.

²⁶⁶ Islamic Financial Services Board, **Islamic Financial Services Industry, Stability Report**, Kuala Lumpur, 2015, Malaysia, ISBN: 978-5687-42-6, ss. 7-9.

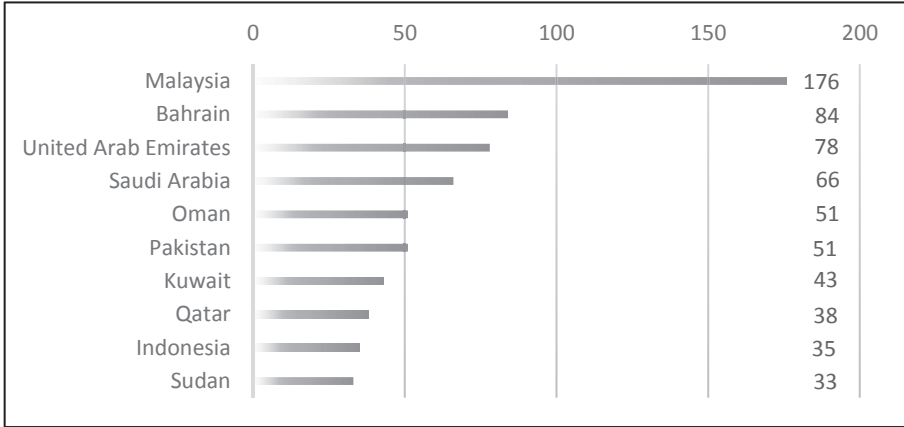
²⁶⁷ Mehmet CAN, "Parameters of the Islamic Economic System", **International Symposium on Sustainable Development**, June 9-10, Sarajevo.

²⁶⁸ Thorsen Beck, Asli Demirgüç-Kunt & Ouarda Merrouche, **Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability**, The World Bank Development Research Group, Policy Research Working Paper: 5446, 2010, ss.1-42.

ağırlıklı olduğu Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, BAE, Endonezya, Bahreyn, Pakistan ve Türkiye'nin faizsiz bankacılık alanında önemli oranda büyüyebileceği öngörülmektedir. Faizsiz bankacılık varlıklarının finans pazarından daha büyük oranda pay alabilmesi için ekonomik ve politik istikrarın sağlanması, mevzuat eksikliklerinin giderilmesi, teknolojik yatırımların artırılması, inovasyona yer verilmesi, ölçek ekonomisinden yararlanılması, kurumsal yönetim ilkelerinin belirlenmesi ve müşteri odaklı çalışma prensiplerinin tercih edilmesi ile mümkündür²⁶⁹.

Dünyadaki İslami Sektörlerin Gelişme Endeksine bakıldığında birinci sırada Malezya'nın 176 puanla birinci, Bahreyn'in 84 puanla ikinci ve Birleşik Arap Emirliklerinin ise 78 puanla üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. İlk üç sıranın ardından sıralama Suudi Arabistan, Umman, Pakistan, Kuveyt, Katar, Endonezya ve Sudan şeklindedir. Dünyadaki Müslüman ülkelerin İslami Sektörlerin Gelişim Endeksi sıralamasında Türkiye'nin ancak 13 üncü sırada 18 puanla yer aldığı görülmektedir. İslami finansın en fazla geliştiği Malezya ile Türkiye karşılaştırıldığında aradaki makasın çok fazla olduğu görülmektedir.²⁷⁰

Grafik 2: Dünyadaki İslami Sektörlerin Gelişme Endeksi

Kaynak: Thomson Reuters, State of the Global Islamic Economy Report 2015/16

Yukarıda yer alan grafikte İslami sektörlerin gelişim endeksinde birkaç kriter dikkate alınmaktadır. Bu sınıflandırma yapılırken ülkelerde faaliyette bulunan İslami finansal kuruluşların aktif tutarı, banka ve şube sayısı en

²⁶⁹ Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi, 2015-2025, **Türkiye Katılım Bankaları Birliği** Yayın No:5, 2015 İstanbul, s. 27.

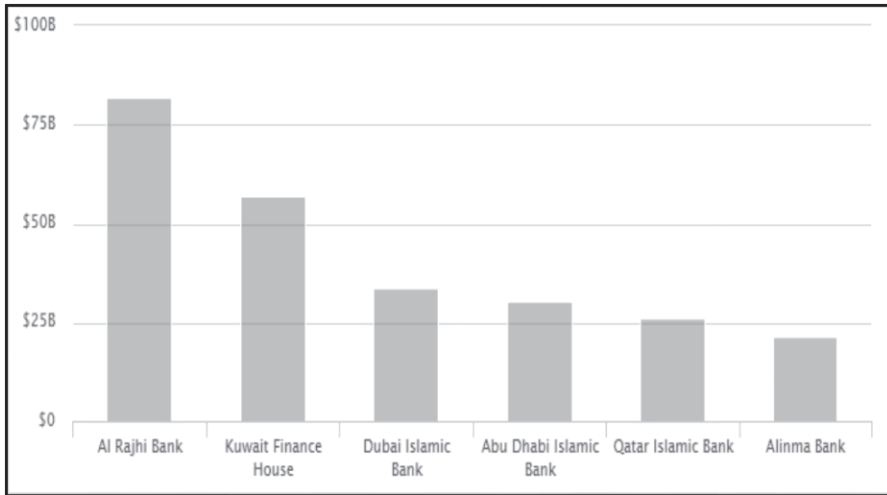
²⁷⁰ Zamir Iqbal, Financial Sector Assessment Program Republic of Turkey, **Technical Note**, June 2016, s.3.

önemli kriterdir. Diğer kriterler ise kurumsallık, şeffaflık, sosyal sorumluluk ve yayımlanan akademik üründür.

Müslüman ülkeleri arasında İslami bankacılığın aktif büyüklüğü bakımından Malezya ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkede İslami finans alanında, İslami ürün penceresi açan bankalar dahil olmak üzere, 38 kuruluş faaliyet göstermekte olup aktif büyüklüğü 174 milyar dolardır. Dünya sıralamasına bakıldığında 5 katılım bankası ile faaliyetlerini sürdüren Türkiye'nin ilk 10 ülke içerisinde yer almadığı ancak aktif büyüklüğüne göre ise 45 milyar dolar bakiye ile 8 inci sırada yer aldığı görülmektedir.²⁷¹

Faizsiz finans alanında faaliyet gösteren diğer bir en önemli bölge körfezdir. Dünyada faizsiz finans alanında faaliyet gösteren en büyük altı banka bu bölgede de konuşlanmıştır. Ağustos 2015 itibarıyla söz konusu en büyük altı bankanın aktif büyüklüğü 250 milyar USD'dir²⁷². Söz konusu bankaların aktif sıralaması aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 3: Dünyadaki En Büyük İslami Bankalar

Kaynak: www.islamicfinance.com, Country Profiles

Yukarıdaki grafikte, en büyük üç İslami banka Al Rajhi Bank, Kuwait Finance House ve Dubai Islamic Bank şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu bankaların aktif büyüklükleri sırasıyla 80, 60 ve 35 milyar dolar civarındadır. Bu tutarlar, dünyadaki büyük konvansiyonel bankalarla karşılaştırıldığında nispeten küçük, ancak Türkiye'deki katılım bankalarına göre büyüktür.

²⁷¹ Zamir Iqbal, **a.g.e.**, 2016, s.4.

²⁷² <https://www.islamicfinance.com/2015/08/indonesia-turkey-pushing-islamic-bank-cooperation>, 27.08.2015.

Çalışmanın ilerleyen sayfalarında dünyada İslami bankacılık alanında en büyük aktiflere sahip olan ülkelerden Malezya, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (UAE), Kuveyt, Katar, Bahreyn, Pakistan ve Türkiye detaylı incelenecektir. Türkiye haricinde bu ülkelerin incelenmesinin en önemli nedenleri faizsiz finans alanında mevzuatlarını farklılaştırmaları, şeri danışma kurullarının tesis edilmiş olması, yayımlanan akademik makale sayısının ve faizsiz finans alanında faaliyet gösteren eğitim kuruluşların sayısının yüksek olmasıdır. İslami bankacılık alanında dünya sıralamasında ilk 10'da yer almayan İngiltere örneği de detaylı incelenmiştir. İngiltere örneğine yer verilmesinin en önemli nedeni ise, Londra'nın küresel finans merkezi olması ve bu merkezin faizsiz finans alanına da taşınma çabasıdır. İran devleti, İran Anayasasının İslami esaslara uygun olduğunu ve tüm bankacılık faaliyetlerinin İslami esaslara uygun olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu ülkede bildiğimiz anlamda İslami finansal ürünlerin uygulandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu çerçevede, İran'da İslami finansal aktiflerin büyüklüğü 323 milyar USD seviyesinde olmasına rağmen yukarıda zikredilen sebepten ve bu ülkenin farklılaştırılmış bankacılık uygulamaları bulunmadığından İran örneği incelenmemiştir.

3.3.3. Malezya'da Faizsiz Bankacılık Sistemi

Nüfusunun yaklaşık olarak %68'ini Malay (çoğunluğu Müslüman), %25 Çinli ve %7 Hintli olan Malezya İslami finansın geliştiği en önemli merkezlerden birisidir. Malezya'nın nüfusu 30 milyondan fazla iken kişi başı gelir 11 bin dolar seviyesindedir. Finansal ve ekonomik istikrarı büyük ölçüde sağlayan bu ülkede enflasyon oranı %2-3 arasında ve işsizlik oranı da %4'ün altındadır.²⁷³

Malezya'da İslami finansal hizmetlerin başlangıcı 1963 yılında faaliyete başlayan Hacılar Fonu Kuruluşu'na (Pilgrims Fund Corporation) dayandırılmaktadır. Bu kuruluşun tasarrufları arttırmak, katılım fonu sahiplerinin paralarını korumak ve bu paraları faizsiz enstrümanlarda değerlendirmek gibi işlevi bulunmaktadır. Tabung Haji adı altında faaliyetlerini devam ettiren kuruluşun 2003 itibarıyla 11.635 milyon Ringgit net aktif değeri, 404 milyon Ringgit net kar, 411 milyon Ringgit katılımcı karı ve 15 milyon Ringgit zekat bakiyesi bulunmaktadır.²⁷⁴

Mahathir Muhammed'in 1981'de Malezya Başbakanı olmasından sonra ülkeyi geliştirmek ve kaldırmak amacıyla pek çok uygulamayı hayata geçirmiştir. Bu dönüşümün en önemli saç ayaklarından birisi ise konvansiyonel bankacılığın yanı sıra İslami bankacılığa da önem verilmesidir. Bu kapsamda, parlamento 1983 yılında dünyada ilk defa İslami

²⁷³ Ali Koç, (2014), **Malezya Ülke Raporu**, Karacadağ Kalkınma Ajansı, ss. 5-6.

²⁷⁴ Mohamad Akram Laldin, "Islamic Financial System: The Malaysian Experience and the Way Forward", **Humanomics**, Vol. 24 No. 3, 2008, s.219.

Bankacılık Kanunu'nu kabul etti. Merkez bankasının temel görevleri arasında İslami bankacılığın da düzenlenmesi, denetlenmesi ve geliştirilmesi de sayılabilir.²⁷⁵

Konvansiyonel bankacılıkta likidite açığını veya fazlasını yönetmek için interbank piyasasından günlük, haftalık, aylık olmak üzere finansman temini yapılabilmektedir. Malezya Merkez Bankası İslami finansı geliştirmek, para fazlasını ve likidite açıklarını yönetmek amacıyla 1994 yılında İslami Para Piyasasını kurdu. İlk finansal ürün olarak, bankalararası mudaraba yatırımını hayata geçirdi. Zamanla kar/zarar ortaklığı (mudaraba), sermaye ortaklığı (muşaraka), murabaha ve diğer finansal ürünler geliştirilmiştir.²⁷⁶

İslami finansın, bankacılık sektörü içerisindeki payı %25 civarında olan ülkenin ayrı bir ekolu bulunmaktadır. Pek çok kuruluş tarafından yayımlanan İslami finansal endekslerde Malezya ilk sıralarda yer almaktadır. Malezya'da İslami finansın geliştirilmesi amacıyla, İslami bankacılığa has yasal mevzuatın farklılaştırılması, danışma kurullarının tesis edilmesi ve üniversiteler nezdinde araştırma merkezlerinin kurulması gibi pek çok atılım gerçekleştirilmiştir.

Malezya Başbakanı 30 Temmuz 1981 tarihinde "İslam Bankası Milli Komisyonu"nu kurarak alınması gereken yol haritasını açıkladı. İslam dini esaslarına göre limited şirket şeklinde kurulması, kanun alt yapısının hazırlanması, merkez bankası denetimine tabi olması ve İslam Dini'ne uygunluğunu denetlemek üzere "şer'i denetleme meclisi" kurulması kararlaştırılmıştır.²⁷⁷

3.3.3.1. Malezya'da İslami Bankacılığa İlişkin Yasal Çerçeve

Malezya'da Bankacılık sistemi genel olarak 3 aşamaya ayrılmaktadır. Birinci aşama, 1963-1982 yılları arasında olup *Tabung Haji* gibi banka olmayan İslami finansal kuruluşların kurulmasıdır. Tabung Haji sayesinde, Hac farızasını yerine getirmek isteyen ve yeterince finansman bulamayan kişilerin belli bir dönem boyunca tasarruf ettiği ve tasarruf dönemi sonunda bu ibadeti gerçekleştirdiği bir sistemdir. İslami finansın ikinci aşaması ise 1983-1993 yıllarını kapsayan dönemdir. Gelişme dönemi olarak da adlandırılan bu evre İslami bankaların, tekaful şirketlerinin kurulması ve hükümet tarafından faizsiz sertifikaların ihraç edilmesi aşamasıdır. Malezya'da İslami bankacılığın uçuşa geçtiği aşama ise 1994 yılı sonrasıdır. Uçuş aşaması, İslami Bankacılık Kanunu'nun kabul edildiği, İslami interbank

²⁷⁵ Khiyar Abdalla Khiyar, **a.g.m.**, s.1133.

²⁷⁶ Nuradli Ridzwan Mohd Dali, and Abdul Ghaffar Ismail, "Malaysia: Islamic Money Market Instruments", **The Business Review**, Cambridge, 2006, ss. 193.

²⁷⁷ M. Ahmet ez-Zerka ve A. Muhammed Abdülaziz en-Neccâr, Çeviren: Hayrettin Karaman, **İslama Göre Banka ve Sigorta**, www.HayrettinKaraman.net, 10.06.2016.

piyasasının ve şeria danışma kurulunun tesis edildiği ve yeni İslami ürünlerin hayata geçirildiği dönemdir.²⁷⁸

Malezya'da İslami Bankacılık ilk defa 1983 yılında Malezya Berhad İslam Bankası'nın 80 milyon Ringgit sermaye ile kurulmasıyla başlamıştır.²⁷⁹ Pencere şeklinde nitelendirilen İslami Window bankacılık faaliyetleri ise 1993 yılında görülmektedir. Malezya'da bankacılık denetim otoritesi Bank Negara Malaysia (BNM)'dir. İslami bankacılık sektörü Malezya'da son 30 yılda çok büyük bir performans göstermiştir. Malezya'da ikili bir bankacılık sistemi mevcut olup BNM'nin denetiminde hem konvansiyonel ve hem de İslami bankacılık bulunmaktadır.²⁸⁰

İslami finansal sistemin kısa sürede büyütülebilmesi için Malezya Hükümeti 4 Mart 1993 İslami Windows bankacılık diye bilinen faizsiz bankacılık tasarımını hayata geçirmiştir. Bu sistemde ticari bankaların altyapı, personel ve şube kullarılarına izin vererek ayrı bir pencerede İslami bankacılık yapılmaktadır. BNM, 15 yerli ve yabancı mevduat bankasına İslami esasa göre bankacılık ürünlerinin pazarlanmasına onay vermektedir.²⁸¹

Malezya Merkez Bankası 2009 yılında kabul ettiği yasa ile Bank Negara Malaysia'nın Şeriat Danışma Konsülü'nü (Malezya Şeriat Danışma Kurulu-MŞDK) İslami Finans meselelerinde en yüksek otorite olarak kabul etmiştir.²⁸²

Finansal istikrarın sağlanması ve finansal reformların tamamlanması amacıyla Malezya Merkez Bankası Kanun'u da 2009 yılında değiştirilmiştir. Malezya'daki bankacılık sistemi 2013 yılına kadar tek bir mevzuat çerçevesinde düzenlenmiştir. Malezya'da 2013 yılında yeni Finansal Hizmetler Kanunu ile birlikte İslami Finansal Hizmetler Kanunu'nun (İFHK) kabul edilmesinden sonra finansal sektörün modernizasyonu anlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Malezya'da İslami bankaların yaptıkları işlemlerde ve sözleşmelerde Şeriat kurallarına uygunluk ve şeriat denetimi

²⁷⁸ Khayar Abdalla Khayar, "Malaysia: 30 Years of Islamic Experience (1983-2012)",

International Business & Economic Research Journal, 2012, s.1133.

²⁷⁹ Fadzlan Sufian, "The Efficiency of Islamic Banking Industry in Malaysia", **Humanomics**, Vol. 23 No. 3, 2007, s175.

²⁸⁰ Salina H. Kassim, M. Shabri Abd. Majid and Rosylin Mohd Yusof, "Impact of Monetary Policy on the Conventional and Islamic Banks in A Dual Banking System: Evidence From Malaysia", **Journal of Economic Cooperation and Development**, Vol. 30 No. 1, 2009, ss.41-58.

²⁸¹ Sulaiman Abdullah Saif Al Nasser & Datin Jorah Muhammed, Introduction to History of Islamic Banking In Malaysia, **Emerald Group Publishing Limited**, Humanomics Vol. 29 No:2, 2013, ss.80-87.

²⁸² Bank Negara Malaysia, Central Bank of Malaysia, **Sarih Resolutions in Islamic Finance 2nd Edition**, 2010, s.15.

yapılmaktadır. Malezya Merkez Bankası'nın şeriat uygunluğuna ilişkin açıkladığı kararlar kamuoyu ile paylaşılmaktadır.²⁸³

3.3.3.2. Malezya'da İslami Bankacılığın Gelişimi

Malezya'da faaliyet gösteren 26 bankadan 13 tanesi yabancılara ait iken en büyük iki banka ise Maybank ve CIMB'dir. Malezya'nın en önemli ihracat geliri petrol, palm yağı, kauçuk, kakao, karabiber ve Hindistan cevizi yağıdır. İmalat sanayinin GSMH'ye katkısı %30 civarında olan ülkenin Proton ve Perodua adlı iki yerli otomobil firması bulunmaktadır.²⁸⁴

2014 yılı itibarıyla Malezya'da toplam bankacılık sektörü 644 milyar USD olup İslami bankacılığın sektör içerisindeki payı %21,3'e tekabül etmektedir. İslami bankaların kaldıraç oranı (%12,5) konvansiyonel bankaların (%11,5) üzerindedir. İslami bankaların aktif karlılığı (%0,9) ve özkaynak karlılığı (%12) konvansiyonel bankaların oranlarının biraz altında gerçekleşmiştir.²⁸⁵

Mart 2016 tarihi itibarıyla Malezya'da 10 tanesi Windows olmak üzere toplam 26 İslami banka ve 2.206 şube bulunmaktadır. Malezya'da faaliyet gösteren İslami bankaların SYR oranı %16,1, TDO oranı %1,4 ve özkaynak karlılıkları ise %15,5 seviyesinde iken aktif toplamı ise 135 milyar USD tutarındadır.²⁸⁶

İslami sözleşmelere esas teşkil eden 12 adet temel sözleşmeler için standartlar belirlenmiştir. Murabaha kontratına ilişkin olan standart 2013 yılında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Mudaraba, muşaraka, icara, istisna, vedia, tavarruk, vekalet, kefalet, ba-i iğne, vaad ve hibeye ilişkin standart taslakları kamuoyu ile paylaşılmış ve 2015 yılsonu itibarıyla nihai standart haline getirilmesi planlanmaktadır. İFHK'de şeriat standartları ile birlikte operasyonel standartlar, gözetim fonksiyonu ve kararlar yer almaktadır. Operasyonel standartlarda güçlü risk yönetimi, kurumsal yönetim, açıklık, şeffaflık ve diğer operasyonel işlemlere yer verilmektedir. Gözetim fonksiyonlarında ise, İslami finansal kuruluşların genel kurullarının ve şeria komitelerinin işlemlerinin şeriat kurallarına uygunluğu ve rolleri ele alınmaktadır. İslami finansal işlemlerde şeriata uygunluk sözleşmeleri bilançoların ya aktif yada pasif tarafıyla ilgilidir. Murabaha, istisna, icara ve tevarruk işlemleri satış esaslı, mudaraba ve muşaraka sözleşmeleri

²⁸³ Islamic Financial Services Board, **Islamic Financial Services Industry, Stability Report**, Kuala Lumpur, Malaysia, ISBN: 978-5687-42-6, 2015, ss. 10-11.

²⁸⁴ Ali Koç, **a.g.e.**, 2014.

²⁸⁵ Ernst & Young, **World Islamic Banking Competitiveness Report**, 2016, s. 50-51.

²⁸⁶ IFSB, http://www.ifs.org/psifi_03.php, 26.03.2017.

öz kaynak ve yatırım odaklı; vekalet, kefalet ve rehin sözleşmeleri ise ücreti esas alan sözleşmelerdir.²⁸⁷

3.3.4. Pakistan'da Faizsiz Bankacılık Sistemi

İngilizlerin sömürgesi altında bulunan Hintli Müslümanlar ayrılarak İslami değerler üzerine Pakistan'ı kurmuşlardır. İngilizce bildikleri için batılı ilimleri, Arapça bildikleri için İslami ilimleri, ekonomiye vakıf oldukları için İslami finans ve kalkınma alanında önemli modeller gerçekleştirebilmişlerdir.²⁸⁸

Pakistan 1947 yılında bağımsızlığını kazanmış ve bu ülkede 1973 yılında kabul edilen anayasa ile birlikte bütün kanunlarını İslami esaslara uygun hale getirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. İslam Düşüncesi Konseyi'nden oluşan 15 kişilik uzman ve âlimlerin ülke ekonomisinin faizden arındırılması amacıyla hazırladığı rapor 1980 yılında meclise sunulmuştur. Giriş ve beş fasıldan oluşan raporun giriş kısmında faiz yasağı ve hikmeti, birinci bölümde hükümler, strateji ve alınması gereken tedbirler incelenmiştir. İkinci bölümde faiz yerine kar/zarar ortaklığı esasları, üçüncü bölümde mali kuruluşlardan faizin kaldırılması, dördüncü bölümde merkez bankasının faaliyetleri ve faizsiz sistemde para politikası ile son bölümde ise hükümetin bütün işlemlerinde faizin kaldırılma yolları ele alınmıştır.²⁸⁹

Raporun sonuç kısmında kurulması gereken alt komisyonlara, eğitim seferberliğinin başlatılarak toplumsal farkındalık oluşturulması amacıyla atılması gereken adımlara, vergi ve muhasebe gibi sistemlerin de ıslah edilmesine, faizin kademeli olarak ilk önce banka ve mali kuruluşlardan sonra hükümet işlemlerinden ve nihayetinde ise milletlerarası ilişkilerden kaldırılması için öneriler getirilmektedir.

3.3.4.1. Pakistan'da İslami Bankacılığa İlişkin Yasal Çerçeve

Pakistan'da çalışanların %44,8'i tarım alanında istihdam edilmekte olup GSYH'nin %23'ünü oluşturmaktadır. Pakistan Hükümeti ilk defa 1979 yılında Tarım Geliştirme Bankası (Agriculture Development Bank) vasıtasıyla 5 dönüm altında arazisi olan çiftçilere faizsiz tarım kredisi kullanırmıştır. Kredinin bir kısmının amacı dışında kullanılması nedeniyle Hükümet 1988

²⁸⁷ Islamic Financial Services Board, **İslamic Financial Services Industry, Stability Report**, Kuala Lumpur, Malaysia, ISBN: 978-5687-42-6, 2015, ss. 11-12.

²⁸⁸ Sabahattin Zaim, İslam Ekonomisi ve İslam Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıllık Gelişmeler, **İş Ahlakı Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, ss. 125-143.

²⁸⁹ Muhammed Abdülaziz en-Neccâr, Çeviren: Hayrettin Karaman, **İslama Göre Banka ve Sigorta**, www.HayrettinKaraman.net, 10.06.2016.

yılında faizsiz tarım kredisini kaldırdı. Pakistan'da İslami finansal ürünler olarak muşaraka, murabaha, mudaraba, selem ve icara uygulanmaktadır.²⁹⁰

Pakistan'da İslami faaliyetler 1970'lerin son döneminde önem kazanmaya başlamıştır. Pakistan'da kamu desteği ile Ocak 2002'de kurulan ilk İslam Bankası Meezan Bank Limited'tir. İkinci İslami banka ise Societe Generale Şubesi adı altında Mart 2002 döneminde faaliyete başlamıştır. 2003 yılında İslami bankaların ayrı bir tüzel kişilik veya iştirak şeklinde kurulabileceğine ilişkin düzenleme yapılmıştır.²⁹¹

2013 yılında, 6 banka tam İslami bankacılık (full-fledged) ilkelerine göre işlem yaparken 13 konvansiyonel banka ise bazı hizmetlerde İslami finansal ürünler sunarak Windows faaliyetlerini yürütmektedir. Halkının %98'i Müslüman olmasına rağmen Pakistan'daki İslami bankaların finans sisteminden aldığı pay %6,4'tür. Bu durumun en önemli sebepleri; İslami bankacılık hizmetlerinin yeterince tanınmaması, yeterli iletişim kanallarının kurulmaması, çalışanların eğitim kalitesinin düşük olması, İslami bankacılık ilke ve ürünlerinin konvansiyonel bankacılıktan tamamen farklı olduğu konusunda kamuoyunun ikna edilememesi ve bankaların kurulduğu bölgelerin efektif olmaması şeklinde sıralanmaktadır. İnsan kaynağı kalitesinin artırılması amacıyla eğitimlere önem verilmesi, çalıştay, konferans ve seminerlerin düzenlenmesi ve danışma kurullarının tesis edilmesi İslami finansın Pakistan'da potansiyelinin artmasına katkı sağlayacaktır.²⁹²

Son yıllarda kamu sektörünün özelleştirmeye ağırlık vermesi doğrudan yabancı yatırımın artmasına ve ABD, Birleşik Krallık, Suudi Arabistan ve BAE'de çalışan işçilerin paralarını Pakistan'a göndermeleri nedeniyle önemli ölçüde sermaye girişi yaşanmaktadır.²⁹³ Dünyada faizsiz finans sıralamasında Bangladeş'in altında 11 inci sırada yer alan Pakistan'ın İslami bankacılık aktifleri 10 milyar USD ve İslami Finansal aktifleri ise 15 milyar USD seviyesindedir.

Shaikh'in yaptığı çalışmada, Pakistan'daki katılım bankalarının daha riskli firmaları finanse ettiği, daha yüksek operasyonel harcamaya maruz kaldığı, likit varlıkların kullanılma imkanının konvansiyonel bankalara

²⁹⁰ Ahmad Kaleem ve Rana Abdul Wajid, "Application of Islamic Banking Instrument for Agriculture Financing in Pakistan", **British Food Journal**, Vol. 111 No.3, 2009, ss.276-277.

²⁹¹ Islamic Banking Department, "Pakistan's Islamic Banking Sector Review", **State Bank of Pakistan**, 2008, ss.4-5.

²⁹² Adnan Bashir, Mirza Rizwan Sajid and Samra Iqbal, "Barriers to Islamic Banking Growth-Bank Employees' Perspective from Pakistan", **Asian Journal of Finance & Accounting**, Vol. 3, No.1, 2011, ss.1-11.

²⁹³ Sajjad Zaheer ve diğerleri, **a.g.m.**, 2013, ss.175-220.

nazaran daha düşük olduğu ve net kar payı marjının net faiz marjından daha fazla olduğunu ileri sürmektedir.²⁹⁴

2004 yılı itibarıyla Pakistan'daki İslami Bankaların ürünlerinin yaklaşık olarak %80'i murabaha ve finansal kiralama iken Aralık 2009 yılında bu oran %60'lara gerilemiştir.²⁹⁵ Söz konusu kalemlerin İslami bankacılık sektöründeki payının azalmasının en temel nedeni Pakistan'ın son yıllarda kira sertifikası, müşaraka ve azalan müşaraka gibi enstrümanların kullanımına başlamasıdır. Pakistan'da faaliyet gösteren bir bankanın aktif büyüklüğü 2,5 milyar TL'den fazla ise büyük banka statüsünde değerlendirilmekte olup bu kriterleri sağlayan 6 banka bulunmaktadır. Mezkur bankaların bankacılık sektörü içerisindeki payı %60 oranında ve tamamı konvansiyonel bankalardan oluşmaktadır. İslami bankalar nispeten küçük bankalardan oluşmaktadır.

3.3.4.2. Pakistan'da İslami Bankacılığın Gelişimi

Pakistan'da İslami bankacılık özellikle 2002 yılından sonra hükümetin desteği ile para piyasası, sermaye piyasası, tekaful ve sukuk piyasalarında büyük başarı yakalamıştır. Merkez bankası bünyesinde finansal sistemi dönüştürme komisyonu kurulmuştur. Pakistan'daki İslami bankaların son dönemde yönedikleri stratejik sektörler tarım, KOBİ kredisi, mikrofinans ve konut kredisi şeklinde sıralanmaktadır.²⁹⁶

Pakistan İslam bankalarının riski ölçüm metodları bazı yönlerden konvansiyonel bankalardan farklılık arz etmektedir. Risk yönetiminin şeriat kurallarına uyumlu olması açısından kurumsal şeria yönetimi (Sharia Governance) ilkeleri benimsenmiştir. Bu konuda ilkeleri belirlemek, görüş beyan etmek ve inceleme yapmak üzere, 24 Ekim 2003 yılında Pakistan Merkez Bankası bünyesinde Danışma Kurulu (sharia board) tesis edilmiştir. Bu kurul 5 kişiden oluşmakta olup, İslami finans alanında yeterli deneyime sahip hocalardan, bankacılardan, hukukçu ve muhasebecilerden oluşmaktadır.²⁹⁷

Pakistan'da 5 tane İslami banka ve 15 tane İslami window bulunmaktadır.²⁹⁸ Pakistan bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü 2014 itibarıyla 120 milyar USD'ye tekabül etmekte olup dünya bankacılık sektöründeki payı %1,4 oranındadır. Söz konusu yılda İslami bankaların bankacılık sektörü içindeki payı Pakistan'da %10,4 oranındadır. İslami

²⁹⁴ Salman Ahmed Shaikh, Islamic Banking in Pakistan: A Critical Analysis, **Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, Forthcoming**, 2013, ss.1-19.

²⁹⁵ Sajjad Zaheer, Steven Ongena ve Sweder J.G. Van Wijnbergen, **a.g.m.**, 2013, ss.175-220.

²⁹⁶ Riaz Riazuddin, "Islamic Banking Bulletin", **State Bank of Pakistan**, June 2016, ss.3-4.

²⁹⁷ Pakistan Islamic Banking Department, **a.g.e**, s.16.

²⁹⁸ Salman Ahmed Shaikh, Islamic Banking in Pakistan: A Critical Analysis, **Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, Forthcoming**, 2013.

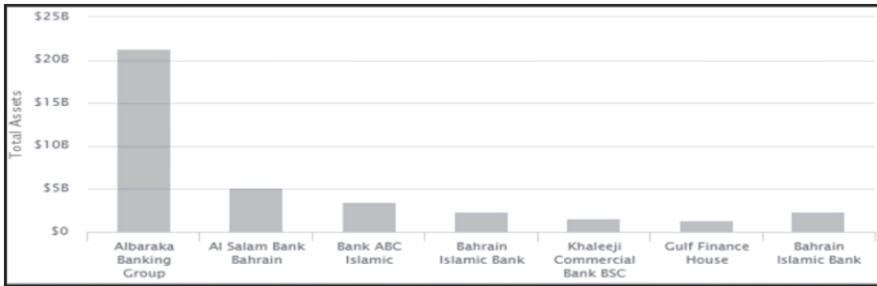
bankaların kaldıraç oranlarının (%15,7) konvansiyonel bankalara (%8.1) nispetle daha yüksek olmasına karşın aktif karlılığı (%0,6) ve özkaynak karlılığı (%9) daha düşüktür.²⁹⁹

Haziran 2016 itibarıyla Pakistan'ın bankacılık sektöründe 6 tam İslami banka ve 17 adet İslami window bulunmaktadır. Söz konusu bankaların toplam 2.146 şubesi vardır. Tüm bankacılık sektörü ile karşılaştırıldığında İslami bankaların aktif büyüklüğü %11,4'e ve katılım fonu (mevduat) %13,2'ye yükselmiştir. Mezkur tarihte finansal aktiflerin %36'sı azalan muşaraka, %20'si murabaha, %13 müşaraka, %7 istisna, %7 icara ve %17 diğer ürünlerden oluşmaktadır. Pakistan bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik rasyosu %16,1 iken İslami bankaların SYR'si ise %13,4'tür.³⁰⁰

3.3.5. Bahreyn'de Faizsiz Bankacılık Sistemi

Bahreyn'deki İslami bankacılığın toplam bankacılık sektörü içindeki aktif, kredi ve mevduat oranları 1991-2001 yılları arasında oldukça sınırlı seviyede olup %5'in altındadır.³⁰¹ Ancak, yapılan güncel çalışmalarda Bahreyn'de İslami bankacılığın aktif büyüklüğünü son yıllarda %30 civarlarına yükselttiği ifade edilmektedir. İslami bankaların kaldıraç oranları aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı konvansiyonel bankalara göre daha düşük iken son dönemde birbirine oldukça yakınsamıştır. Aralık 2014 dönemi itibarıyla her iki sektörün aktif karlılığı %1,2 ve özkaynak karlılığı %9 oranlarında gerçekleşmiştir.³⁰² Aşağıdaki grafikte Bahreyn'de faaliyet gösteren en büyük İslami bankalar³⁰³ yer almaktadır.

Grafik 4: Bahreyn İslami Bankacılık Sıralaması

Kaynak: www.islamicfinance.com, Country Profiles

²⁹⁹ Ernst & Young, **World Islamic Banking Competitiveness Report**, 2016, s. 62-63.

³⁰⁰ **Islamic Banking Bulletin**, Islamic Banking Department State Bank of Pakistan, (June 2016).

³⁰¹ Abdul-Samad, **a.g.m.**, 2004, ss.13-22.

³⁰² Ernst & Young, **a.g.e.**, 2015.

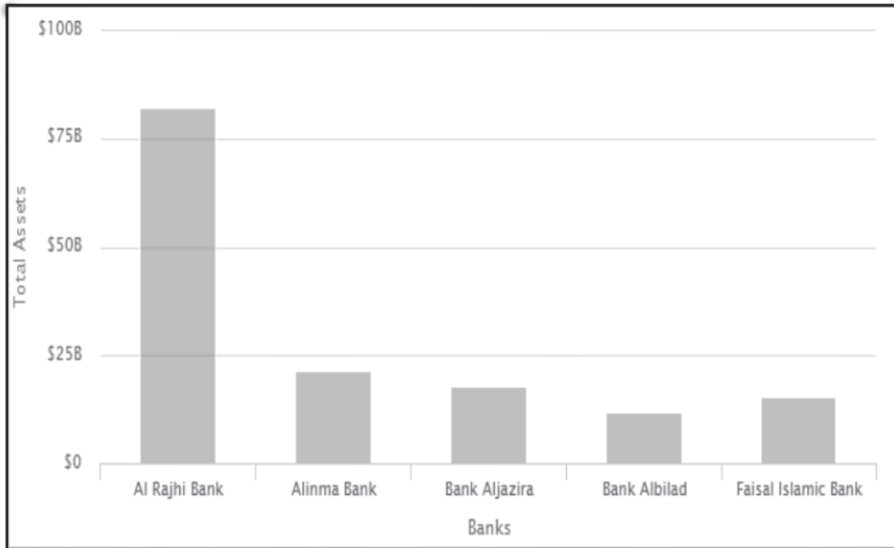
³⁰³ https://www.islamicfinance.com/islamic_banks_malaysia/page/2/?p=true&search1=banks&country, 14.07.2016.

Grafik 4'ten de anlaşılacağı üzere, Bahreyn'in en büyük bankası 21 milyar dolar aktif büyüklüğü ile Albaraka Bankacılık Grubuna aittir. İkinci ve üçüncü sırada yer alan bankalar ise Al Salam Bank Bahreyn ve Bank ABC Islamic'tir. Mezkûr bankaların aktif büyüklüğü nispeten küçük olmakla birlikte 5 milyar USD ve 3,5 milyar USD bakiye arz etmektedir.

3.3.6. Suudi Arabistan'da Faizsiz Bankacılık Sistemi

2014 yılı itibarıyla Suudi Arabistan'ın finansal aktif toplamı 568 milyar USD ve İslami bankacılık aktifleri ise 291 milyar USD ile %51,2 oranına tekabül etmektedir. Son yıllarda katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında genellikle kaldıraç oranları (%7) ve özkaynak karlılıkları (%14) birbirlerine yakın gerçekleşmiştir. 2010-2014 yılları arasında aktif karlılığına bakıldığında ise %2,8 oranından düşerek %1,9 oranı ile konvansiyonel bankacılığa yakınsadığı görülmektedir.³⁰⁴ Grafikte Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren en büyük İslami bankalar yer almaktadır.

Grafik 5: Suudi Arabistan'da Faaliyet Gösteren En Büyük İslami Bankalar

Kaynak: www.islamicfinance.com, Country Profiles

Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren en büyük banka Al Rajhi Bank olup aktif büyüklüğü 82 milyar USD'dir. İkinci, üçüncü ve dördüncü büyük

³⁰⁴ Ernst & Young, **World Islamic Banking Competitiveness Report**, 2016, ss. 48-49.

bankalar ise Alinma Bank (22 milyar USD), Bank Aljazira (18 milyar USD) ve Faisal Islamic Bank (16 milyar USD) şeklinde sıralanmaktadır.³⁰⁵

İslami finansın geliştiği diğer bir önemli ülke ise Suudi Arabistan'dır. Mart 2016 tarihi itibarıyla Suudi Arabistan'da 8'i Windows olmak üzere toplam 12 adet İslami banka bulunmaktadır. Bankaların aktif toplamı 220 milyar USD'ye ulaşırken şube sayısı 798 ve bu alanda çalışan personel sayısı da 20.369 kişidir. Söz konusu alanda çalışan bankaların SYR'si %19,5, TDO'su %4 ve özkaynak karlılıkları ise %15 seviyesindedir.³⁰⁶

3.3.7. UAE'de Faizsiz Bankacılık Sistemi

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) dünya ham petrol rezervlerinin %10'a ve doğalgaz kaynaklarının %3,2'sine sahiptir. Doğal kaynakların büyük bir kısmı Başkent Abu Dabi'de iken Dubai ise finansal bir merkezdir. Bu ülkede alt yapı yatırımları, inşaat, taşıma, turizm, üretim, teknoloji ve liman yatırımları dikkat çekmektedir. 2014 yılında yılında bütçe fazlası olan ülkenin hükümet borçlarının GSMH'ye oranı %24 civarındadır. 2008 Küresel krizin ardından ekonomisi %2,7 daralan BAE sonraki dönemde toparlanma eğilimine girmiş ve son üç yılda %5,5 ile %6 arasında büyüme performansı göstermiştir.³⁰⁷

BAE Merkez Bankası'nın temel görevi etkin finansal sistemin tesis edilmesi, ekonomik ve finansal istikrarın sağlanmasıdır. Para arzı göstergeleri olarak M_1 , M_2 , ve M_3 kullanılmakla birlikte likidite açısından M_2 'nin daha iyi gösterge olduğu ifade edilmektedir. Aralık 2015 dönemi itibarıyla BAE'de 23 yerel, 6 körfez ve 20 yabancı banka olmak üzere toplam 49 banka bulunmaktadır. Bu tarih itibarıyla toplam 960 şube ve 5.119 bankamatik (ATM) bulunan ülkede bankacılık sektörü SYR oranı %18,3'tür. Bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü 674 milyar, kredisi 404 milyar ve mevduatı da 401 milyar dolardır.³⁰⁸

BAE'de İslami bankacılık ile ilgili kanuni düzenlemeler ilk defa 1985 yılında başlamıştır. Burada faaliyet gösteren İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre bir takım istisnalara tabi olmasına karşın İslam Dini hükümlerine aykırı olmayan her türlü bankacılık hizmetlerini doğrudan tek başına veya başka kurumlarla ortak yürütebilme imkanı bulunmaktadır. Yapılan iş ve hizmetlerin İslam Dinine uygunluğunu denetlemek üzere

³⁰⁵<https://www.islamicfinance.com/islamic-banks-malaysia/page/2/?p=true&search1=banks&country>, 14.07.2016.

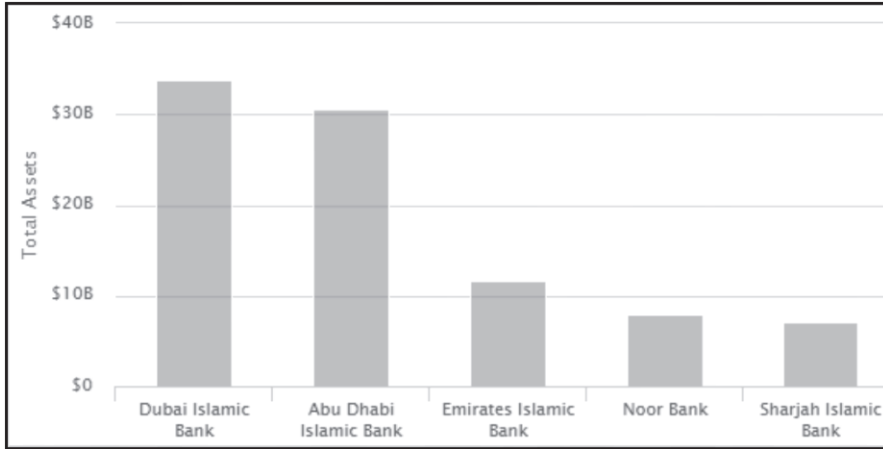
³⁰⁶ IFSB, http://www.ifs.org/psifi_03.php, 24.03.2017.

³⁰⁷ Deloitte, "The Bank Industry in the UAE", **A Middle East Point of View**, 2011, ss. 16-20.

³⁰⁸ Central Bank of The UAE, "Monetary, Banking & Financial Markets Developments", 2016, https://www.centralbank.ae/en/index.php?option=com_content&view=article&id=154&Itemid=320 (12.06.2017), , ss.1-8.

kurulan şeria boardun kararları bağlayıcı niteliktedir.³⁰⁹ Bankacılık alanında dünya sıralamasında 4 üncü sırada yer alan BAE İslami bankacılığın aktif büyüklüğü 113 milyar USD ve İslami finansal aktiflerin büyüklüğü ise 140 milyar USD seviyesindedir. BAE’de faaliyet gösteren en büyük banka sıralaması aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 6: BAE’de Faaliyet Gösteren En Büyük İslami Bankalar

Kaynak: www.islamicfinance.com, Country Profiles

BEA’da İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren en büyük üç banka Dubai İslami Bank (34 milyar USD), Abu Dhabi İslami Bank (30,5 milyar USD) ve Emirates İslami Bank (11,6 milyar USD) şeklinde sıralanmaktadır.³¹⁰

3.3.8. İngiltere’de Faizsiz Bankacılık Sistemi

Londra 1980’lerden beri İslami finansal işlemlerin yer aldığı bir piyasa olmasına karşın İslami bankacılığın bu ülkede geliştirilmesi amacıyla ilk defa 1994 yılında Bank of England İslami bankalarla iletişim hattı kurmuştur. 2012 yılı itibarıyla Birleşik Krallık’ta Şeriat uyumlu (şari’ah-compliant) aktiflerin toplam tutarı 18.605 Milyon USD’ye yükselmiştir.³¹¹

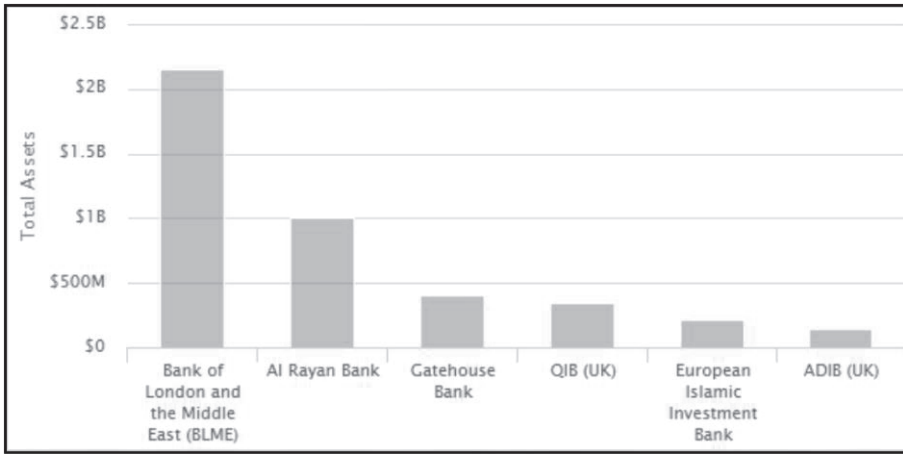
³⁰⁹ The Natioanal Opinion, “Defining Sharia’s role in the UAE’s legal foundation”, <http://www.thenational.ae/thenationalconversation/comment/defining-sharias-role-in-the-uaes-legal-foundatio>. (12.04.2017)

³¹⁰ <https://www.islamicfinance.com/islamic-banks-malaysia/page/2/?p=true&search1=banks&country>, 14.07.2016.

³¹¹ Mehmet Asutay Ahmet Faruk Aysan and Cenk C. Karahan, Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From Mit Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance, **Afro Eurasian Studies**, Vol. 2, Issues &2, ss. 5-14.

İslam ülkelerinin sermaye ihtiyacının bulunmasına rağmen bankacılık ve finans sisteminin yeterince gelişmemiş olması, Müslüman ülkelerinde mevzuat alt yapısının bir takım eksiklikler barındırması, yatırım imkan ve ortamlarının bulunmaması nedeniyle Müslüman ve Arap sermayesinin önemli bir kısmı ABD ve Avrupa ülkelerine yönelmiştir. Nitekim İngiltere hükümeti gerekli desteği vererek mevzuat alt yapısını süratle pek çok Müslüman ülkesinden önce bitirmiştir. Ayrıca, İngiltere'nin bir şehri olan Durham Üniversitesinde İslami finans ile ilgili oluşturulan master programı dünyadaki en eski programlardan birisidir. Yaratılan akademik farkındalıkla birlikte İngiltere'de İslami finansla ilgili olarak yayımlanan makale sayısı pek çok Müslüman ülkesinden fazladır. İngiltere'de (Birleşik Krallık) faizsiz bankacılığın aktif büyüklüğü yaklaşık olarak 5 milyar USD seviyesindedir. Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren en büyük İslami bankalar aşağıdaki grafikte sıralanmıştır.

Grafik 7: İngiltere'de Faaliyet Gösteren En Büyük İslami Bankalar

Kaynak: www.islamicfinance.com, Country Profiles

İngiltere'de faaliyet gösteren en büyük İslami banka 2.2 milyar USD aktif büyüklüğü ile Bank of London and Middle East bankasıdır. Diğer büyük İslami bankalar Al Rayan Bank (1 milyar USD), Gatehouse Bank (400 milyon USD) şeklinde sıralanmaktadır. Avrupa İslami Kalkınma Bankası'da (European Islamic Investment Bank) 214 milyon USD aktif büyüklüğü ile 5 inci sırada yer almaktadır.

4. Bölüm

Türk Katılım Bankalarının Ve Bankacılık Sektörünün Mukayeseli Analizi

Denetim otoritelerinin almış olduğu kararlar nedeniyle katılım bankacılığı da tıpkı mevduat bankaları gibi etkilenmektedir. BDDK ve TCMB'nin almış olduğu kararlar genellikle kredi tahsisi ve kullandırma, mevduat toplama, likidite ve sermaye yeterliliği gibi hususlarda önemli etkiler hissedilmektedir. TCMB Para Politikası Kurulu'nun (PPK) yapmış olduğu toplantılarda gösterge faiz oranlarını bazen aşağıya indirdiği gibi bazen de yukarıya çıkarabilmektedir. Söz konusu artışlar zaman zaman ılımlı bir seyir izlerken bazen de piyasa beklentisinin ötesinde daha yüksek oranlarda değiştiği de görülmektedir.

Türk bankacılık sektörünün sağlamlık göstergelerinden sermaye yeterlilik rasyosunun yüksek olması, kredi takip oranlarının düşük olması ve mevduatın krediyi karşılama oranlarının yükselmesi aktif kalitesinin artmasına yol açmıştır. Yapılan çalışmada Türk bankacılık sektörünün 2008 küresel krizinden çok fazla etkilenmediği görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, aktif kalitesinin yüksek olması, kaldıraç oranlarının düşük olması, yurtdışı fonların gelişmekte olan piyasalara yönelmesi, Ülkemizde genişletici para ve maliye politikalarının uygulanması şeklinde sıralanmaktadır.³¹²

4.1. Osmanlıdan Günümüze Bankacılık Tarihçesi, Denetim Ve İslami Finans Ekosistemi

Osmanlı tebaasındaki müslüman halkın, faizin haram olduğu konusundaki inançları dolayısıyla Türkler bankacılık ve bankerlik işlemleri ile uğraşmamışlardır. Osmanlı döneminde bankacılık faaliyetleri ile uğraşanlar genellikle Galata sarrafları ve bankerleri olan gayrimüslimlerdi. Osmanlı döneminde 1865 yılında Murabaha Nizamnamesi adı ile yayımlanmış tebliğ faize ilişkin düzenlemeler getirmektedir. Bu Nizamnamede faiz oranının aylık %1'i geçmemesi, bileşik faize izin verilmemesi, borcun yenilenmesi durumunda anaparaya eklenen fahiş (yüksek) faizin indirilmesi, subaşılık aidatı veya diğer adlar altında para almanın kesinlikle yasak olduğu hükümetçe kararlaştırılmıştır. 1888 yılında bu Nizamnamede yapılan değişiklik ile faiz oranı yıllık %9 oranına indirilmiştir.³¹³

³¹² Erişah Arıcan ve Başak Tanınmış Yücememiş, "Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye'de Bankacılık Sektörü", **İktisadi Araştırmalar Vakfı**, İstanbul , 2015, ss.44-51.

³¹³ Haydar Kazgan, **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul. ISBN 975-7104-10-8, 1997, ss. 194-196.

Osmanlı liman kentlerinde tüccar, toptancı ve perakendeci esnafın Galata bankerlerine ödediği faiz yıllık %18-20 civarında iken aynı nitelikteki Fransız ve İngiliz vatandaşlarının kredi faiz maliyeti %4-5'lere tekabül etmektedir. Kambiyo işlemlerine aracılık ve finansman ihtiyacını gidermek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümetin öncülüğü ile "Banque de Constantinople" bankası 1845'te kurulmuştur. Osmanlı'daki altın ve gümüş stokunun tükenmesi nedeniyle İstanbul Bankası kaime adı verilen bir tahvili ihraç etmeye başlamıştır³¹⁴. Osmanlı'da kurulan ilk bankalardan bir diğeri ise Bank-ı Dersaadet'tir. Söz konusu banka, Osmanlı maliyesinin aldığı 130 milyon kuruşluk borcu ödeyememesi ve 1848'de Fransa'da baş gösteren Fransız İhtilali'nin olumsuz etkisi nedeniyle 1852'de iflas etmiştir.³¹⁵

Hükümet bütçe açıklarını kapatmak amacıyla Amerika'dan getirdiği baskı makinasıyla ikinci tertip kaimeler basmıştır. Kısa sürede kaimelerin altın ve gümüş karşılıkları düşmüştür. İstanbul Bankası 1 sterlini 110 kuruşa ve 24 frankı 100 kuruşa eşitleyebilmek için spekülasyona girişmiştir. Bir süre sonra özkaynak probleminde düşen İstanbul Bankası hükümet kararıyla 1850 yılında tasfiye edilmiştir.³¹⁶

İngiltere Krallığı 24 Mayıs 1856 yılında faaliyet merkezi İstanbul'da, yönetim merkezi Londra'da olmak üzere 500 bin sterlin sermaye ile Ottoman Bank'ı (Osmanlı Bankası) kurmuştur. 15 Ekim 1857 tarihli gazete sayısında Osmanlı Bankası'nın Galata, Beyrut ve İzmir şubeleriyle faaliyetlerini sürdürdüğü, tüccarlara cari hesap açmak suretiyle ticari sandık görevini ifa ettikleri, mevduat kabulüne başlayarak mevduat müşterisine faiz ödeyecekleri ve iskonto işlemlerinde makul faiz haddi uygulayacakları ifade edilmiştir. Ottoman Bank'ın yurtdışından %4 oranında fon bularak ülkemizde %10'larla plase etmesi başkalarının da iştahını kabartmıştır. 1858 yılında Banque de Turquie (Türkiye Ticaret ve Sınai Bankası) her biri 20 sterlin değerinde 50 bin adet hisse senedinden oluşan 1 milyon sterlin sermaye ile kurulmuştur. Ayrıca, 8 Kasım 1858 tarihli Osmanlı Hükümeti'nin sözleşmesi ile 300 bin sterlin sermayeli Union Financiere (Finans Birliği) adı altında yeni bir banka kurulmuştur. Bu finans şirketinin hükümetle imzaladığı anlaşma gereğince en önemli görevi kambiyo kurunu 1 sterlin 110 kuruş olmak üzere sabit tutmak olarak belirlenmiştir.³¹⁷

Osmanlı döneminde pek çok yerli ve yabancı banka kurulmasına rağmen merkez bankası fonksiyonlarını icra eden ilk banka Osmanlı Bankası'dır. Fransız sermayesinin de katılımıyla büyüyen ve *Bank-ı Osmanî-i Şahane* adı altında faaliyetini sürdüren bankanın Osmanlı İmparatorluğu için banknot çıkarma ve Devlet'in hazine işlemlerini yürütme yetkisi

³¹⁴ Kazgan, a.g.e., ss. 25-27.

³¹⁵ Bayındır, a.g.e., 2005, s. 29.

³¹⁶ Kazgan, a.g.e., s. 28.

³¹⁷ Kazgan, a.g.e., ss. 52-62.

bulunmaktaydı. Söz konusu banka *kaima* adıyla tedavülde bulunan ve saygınlığını yitiren paraların yerine sağlam para çıkarma görevini üstlenmiştir.³¹⁸

Osmanlı Bankası'nın banknot ihracında, para yaratma gücünü kullanmakta aciz kalınca bu boşluğu doldurmak üzere Galata bankerleri önderliğinde "Societe Generale de e'Empire Ottoman" (Osmanlı Umum Bankası) adında yeni bir banka kurulmuştur. Osmanlı'da donanma, askeri donatım, yol, liman, altyapı faaliyetleri ile birlikte ihtişamlı sarayların yapılması bütçe açıklarının inanılmaz derecede yükselmesine yol açmıştır. Bütçe açıklarının finanse edilebilmesi için Osmanlı Hükümeti adına bankaların iç ve dış borç bulmaları veya borca aracılık etmeleri gerekmektedir. Bu sebeple, "Societe Generale de France" Osmanlı hükümeti namına 50 milyon frank değerinde hazine bonosu ihraç etmek üzere anlaşma imzalanmıştır.³¹⁹

Söz konusu dönemde ulusal bankacılık sisteminin kurulması için yeterli sermaye birikiminin bulunmaması ve tarımla uğraşan çiftçilerin başvurabilecekleri kurumsal bir finansal yapının olmaması nedeniyle çiftçiler ancak yüksek faizle borçlanabiliyorlardı. Ezilen çiftçileri tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla Osmanlı Sadrazamı Mithat Paşa, 1863 yılında Pirot Kasabası'nda, çiftçilerin oluşturduğu kaynakla ve devlet öncülüğünde "Memleket Sandıkları" denilen bir organizasyonu kurmuştur. Söz konusu sandıklar milli bankacılığın ilk örneği olarak tarihe geçmiştir. 1867 yılında "Memleket Sandıkları Nizamnamesi"nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti'nin her yanında sandıklar faaliyete başlamıştır. Zamanla sandıkların etkinliklerinin azaldığını gören hükümet, 1883'te aynı amaçlar doğrultusunda "Menafi Sandıkları"nı kurmuştur. Ağustos 1888'de mezkur sandıkların görevini üstlenmek üzere modern finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası kurulmuş ve Menafi Sandıkları da banka şubelerine dönüştürülerek faaliyetini devam ettirmiştir. Ziraat Bankası'nın ilk kuruluşundaki görevleri, satılması mümkün olan gayrimenkul rehini ve kuvvetli kefalet karşılığında çiftçiye kredi kullandırmak, faiz karşılığında tevdiat kabul etmek ve son olarak ziraat faaliyetine ilişkin sarraflık ve aracılık işleri yapmak şeklinde sayılmıştır.³²⁰

Ziraat Bankası Hicaz Demiryolları için halktan topladığı ianenin düzenlenmesine ve Birinci Dünya Savaşının finansmanında bazı vergi tahsilat görevini üstlenerek Osmanlı imparatorluğuna faizsiz kaynak temin etmiş ve bir anlamda merkez bankası görevini üstlenmiştir. Ziraat Bankası'nın şubelerinin bulunmadığı yerlerde bu görevi Mal Sandıkları

³¹⁸ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, İstanbul, Ezgi Yayınevi, 2009, s. 290.

³¹⁹ Kazgan, **a.g.e.**, ss. 109-110.

³²⁰ <http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx>. 25.11.2015.

üstlenmiştir. 1916 yılında Ziraat Bankası Kanunu yürürlüğe konularak bankacılık faaliyetlerini ziraat işlemleri dışında genişletme ve çeşitlendirme görevi verilmiştir³²¹.

Cumhuriyetten önceki dönemde kurulan Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası, İnterbank, Unicredit Banka di Roma, Milli Aydın Bankası ve Türk Ticaret Bankası, hariç tutulduğunda 86 bankanın ülkemizde kurulduğu anlaşılmaktadır. (Bkz: Ek 6) Ayrıca The Royal Bank Of Scotland Plc.'de Türkiye'de 1921 yılında faaliyetlerine başladığı hesaba katıldığında Türkiye'deki ilk özel banka 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası A.Ş.'dir. Milli Aydın Bankası (1913), Türk Ticaret Bankası (1913), Tütüncüler Bankası Yaşarbank A.Ş. (1924), Eskişehir Bankası T.A.Ş. (1927), İktisat Bankası A.Ş. (1927), Egebank A.Ş. (1928), Etibank A.Ş. (1935), Demirbank A.Ş. (1953), Sınai Yatırım Bank (1963), Ulusal Bank T.A.Ş. (1985), Bank Kapital Türk A.Ş. (1986), T. Emlak Bankası A.Ş. (1986), Yurt Ticaret ve Kredi Bankası A.Ş. (1986), Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş. (1987), Kıbrıs Kredi Bankası LTD. (1989), Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası A.Ş. (1989), Kentbank A.Ş. (1992), Toprakbank (1992) Park Yatırım Bankası A.Ş. (1992), Sümerbank (1995), Ege Giyim Sanayi Bank (1997), Okan Yatırım Bankası A.Ş. (1998), Atlas Yatırım Bankası A.Ş. (1999), Morgan Garanty Trust Company of N.Y.(1999) Türkiye'de yaşanan 2001 krizi nedeniyle toplamda mezkûr 24 bankanın faaliyet iznine son verilmiştir. Söz konusu bankaların Türk ekonomisine getirdiği mali yükün 60 milyar doları aştığı ifade edilmektedir.

1928 yılında kurulan ve Uzan ailesine ait olan Türkiye İmar Bankası A.Ş.'nin devlet tahvili ve hazine bonosunda açığa satış, çift kayıt, muhasebe hilesi, denetim elemanlarından bilgi ve belge gizleme, bankanın grup faaliyetleri doğrultusunda istismar edilmesi sebebiyle banka faaliyetlerine 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 14. maddesinin 3. fıkrası gereğince, istenen tedbirlerin kısmen ya da tamamen alınmadığı ve yükümlülüklerin vadesinde yerine getirilmemesi nedeniyle 3 Temmuz 2003 tarihinde BDDK tarafından TMSF'ye devredilerek faaliyetine son verilmiştir.³²²

1996 yılında kurulan Asya Katılım Bankası'nın, BDDK'nın 22.07.2016 gün ve 6947 sayılı Kararı ile; Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (Fon) talebi üzerine 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 107'inci maddesinin son fıkrası uyarınca, faaliyet izni kaldırılmıştır.

Osmanlı dönemi dahil bankacılık lisansı bulunupta faaliyetleri sona eren bankaların tablosu aşağıda yer almaktadır.

³²¹ Kazgan, a.g.e., ss. 167-171.

³²² <http://www.tmsf.org.tr/2017.tr?bid=79>, 21.03.2017.

Tablo 5: Türkiye'de Faaliyeti Sona Eren Bankalar

Sıra No	Eft Kodu	Banka Adı	Sektöre Giriş Tarihi	Sektörden Çıkış Tarihi
1	89	OSMANLI BANKASI A.Ş.	01.01.1863	21.12.2001
2	90	INTERBANK A.Ş.	07.05.1888	30.06.2001
3	87	UNICREDIT BANCA DI ROMA	01.09.1911	30.11.2008
4	55	MİLLİ AYDIN BANKASI	27.02.1913	27.12.2002
5	60	TÜRK TİCARET BANKASI A.Ş.	09.03.1913	14.08.2002
6	88	THE ROYAL BANK OF SCOTLAND PLC.	01.09.1921	30.03.2017
7	66	T.TÜTÜNCÜLER BANKASI YAŞARBANK	17.09.1924	31.01.2001
8	51	ESKİŞEHİR BANKASI T.A.Ş.	15.01.1927	30.06.2001
9	30	İKTİSAT BANKASI T.A.Ş.	30.04.1927	07.12.2001
10	63	T.İMAR BANKASI	28.03.1928	03.07.2003
11	50	EGEBANK A.Ş.	05.04.1928	31.01.2001
12	3	ETİBANK A.Ş.	14.06.1935	28.12.2001
13	48	DEMİRBANK A.Ş.	15.09.1953	19.12.2001
14	58	SINAI YATIRIM B.	13.03.1963	29.03.2002
15	71	FORTİS BANK A.Ş.	14.04.1964	13.02.2011
16	102	ULUSAL BANK T.A.Ş.	07.11.1985	30.04.2001
17	107	AK ULUSLARARASI BANKASI A.Ş.	03.12.1985	19.09.2005
18	93	KOÇBANK	23.12.1985	03.10.2006
19	105	BANK KAPİTAL TÜRK A.Ş.	01.01.1986	31.01.2001
20	112	T.EMLAK BANKASI A.Ş.	01.01.1986	30.06.2001
21	130	YURT TİCARET VE KREDİ BANKASI A.Ş.	01.01.1986	31.01.2001
22	106	PORTIGON A.G.	02.01.1986	15.11.2013
23	110	CREDIT LYONNAIS	25.08.1987	12.03.2004
24	114	BİRLEŞİK TÜRK KÖRFEZ BANKASI A.Ş.	01.09.1987	31.07.2001
25	118	KIBRIS KREDİ BANKASI LTD	22.06.1989	28.09.2000
26	120	TEKFEN YATIRIM BANKASI A.Ş.	07.08.1989	26.10.2001

27	127	KENTBANK A.Ş.	25.02.1992	28.12.2001
28	126	TOPRAKBANK	16.03.1992	01.10.2002
29	128	PARK YATIRIM BANKASI A.Ş.	27.07.1992	30.11.2000
30	8	SÜMERBANK	01.01.1995	11.01.2002
31	131	EGE GİY.SAN.BANK	01.01.1997	18.02.2002
32	133	ING BANK	09.06.1997	01.05.2003
33	136	OKAN YATIRIM BANKASI A.Ş.	25.06.1998	30.06.2001
34	140	CREDIT SUISE FIRST BOSTON	14.04.1999	11.09.2003
35	144	ATLAS YATIRIM BANKASI A.Ş.	30.06.1999	30.06.2001
36	145	MORGAN GUARANTY COMPANY OF N.Y.	16.08.1999	09.11.2001
37	101	FİBA BANK	01.05.2000	03.04.2003
38	204	FAMILY FİNANS KURUMU	01.01.2002	29.12.2005
39	56	PAMUKBANK	18.06.2002	16.11.2004
40	208	ASYA KATILIM BANKASI A.Ş.	24.10.1996	22.07.2016

Kaynak: BDDK, TMSF

4.1.1. Günümüz Türk Bankacılık Sistemi

Aralık 2016 dönemi itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren kamu (3), özel (8), yabancı (21) kalkınma ve yatırım (13), katılım (5) ile TMSF (2) bünyesinde toplam 52 banka bulunmaktadır.

Mülga 4389 Sayılı Bankalar Kanununun 2. Maddesinde banka; “*Bu Kanuna göre banka adı altında Türkiye’de kurulan kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubelerini*”³²³ ifade eder. 1 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 3 üncü maddesinde pek çok tanıma yer verilmiştir. Bu maddede banka türleri tek tek sayılarak tanımlanmıştır. Buna göre;

“Banka: Mevduat bankaları ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarını,

Mevduat bankası: Bu Kanuna göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini,

³²³ 4389 Sayılı Bankacılık Kanunu, md.2., 18.06.1999, **Resmi Gazete**, 23 Haziran 1999, 23734

Katılım bankası: Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Kalkınma ve yatırım bankası: Bu Kanuna göre mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini

Özel cari hesap: Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları,

Katılma hesabı: Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları,

*Katılım fonu: Katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı,*³²⁴

ifade eder. Mevduatın faizsiz bankacılık literatüründeki karşılığı olarak katılım fonu, vadeli mevduat için katılım hesabı ve vadesiz hesap için özel cari hesap terimleri kullanılmaktadır.

Dünya uygulamalarına bakıldığında faizsiz alanda faaliyet gösteren bankaların tamamı ya İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık tabirini kullanmaktadır. Ülkemizde faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösteren bankalar ise katılım bankaları olarak isimlendirilmektedir. Bu çalışmada, İslami bankacılık veya katılım bankacılığı terimleri bazen bir birlerinin yerine kullanılmıştır.

Katılım bankaları, Bankacılık Kanununun 60 ıncı maddesinin yedinci fıkrası uyarınca Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca tespit edilen vade ve türlerine bağlı kalmaksızın önceden belirlenmiş projelerin veya diğer yatırımların finansmanında kullanılmak üzere müstakil hesaplarda fon

³²⁴ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, md.3., 19.10.2005, 25983 sayılı mükerrer **Resmi Gazete**, Ankara.

toplamak suretiyle vadesi bir aydan daha az olmayan özel fon havuzları oluşturabilmektedir.³²⁵

Bankacılık Kanununun 4. Maddesinde bankaların yapabilecekleri işlemler hüküm altına alınmıştır. Buna göre, bankalar mevduat kabulü/katılım fonu kabulü, nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri. Ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dâhil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri, çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri. Saklama hizmetleri. Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri. Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri, türev araçları işlemleri, sermaye piyasası araçlarının ihraç edilmesi, alım ve satımı, başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri, yatırım danışmanlığı işlemleri, portföy işletmeciliği ve yönetimi. Piyasa yapıcılığı, sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri ve kurulca belirlenecek diğer faaliyetleri gerçekleştirebilirler.

Mevduat ve katılım bankalarının her ikisi yukarıda sayılan işlemleri yapabilirler. Ancak mevduat bankalarının katılım fonu kabul etmeleri mümkün olmadığı gibi ayrı bir iştirak kurmadan doğrudan finansal kiralama işlemleri yapamazlar. Katılım bankaları ise ayrı bir iştirak kurmadan finansal kiralama faaliyetlerinde bulunabilirler. Katılım bankalarının yapamayacağı işlemlere gelince mevduat kabulü ve faktöring faaliyetlerini gerçekleştiremezler. Kalkınma ve yatırım bankaları ise mevduat/katılım fonu faaliyetlerini gerçekleştiremezler.”³²⁶

Bankalar, mevcut düzenlemelerde değişiklik yapılmadığı veya Kurulca faaliyet genişlemesine izin verilmediği sürece yukarıda sayılan faaliyet konularının dışına çıkamazlar. Kurulun izin verdiği işlemlere örnek olarak destek hizmetleri kapsamında bazı faaliyetlerin outsource yapılması gösterilebilir.

4.1.2. Türk Bankacılık Sisteminde Etkinlik Denetimi

Türkiye'deki finansal piyasaların etkinlik denetimini TCMB, bankacılık sisteminin etkinlik denetimini BDDK, sermaye piyasalarının etkinlik denetimini SPK, borsanın etkinlik denetimini Borsa İstanbul ve tasarruf güvencesinin etkinlik denetimini ise TMSF icra etmektedir.

³²⁵ 1.11.2012 tarih ve 28454 sayılı Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.

³²⁶ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, md.4., 19.10.2005, **Resmî Gazete**, 1 Kasım 2005, 25983 mükerrer

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) kuruluşu esnasında Osmanlı Bankası'nın millileştirilmesi düşünülse de ülkenin ekonomik koşulları nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. Sonrasında kurulan Türkiye İş Bankası'nın merkez bankasına dönüştürülmesi gündeme gelmiş olmasına rağmen merkez bankasının bağımsız olarak çalışması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. 20 Eylül 1931 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 1715 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile TCMB kurulmuş ve 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete başlamıştır.³²⁷ Mezkûr Banka anonim şirket statüsünde olup para ve kredi piyasasını düzenlemek en önemli görevleri arasında yer almaktadır.³²⁸ Merkez Bankası mevzuatı zamanla bazı değişikliklere uğramış olmasına rağmen en köklü değişiklik 14 Ocak 1970 tarih ve 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu ile gerçekleşmiştir.

Banknot ihracında tek yetkili olan kurum olan TCMB'nin temel amacı "fiyat istikrarının sağlanmasıdır." Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirlemektedir. TCMB fiyat istikrarını sağlarken açık piyasa işlemlerine, reeskont ve avans işlemlerine, bankalar için zorunlu karşılık ve umumi disonibilite oranlarının belirlenmesine, ülkenin altın ve döviz rezervlerinin yönetilmesine, Türk Lirasının hacim ve tedavülünün düzenlenmesine, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemlerinin kurulmasına, finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirlerin alınmasına ve mali piyasaların izlenmesine yönelik kararlar alma yetkisine sahiptir. Öte yandan, TCMB Hükümetle birlikte Türk Lirasının yurtiçi ve yurt dışı değerinin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasına ve yabancı paralara ilişkin kur rejiminin belirlenmesine, Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin oluşturulması için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin Türk Lirası ile değişimi ve diğer türev işlemlerin yapılmasına karar vermektedir.

Türkiye'de Bankacılık ile ilgili düzenleme ve denetleme yetkisi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) aittir. BDDK'nın denetlemek ve düzenlemekle görevli olduğu en önemli kuruluşlar bankacılar olup, ayrıca denetim kapsamında bulunan başka finansal kuruluşlar da bulunmaktadır. Türkiye'de finansal piyasaların büyük bir kısmı (yaklaşık olarak %80) bankalardan oluşmaktadır. Banka Dışı Diğer Kuruluşlar (BDDK) olarak tabir edilen kuruluşlar ise finansal kiralama, faktoring, tüketici finansman şirketleridir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile birlikte Finansal Holding ve varlık yönetim şirketleri de ilk defa bankacılık otoritesinin denetim kapsamına girmiştir. Ayrıca bağımsız denetim kuruluşlarının, dereceleme şirketlerinin, ödeme ve elektronik para kuruluşlarının da kurulması, faaliyet

³²⁷ Banka Hakkında, www.tcmb.gov.tr, (09.12.2011)

³²⁸ Seza Reisoğlu, **Bankacılık Kanunu Şerhi**, Cilt 1, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2007, s. 6.

izninin verilmesi ve denetimi gibi konularda BDDK'nın yetkili olduğu hüküm altına alınmıştır.

BDDK'nın yaptığı yerinde denetim ve uzaktan gözetim işlemlerinde, bankaların aktif kalitesini, kârlılık oranlarını, likiditeyi, özkaynak yeterliliğini, iç kontrol sistemlerinin uygunluğunu, menkul kıymetlerin fiziki varlığını ve değerlemesini, kredilerin sağlamlığını, iştirak ve bağlı ortaklık paylarının, kaldıraç oranlarının ve takibe dönüşüm oranlarının makul olup olmadığını ve yeterli karşılık ayrılıp ayrılmadığını tespit etmektedir. Denetim otoritesi, bankacılıkta etkinliği sağlamak için hem yerinde denetime hem de uzaktan gözetime eşanlı önem vermekte, hesap planında tek düzeni sağlamak, banka gruplarını konsolide ve konsolide olmayan bazda denetlemek ile görevli olup, ayrıca bankacılık sisteminin sağlamlığını değerlendirmek üzere erken uyarı sistemlerini ve stres testlerini kullanmaktadır. Ayrıca, yerinde denetim yapan denetçiler bankalarda hata ve hile denetimi gerçekleştirerek bankanın iç ve dış kaynaklı dolandırıcılık ve zimmet vakalarının olup olmadığına, türev işlemlerden kaynaklanan risklerin etkin bir şekilde yönetilip yönetilmediğine dair inceleme yapmaktadır. Diğer taraftan denetçiler bankalar hakkındaki şikayet ve ihbarları değerlendirilerek rapora bağlanması faaliyetlerine bakmakla yükümlüdür.

Türkiye'de yüksek rating notuna sahip olan bir bankanın denetlenme sıklığı daha seyrek ve TMSF'ye ödediği prim kötü bankaya göre daha düşüktür. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 63 üncü maddesinde Tasarruf Mevduat Sigortası Fonu'na (TMSF) verilen en önemli görev bankalar tarafından kabul edilen mevduat ve katılım fonunun sigortalanmasıdır. Mevzuat gereğince her bir gerçek kişi için garanti kapsamında bulunan tasarruf mevduatı garanti tutarı uzun bir süre için 50.000 TL uygulanmıştır. 15 Şubat 2013 tarih ve 28560 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelik ile tasarruf mevduatının ve katılım fonlarının garanti tutarı 100.000 TL'ye yükseltilmiştir.

4.1.3. Katılım Bankalarının Denetimi

Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankaları diğer mevduat bankaları gibi BDDK, bağımsız denetim ve kendi müfettişleri tarafından yapılan denetimlere tabidir. BDDK'nın yaptığı denetimler, yerinde denetim, uzaktan gözetim ve IT denetimidir. Yerinde denetim faaliyetleri bankalar yeminli murakıpları ve yardımcıları ile bankacılık uzmanları ve yardımcıları tarafından oluşturulan banka yerinde denetim ekipleri tarafından icra edilmektedir. Aynı ekibin uzun süre aynı kurum ve kuruluştaki denetim yapması denetim miyopluğuna yol açabilmektedir. Bu sebeple söz konusu ekipler belirli dönemlerde rotasyona tabi tutularak esnek denetim icra edilmektedir. Bu rotasyonla birlikte BDDK tarafından risk odaklı denetim programları yerine getirilmektedir. Risk odaklı denetimde riski yüksek

bankalar ile belli bir aktifin üzerinde olan bankaların denetimi daha sık yapılmaktadır. Nispeten riski düşük olan bankalar ise daha seyrek denetlenmektedir.

Denetim sürecinin en önemli unsuru ve denetçilerin en fazla vaktini alan konuların başında kredi riskinin büyüklüğü ve riskin yönetilme süreci gelmektedir. Kredilerin incelenme süreçlerinde etkin ve uygun kredi mekanizmasının varlığı, kredilerin tahsis edilme sürecinin mevzuata uygun olup olmadığı ve yeterli teminat yapısının bulunup bulunmadığı, kredi limitlerine riayet edilip edilmediğı, kredilerin takibe dönüşüm süreci ve takibe dönüşen kredilerin toplam kredilere oranı gibi önemli hususlara bakılmaktadır.

Yerinde icra edilen denetimlerle eşanlı olarak BDDK tarafından uzaktan gözetim de yapılmaktadır. Bu kapsamında BDDK'ya yapılan raporlamaların tutarlılığı incelenirken, erken uyarı sistemi ve stres testi gibi çeşitli analizlere ve senaryolara yer verilmektedir. Ayrıca gerek görülmesi halinde BDDK bünyesindeki uzman ve murakıplardan görevlendirilen ekipler IT denilen sistemsel denetimlerde yapılmaktadır.

Bağımsız Denetim Yönetmeliği'nde bağımsız denetim, *“finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla, denetim standartlarında öngörülen gerekli bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması”* şeklinde tanımlanmıştır. Konvansiyonel bankalar gibi katılım bankalarının da her yıl bağımsız denetimden geçmeleri zorunludur. Türkiye'deki bankaların yılsonunda ve üçer aylık ara dönemler itibarıyla bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu, özkaynak değişim tablosu ve kar dağıtım tablosu hazırlamaları gerekmektedir. Bununla birlikte “Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Gerçekleştirilecek Banka Bilgi Sistemleri ve Bankacılık Süreçlerinin Denetimi Hakkında Yönetmelik”e göre bankalarda COBİT denetimleri de gerçekleştirilmektedir.

Finansal ve muhasebesel açıdan yapılan bu denetimlerin yanı sıra İslami kuruluşların kendi bünyelerinde ve standartların oluşturulması açısından da merkezi danışma kurulları ihdas etmeleri son derece önemlidir. Çünkü merkezi danışma kurullarının kurulması bu kuruluşlar arasında uygulama farklılıklarının giderilmesine ve algı bozukluğunun azalmasına yol açacaktır. Öte yandan, İslami finansal kuruluşların kendi bünyelerinde kuracakları danışma kurulunun (danışma komitesi) İslam hukukuna göre denetim yapmaları ve şeri risk diye tabir edilen riski yönetmeleri gerekmektedir. Faizsiz finans danışma kurulları ve şeri risk ile ilgili detaylı açıklamalara ileride yer verildiğinden burada ilave açıklamalara gidilmemiştir.

4.1.4. Katılım Bankalarının Tekdüzen Hesap Planı ve Muhasebe Uygulamaları

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 37, 39, 42, 93 ve 95 inci maddelerine dayanılarak hazırlanan “Bankaların Muhasebe Uygulamalarına Ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” 01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu Yönetmeliğin amacı, “bankaların; muhasebe ve raporlama sisteminde şeffaflık ve tekdüzenin sağlanması, işlemlerinin kayıt dışında kalmasının önlenmesi, faaliyetlerinin gerçek mahiyetlerine uygun olarak sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi, konsolide ve konsolide olmayan bazda mali durumları, mali performansları ile yönetimin etkinliği hakkında bilgileri içeren finansal tablolarının zamanında ve doğru bir şekilde hazırlanması, raporlanması ve yayımlanmasına ve belgelerin saklanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.”

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 37 ve 93 üncü maddeleri ile “01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğe” dayanarak hazırlanan “Katılım Bankaları Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ” 26.01.2007 tarih ve 26415 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tebliğ’in birinci maddesinde;

“Bu Tebliğin amacı, katılım bankaları için muhasebeleştirme ve finansal raporlama açısından tekdüzeni sağlama, tek tip bilanço ve gelir tablosunun doğrudan elde edilmesi, denetim ve gözetim için gerekli olan bilgilerin doğrulanabilir ve denetlenebilir bir şekilde doğrudan ve sağlıklı olarak elde edilmesi, ekonominin izlenmesi ve yönlendirilmesi için yetkili mercilerin ihtiyaç duyduğu bilgilerle, diğer istatistikî bilgilere doğrudan ulaşılması, finansal analiz, risk analizi, verimlilik analizi gibi çeşitli analiz ve yorumlar için ihtiyaç duyulan bilgilerin standart bir şekilde elde edilmesini sağlamaktır.”

İfadelerine yer verilmiştir. Tekdüzen hesap planı 0-9 nolu rakamlardan oluşmaktadır. Dönen değerler 0, krediler 1, yatırım amaçlı değerler ve diğer aktifler 2, katılım fonu ve diğer yabancı kaynaklar 3, öz kaynaklar 4, kâr payı gelirleri 5, kâr payı giderleri 6, kâr payı dışı gelirler 7, kâr payı dışı giderler 8 ve bilanço dışı hesaplar 9 rakamlarıyla gösterilmektedir. 0,1 ve 2 rakamlarıyla başlayan kayıtlar bilançonun aktifini, 3 ve 4 ise pasifini, 5, 6, 7 ve 8 ise kar/zarar tablosunu ve 9 ise nazım hesapları göstermektedir.

4.1.5. Türkiye’de İslami Finans Ekosistem Tasarımı

Türkiye’nin Onuncu Kalkınma Planı Öncelikli Dönüşüm Programı (ÖDOP) kapsamında faizsiz finans sisteminin geliştirilebilmesi için atılması gereken adımlar Yedinci Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finansın Geliştirilmesi Bileşeni haline getirilmiştir. BDDK’nın bileşen sorumlusu olduğu planda toplam 4 politika ve bu politikalar altında yer alan toplam 31 adet eylem bulunmaktadır. İstanbul’un öncelikle bölgesel ve sonrasında küresel faizsiz finans merkezi olabilmesi için katılım bankacılığının finans sektörü içindeki % 5’lik payın 2025 yılına kadar % 15’ler seviyesine çıkartılması TKBB tarafından stratejik bir hedef olarak belirlenmiştir.

BDDK olarak faizsiz finans sisteminin geliştirilmesi amacıyla çok önemli inisiyatifler alınmıştır. Eylemlerin organize bir ekip tarafından hayata geçirilmesi ve İslami finansa yönelik ar-ge çalışmalarının yürütülmesi amacıyla BDDK bünyesinde Uygulama V Daire Başkanlığı kurularak daire bünyesinde Eylül 2015 tarihinden itibaren tam zamanlı uzman personel istihdamına başlanmıştır. Faizsiz finansman modellerinin oluşturulması amacıyla dünya uygulamalarının incelenmesine, faizsiz finans danışma kurulunun tesis edilmesine, mevzuat altyapısının hazırlanmasına ve faizsiz finans alanındaki uluslararası standartların incelenerek alt düzenlemelerin ülkemize kazandırılmasına yönelik çalışmalar yeni kurulan daire bünyesinde devam etmektedir.

Katılım bankacılığının geliştirilmesi amacıyla Aralık 2013’te Kızılcıhamam’da, 13-14 Mayıs 2016’da BDDK, Borsa İstanbul ve İTÜ Arı Teknokent işbirliği ile “*Katılım Bankacılığı ve Girişimcilik Ekosistemi*” konferansı ve 20–22 Mayıs 2016 tarihinde BDDK-Sakarya Üniversitesi işbirliği çerçevesinde “*Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi*”, “*Katılım Fonlarının Fıkhi Niteliği*” ve “*Katılım Bankalarının Kar Dağıtım Metodolojileri*” çalıştayları düzenlenmiştir. Türkiye’de İslami finansa ilişkin ekosistem tasarımı aşığıda yer almaktadır.

Şekil 1’den de görüleceği üzere Türkiye’deki finans piyasası para ve sermaye piyasasından oluşmaktadır. Finansal sistemin en büyük oyuncusu ise bankalardır. Türkiye’deki bankalar mevduat, katılım, kalkınma ve yatırım bankaları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Türkiye’de İslami finansın gelişebilmesi ve %15 pazar payına ulaşabilmesi için “*Faizsiz Finans Ekosistemi*”nin iyi tasarlanması gerekmektedir. Bu tasarımın içerisinde para piyasası, sermaye piyasası, sigortacılık, metal ve emtia borsaları altında faaliyette bulunan İslami bankaların ve İslami bankadışı mali kuruluşların da yer alması gerekmektedir. Bankadışı mali kuruluşlar kavramından genellikle finansal kiralama, faktöring, tüketici finansman şirketleri anlaşılmaktadır. Faktöring işlemlerinin mevcut şekliyle İslami finasta uygulanması caiz değildir. Ancak bu şirketlerin çek-senetler iskonto uygulamalarından

vazgeçerek sözleşmelerinde bir takım değişiklikler yapması suretiyle farklı bir isim adı altında üretici finansman şirketleri şekline dönüştürülmeleri mümkündür. Üstelik dünya uygulamalarında farklı iş modelleri ile faaliyetlerini yürüten tasarrufa dayalı finansman şirketleri de banka dışı mali kuruluşlar kategorisinde sınıflandırılabilir.

Şekil 1: Türkiye İslami Finans Ekosistemi

Kaynak: BDDK, Uygulama 3 Dairesi.

Faizsiz finansman ilkeleri çerçevesinde katılım bankalarının, banka dışı mali kuruluşların, sermaye piyasası faaliyetlerinin, katılım sigortacılığı, sukuk işlemlerinin ve tasarrufa dayalı finansman sisteminin “*Faizsiz Finans Ekosistemi*” başlığı altında bütüncül şekilde ele alınması gerekmektedir. Yatırım bankacılığının ve finansal kiralama modellerinin İslami bankaların finansman modellerine çok yakın olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede faizsiz esasa göre çalışan yatırım bankaları, finansal kiralama, üretici ve tüketici finansman şirketleri ile dünyada uygulamaları bulunan tasarrufa dayalı finans sisteminin faizsiz esaslara göre uyarlanması gibi alternatif finansal yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca mezkûr hedefe ulaşabilmek için faizsiz finans sisteminin mevzuat yapısının konvansiyonel bankacılıktan farklılaştırılması, kamu kurumlarının ve sektör temsilcilerinin eşgüdüm içerisinde çalışması, İslami finans ve ekonomisi ile ilgili yeni enstitü ve merkezlerin açılması, yeni finansal ürünlerle ilgili akademik çalışmaların hızlandırılması, özkaynakların artırılması ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi hayati önem arz etmektedir.

Öte yandan, start-up projeleri, melek yatırımcılık, risk sermayesi gibi konvansiyonel finans kuruluşlarının sağladığı finansman yöntemlerinin katılım bankalarınca uygulanabilmesi amacıyla katılım bankalarının

müdaraba ve müşaraka şeklinde özkaynak finansmanı faaliyetlerine etkin bir şekilde yönelmeleri elzemdir.

4.1.6. Türkiye’de Faizsiz Finans Danışma Kurullarının Tesis

Türkiye’de katılım bankaları danışma kurullarını ya kendi bünyelerinde tesis etmekte ya da danışma kurulu hizmeti veren bağımsız bir danışmanlık şirketinden satın almaktadırlar. Ülkemizde merkezi Danışma Kurulunun tesis edilmesi, ideal İslami finans faaliyeti için elzem olduğu, sadece tek bir danışman hocanın görüşüyle yetinilmemesi gerektiği, kurul içtihatlarının doğruyu bulma açısından daha isabetli olacağı, katılım bankalarında yeknesaklığın sağlanması ve katılım bankaları hakkındaki olumsuz algının ortadan kaldırılmasına yol açacağı ifade edilmektedir.³²⁹

Merkezi danışma kurulu kararlarının bağlayıcı olması amacıyla bu Kurul’un BDDK, DİB, TKBB bünyesinde tesis edilmesi veya mevcut kurumlardan ayrı bağımsız bir yapı şeklinde tesis edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.³³⁰ Kurulun belirleyeceği standartlara ilişkin denetimlerin ve yaptırımların uygulanması faizsiz finans sisteminin işleyişini daha sağlıklı hale getireceği ve sisteme duyulan güveni arttıracığı belirtilmektedir. Merkezi danışma kurulunun ayrı bir müstakil kuruma bağlı kurulması durumunda alınan kararların bağlayıcılığı, uygulamanın denetlenmesi ve gerekli durumda yaptırım uygulanması için avantaj sağlayacaktır.

BDDK’nın denetimi kapsamında diğer bankaların yer alması ve banka dışı mali kuruluşlar olarak sınıflandırılan finansal kiralama, faktöring ve tüketici finansman şirketlerinin bulunması ve sigorta kuruluşlarının Hazine Müsteşarlığı denetiminde bulunması görev çatışmasına yol açabilecektir. Ayrıca, BDDK bünyesinde istihdam edilen uzman ve murakıpların büyük bir kısmının finans konusunda uzmanlaşmasına karşın ilahiyat, İslam ekonomisi ve İslami finans konusunda yeterli donanımına sahip olmaması bir başka eleştiri konusudur. Bu durum merkezi danışma kurulunun BDDK bünyesinde olmasını engellemektedir. Merkezi Danışma Kurulu’nun TKBB bünyesinde olması gerektiğini ifade eden görüşler de bulunmakla birlikte bu uygulamanın da eleştirilecek tarafları bulunmaktadır. TKBB ile katılım bankaları arasında yakın bir ilişki bulunduğundan danışma kurulunun bağımsız karar alamayacağı; ayrıca, hem faizsiz bankacılık ve hem de İslam hukuku alanında yeterli donanımına sahip elemanlarının da bulunmadığı eleştirileri göz önünde bulundurulmalıdır. Danışma Kurulu’nun DİB bünyesinde olmasının da bir takım zorlukları bulunmaktadır. DİB bünyesinde yer alan

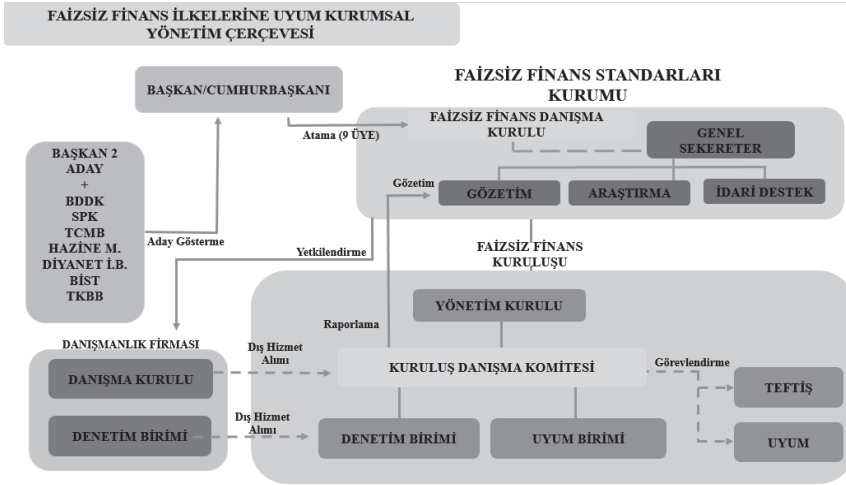
³²⁹ Mehmet Odabaşı, **İslami Finasta Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği**, İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadi Konferansı, İstanbul, 19 Kasım 2015

³³⁰ Ömer Çekin ve Bilal Soysal, **İslami Finans Sisteminin Geliştirilmesi Sürecinde Merkezi Danışma Kurulu ve Danışma Kurulları Tespitler-Öneriler**, Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finans Çalıştayları, Mart 2015.

hocaların büyük bir kısmı sadece İlahiyat ve İslam hukuku alanında yeterli donanıma sahiptir. Burada görev alan hocaların önemli bir kısmı finans ve faizsiz finans alanında yeterli donanıma sahip değildir.³³¹

Merkezi Danışma Kurulu'nun yukarıda bahsedilen BDDK, TKBB ve DİB'ten ayrı bir tüzel kişiliğe haiz müstakil bir kurum şeklinde tesis edilmesinin daha yararlı olacağı düşünülmektedir. En ideal çözüm olarak, Cumhurbaşkanlığına bağlı Faizsiz Finans Standartları Kurumu bünyesinde Merkezi Danışma Kurulu'nun tesis edilmesi ve banka bünyelerinde de ayrı bir danışma komitelerinin kurulmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Faizsiz Finans Standartları Kurumu'nun organizasyon yapısı ve Danışma Kurullarının işleyişine ilişkin şekil aşağıda yer almaktadır.

Şekil 2: Faizsiz Finans Standartları Kurumu ve Kurumsal Yönetim

Kaynak: BDDK, Uygulama 3 Dairesi.

Yukarıdaki şekilde Faizsiz Finans Standartları Kurumu bünyesinde Faizsiz Finans Danışma Kurulu ve İslami finansal kuruluşların bünyelerinde tesis edilecek Danışma Komiteleri yer almaktadır. Faizsiz Finans Danışma Kurulu bünyesinde bir sekreteryanın ve 9 kişilik üyelerden müteşekkil olması ve üyelerin en azından altısının İslam Fıkhı alanında yeterli tecrübeye sahip olması geri kalan 3 üyenin ise bankacı, finansçı, akademisyen, hukukçu ve muhasebe nosyonuna sahip kişilerden oluşmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Merkezi danışma kuruluna atanacak üyelerin 2'sinin doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından birisinin BDDK, TKBB, DİB, TCMB, SPK, BİST ve Hazine Müsteşarlığı tarafından belirlenecek 3'er kişilik adaylardan yine Cumhurbaşkanı atanmasıyla gerçekleştirilmelidir.

³³¹ Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu, **BDDK-Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı**, Ankara, 21-23 Aralık 2013.

Ülkemizde sivil anayasanın kabul edilmesinden sonra Faizsiz Finans Standartları Kurumunun doğrudan devlet başkanına bağlanması ve üyelerinin de devlet başkanı tarafından atanmasının daha isabetli olacağı kanaatine ulaşılmıştır. Atanacak akademisyen üyelerin İslam hukuku alanında doktora yapmış olması; diğer üyelerin ise faizsiz finans ve İslam hukuku alanında yeterli deneyime sahip olmaları ve hatta gerekli görülmesi durumunda bu alanda faaliyet gösteren kuruluşlardan sertifika almaları şartı getirilmelidir. Faizsiz Finans Danışma Kurulu'nun etik ilkeleri, çalışma usul ve esaslarını ve katılım bankacılığı için belirli standartları geliştirmesi beklenmektedir.

Kurul başkanı üyeler tarafından seçilmelidir. Kurul 2 haftada bir veya ayda bir olağan toplantılar gerçekleştirmelidir. Başkanın veya dört üyenin talebi doğrultusunda olağanüstü toplantılar da gerçekleştirilebilmeli ve oy çokluğu ile karar alınmalıdır. Kurulun daha verimli çalışabilmesi için Kurul'a bağlı olmak suretiyle Genel Sekreter atanmalıdır. FFDK'nın standart geliştirme, mevzuat hazırlama, inceleme, araştırma ve rapor hazırlamak amacıyla hukukçu, bankacı, finansçı ve muhasebecilerden oluşan 25-30 kişilik personel kadrosunun istihdam edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Faizsiz Finans Danışma Kurulunun tesis edilmesi aşamasında BDDK, TCMB, Hazine Müsteşarlığı, SPK gibi kamu kurumlarında istihdam edilen personelin bir kısmının buraya transfer edilmesi veya geçici olarak görevlendirilmesi, ayrıca katılım bankacılığı tecrübesi olan sektör personelinden ve akademisyenlerden müteşekkil ekiplerin kurulmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

BDDK İç Sistemler Yönetmeliğinde, banka bünyesinde kurulan iç kontrol, iç denetim, risk yönetimi ve uyum birimleri doğrudan yönetim kuruluna bağlı olacak şekilde oluşturulmaktadır. Benzer şekilde, banka danışma kurullarının da doğrudan yönetim kuruluna bağlı tesis edilmesi, merkezi danışma kurulu üyelerinin faizsiz finans kuruluşlarında görev almaması ve faizsiz finans kuruluşlarında görev alan danışma kurulu hocalarının da en fazla 3 finansal kuruluşta görev alması ve belli periyotlarda yönetim kuruluna raporlama yapması önerilmektedir.

Öte yandan, Mayıs 2018 döneminde TKBB bünyesinde Merkezi Danışma Kurulu'nun tesis edilmiş olması çok önemli bir gelişme olmakla birlikte sadece katılım bankalarına hizmet verecek olması sigortacılık ve sermaye piyasalarındaki İslami ürünlere ilişkin ekosistem tasarımı zafiyet oluşturabileceği ifade edilmektedir.

4.2. Türkiye'de Katılım Bankacılığı

BDDK ve TKBB ev sahipliğinde 21-23 Aralık 2013 tarihinde Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı yapılarak rapor yayımlanmıştır. Söz

konusu Çalıştay'ın amacı; "Türkiye'nin ekonomik, sosyal, siyasi ve yasal koşulları, toplumun katılım bankacılığı ve faizsiz finansa ilişkin algıları ve bu alandaki yurt içi ve yurtdışı mevcut uygulamalar göz önünde bulundurularak, ülkemizde faizsiz finans piyasasının sağlıklı ve sürdürülebilir şekilde gelişiminin temin edilmesi için temel dinamiklerin belirlenmesi ve gerekli altyapıların oluşturulmasına yönelik strateji ve eylem planlarına katkı sağlayacak somut önerilerin ortaya konulması şeklinde açıklanmıştır."³³² Bu amaçlara ulaşabilmek için BDDK koordinasyonunda ve gözetiminde eğitim, insan kaynağı ve sertifikasyon masası, ürün çeşitliliği masaları, standartlar ve düzenleme, sigortacılık, piyasalar, danışma kurulları, strateji, kurumsal iletişim, algı ve itibar ile koordinasyon ve inovasyon masaları tesis edilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet izni iptal edilen katılım bankalarına da yer verilmekle birlikte halihazırda faaliyet gösteren Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk katılım Bankası A.Ş. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Ziraat katılım Bankası A.Ş. ve Vakıf Katılım Bankası A.Ş.'nin yayımlanmış bağımsız denetim raporlarına ilişkin temel kalemler aşağıda yer almaktadır. Katılım bankaları genel rasyoları hesaplanırken ağırlıklı ortalamaya göre hesaplama yapılmıştır.

Aralık 2016 dönemi itibarıyla katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payları dikkate alındığında aktif büyüklüğünün %4,9, kredinin %4,4, mevduatın %5,6, özkaynakların %3,8 ve türev işlemlerin %1,8 olduğu anlaşılmaktadır.³³³ Ülkemizde katılım bankacılığı faaliyetlerinin 1980'li yıllara dayanmasına rağmen bankacılık sektöründeki payının sınırlı büyümesinin en önemli nedenleri katılım bankalarının özkaynaklarının yetersiz, piyasa oyuncularının ve ürünlerinin sınırlı olması ve toplumun faize karşı hassasiyetinin düşük olması şeklinde sıralanabilir. Yapılan kamuoyu araştırmalarında toplumun faize karşı duyarlılığı %15 civarında³³⁴ bulunmuştur.

³³² **Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu**, 21-23 Aralık 2013, BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.

³³³ **Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeler**, Aralık 2016 Dönemi BDDK Kurum içi Rapor, s.12.

³³⁴ Abitter Özuluca ve Özdemir Serkan, **Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim**, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 15.

Tablo 6: Katılım Bankaları Temel Göstergeleri (Bin TL)

31.12.2016 (Milyon TL) **	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Toplam / Katılım Bankaları Ortalaması
Katılım Fonu	21.300	31.220	20.357	5.596	2.799	81.273
Krediler*	20.625	26.989	24.703	5.081	2.621	80.018
Toplam Aktif	32.851	48.574	38.808	7.960	4.682	132.874
ROA	0,73	1,21	0,76	0,61	1	0,92
ROE	10,6	15,93	8,74	4,3	2,43	10,69
SYR	13,46	18,16	15,58	12,46	29,3	16,17
TDO	5,09	2,7	5,34	0,21	0,14	3,92
Şube Sayısı	213	386	286	44	30	959
Personel Sayısı	3.796	5.588	3.989	655	437	14.465

*Krediler hesaplanırken finansal kiralama alacakları da dahil edilmiştir.

** Katılım fonu, krediler ve aktif toplamı kalemleri milyon TL olarak gösterilmiştir.

Katılım Bankaları Strateji Belgesi'nde katılım bankalarının son on yılda bankacılık sektöründen aldıkları payın %2'den %5,2 düzeyine çıktığı ifade edilmektedir. Yeni oyuncuların faizsiz finans sistemine girmesiyle birlikte aktif büyüklüğünün bankacılık sektöründeki payının 2025 yılında %15'lik paya çıkarılması hedeflenmektedir.

İstanbul'un uluslararası finans merkezi olması kapsamında Dünya Bankası, İstanbul'da Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezini kurmuştur. Faizsiz finansın ülkemizde gelişmesiyle birlikte alternatif finansal erişim kanallarının ve tasarruf oranlarının artması, kırılganlıkların azaltılması ve finansal derinleşmenin artması beklenmektedir.

4.2.1. Türkiye'de Katılım Bankacılığının Tarihçesi

Katılım bankacılığını kısaca ifade etmek gerekirse, dini inançları dolayısıyla geleneksel bankalara yatırılmayan, yastık altında bulunan Türk Lirası, döviz, altın ve kıymetli madenlerin katılım fonu şeklinde katılım bankalarına yatırılması ve söz konusu bakiyelerin bina, arsa, taşıt, üretim desteği gibi alanlarda kar/zarar ortaklığı prensibi doğrultusunda finansman olarak kullanılmasını sağlayan kuruluşları şeklinde tanımlanabilir.

Türkiye 1975 yılında kurulan İslam Kalkınma Bankası'nın (İKB-Islamic Development Bank) kurucu üyeleri arasında yer almış ve 1984 yılında ise bankanın en büyük ortaklarından biri olmuştur. Faizsiz finans sistemine uygun olmak, küçük ve orta boy işletmelere hizmet verebilmek amacıyla 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş. (DESİYAB) kurulmuş ve 1978 yılına kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir.³³⁵

1980'li yıllara kadar ithal ikameci büyüme politikaları izleyen Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla ihracata dayalı büyüme stratejisini izlemeye başlayarak dış dünyaya açılması süreci hızlandırılmış ve sermaye hareketleri önündeki engellerin büyük bir kısmı kaldırılarak yabancı sermaye teşvik edilmiştir. 1992'de Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) ve 1983 yılında da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) kurulmasıyla birlikte sermaye piyasası araçları uygulama alanı bulmuştur. Ayrıca, TCMB bünyesinde para piyasaları kurulmuş, bankalar arası para piyasası (İnterbank), döviz-efektif piyasası, yetkili müesseseler (döviz büfeleri), faktoring, leasing, tüketici finansman şirketleri ile sermaye piyasası aracı kurumları gibi birçok yeni kurum Türk mali sistemine girmiştir.

Faizsiz bankacılık uygulaması Türkiye'de 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile başlamıştır. Bu tarihten sonra katılım fonlarını kar/zarar ortaklığı esaslarına göre değerlendirmek isteyen yatırımcılar paralarını Özel Finans Kurumları (ÖFK-katılım bankaları) aracılığıyla finansal sisteme dâhil etmişlerdir.

4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 20 nci maddesinin 6 ncı fıkrası uyarınca katılım bankalarının topladığı fonların, Güvence Fonu bünyesinde garanti altına alınması, katılım bankalarının Özel Finans Kurumları Birliği'nin kurulması ve faaliyet izni kaldırılan kuruluşların tasfiyesine ilişkin özel hükümlerin tesis edilmesi katılım bankaları için milat niteliğindedir.³³⁶

Katılım bankaları ilk defa 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda tanımlanmıştır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda "Katılım bankası: Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini," ifade etmektedir.

1998-2005 yılları arasında özel finans kuruluşları adı altında faaliyet gösteren kuruluşların sermaye gereksiniminin bulunmaması, katılım fonu (mevduat) garantisinin bulunmaması ve konvansiyonel bankacılığa göre daha az düzenlemelere tabi tutulması, topladıkları fonları kredi olarak kullanabilmeleri bir tür finansal aracılık işlemi olduğundan mezkur kuruluşlar

³³⁵ Özulucan Abitter, Özdemir Serkan, a.g.e., s. 15.

³³⁶ Özel Finans Kurumları Birliği, **Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık "ÖFK'ların Sistemdeki Payları Artıyor"**, 2003, s. 30.

gölge bankacılık özelliğine haizdi. Ayrıca bu makalede, 5411 sayılı bankacılık Kanunu'na tabi olduktan sonra katılım bankası adını alan kuruluşların mevzuat alt yapısının tamamlanması, BDDK denetim ve gözetimine tabi olması, TMSF tarafından mevduat güvencesinin başlatılması gibi hayati düzenlemeler 2006 yılından sonra bu kuruluşların artık gölge bankacılık statüsünde değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir.³³⁷

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile birlikte çalışma prensiplerinden kaynaklanan ufak-tefek değişiklikler haricinde katılım bankaları da artık mevduat bankaları gibi pek çok açıdan aynı mevzuata tabi olmuştur. Katılım Bankalarının geleneksel bankalarla aynı mevzuata tabi olmasının bir takım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, en önemli avantajlar katılım bankacılığının da standartlaşması, uluslararası işlemlerde banka itibarını kullanabilmeleri, bu kuruluşların da başıboş olmadığı ve kamu otoritesi tarafından denetlenmesi şeklinde sıralanabilir. Mevzuatın yeknesaklaşmasının en önemli dezavantajı ise bu kuruluşların mevduat bankalarından farklı olmadığı ve dağıtılan kar paylarının da faizle ilişkilendirilerek algı sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Katılım bankacılığına ilişkin pek çok tanım yapılabilmektedir. Katılım bankacılığı, hukuki olarak anonim şirket statüsünde kurulan, kar/zarar ortaklığına dayanan, alternatif finansman teknikleri ile mali sektörde faaliyette bulunan, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmeti sunan kuruluşlardır.³³⁸

Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. 1985'te, Faisal Finans Kurumu A.Ş. 1985'te, Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. 1989'da, Anadolu Finans Kurumu A.Ş. 1991'de, İhlâs Finans Kurumu A.Ş. 1995'de, Asya Finans Kurumu A.Ş. 1996'da, Ziraat Katılım Bankası A.Ş. 2015'te faaliyetlerine başlamıştır. Vakıf Katılım Bankası A.Ş. 2016 yılında BDDK tarafından faaliyet izni alarak çalışmalara başlamıştır.

"19 Aralık 1999 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bankalar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına ilişkin 4491 sayılı Kanun ile 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilerek ÖFK'lar da Bankalar Kanunu'na dâhil olmuşlardır. 2005 yılında Anadolu Finans Kurumu AŞ ile Family Finans Kurumu AŞ'nin genel kurulda aldıkları kararlar doğrultusunda birleşmelerine ve banka unvanının Türkiye Finans Katılım Bankası AŞ³³⁹ olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Kamu sermayesini kullanarak 2015 yılında Hazine Müsteşarlığı'nın Ziraat Katılım Bankası'nı ve 2016 yılında da

³³⁷ Dinç, **a.g.m.**, 2015, ss. 121-155.

³³⁸ Abitter Özulucan ve Serkan Özdemir, **Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim**, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 6.

³³⁹ Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., 31 Mart 2015 konsolide olmayan bağımsız denetim raporu.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Vakıf Katılım Bankası'nı kurmasıyla birlikte katılım bankaları sayısı 6'ya yükselmiştir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile birlikte ÖFK'lar Katılım Bankaları adını almıştır. Dünyanın pek çok yerinde İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık adıyla faaliyetlerini yürüten bu tür bankaların Türkiye'de katılım bankacılığı adını alması 28 Şubat sürecinde hükümetin post-modern darbe ile devrilmesi ve bu tür bankaların yeşil sermaye gibi vasıflandırılmasıdır. Odabaşı, İslam hukuku kurallarına uygun olarak kurulan ve faaliyetlerini yürüten katılım bankacılığı tabirinin İslami bankacılık tabirinden daha uygun olduğunu ancak İslami bankacılık tabirinin kullanılmasında da bir sakınca olmadığını ileri sürmektedir.³⁴⁰ Esasında "İslami" sıfatı kullanılarak yapılan bir işteki hatanın İslama mal edilme riskinden dolayı katılım bankacılığı ve katılım sigortacılığı terimlerinin İslami bankacılık ve İslami sigortacılık terimlerinden daha uygun olduğunu ifade etmektedir. 1994,1999 ve 2000 yıllarında ekonomik krizlerin yaşanması, mevzuat alt yapısının sağlam olmaması, özkaynak yetersizliği ve ürün çeşitliliğinin sığ olması bu piyasanın istenen seviyeye gelmesini geciktirmiştir.

5411 sayılı Kanun ile birlikte katılım bankaları da artık mevduat bankaları gibi pek çok yükümlülük ile karşı karşıyadır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu tür bankalar da artık, sermaye yeterlilik rasyosu, likidite rasyoları, krediler ve karşılıklara ilişkin yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Buna karşın, mevduat bankaları doğrudan finansal kiralama faaliyeti yapamazken katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları için herhangi bir sınırlama yoluna gidilmemiştir. Finansal kiralama işlemlerinde mala ve emtiaya dayanan makine, teçhizat, arsa ve bina bulunmaktadır. Bu sebeple, katılım bankalarının doğrudan finansal kiralama işlemlerine başvurabilmeleri bu bankaların çalışma prensipleriyle uyumlu olmasıdır.

Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015 yılında yayımlanarak gelecek 10 yıla ilişkin stratejik hedefler açıklanmıştır. Katılım bankacılığının son 10 yıldaki seyri izlendiğinde bankacılık sektörü içindeki payın %2'den %5,2'ye çıktığı görülmüştür. Söz konusu strateji belgesinde vizyon olarak, 2025 yılında aktif büyüklüğünün %15'lik paya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, sektörel strateji ve koordinasyonun sağlanması, kurumsal algı ve itibarın yönetilerek ürün ve kaynak çeşitliliğinin geliştirilmesi, danışma kurullarının tesis edilmesi, insan kaynakları niteliğinin artırılması amacıyla sürekli eğitimin verilmesi ile sertifikasyon işlemleri en önemli stratejik

³⁴⁰ Mehmet Odabaşı, **İslami Finansta Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği, İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadi Konferansı**, İstanbul, 19 Kasım 2015.

hedefler olarak kabul edilmektedir.³⁴¹ Türkiye’de kurulan katılım bankalarına ilişkin özet bilgiler aşağıda sırasıyla yer almaktadır.

4.2.2. Albaraka Türk Katılım Bankası

21 Ocak 1985 gün 10912 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası yazısına istinaden “Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A. Ş.” unvanıyla faaliyetine başlamıştır. Özel Finans Kurumları, 17 Aralık 1999 tarih 4491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle, 4389 sayılı Bankalar Kanunu hükümlerine tabi kılınmışlardır. 1 Kasım 2005 gün ve 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanununa göre faaliyetlerini sürdüren Banka’nın unvanı 21 Aralık 2005 günü yapılan Olağanüstü Genel Kurul kararıyla “Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.” olarak değiştirilmiştir.³⁴² Genel Müdürlüğü İstanbul’da bulunan Bankanın, 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla biri yurt dışında olmak üzere toplam 213 şubesi ve 3.756 personeli bulunmaktadır. Mezkur tarih itibarıyla Banka’nın kredi hacmi 17.335 milyon TL, toplanan fonları 19.756 milyon TL, öz kaynakları 2.104 milyon ve aktif büyüklüğü ise 29.562 milyon TL’dir.

4.2.3. Kuveyt Türk Katılım Bankası

TCMB’den alınan 28 Şubat 1989 tarihli izne istinaden banka “Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş.”adıyla kurulmuş olup, faaliyetlerine 31 Mart 1989 tarihinde başlamıştır. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’na uyum sağlanması amacıyla, Banka’nın 26 Nisan 2006 tarihli olağan genel kurul toplantısında Banka’nın unvanı “Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.” olarak değiştirilmiştir. 31 Mart 2015 tarihi itibarıyla Banka hisselerinin %62.32’si Kuwait Finance House’a, %18.74’ü Vakıflar Genel Müdürlüğü Mazbut Vakıfları’na, %9.01’i Islamic Development Bank’a ve %9.01’i The Public Institution For Social Security’e ait olup geriye kalan %0.92 oranındaki hisseler diğer gerçek ve tüzel kişilere aittir.³⁴³ 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla Banka’nın 359 şubesi ve 5.442 personeli bulunmaktadır. Anılan tarihte Banka’nın kredi hacmi 23.542 milyon TL, toplanan fonları 27.637 milyon TL, özkaynakları 3.402 milyon TL ve aktif büyüklüğü ise 42.176 milyon TL’dir.

4.2.4. Türkiye Finans Katılım Bankası

“Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.”, Family Finans ve Anadolu Finans kurumlarının birleşmesi neticesinde 2005 yılında kurulmuştur. Türkiye Finans’ın %60’lık hissesi 31 Mart 2008 yılında Suudi Arabistan menşeli The

³⁴¹ **Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi**, 2015-2025, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:5, İstanbul, 2015, ss. 5-7.

³⁴² Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Konsolide Bağımsız Denetim Raporu, Mart 2015, s.2-10.

³⁴³ Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Konsolide Bağımsız Denetim Raporu, Mart 2015, s.1-5.

National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır.³⁴⁴ 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla Türkiye Finans Katılım Bankası'nın ortaklık yapısı, %67,03 NCB, %22,34 Boydak Grubu, %10,57 Ülker Grubu şeklindedir. Söz konusu tarihte bankanın birisi yurtdışı olmak üzere toplam 286 şubesi ve 4.132 personeli bulunmaktadır. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında banka personeli %7,7 oranında azalmıştır. Mezkûr tarihte Banka'nın kredi bakiyesi 25.527 milyon TL, toplanan fonları 21.650 milyon TL, özkaynakları 3.357 milyon TL ve aktif büyüklüğü ise 38.576 milyon TL'dir.

4.2.5. Asya Katılım Bankası

Bakanlar Kurulu'nun onayından sonra Banka ana sözleşmesi 25 Eylül 1996 tarihinde Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Bankacılık Kanunu'nun yayımlanmasından sonra 22 Aralık 2005 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında banka unvanı Asya Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir.

Banka'nın 31 Aralık 2014 tarihi itibarıyla toplam halka açıklık oranı %54,05'tir. Banka'nın 123 pay sahibine ilişkin temettü dışındaki ortaklık hakları Kurul'un "3 Şubat 2015 tarih ve 6187 sayılı Kararı" ile mezkûr tarihten itibaren TMSF tarafından kullanılmasına başlanılmıştır.³⁴⁵ 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla Banka'nın 200 adet şubesi (1 adet yurtdışı dahil) ve 2.937 çalışanı bulunmaktadır. Aynı tarihte bankanın özkaynağı 1.117 milyon TL, krediler 4.310 milyon TL ve katılım fonları ise 3.912 milyon TL'dir. Banka kredilerinin takibe dönüşüm oranı %33 seviyesi ile rekor düzeyde olup Aralık 2015 tarihi itibarıyla 588 milyon TL zarar açıklanmıştır.

Asya Katılım Bankası A.Ş. (Banka)'nin temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi 29.05.2015 tarihi itibarıyla 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 71'inci maddesinin 1. nolu fıkrasının b bendi hükmü gereğince, "bankanın faaliyetine devamının mevduat ve katılım fonu sahiplerinin hakları ve mali sistemin güven ve istikrarı bakımından tehlike arz ettiği ortaya çıktığından" Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nca (BDDK) Banka'nın ve Fon'a devredilmesine karar verilmiştir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 22.07.2016 gün ve 6947 sayılı Kararı ile; Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (Fon) talebi üzerine 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 107'inci maddesinin son fıkrası uyarınca Asya Katılım Bankası A.Ş.'nin faaliyet izni kaldırılmıştır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu hükümleri gereğince TMSF tarafından Asya Katılım Bankası A.Ş. nezdindeki sigortaya tabi katılım fonunun ödenmesi ve

³⁴⁴ Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. Konsolide Bağımsız Denetim Raporu, Haziran 2015, s.1-6.

³⁴⁵ Asya Katılım Bankası A.Ş., Konsolide Bağımsız Denetim Raporu, Aralık 2014.

Bankanın doğrudan iflasının istenmesi, mahkemece iflasına karar verilmesi halinde iflas tasfiyesinin TMSF tarafından yapılması, iflas kararı verilmemesi halinde Bankanın iradi tasfiyesinin 13.01.2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun anonim şirketlerin infisah ve tasfiyesine ilişkin hükümlerine tabi olmaksızın TMSF tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.³⁴⁶

4.2.6. Ziraat Katılım Bankası

Kurulu'nun 15 Ekim 2014 tarih ve 29146 sayılı Resmi Gazete'de, yayımlanan izniyle "Ziraat Katılım Bankası A.Ş."nin tamamı T.C. Hazinesi tarafından ödenmiş 675.000 TL sermayesi ile kurulmuştur. 29 Mayıs 2015 tarihinde açılış yapılarak faaliyete başlayan Banka'nın merkezi İstanbul'dur. Banka, Faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösteren ilk kamu katılım bankası hüviyetindedir.³⁴⁷ Banka sermayesini 24.05.2016 tarih ve 9081 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan karar doğrultusunda ödenmiş sermayesini 72.000.000-TL artırılarak 747.000.000-TL'ye yükseltmiştir.³⁴⁸ Aralık 2016 tarihi itibarıyla Banka'nın kredi bakiyesi 5.081 milyon TL, katılım fonları 5.596 milyon TL ve aktif büyüklüğü ise 7.960 milyon TL'dir.

4.2.7. Vakıf Katılım Bankası

Vakıf Katılım Bankası A.Ş. Kurul'un 11 Şubat 2016 tarih ve 6729 sayılı kararı ile faaliyet izni almış olup 24 Şubat 2016 tarihi itibarıyla Katılım Bankacılığı Faaliyetlerine başlamıştır. Vakıf Katılım Bankası A.Ş. 797 milyon TL'si T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2 milyon TL'si Bayezid Han-ı Sani (II.Bayezid) Vakfı, 2 milyon TL'si Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I.Mahmut) Vakfı, 2 milyon TL'si Mahmut Han-ı Sani Bin Abdulhamit Han-Evvel (II.Mahmut) Vakfı ve 2 milyon TL'si Murat Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı tarafından tamamı ödenmiş 805 milyon TL sermaye ile kurulmuştur.³⁴⁹

30 Nisan 2016 tarihi itibarıyla merkez şube haricinde şubesi bulunmayan Banka'nın toplam 163 personeli bulunmaktadır. Anılan tarihte kredi tutarı 236 milyon TL, katılım fonu 227 milyon TL, özkaynaklar 860 milyon TL ve aktif toplamı ise 1.107 milyon TL bakiye arz etmektedir.

³⁴⁶ <http://www.tmsf.org.tr/2017.tr?bid=227>, 01.02.2017.

³⁴⁷ Ziraat Katılım Bankası A.Ş., Solo Bağımsız Denetim Raporu, Aralık 2015, ss.1-8.

³⁴⁸ <http://www.ziraatkatilim.com.tr/bankamiz/Sayfalar/hakkimizda.aspx>, 01.02.2017.

³⁴⁹ Vakıf Katılım Bankası A.Ş., Solo Bağımsız Denetim Raporu, Mart 2016, ss.1-9.

4.2.8. Halk Katılım Bankası A.Ş.

Halk Katılım Bankası A.Ş. Kurul'un 15.01.2015 tarihli ve 6168 sayılı Kararı ile kuruluş izni almıştır. 5411 sayılı bankacılık Kanunu'nun 6. Maddesinin gerekçesinde İzne ilişkin kararın başvurunun yapıldığı ya da başvuruda eksik bulunması halinde istenilen bilgi ve belgelerin tamamlandığı tarihten itibaren üç ay içinde ilgiliye bildirileceği ve eksikliklerin altı ay içerisinde giderilmemesi halinde başvurunun geçersiz olacağı hüküm altına alınmıştır.

22.10.2015 tarih ve 6504 sayılı Kurul Kararı doğrultusunda, “*T. Halk Bankası A.Ş.’nin farklı bir ortaklık yapısı ile ileride yeniden değerlendirilmek üzere bu aşamada faaliyet izni başvurusunun yapılmamasına karar verilmesi nedeniyle kuruluş izninden vazgeçildiğine ilişkin beyanı doğrultusunda, Halk Katılım Bankası A.Ş.’nin kuruluş izninin 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 11 inci maddesinin (c) bendi uyarınca*” kuruluş izni iptal edilmiştir.

4.2.9. İhlas Finans Kurumu

1995 yılında faaliyete başlayan İhlas Finans Kurumu 5 yıl gibi kısa bir sürede aktif büyüklüğü yaklaşık yüz kat artarak 901 milyon TL'ye yükselmiştir. 2000 yılında 755 milyon TL katılım fonu ve kredi hacmine ulaşan İhlas Finans Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde aktif kalitesi bozulmaya ve likidite problemi yaşamaya başlamıştır. Grup firmalarına kullandırılan kredilerin yüksek olması, kredi takip oranlarının artması, katılım fonu sahiplerinin parasını geri almak için İhlas Finans Kurumuna hücum etmesi, yükümlülüklerin varlıkları karşılamaması gibi nedenler Kurumun faaliyet yetkisinin BDDK tarafından iptal edilmesine yol açmıştır.³⁵⁰ Mezkûr Banka'nın o dönemde TMSF Güvence Fonu'na tabi olmaması nedeniyle tasfiye işlemleri Türk Ticaret Kanunu'nun genel hükümleri çerçevesinde yürütülmüştür.

İhlas Finans Katılım Bankasının iflas etmesinden sonra katılım bankacılığının da risk taşıyabileceği ve iflasla karşı karşıya kalabileceği daha açık görüldüğünden katılım bankaları kendi aralarında Güvence Fonu oluşturmuşlardır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile birlikte Katılım bankacılığı adını alan ÖFK'ların oluşturduğu Güvence Fonu kapatılarak TMSF bünyesine aktarılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte geleneksel bankaların hesaplayarak ödedikleri risk odaklı prim uygulaması katılım bankacılığı için de başlatılmıştır. Bu uygulama başlatıldığında her bir gerçek kişiye ait katılım fonları tutarının 50 bin TL'si ve hâlihazırda ise 100 bin TL'si TMSF garantisi kapsamına alınmıştır.

³⁵⁰ Yusuf Dinç, “Convesion from Shadow Banking to Regular Banking: An Emperical Analysis”, *The Macrotheme Review*, Special Issue IV, 2015, ss. 121-155.

4.3. Bankacılık Sektörünün Finansal Rasyoları

Finansal rasyo analizinde BDDK tarafından belirlenen en önemli rasyolar ile IMF ve IFSB tarafından belirlenen rasyolardan ehemmiyeti yüksek olan rasyolar tercih edilmiştir. Ayrıca, tez yazımında kullanılan yurtiçi verilerin büyük bir kısmı dört farklı kaynaktan; BDDK İnteraktif Aylık Bülten'den, TBB, TKBB veri tabanından ve TCMB bünyesindeki Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) temin edilmiştir. EK'lerde bankacılık sektörünün ve katılımlı bankalarının bilançoları, kar/zarar tabloları ve temel finansal rasyoların detaylı açıklaması yer almaktadır. Tablo ve grafiklerde para birimine ilişkin detaylı açıklama yapılmamışsa gösterimlerin 1000 TL şeklinde raporlandığı anlaşılmalıdır.

IMF tarafından yayımlanan makalede sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, karlılık, likidite ve kaldıraç oranları gibi temel finansal istikrar rasyoları kullanılmaktadır. Sermaye yeterliliği olarak sermaye yeterlilik rasyosu ve çekirdek sermaye (Tier 1) rasyoları, aktif kalitesi olarak takibe dönüşüm oranı (TDO-NPL), karlılık olarak aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE), likidite ölçüsü olarak likit aktiflerin likit pasiflere oranı ve kaldıraç rasyosu olarak da özkaynakların toplam aktife oranı gibi temel rasyolara yer verilmektedir.³⁵¹ Söz konusu temel rasyoların yanı sıra literatürde kabul edilen ve BDDK tarafından yoğun bir şekilde kullanılan rasyolardan da yararlanılmıştır. Literatürde yer alan ve IMF tarafından kabul edilen rasyoların büyük bir kısmı bilançolardan, kar/zarar tablosundan ve mizandan hazırlanmaktadır.

4.3.1. Bankacılık Sektörünün Hazır Değerler Rasyoları

4.3.1.1. Net İşletme Sermayesi

Net işletme sermayesi (Net Working Capital), organizasyonel ve operasyonel faaliyetlerin yerine getirilebilmesi için gerekli olan sermayedir. Bu sermaye nakit olabileceği gibi nakit olmayan varlıklardan da oluşabilir. Nakit olmayan varlıklar değerlemeye tabi tutularak kaydedilmek zorundadır.³⁵² Net işletme sermayesi kısa vadeli aktiflerden kısa vadeli pasiflerin çıkarılmasıyla bulunur. Net işletme sermayesinin pozitif olması kısa vadeli aktiflerin kısa vadeli pasiflerden büyük olması anlamına gelir.³⁵³

$$\text{Net İşletme Sermayesi} = \text{Kısa Vadeli Aktifler} - \text{Kısa Vadeli Pasifler}$$

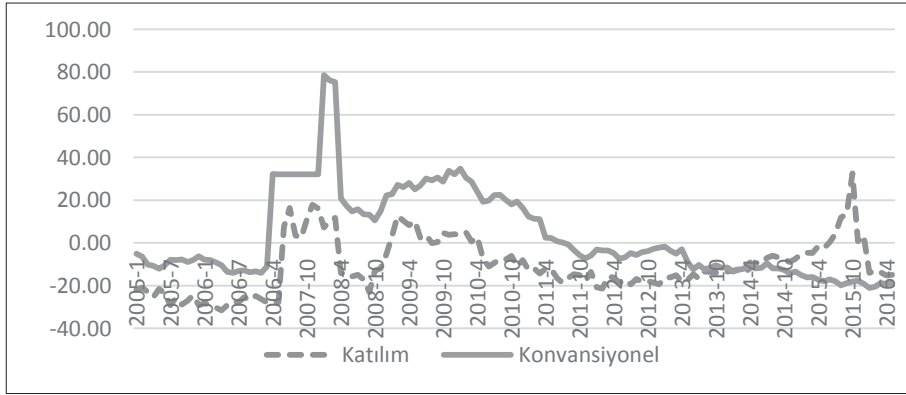
351 Joseph Crowley and Others, Pilot Project on Concentration and Distribution Measures for a Selected Set of Financial Soundness Indicators, **IMF Working Paper**, 2016.

352 Usmani, **a.g.e.**, s. 43.

353 A. Stephen Rose, Randolph Westerfield, Jaffe Jeffrey, Corporate Finance, **The McGraw-Hill**, Tenth Edition, ISBN 978-0-07-803477-0, 2013, ss. 28.

Özet olarak gelecek 12 ay içerisinde işletmenin sermaye girişleri sermaye çıkışlarından daha yüksek olacağı için işletme önümüzdeki bir yıl içerisinde likidite problemi yaşamayacaktır. Ters durumda ise bankanın kısa vadeli yükümlülükleri kısa vadeli aktiflerden yüksek olduğu için her zaman likidite riskiyle karşı karşıyadır. TBS'nin aktiflerini oluşturan kredilerin ortalama vadesi 12 aylık iken pasifte yer alan mevduatın ortalama vadesinin bir aylık olması vade uyumsuzluğu problemini ortaya çıkarmaktadır. Kısa vadeli aktiflerden kısa vadeli pasiflerin çıkarılması suretiyle bulunan net işletme sermayesinin hem katılım bankaları için ve hem de konvansiyonel bankalar için hesaplanan tutarlar aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 8: Net İşletme Sermayesi

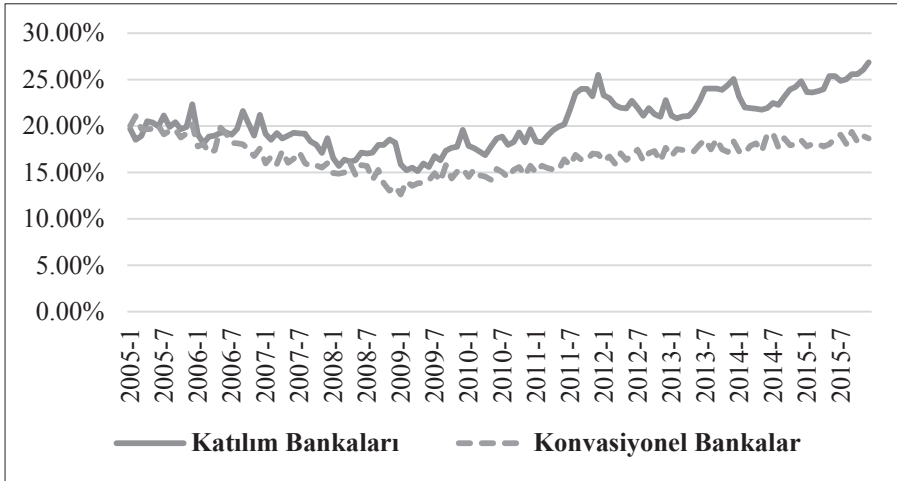
Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Grafik 8'den de görüleceği üzere, hem konvansiyonel bankalarda ve hem de katılım bankalarında net işletme sermayesi bazen pozitif ve bazen de negatif değerler alabilmektedir. Konvansiyonel ile katılım bankaları karşılaştırıldığında konvansiyonel bankaların net işletme sermayesinin genellikle daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, konvansiyonel bankaların TCMB'den, interbank piyasalarından gecelik borçlanabilmeleri ve gerek duyulması halinde repo-ters repo işlemlerine başvurabilmeleridir. Katılım bankalarının karşılaştıkları likidite problemlerini çözebilmek amacıyla sukuk işlemlerinin teminata verilebilmesi veya Megabank projesinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

4.3.1.2. Kısa Vadeli Likidite Rasyoları

Kısa vadeli likidite rasyoları işletmenin kısa vadeli likiditesini ölçmede kullanılan rasyolardır. İşletmenin kısa vadede faturalarını ve yükümlülüklerini, ödeme güçlüğüne düşmeden yerine getirebilmesi nedeniyle bu rasyolar önem arz etmektedir. Kısa vadeli aktif ve pasiflere odaklanmanın en önemli avantajlarından biri varlık ve kaynakların defter değeri ile piyasa değeri birbirine yakın olmasıdır. İşletmelerin kısa vadeli aktifleri ve pasifleri para piyasaları ve özellikle bankacılık sektörü ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple, bu rasyolara likidite rasyoları da denilmektedir.

Grafik 9: Vadesiz Mevduat/Toplam Mevdaut ve Özel Cari Hs./Katılım Fonu

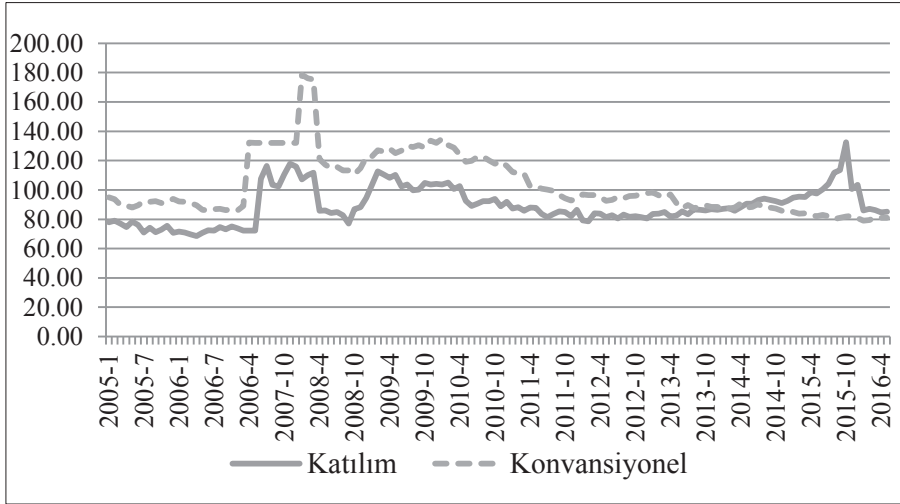
Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Katılım bankalarının özel cari hesaplarının katılım fonuna oranı genellikle mevduat bankalarının vadesiz mevduatının toplam mevduat oranından yüksek olduğu görülmektedir. Bu oran konvansiyonel bankalarda %13 ile %20 arasında değişirken, katılım bankalarında %15-27 arasında dalgalanmaktadır. Mevduat ve katılım bankaları bu tutarlar için mevduat sahiplerine herhangi bir faiz ödeme yükümlülüğü bulunmadığı gibi katılım fonu sahiplerine de kar payı dağıtma gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu atıl fonların bankalar tarafından kullanılması neticesinde elde edilen faiz ve getiriler bankalara kalmaktadır. Ancak vadesiz mevduat ve özel cari hesap sahiplerinin istedikleri zaman bu bakiyeleri bankalardan çekme esnekliğinin bulunması bankaların yeterli ankes bulundurmalarını zorunlu hale getirmektedir.

4.3.1.3. Cari Oran (Current Ratio)

Bu oran dönen varlıkların kısa vadeli pasiflere bölünmesiyle bulunur. Söz konusu oran işletmenin kısa vadeli borçlarını karşılayabilme gücünü ölçmekte olup %1,5 ile %2 arasında olması beklenmektedir. Faaliyette bulunulan sektöre göre bu oran değişmekle birlikte üretime dayalı işletmelerde stok nedeniyle daha yüksek iken, hizmet sektöründe daha düşük olması beklenmektedir. Söz konusu rasyonun birden küçük olması net işletme sermayesinin negatif olduğunu göstermektedir. Katılım ve konvansiyonel bankaların 2005-2015 yılları arasındaki cari oran gelişimi aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 10: Türk Bankalarının Kısa Vadeli Likidite Rasyosu

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

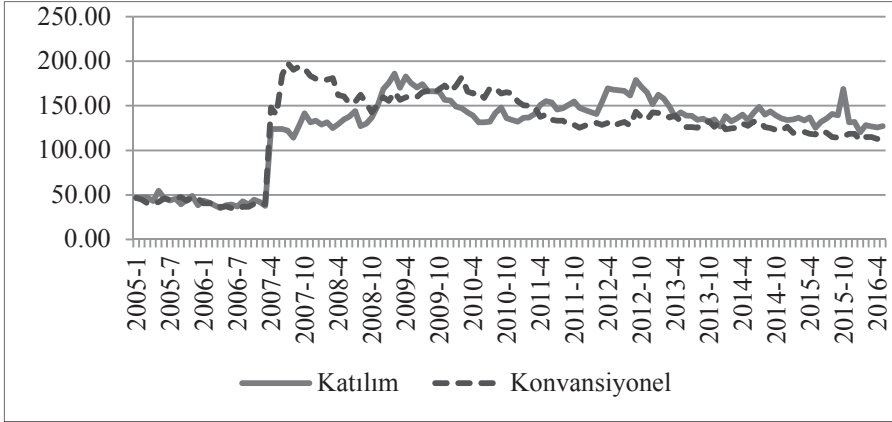
Kısa vadeli aktiflerin kısa vadeli pasiflere oranına bakıldığında katılım bankalarında bu oranın daha düşük olduğu görülmektedir. Söz konusu oran katılım bankalarında 80-100 bandında iken konvansiyonel bankalarda genellikle daha yüksek gerçekleşmektedir.

4.3.1.4. Likidite Oranı (Liquidity Ratio- Asit-Test Oranı)

Likidite Oranı; Hazır değerler, menkul kıymetler, kısa vadeli alacaklar toplamının kısa vadeli yabancı kaynaklara oranlanmasıyla hesaplanmaktadır. Genel kabul görmüş kurallara göre Likidite Oranı'nın 1 olması yeterli görülmeyle birlikte sektöre göre farklılık arz etmektedir.

Bir aylık likidite rasyosu oranı 2007 öncesinde her iki banka türü için %50 oranlarında gerçekleşmiş, ancak BDDK'nın likiditeye ilişkin düzenlemesinden sonra her zaman bu oranın %100'den daha fazla gerçekleşmiştir.

Grafik 11: Bir Aylık Likidite Rasyosu

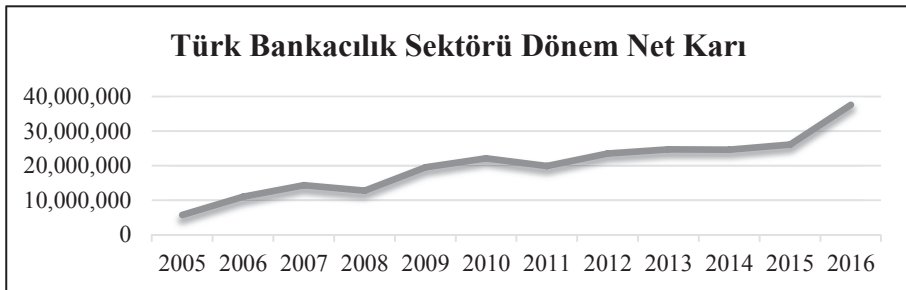

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

4.3.2. Bankacılık Sektörünün Karlılık Göstere ve Rasyoları

Gerek Türk bankacılık sektörü ve gerekse katılım bankaları son yıllarda oldukça yüksek karlılık oranları açıklamaktadır. 2008 krizi nedeniyle dünyada faaliyet gösteren pek dev banka zaman zaman zarar açıklamasına karşın sektörümüzün karı her yıl katlanarak artmıştır. Aşağıdaki grafikte bankacılık sektörünün 2005-2016 dönemlerine ilişkin dönem karı gelişimi yer almaktadır.

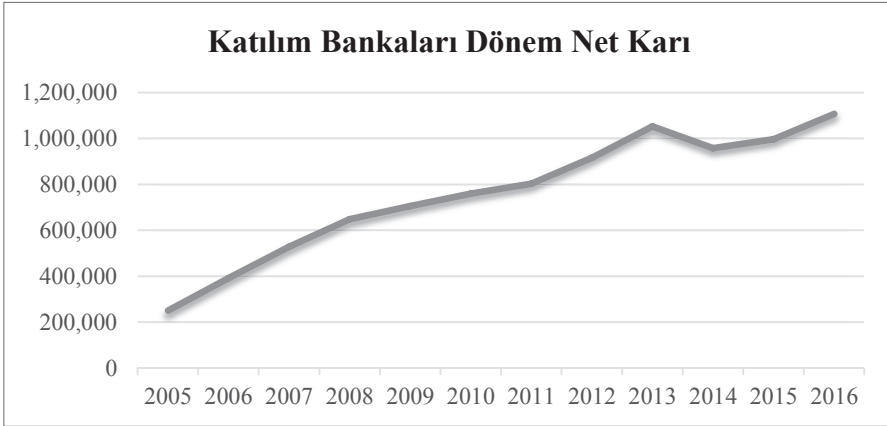
Grafik 12: Türk Bankacılık Sektörü Dönem Net Karı/Zararı Tablosu

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Türk Bankacılık Sektörü'nün dönem net karı 2008 küresel krizinin yaşandığı yıl ile 2011 yılı haricinde sürekli artmaktadır. 2005 yılında 5.715 milyon TL seviyesinde olan dönem net karı 2016 yılında 37.532 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Son 12 yıl göz önünde bulundurulduğunda TBS'nin kar üretme potansiyelinin oldukça yüksek olduğu ve kümülatif bazda 242 milyar TL vergi sonrası dönem net karı ürettiği görülmektedir. Aşağıdaki grafikte ise Türkiye'deki katılım bankalarının 2005-2016 yılları arasındaki dönem net karı gelişimi yer almaktadır

Grafik 13: Türkiye'deki Katılım Bankalarının Dönem Net Karı/Zararı

Kaynak: TKBB, BDDK

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere, katılım bankalarının dönem net karı 2014 yılı haricinde sürekli artma trendi göstermektedir. Katılım bankalarının Aralık 2013 yılında eriştiği karlılık oranı ancak 2016 yılsonu itibarıyla aşılabılmıştır. Bu durumun en önemli sebepleri Asya Katılım bankasının zarar etmesi ve Türkiye Finans Katılım bankasının son yıllarda yüksek kar üretememesidir. Ayrıca, yeni kurulan katılım bankalarının şubeleşme ve operasyonel maliyetinin yüksek olması nedeniyle kar üretme potansiyelinin sınırlı olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlara rağmen 2005 yılı itibarıyla 250 milyon TL olan dönem net karının Aralık 2016 döneminde 1.106 milyon TL'ye yükselmiştir.

İslami bankalar ile konvansiyonel bankalar karlılık açısından karşılaştırıldığında İslami bankaların karlarının daha istikrarlı olduğu görülmektedir.³⁵⁴ Bu durumun en önemli sebebi kar dengeleme rezervinin önemli bir işlev görmesidir. Türkiye'deki meri mevzuata göre, katılım hesapları kaynaklı plasmanlar nedeniyle katılım bankalarının genel karşılık,

³⁵⁴ Thorsten Beck, Asli Demirgüç-Kunt, Ouarda Merrouche, **a.g.m.**, 2010.

özel karşılık ve TMSF primi gibi maliyetlerle karşı karşıyadır. Bu sebeple, BDDK söz konusu maliyetler için ve kar dalgalanmalarını stabil hale getirebilmek için günlük karın %5'ine kadarlık kısmı tutarında kar dengeleme rezervine onay vermektedir.

4.3.2.1. Net Faiz Marjı ve Net Kar Payı Marjı

Türkiye'de katılım bankaları, uzun yıllar temerrüde düşen müşterileri için ceza uygulamayıp, temerrüde düşen kredi miktarını dövize çevrilerek tahsil etme yoluna gitmişlerdir. Ancak döviz kurlarının dalgalı olması ve özellikle 2002 yılından 2010 yılına kadar kurların yükselmemesi, bankaların zarar etmesine yol açmıştır. Günümüzde, katılım bankalarının fetva kurullarından aldıkları kararlar doğrultusunda, temerrüde düşen kredi borçlularına konvansiyonel bankacılık sisteminin uyguladığı faiz oranlarına yakın bir kar payı tahakkuk ettirmektedirler. Bu fetvaların gerekçesi olarak, normal şartlarda müşteriden tahsil edilmesi gereken ancak temerrüde düşüldüğü için ödenmeyen paranın, başka bir müşterinin finansmanında kullanılması halinde elde edilecek gelirden mahrum kalınmasının bankanın haksızlığa uğraması sonucunu doğurduğunu ileri sürmektedir. Bu sebeple, mahrum kalınan kar payı tutarında bir kar oranının alınmasının caiz olacağı fetvası alınmıştır. Ayrıca, Aktepe gibi bir takım yazarlar, İslam hukukunda kâr sınırlamasının olmadığını ve kârın faiz oranlarına endeksenerek belirlenmesinin yasaklanmadığını; bir tüccarın piyasa fiyatını aşmamak kaydıyla kâr için faiz oranlarını kriter alabileceğini, katılım bankalarının kâr payı oranlarını belirlerken merkez bankasının faiz kararlarını, enflasyon oranlarını ve rekabet ettikleri klasik bankaların faiz oranlarını dikkate almakta herhangi bir beis bulunmadığını ifade etmektedir.³⁵⁵

Mevduat bankalarında kullanılan net faiz marjı terimi katılım bankalarında net kar payı marjı şeklinde ifade edilmektedir. Bu marj bankaların karlılıklarını belirleyen en önemli kalemlerden birisidir. Net faiz marjı (NIM), kredi ve menkul kıymetlerden sağlanan faiz gelirlerinden mevduata ve borçlulara ödenen faiz giderlerinin farkının toplam aktiflere oranı şeklinde hesaplanmaktadır.³⁵⁶ Başka bir tanıma göre net faiz marjı, faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkın gelir getiren aktiflere bölünmesiyle bulunur.³⁵⁷ Net faiz marjı hesaplanırken genellikle operasyonel maliyetler, banka rezervlerinin alternatif fırsat maliyeti, para arzının miktarı, kredi

³⁵⁵ İshak Emin Aktepe, **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2010.

³⁵⁶ Hubbard, R.Glenn, O'brien, A.Patrick, **Money, Banking and the Financial System**, Pearson Education, 1th Edition, 2012, P. 290.

³⁵⁷ Tunay ve Silpar, **a.g.m.**, 2006, ss.1-35.

risklerinin batma olasılığı, kredi ve mevduat faiz oranları gibi önemli kalemler kullanılır.³⁵⁸

Net faiz marjının bulunması için birinci aşama net faiz gelirinin bulunması gerekmekte olup toplam faiz gelirlerinden toplam faiz giderleri çıkarılmaktadır. İkinci aşamada ise bulunan net faiz geliri toplam varlıklara bölünerek net faiz marjı bulunmaktadır. Katılım bankalarının net kar payı gelirlerinin toplam aktiflere oranı da net kar payı marjı olarak bilinir.

$$i) \quad \text{Net Faiz Geliri} = \text{Toplam faiz gelirleri} - \text{Toplam faiz giderleri}$$

(Net Kar Payı Geliri = Toplam kar payı gelirleri - Toplam kar payı giderleri)

$$ii) \quad \text{Net Faiz Marjı} = \text{Net faiz geliri} / \text{Ortalama toplam varlıklar}$$

(Net Kar Payı Marjı = Net kar payı geliri / Ortalama toplam varlıklar)

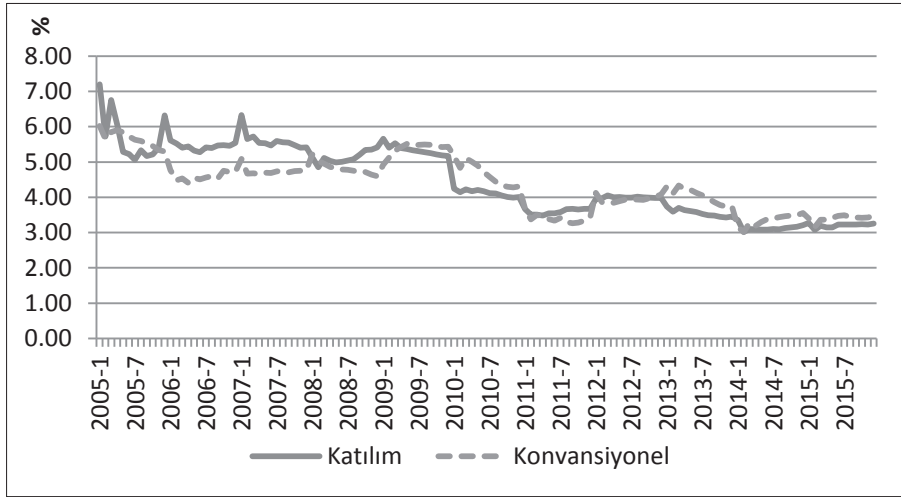
Net faiz marjı rasyosu, bir anlamda ortalama aktiflerle yaratılan net faiz gelir marjının ortalama toplam aktiflere oranıdır. Net faiz marjı bankaların aracılık maliyetlerini (intermediation costs) gösteren temel kriter ve aynı zamanda sistemdeki etkinliğin ölçülmesinde öncü gösterge olduğundan önem arz etmektedir. Bu marjın açılması yatırımcıların bankacılık sisteminden uzaklaşmasına ve mali sektörün gelişiminin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Bankaların faiz marjları dönem başında (ex ante) ve dönem sonunda (ex post) olmak üzere iki şekilde hesaplanmaktadır.³⁵⁹

Dünyadaki İslami bankacılık sektörünün net kar marjı 2008 yılında %1,51 oranında iken 2013 yılında %0,96 oranında gerçekleşmiştir. Sıkı para politikası, ekonominin durgunluğa girmesi, makro ihtiyati politikaların sıkılaştırılması nedeniyle kar marjları son yıllarda düşmüştür.³⁶⁰ Türk Bankacılık Sektörünün Net Faiz Marjı/Net Kar Payı Marjı 2005-2015 dönemleri için aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³⁵⁸ Kaiguo Zhou and Micheal C.S. Wong, **The Determinants of Net Interest Margins of Commercial Banks in Mainland China**, Taylor & Francis Ltd, 2008.

³⁵⁹ Kaya, Yasemin Türker, **Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi, Çalışma Raporları**, Haziran 2001.

³⁶⁰ Islamic Financial Services Board, **Islamic Financial Services Industry, Stability Report**, Kuala Lumpur, Malaysia, ISBN: 978-5687-42-6, 2015, s. 30.

Grafik 14: Türk Bankacılık Sektörü Net Faiz Marjı ve Net Kar Payı Marjı

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

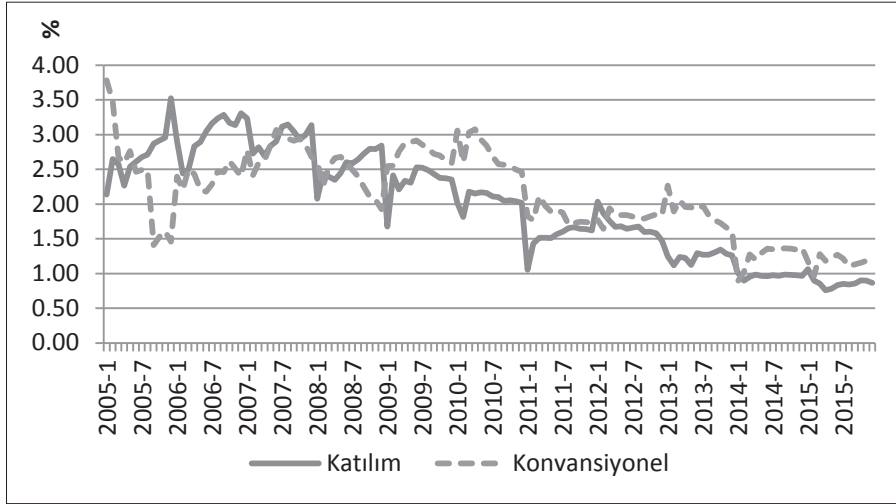
Grafik 14'den bakıldığında Türk bankacılık sektörünün net faiz marjı ile katılım bankalarının net kar payı marjının bazı dönemler hariç genellikle bir birine yakın seyrettiği görülmektedir. 2005-2015 yıllarını kapsayan süreçte katılım bankalarının net kar payı marjı ortalaması 4,44 iken konvansiyonel bankaların net faiz marjı ortalaması ise 4,36 oranında gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki bu oranların dünyadaki faiz/kar marjlarıyla karşılaştırılması durumunda oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu ayrışmada katılım bankalarımızın kar paylaşım oranlarının 80-20 seviyelerinde gerçekleşmesi ve mevduat bankalarımızın ise ilgili periyotta azalan faiz ortamından elde ettiği verim etkilidir.

4.3.2.2. Aktif Karlılığı

Aktif kârlılığı (Return on Assets-ROA) oranı bankanın vergi sonrası karının toplam aktifler ortalamasına bölünmesiyle bulunur. Bu rasyo ile dönem net karı ve ortalama toplam aktifler ilişkilendirilmektedir. Ortalama toplam aktiflerle yaratılan net karın ortalama toplam aktiflere oranının artması, bankanın plasmanlarını ne derece karlı yatırımlara yönlendirdiğini göstermektedir.

$$ROA = \text{Vergi Sonrası Kâr} / \text{Toplam Aktif Ortalaması}$$

Türkiye'de 2005-2015 dönemleri için katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılığın aktif kârlılığı karşılaştırması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Grafik 15: Mevduat ve Katılım Bankaları Aktif Karlılığı

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Grafik 15'ten Türkiye'de katılım bankacılığının aktif karlılığı bazında 2009 yılına kadar konvansiyonel bankalara nazaran daha iyi performans gösterdiği ancak sonraki yıllarda ise daha düşük performansla çalıştığı görülmektedir. Bank Asya'nın TMSF bünyesinde bulunması ve son yıllarda zarar açıklaması nedeniyle hesaplamada dikkate alınmazsa katılım bankalarının son 10 yıldaki aktif karlılığı ortalaması %2,02 oranı ile konvansiyonel bankaların %2,13 oranına yakın gerçekleşmiştir. Özkaynak karlılığı için de durum benzerdir.

4.3.2.3. Özkaynak Kârlılığı

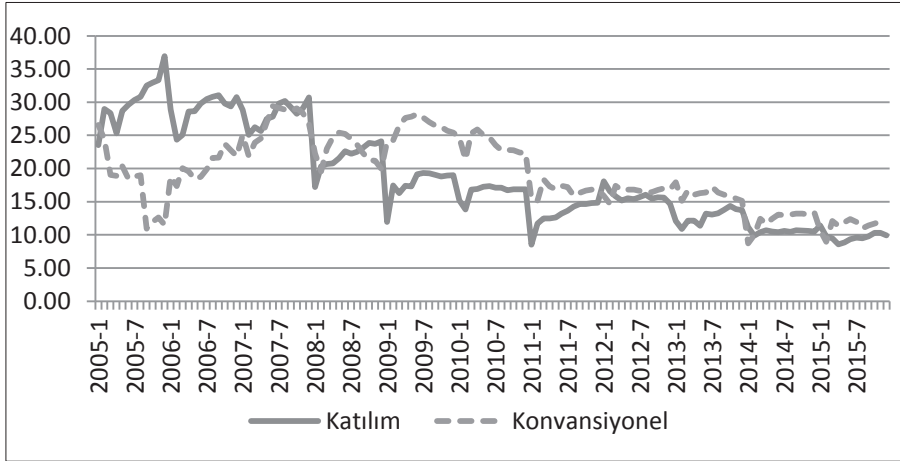
Özkaynak kârlılığı (Return on Equity-ROE), bir bankanın vergi sonrası karının toplam özkaynaklara bölünmesi ile bulunur. Bir anlamda banka ortaklarının koyduğu sermayenin hangi oranda karlı olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple, banka faaliyetlerinden elde edilen aktif karlılığı yerine özkaynak karlılığına daha fazla önem verilmektedir. Özkaynak karlılığı rasyosu, bankanın vergi sonrası net karının toplam özkaynağa oranı ile bulunmaktadır.³⁶¹ Söz konusu rasyo aşağıda yer aldığı şekilde hesaplanabilmektedir.

$$ROE = \text{Vergi Sonrası Kâr} / \text{Toplam Özkaynak}$$

³⁶¹ Hubbard, R.Glenn, O'brien, A.Patrick, **Money, Banking and the Financial System**, Pearson Education, 1th Edition, 2012, s. 291.

Türk Bankacılık Sektörünün 2005-2015 dönemleri için özkaynak karlılığı aşağıdaki Grafik 16'te yer almaktadır.

Grafik 16: Mevduat ve Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

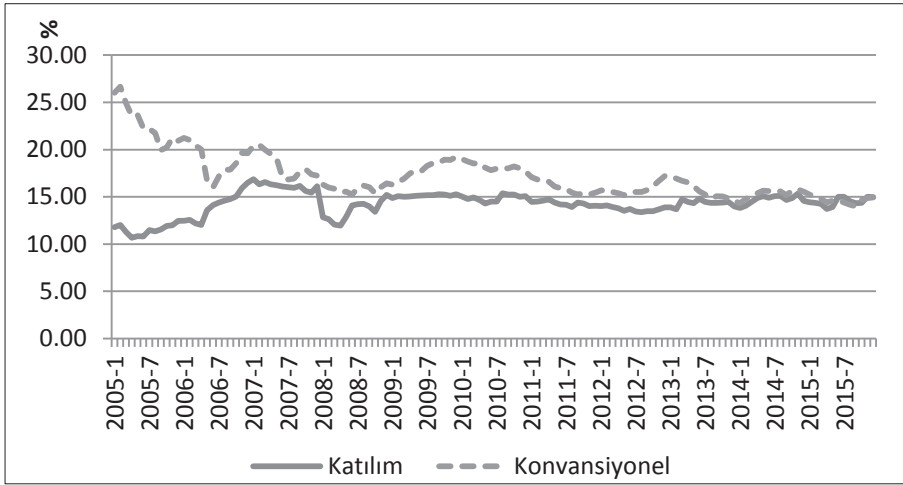
Katılım bankacılığının özkaynak karlılığı 2005-2008 yılları arasında konvansiyonel bankaların üstündedir. Mezkûr rasyo küresel krizle birlikte tersine dönmüş ve konvansiyonel bankalarda 2012 yılına kadar daha yüksek, ancak sonraki dönemde birbirine yakınsamıştır. Türkiye’de 2005-2015 yılları arasında katılım bankalarının özkaynak karlılığı %18,70 oranında gerçekleşirken konvansiyonel bankalarda bu oran %19,17 oranındadır. Bank Asya’nın hariç tutulması durumunda katılım bankalarının özkaynak karlılık oranı %19,25 oranına yükselmektedir. Aktif ve özkaynak karlılığı bakımından katılım bankalarının görece düşük sermaye yeterlilik rasyolarına rağmen konvansiyonel bankalarla yakın değer alması güçlü karlılıkları bulunduğu işaretler. Dünyadaki finansal kuruluşlarla karşılaştırıldığında Türk bankacılık sektörünün özkaynak karlılıkları oldukça yüksektir.

4.3.2.4. Türk Bankacılık Sektörü Sermaye Yeterlilik Rasyosu

Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR) mevcut öz kaynaklar ile bankanın alabileceği potansiyel risk tutarlarının ölçüldüğü en önemli rasyodur. Bu rasyo özkaynakların düzeyi ile bankanın faaliyetleri arasındaki ilişkinin de ölçülmesini sağlar. Basel düzenlemelerine göre %8 oranında olan SYR’nin tutturulması, raporlanması ve idame ettirilmesi gerekmektedir. Türk bankacılık sisteminde de SYR’nin %8 oranında hesaplanması, off shore

şubesi bulunan bankaların ve yeni şube açmak isteyen bankaların da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından alınan karar uyarınca, "Hedef Rasyo" diye tabir edilen %12 oranını tutturması gerekmektedir. Ayrıca, küresel krizin dünya piyasalarında derinleşmesi nedeniyle Kurul'un 21.09.2011 tarih ve 4383 sayılı karar uyarınca belli bir süreliğine bazı bankalar için 01.01.2012 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, Bankaların hedef sermaye yeterliliği oranı farklılaştırılmıştır. Söz konusu ihtiyati uygulamaya gerek kalmadığından hali hazırda konvansiyonel ve katılım bankalarının %12 oranını sağlaması beklenmektedir.

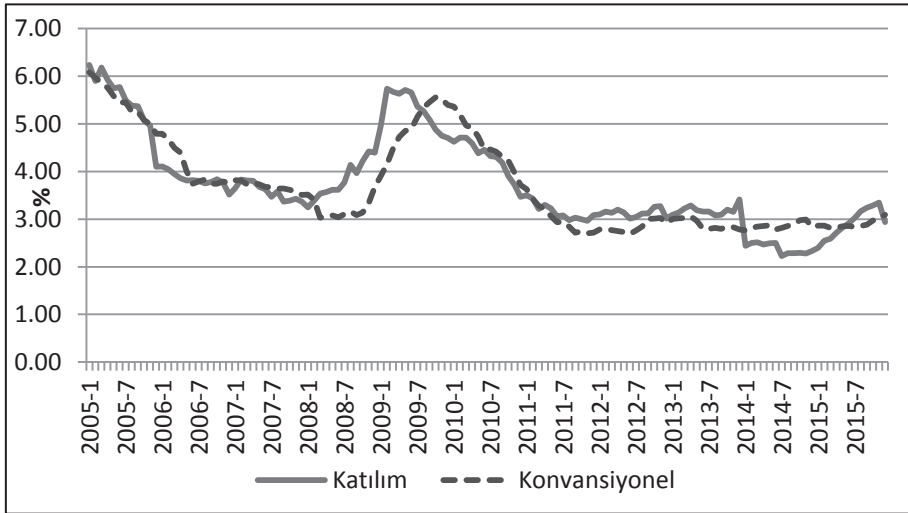
Grafik 17: Mevduat ve Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Rasyosu

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

4.3.2.5. Mevduat ve Katılım Bankalarının Takibe Dönüşüm Oranı

Takibe dönüşüm Oranı (TDO) kullanılan kredilerden yüzde kaçının takibe intikal ettiğini gösteren bir orandır. Rasyonun yüksek olması bankanın kredi riski yönetimi bakımından olumsuz değerlendirilir. Türk Bankacılık Sektörünün katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların takibe dönüşüm oranları 2005-2015 dönemleri için aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

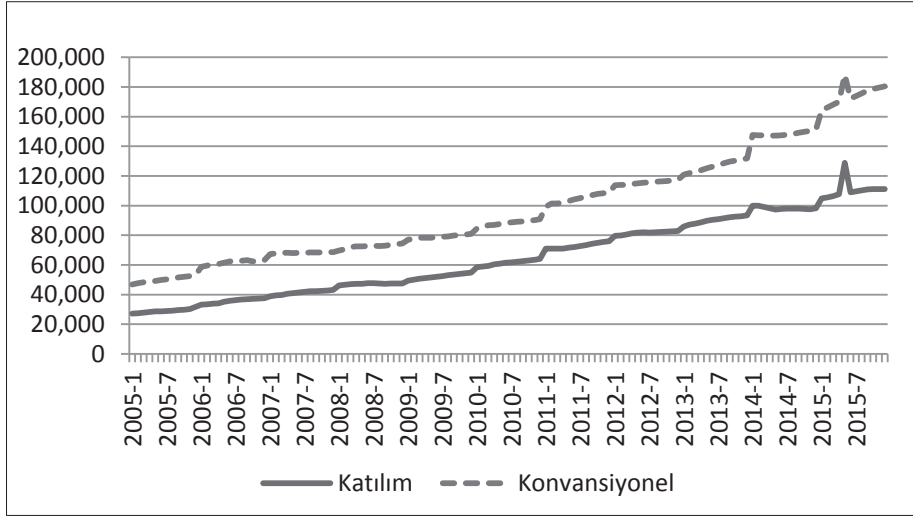
Grafik 18: Mevduat ve Katılım Bankalarının Takibe Dönüşüm Oranları

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Yukarıdaki tabloda TBS'nin takibe dönüşüm oranları yer almaktadır. Katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında takibe dönüşüm oranlarının birbirine çok yakın gerçekleştiği görülmektedir. Ülkemizde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra takibe dönüşüm oranları %12-15 seviyelerine yükselmiş bulunmaktaydı. Ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasından ve bankacılık sektöründe sıkı düzenlemelerden sonra takip oranları peyderpey düşmeye başlamıştır. Sonraki dönemlerde en yüksek TDO 2008 küresel krizin yaşandığı dönemde katılım bankalarında görülmektedir. Bu oran katılım bankalarında %5.73 iken konvansiyonel bankalarda %5.56 oranında gerçekleşmiştir. En düşük oran ise katılım bankalarında 2014 yılında %2,22 oranında gerçekleşmiştir. Aralık 2015 dönemine bakıldığında ise TDO rakamlarının birbirine çok yakınsadığı, katılım bankalarında bu oranın %2,94 iken konvansiyonel bankalarda ise %3.09 oranında olduğu görülmektedir.

4.3.2.6. Şube Başına Aktif

Şube başına aktif, ortalama toplama aktiflerin ortalama şube sayısına oranlanmasıyla hesaplanmaktadır. Şube başına düşen aktifin büyük olması şubelerin performansının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların 2005-2015 dönemleri için şube başına düşen aktif oranları aşağıdaki şekilde yer almaktadır.

Grafik 19: Türk Bankacılık Sektörü Şube Başına Düşen Aktif (Bin TL)

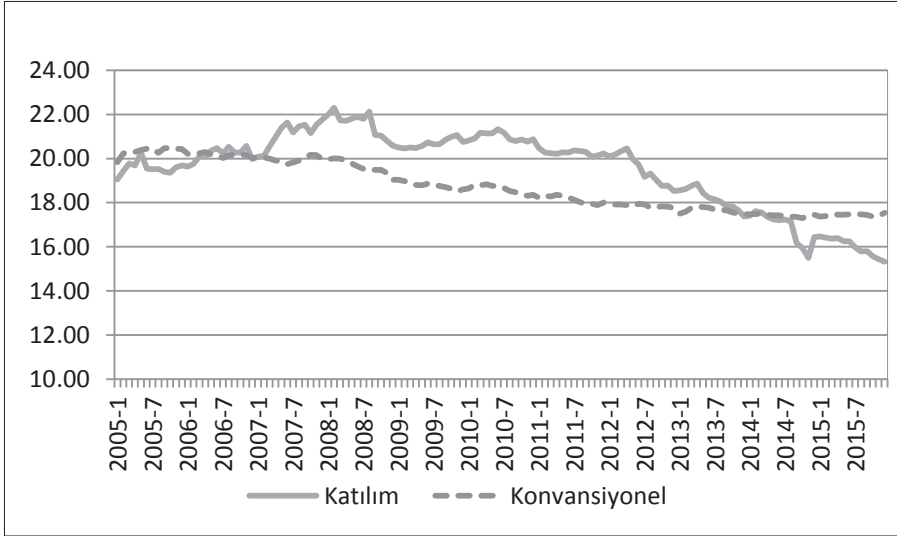
Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Türk bankacılık sektörünün şube başına düşen aktifleri son on yıllık süreçte sürekli artmaktadır. Katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında artış trendinin aynı doğrultuda olduğu ancak son dönemlerde makasın konvansiyonel bankalar lehine biraz açıldığı görülmektedir.

4.3.2.7. Şube Başına Personel

Bu rasyo bankanın şube başına düşen personel sayısını göstermektedir. Söz konusu rasyosunun düşük olması, bankanın teknoloji yoğun çalıştığına göstergesi olabilir. Ancak daha sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için personel başına düşen kar rakamına da bakmak gerekmektedir. Türk Bankacılık Sektörünün 2005-2015 dönemleri için şube başına düşen personel sayısı aşağıdaki grafikte yer almaktadır

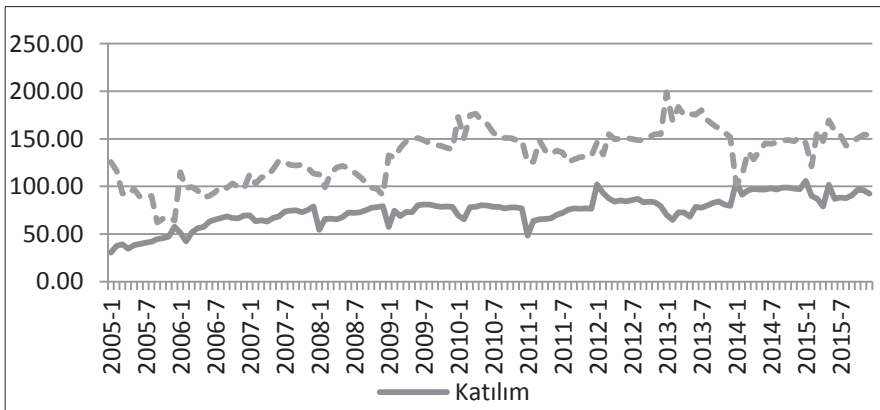
Grafik 20'den görüleceği üzere konvansiyonel bankalarda şube başına düşen personel sayısı 2008 yılından itibaren sürekli düşmektedir. Katılım bankalarında şube başına düşen personel sayısı 2008 yılına kadar artmış ancak sonraki dönemlerde sürekli azalmıştır. Aralık 2015 dönemi itibarıyla konvansiyonel bankalarda şube başına düşen personel sayısı 17,54 iken katılım bankalarında ise 15,33 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 20: Türk Bankacılık Sektörü Şube Başına Personel

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

4.3.2.8. Personel Başına Vergi Öncesi Kar

Personel başına karı gösteren bu rasyo, bankanın karlılığının yanı sıra personel verimliliği hakkında da bilgi vermektedir.

Grafik 21: Bankacılık Sektörü Personel Başına Vergi Öncesi Kar

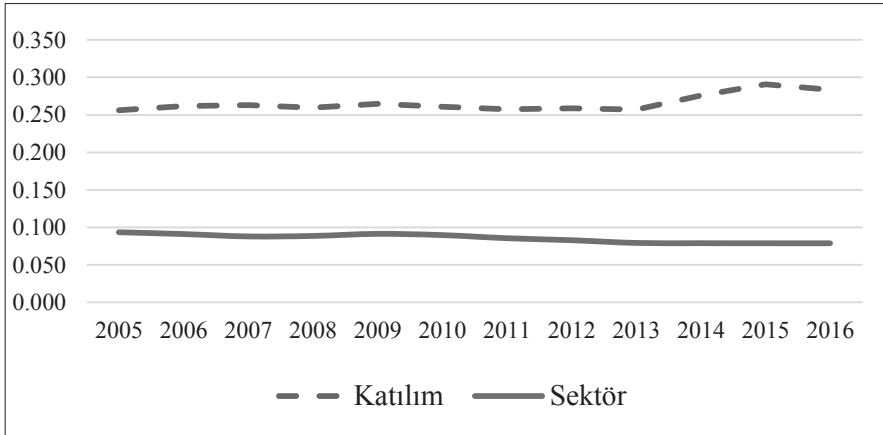
Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Grafik 21'dan de anlaşılacağı üzere konvansiyonel bankaların personel başına vergi öncesi karı katılım bankalarına göre her zaman daha yüksektir. Katılım bankalarında yıllar itibarıyla personel başına vergi öncesi karı 50-100 bin TL arası iken mevduat bankalarında bu tutar genellikle 100-150 bin TL arasındadır. Bu durum konvansiyonel banka personelinin daha verimli çalıştığına işaret etmektedir.

4.3.3. Bankacılık Sektörünün Yoğunlaşma Oranı

IMF tarafından yayımlanan makalede, bankacılık alanındaki yoğunlaşma ve dağılım ölçüsü olarak Harfindahl endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks $0 < HI < 1$ arasında yer almaktadır. Şayet piyasada sadece tek bir banka varsa bu endeks 1 bulunur ve piyasada tam yoğunlaşma var demektir. Piyasada aynı aktif büyüklüğüne sahip 100 tane banka varsa bu oran 0,01 şeklinde bulunur. Kısaca ifade etmek gerekirse, bankacılık sektöründe bu endeks değerinin 0,10'un altında olması görece olarak sınırlı; oranın ise 0,18 üzerinde olması durumunda yoğunlaşmanın yüksek olduğu ifade edilmektedir.³⁶² 2005-2015 yılları arasındaki bankacılık sektörü ile katılım bankalarının yoğunlaşma oranı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Grafik 22: Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankalarının Yoğunlaşma Oranı

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Türk bankacılık sektörünün 2005-2015 yılları arasındaki yoğunlaşma oranının oldukça düşük olduğu ancak katılım bankalarının oyuncu sayısının düşük olması nedeniyle yüksek olduğu görülmektedir. Bankacılık

³⁶² Joseph Crowley and Others, Pilot Project on Concentration and Distribution Measures for a Selected Set of Financial Soundness Indicators, **IMF Working Paper**, 2016.

sektöründeki bu oran 0,079 ile 0,093 arasında değişmektedir. Katılım bankalarında ise bu oran 0,25 ile 0,29 arasında değişmektedir. Asya katılım bankasının sektörden çıkması nedeniyle bu oran 2015'te azda olsa yükselmiştir. İslami finans alanındaki oyuncu sayısının artmasına bağlı olarak katılım bankalarındaki yoğunlaşma endeksinin düşmesi beklenmektedir. Nitekim Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankalarının sektöre girmesinden sonra bu oran düşme eğilimine girmiştir.

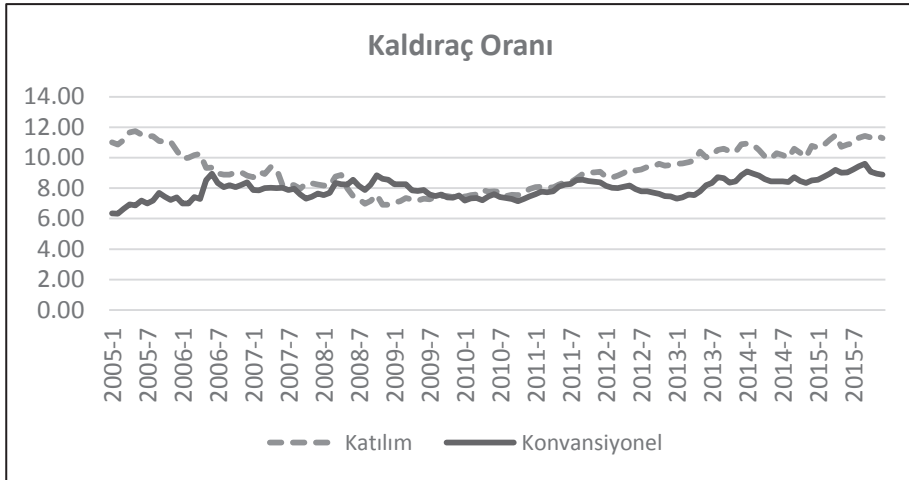
4.3.4. Diğer Rasyolar

4.3.4.1. Kaldıraç Oranı

Kaldıraç oranı (Leverage Ratio), banka yatırımlarının kaçta kaçının yabancı kaynaklarla yapıldığını ölçmeye yarayan bir rasyodur. Banka kaldıraç oranı, bankanın toplam aktiflerinin özkaynaklara oranını ifade etmektedir. Bu oranın yüksek olması durumunda aktiflerdeki bir zararın özkaynaklardaki zararın daha yüksek olmasına yola açmaktadır.³⁶³

$$\text{Kaldıraç Oranı} = \text{Toplam Aktifler} / \text{Toplam Özkaynaklar}$$

Grafik 23: Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Kaldıraç Oranı

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Örneğin, banka aktifinin %1'ini kaybederse ve kaldıraç oranı 10 ise banka özkaynağından %10 oranında sermaye erimesiyle karşı karşıya

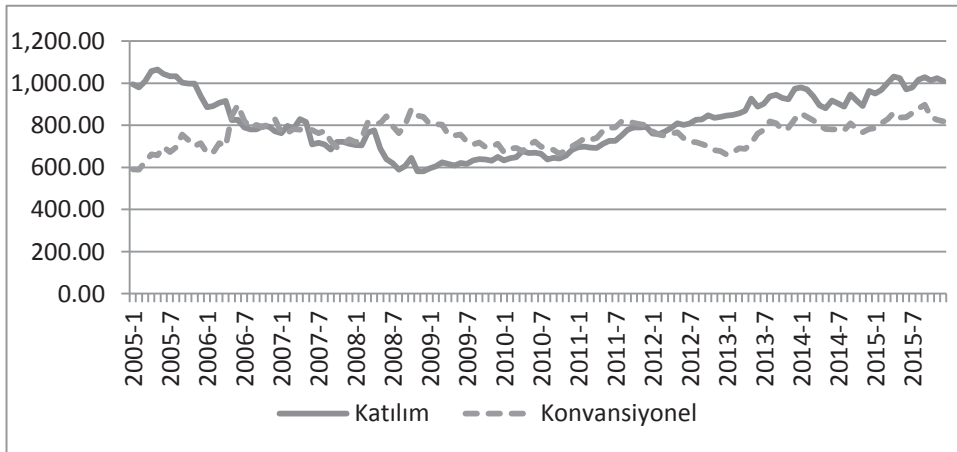
³⁶³ Hubbard, R.Glenn, O'brien, A.Patrick, a.g.e., s. 291.

kalacaktır. 2008 Global finans krizinde kaldıraç oranlarının %100'lere varması nedeniyle pek çok büyük banka başta olmak üzere, yatırım bankaları ve sigorta şirketleri özkaynaklarının tamamını kaybederek iflas etmiştir. Bu sebeple, Basel III ve ABD'de Dodd-Frank yasası ile getirilen yeniliklerden en önemlisi bankaların kaldıraç oranlarının sınırlandırılmasıdır.

4.3.4.2. Finansman Oranı

Finansman Oranı (Financial Ratio), bankanın yabancı kaynaklarının özkaynaklarının kaç katı olduğunu gösteren borçlanma çarpanıdır. Bu oran bir birim özkaynağa karşılık ne kadar yabancı kaynak olduğunu gösterir. Söz konusu oranın yüksek olması maliyetli yabancı kaynak büyüklüğünün fazla olduğuna işaret eder. Rasyonun yüksekliği banka mali bünyesi açısından olumsuz değerlendirilmektedir. Türk bankacılık sektörünün 2005-2015 dönemleri için borçlanma oranı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Grafik 24: Türk Bankacılık Sektörü Finansman Oranı

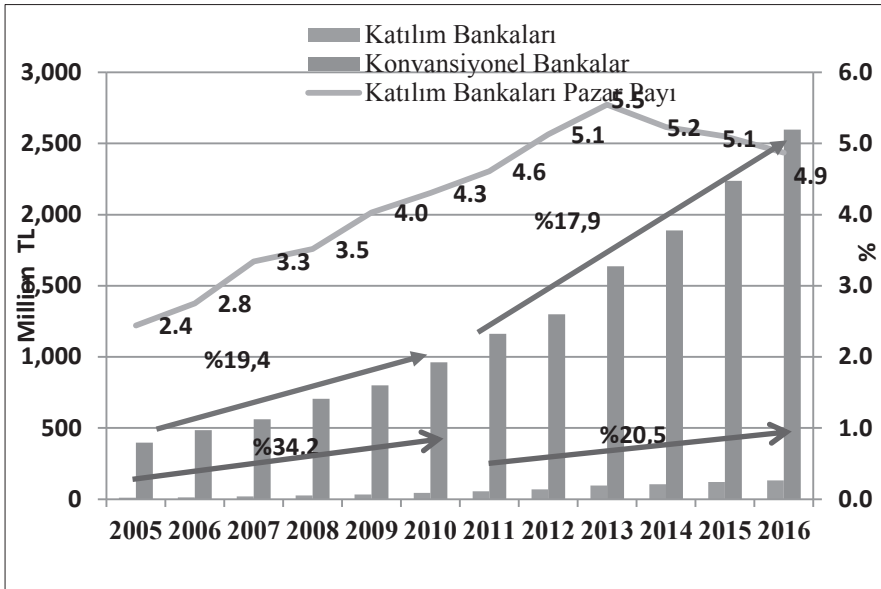
Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Grafik 24'de katılım bankalarının finansman oranı bazı dönemlerde konvansiyonel bankaların üstünde, ancak bazı dönemlerde ise altında gerçekleşmiştir. Finansman oranı son 10 yıl boyunca katılım bankalarında 5,2 oranında gerçekleşirken konvansiyonel bankalarda ise 7,7 kat gerçekleşmiştir. Bu iki kalem dünyadaki finansal kuruluşlar ile karşılaştırıldığında nispeten küçük kalmakla birlikte konvansiyonel bankalar katılım bankalarına nazaran borçlanmaya daha fazla önem vermektedir.

4.4. Katılım Bankalarının 2025 Hedefi

2 Temmuz 2013 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilen 10. Kalkınma Planı kapsamında faizsiz finans sektörünün 2025 yılında 100 milyar USD aktif büyüklüğüne ulaşarak piyasa payının %15'lere çıkarılması hedeflenmektedir. Bu hedeflere ulaşabilmek için, İstanbul'un öncelikli olarak yerel, bölgesel ve en sonunda küresel bir faizsiz finans merkezi haline getirilebilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki grafikte katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların son 12 yıl içerisindeki payları ve performansları yer almaktadır.

Grafik 25: Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Payı

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Türk bankacılık sektörünün 2005-2015 yılları arasındaki bilanço ve kar zarar tabloları ekte yer almakla birlikte (Ek:1, 2, 3, 4) yukarıda yer alan grafikten de anlaşılacağı üzere, katılım bankalarının 2005 yılında Türk bankacılık sektöründen aldığı pay %2,4 iken 2013 yılında %5,5'e yükselmiş ve Asya Katılım Bankası A.Ş.'nin TMSF'ye devredilmesinden sonra bu oran %4,7'e gerilemiştir. Katılım bankalarının aktif toplamı 2005-2010 döneminde yıllık %34,2 oranında artış kaydederken, 2011-2016 yılları arasında ise ortalama %20,5 oranında gerçekleşmiştir. Söz konusu artış oranları konvansiyonel bankalar için sırayla %19,4 ve %17,9 oranında gerçekleşmiştir. Bu varsayımlar altında, mezkur artış oranları önümüzdeki

yıllarda gerçekleşse bile katılım bankalarının bankacılık sektöründen alacağı payın %15'i bulması imkansız görünmektedir.

Geçmiş dönem katılım ve konvansiyonel bankaların aktiflerinin yıllık artış hızı göz önünde bulundurularak 2 tane senaryo hazırlanmıştır. Birinci senaryoda katılım bankalarının Aralık 2005-2016 dönemlerindeki yıllık artış oranı göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu senaryoya ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7: Katılım Bankalarının 2025 Hedefine Ulaşma Senaryosu 1

Her İki Sektör Son 11 Yıllık Artış Oranı ile Büyürse			
Yıllar	Katılım*	Konvansiyonel*	Katılım Pay (%)
2016	132.873.497	2.731.173.044	5,11
2017	163.302.041	3.025.899.275	5,40
2018	200.698.840	3.524.040.266	5,70
2019	246.659.650	4.104.188.100	6,01
2020	303.145.663	4.779.843.216	6,34
2021	372.567.191	5.566.728.573	6,69
2022	457.886.518	6.483.155.537	7,06
2023	562.744.300	7.550.449.993	7,45
2024	691.614.919	8.793.448.619	7,87
2025	849.997.409	10.241.076.847	8,30

Kaynak: Bu tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

* Katılım bankaları son 11 yılda yıllık %22,9, konvansiyonel bankalar ise %16,46 oranında artmıştır.

Yukarıda yer alan Senaryo 1'de aktif büyüklüğüne göre katılım bankalarının yıllık %22,9 oranındaki artışa karşın konvansiyonel bankalarda bu oran %16,46 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranların önümüzdeki dönemlerde hem konvansiyonel ve hem de katılım bankaları için gerçekleşeceği varsayımı altında 2025 yılında konvansiyonel bankaların aktif büyüklüğü 10.241 milyar TL, katılım bankaları için ise bu tutarın 850 milyar TL gerçekleşmesi beklenmektedir. Türkiye'nin son 11 yılda yakaladığı yüksek büyümenin yanı sıra dünyadaki para bolluğunun bir kısmının gelişmekte olan ülkelere hareket etmesi Ülkemizde gerek bankacılık sektörünün ve gerekse katılım bankacılığının yüksek büyüme performansı göstermesine yol açmıştır. İkinci senaryoda ise konvansiyonel bankaların son 5 yıldaki büyüme performansı göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 8: Katılım Bankalarının 2025 Hedefine Ulaşma Senaryosu 2

Konvansiyonel Son 5 Yıllık Büyüme Hızı İle Büyürse			
Yıllar	Katılım	Konvansiyonel*	Katılım Pay (%)
2016	132.873.497	2.598.173.044	5,11
2017	171.247.363	2.971.270.693	5,76
2018	220.703.601	3.397.945.165	6,50
2019	284.442.801	3.885.890.090	7,32
2020	366.589.882	4.443.903.907	8,25
2021	472.461.041	5.082.048.508	9,30
2022	608.907.789	5.811.830.674	10,48
2023	784.760.358	6.646.409.559	11,81
2024	1.011.399.150	7.600.833.972	13,31
2025	1.303.491.225	8.692.313.730	15,00

Kaynak: Bu tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

* Konvansiyonel bankalar son 5 yılda ortalama %14,36 oranında büyümüştür.

Katılım bankalarının son 5 yıldaki büyüme performansı %15,44 iken konvansiyonel bankaların artış hızı yıllık %14,36'dır. Bu artış oranları aynı şekilde gerçekleşecek olursa katılım bankalarının sektör payını %15'e çıkarması mümkün değildir. Bu sebeple, bu senaryoda konvansiyonel bankaların yıllık %14,36 oranlarını önümüzdeki dönemlerde sürdüreceği varsayımı ile hareket edildiğinde konvansiyonel bankaların 2025 yılında 8.692 milyar TL'ye yükselmesi beklenmektedir. Bu tutarın %15'i hesaplandığında katılım bankalarımızın 2025 yılında aktif büyüklüğünü 1.303 milyar TL'ye çıkarmalıdır. Katılım bankalarının aktiflerini bu tutara getirebilmesi yaklaşık olarak aktiflerinin 10 kat artırılması anlamına gelmektedir. Yapılan hesaplamada katılım bankalarının bu hedefleri gerçekleştirebilmesi için önümüzdeki yıllarda her yıl ortalama %28,88 oranında büyümesi gerekir. Kısaca ifade etmek gerekirse, katılım bankalarının %15 hedefini gerçekleştirebilmesi için 2025 yılına kadar katılım bankalarının her yıl konvansiyonel bankaların iki katı oranında büyümesi gerekmektedir. Ayrıca, ikinci senaryodaki artış oranının özkaynaklara uyarlanması neticesinde hazırlanan 3. senaryo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 9: Katılım Bankalarının 2025 Hedefine Ulaşma Senaryosu 3

Katılım Bankaları Özkaynak Senaryosu		
Yıllar	Özkaynak	Toplam Aktifler
2016	11.493.434	132.873.497
2017	13.143.891	171.247.363
2018	15.031.354	220.703.601
2019	17.189.856	284.442.801
2020	19.658.320	366.589.882
2021	22.481.254	472.461.041
2022	25.709.563	608.907.789
2023	29.401.456	784.760.358
2024	33.623.505	1.011.399.150
2025	38.451.840	1.303.491.225

Kaynak: Bu tablo tarafımızdan hazırlanmıştır.

Yukarıdaki senaryoya göre aktiflerin yıllık %14,36 oranında artması durumunda toplam aktiflerin 2025 yılına kadar 9,81 kat artması gerekmektedir. Bu artış oranının özkaynaklara uyarlanması durumunda katılım bankalarının özkaynaklarının 11.493 milyon TL olan özkaynaklarının 112.751 milyon TL'ye çıkması gerekmektedir. Diğer taraftan, katılım bankalarının yıllık özkaynak artışının aktif oranıyla aynı oranda arttığı ve elde edilen dönem karlarının tamamının özkaynaklara eklenmesi durumunda katılım bankalarının 2025 yılında ulaşabileceği özkaynak tutarı 38.452 milyon TL'ye yükselmektedir. Katılım bankalarının bu hedefi gerçekleştirebilmesi için yaklaşık olarak ilave 75 milyar TL özkaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için yeni oyuncuların katılım bankacılığı piyasasına girmesi veya var olan konvansiyonel bankaların dönüşmesi gerekmektedir.

İslami finans ve konvansiyonel bankacılığın uygulandığı ülkeler açısından karşılaştırılma yapıldığında İslami Sektörlerin Gelişim Endeksi sıralamasında Türkiye'nin 18 puanla ancak 13 üncü sırada yer aldığı görülmektedir. Pek çok farklı kategoride sıralama yapılmakla birlikte genellikle bu endekslerin içerisinde İslami finansa ilişkin ayrı bir mevzuatın hazırlanması, şeria kurullarının tesis edilmesi, İslami finans alanında faaliyette bulunan üniversite ve araştırma merkezlerinin tesis edilmesi, İslami banka ve şube sayısı, yayımlanan makale sayısı, İslami yönetim ilkelerine uyumluluk ilkelerinin belirlenmesi, araştırma raporları ile sosyal sorumluluk ilkeleri kapsamında karz-ı hasen ve zekat fonlarının kurulması gibi etkenler dikkate alınmaktadır.

İslami bankacılığın başarılı olabilmesi için 3 aşamanın başarıyla bitirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Birinci aşama, İslami bankacılık düşüncesinin açık bir şekilde ortaya konması ve teorisinin detaylı şekilde açıklanması gerekmektedir. İkinci aşamada, teoriyi uygulamaya koyacak nitelikli deneyime sahip insan kaynağının bulunmasıdır. Son aşamada ise, toplumun eğitilmesi ve farkındalığın oluşturulmasıdır.³⁶⁴ Kanaatimizce İslami bankaların başarılı olabilmesi için yukarıda sayılan maddelere ilave olarak öncelikle İslam ahlakını merkeze alan bir anlayışı benimsemeleri, devletin, katılım bankalarının ve müşterilerin sisteme inanması ile piyasa oyuncularının etkinliklerini arttırarak konvansiyonel bankalarla rekabet etmeleri önemli bir husustur. Zira faiz hassasiyeti bulunan insanların her hâlükârda katılım bankalarını tercih edeceği varsayımından hareket edilerek etkinliğin sağlanamadığı durumda katılım bankasının başarılı olma şansı bulunmamaktadır. Bu sebeple, İslami finansal kuruluşların İslami yönetim ilkelerine uyumluluk sağlamaları, şeffaflaşmaları, kamuoyunu açıkça bilgilendirmeleri ve etkinliklerini arttırarak konvansiyonel bankalarla yarışır hale gelmeleri en önemli hususlardır.

Hükümetin faizsiz finans alanındaki destekleri neticesinde Başbakan yardımcısına bağlı üst kurul başkanlarının belirli periyodlarla iştirak ettiği faizsiz finans koordinasyon kurulu tesis edilmiştir. İslami finansa alanında regülasyonların hayata geçirilmesi ve uluslararası standartların kabul edilebilmesi için BDDK nezdinde ayrı bir daire tesis edilmekle birlikte diğer kamu kurumları nezdinde de çalışmalar başlatılmıştır.

Faizsiz finans alanındaki pastamızı büyütebilmek için kamunun gerekli regülasyonları bir an önce hayata geçirmesi, katılım bankacılığında piyasa yapıcılığı sisteminin kurulması, likidite ihtiyacını çözmek üzere Megabank projesinin hayata geçirilmesi; piyasa oyuncularının yeni finansal ürün geliştirmesine odaklanması, insan kaynağını daha nitelikli hale getirmesi, fintech, melek yatırımcı, girişim sermayesi ve dijital bankacılık gibi alanlara yatırım yapması gerekmektedir. Ayrıca, müşteriler nezdindeki olumsuz algının giderilebilmesi amacıyla, kongreler, konferanslar ve sempozyumlar düzenleyerek finansal okur-yazarlılığın oluşturulması, araştırma merkezlerinin ve üniversitelerin kurularak İslami finans ile ilgili makale, kitap ve raporların yayımlanması son derece önem arz etmektedir.

³⁶⁴ M. Ahmet ez-Zerka ve A. Muhammed Abdülaziz en-Neccâr, Çeviren: Hayrettin Karaman, **İslama Göre Banka ve Sigorta**, www.HayrettinKaraman.net, 10.06.2016.

5. Bölüm

Katılım Ve Mevduat Bankalarının Monte Carlo Simülasyonu Ve Regresyon Yöntemleri İle Mukayeseli Analizi

Bu bölümde katılım ve mevduat bankalarının monte carlo simülasyonu ve regresyon analizlerine yer verilmiştir. Veriler oluştururken Aralık 2005 ile Aralık 2015 dönemlerini kapsayan 132 aylık data kullanılmıştır. Ancak, bu büyüklükte aylık datanın temin edilemediği bazı kalemler için Haziran 2010-Aralık 2015 dönemlerini kapsayan 67 aylık veri kullanılmıştır.

5.1. Literatür İncelemesi

Bu çalışmanın birinci bölümünde İslami finans ve konvansiyonel finansın karşılaştırılmasını yapan detaylı literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışmada Monte Carlo Simülasyonu ve Regresyon Analizi kullanılarak katılım ve mevduat bankalarının piyasa etkinliği ekonometrik modellerle test edilmiştir. Her ne kadar İslami finansın kar/zarar paylaşımı esasına dayalı olarak çalışması ve kendine özgü esntrümanların bulunmasına rağmen aynı işgücü, enflasyon ve piyasa şartlarında çalışmalarından dolayı mevduat bankalarıyla çok ciddi anlamda farklılaşmaması beklenmektedir.

Birinci ve İkinci dönem faizsiz finans çalışanlar genellikle ekonometrik model kullanmadan İslami finansın temel ilkeleri ve felsefesi ile birlikte İslami finansal ürünler üzerinde odaklanmışlardır. Üçüncü nesil faizsiz finans çalışanlar ise ekonometrik modeller kullanarak İslami bankacılıkta etkinlik, konvansiyonel bankacılık ile karşılaştırmalı analizlere yer vermişlerdir. Çoğunluğu üçüncü nesil olmak üzere yapılan literatür taramasının özeti aşağıda yer almaktadır.

Tablo 10: Literatür Özet Tablosu

Sıra	Yazar	Eser Adı	Yöntem	Yer/Dönem	Sonuç	Yıl
1	Abdel Hameed Bashir	Risk and Profitability Measures in Islamic Banks; The Case of Two Sudanese Banks	Panel Data Regression	Sudan, 1979-1993	*Büyüyen ölçek karlılığı artırır. *Ölçek büyüdükçe operasyonel risk azalır.	1999
2	E. Alper İnan	Banka Ekinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik	Rasyo Analizi, Parametrik ve Parametrik Olmayan Teknikler	Türkiye 1990-2000	*Yabancı ve özel bankalar kamu bankalarına göre daha etkindir *Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi bankacılık sisteminin etkinliğini arttırmıştır. *Türk Bankalarında sermaye yetersizliği verimliliği sınırlandırmaktadır.	2000
3	Muhammet MERCAN & Reha YOLALAN	The Effect of Scale and Mode of Ownership on the Turkish Banking Sector Financial Performance	Veri Zarflama Analizi	1989-1998	*Makroekonomik ortam tüm bankaları aynı şekilde etkilemektedir. *1989'da başlayan finansal liberalizasyon ile 1994 krizi Türk Bankacılık Sektörünün performansını etkilemiştir. *Yabancı ve özel bankaların performansı kamu bankalarına göre daha yüksektir.	2000
4	John H Boyd, Rose Levine & Bruce Smith	The Impact of Inflation on Financial Sector Performance	Simple Linear Regression	97 Ülke, 1960-1995	*Bankacılık ile sermaye piyasaları enflasyonla ters ilişkilidir. *%15'in üzerindeki enflasyon oranı finansal sektör performansının azalmasına neden olur.	2001
5	Selçuk CİNCİ & Armağan TARIM	Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü	DEA-Malquist TFP Endeksi Uygulaması,	21 Adet Türk Bankası 1989-1996	*Türk banka sisteminde ileri derecede oligopolcü yoğunlaşma bulunmaktadır.	2000

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

					*Bankalar arası etkinlik farkı ölçek etkinliğindeki farklardan kaynaklanmaktadır.	
6	Abdel Hameed Bashir	Assessing the Performance of Islamic Banks: Some Evidence from Middle East	Regresyon Analizi	1993-1998	* Yabancı bankalar, yerli bankalara göre daha karlıdır. * Doğrudan ve dolaylı vergiler performansı olumsuz etkilemektedir. * Yüksek kaldıraç ve kredi oranları performansı olumlu etkilemektedir.	2003
7	Kabir Hassan & Abdel-Hameed M. Bashir	Determinants Of Islamic Banking Profitability	Regression	21 Ülke, 1994-2001	*İslami bankaların karlılık oranları sermaye ile pozitif, kredi rasyosu ile negatif ilişkilidir *Tüketici yapısı, vade yapısı ve kar payı dışı gelirler karlılıkta belirleyicidir. *Vergiler etkili, zorunlu karşılıklar etkisizdir.	2003
8	Abdus Samad	Performance of Interest-Free Islamic Banks vis-a-vis Interest-Based Conventional Banks of Bahrain	Financial Ratio Analysis Mean ve t-test	Bahreyn, 1992-2001	*Bahreyn'deki İslami bankaların kredi riski daha düşüktür. *İslami bankalar ile konvansiyonel bankaların karlılık rasyolarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. *İslami bankalarda şeria riski bulunduğundan daha yüksek likidite bulundurmaktadırlar.	2004
9	Sudin Haron	Determinants of Islamic Bank Profitability	Panel Data Regression	İslami Bankalar	*Piyasa ve ölçek değerleri karlılıkta etkindir. *Cari hesaplar, sermaye ve kar paylaşım oranları karlılıkta temel belirleyicilerdir.	2004
10	Kabir M. Hassan	The X-Efficiency in Islamic Banks	Data Envelopmen t Analysis	21 Ülke, 1995-2001	*ROA ve ROE etkinlik ölçmede çok yüksek ilişkilidir. *İslami bankalar konvansiyonel	2006

					bankalara göre daha az etkindir.	
11	Mohd Azmi Omar, Abdul Rahim Abdul Rahman and Others	Efficiency of Commercial Banks in Malaysia	Data Envelopment Analysis	Malezya 11 Banka 2000-2004	*Bankacılık Sektöründe yüksek teknolojinin kullanılması uzun vadede bankalara rekabet avantajı sağlamaktadır. * Malezya'daki İslami bankalardan etkinliği konvansiyonel bankalara göre daha düşüktür.	2006
12	Batu Tunay ve Murat Silpar	Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi	Regresyon Analizi	Türkiye 34 Banka 1988-2004	* Banka karlılıkları, banka içi, sektörel ve makro dinamiklerden etkilenmektedir. *Enflasyon oranı ve milli gelirden meydana gelen makroekonomik göstergeler modelde önemli açıklayıcı değişkendir.	2006
13	Yakup Asarkaya ve Serkan Özcan	Determinants of Capital Structure in Financial Institutions: The Case of Turkey	Genelleştirilmiş Momentler Metodu	Turkey 2002-2006	Portföy riskinin, ekonomik büyümenin, sektörün ortalama sermayesinin, ve sermaye getirisinin tutulan sermaye ile pozitif ilişkisi vardır. Aktif büyüklüğü ve mevduat payı tutulan sermaye ile negatif ilişkilidir.	2007
14	Ersan ÖZGÜR	Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği	Veri Zarflama Analizi	2001-2005 Türkiye	* Düşük faiz oranları bankaların aracılık işlevini daha etkili bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaktadır. * Katılım bankaları finansal yönden faizli işlem yapan bankalara göre etkin birimlerdir.	2007
15	Thorsten Beck and Others	Islamic vs. Conventional Banking	Panel Data Regression	141 Ülke, 1995-2007	*İş uyumu, etkinlik, aktif kalitesi ve istikrar bakımından	2010

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

		Business Model, Efficiency and Stability			İslami bankalar ile konvansiyonel bankalar arasında çok az farklılık mevcuttur. *Pek çok ülkede İslami bankalar konvansiyonel bankalara göre maliyet etkindir. *İslami bankaların daha yüksek sermaye tutma ihtiyacı son küresel krizde daha yüksek performans göstermelerine yardımcı olmuştur.	
16	Bünyamin ER & Mustafa UYSAL	Türkiye'deki Ticari Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi	Veri Zarflama Analizi	34 banka, 2005-2010	*CCR modeline göre 2'si katılım bankası olmak üzere 11 banka etkindir. *BBC modeline göre ise 3'ü katılım bankası olmak üzere toplam 16 banka etkindir.	2012
17	Mohammed Ali Al-Oqool, Reem Okab & Mohammed Bashayreh	Financial Islamic Banking Development and Economic Growth: A Case Study of Jordan	Granger Nedensellik Testi	Ürdün 1980-2012	*Kısa dönemde Ürdün'de Finansal İslami Bankaların gelişmesi ile ekonomik büyüme ile arasında ilişki yoktur. *Uzun dönemde Ürdün'de Finansal İslami Bankaların gelişmesi ekonomik ve sosyal kalkınmaya olumlu etki eder.	2014
18	Mehmet Saraç and Feyyaz Zeren	The Dependency of Islamic Bank Rates on Conventional Bank Interest Rates	Regresyon Granger Nedensellik Testi Maki Test Johansen Test	Turkey 2002-2013	*Johansen testine göre Türkiye'deki katılım bankalarının tamamı önemli ölçüde TCMB faiz oranları ile uyumludur. *Maki Testine göre, Bank Asya faiz oranları ile önemli ölçüde uyumlu çıkarken, Kuveyt Türk'te entegrasyon bulunamamıştır. *Granger Nedensellik	2015

					Testine göre TCMB faiz oranları katılım bankalarının oranlarını belirlemektedir.	
19	Ahmet F. Aysan, Mustafa Diğli and Hüseyin Öztürk	Bank Lending Channel in Turkey: Evidence from Islamic and Conventional Banks	Panel Vector Oto-regresyon	Turkey 2004-2012	* TCMB politika faiz oranları değişiklikleri nedeniyle, katılım fonu sahipleri konvansiyonel bankalara göre daha fazla duyarlılık göstermektedir.	2015
20	Mehmet Asutay and Astrid Fionna Harningtyas	Developing Maqasiad al-Shari'ah Index to Evaluate Social Performance of Islamic Banks: A Conceptual and Empirical Attempt	Maqasiad al-Shari'ah Index*	Endenozya Pakistan, Malezya, Türkiye, Qatar ve İngiltere 2008-2012 13 Banka	İslami bankaların Maqasiad al-Shari'ah performansına göre ülkelerin notu; Endenozya %56,8, Pakistan %34,6, Malezya %33,5, Türkiye %29,34, Katar %23,8, İngiltere %11,44 ve genel ortalamada %30,08 olarak bulunmuştur.	2015
21	Dilip Kumar	Weighted Bootstrap Approach for the Variance Ratio Test: A Test of Market Efficiency	Monte Carlo Simulasyonu	Arjantin, Brezilya, Meksika, Şili ve Ekvator	Piyasa etkinliğinde, çoklu varyans ve otomatik varyans rasyolarında ağırlıklı önyükleme yaklaşımının kullanılması daha üstündür.	2016
22	CIBAFI	Confidence, Risk and Responsible Business Practices	Global Islamic Bankers' Survey	29 Ülke 86 Banka	*Dünya bankacılık güven endeksi %3,46 iken, dünyadaki İslami bankacılık güven endeksi %3,64 oranında bulunmuştur. *Türkiye'de konvansiyonel bankacılık güven endeksi %3,33 iken, katılım bankacılık güven endeksi %3,50 oranında bulunmuştur.	2016

* Genel tasnife göre Maqasiad Shari'ah; aklın, malın, canın, dinin ve neslin korunmasıdır. Ancak makalede Maqasiad Shari'ah Index'ine servet, sosyal varlık ve çevre de eklenmiştir.

5.2. Uygulamanın Amacı

Bu çalışma kapsamında piyasada en yaygın kullanılan modellerden birisi olan regresyon analizi ile birlikte Monte Carlo Simülasyonuna da yer verilmiştir. Monte Carlo Simülasyonu kapsamında katılım ve konvansiyonel bankaların en önemli kaynak kalemi olan mevduat ile aktifte yer alan kredilerin maliyeti karşılaştırılmıştır. Söz konusu karşılaştırma 2005-2015 yılları arasında aylık TL cinsi mevduata ödenen faiz ile katılım bankalarının katılım fonu sahiplerine ödediği aylık TL kar payları kullanılarak yapılmıştır.

Bu çalışma bildiğimiz kadarıyla Türkiye için bu alanda yapılan ilk çalışma özelliği taşımaktadır. Elde edilen sonuçlara göre katılım ve konvansiyonel bankaların aracılık fonksiyonunu yerine getirirken mevduat/katılım fonu sahiplerine ödedikleri mevduat faizi ve kar payı ile birlikte kredi kullanan müşterileri hangi oranda finanse ettikleri karşılaştırılmaktadır. Ayrıca her iki banka türünün davranış kalıplarının birbirleri ile hangi oranda örtüştüğü tespit edilmiştir.

Regresyon analizi kapsamında ise mevduat ve katılım bankalarının net faiz marjları ile aktif ve özkaynak karlılıkları bağımlı değişken olarak seçilmiştir. Regresyon analizinde kullanılan 16 kalemin bazıları makroekonomik göstergeleri, bir kısmı bankacılık sektörünün aktif kalitesini ve karlılığını, likiditesini, para arzını, sermaye yapısını ve operasyonel maliyetleri temsil etmektedir.

5.3. Montecarlo Simülasyonu

5.3.1. Monte Carlo Simülasyonunun Uygulanma Amacı

Monte Carlo simülasyonunda kesin olarak bilinmeyen pek çok veri girdi şeklinde kullanılarak standart sapma ve ortalama bulunmaktadır. Modelde kontrol edilemeyen ve bilinmeyen yüzlerce girdiye ilişkin varsayımlar kullanılarak modelin çıktıları elde edilmektedir. II. Dünya savaşında nükleer silahların tasarımında çalışan Polonyalı bir matematikçi olan Stanislaw Ulam ilk defa nükleer reaksiyon teorilerinde karşılaşılan karmaşık integrallerin çözümü için Monte Carlo Metodu'nu önermiştir. Pennsylvania Üniversitesinde görevli Metropolis, bilgisayar ortamında ilk defa Monte Carlo hesaplamasını gerçekleştirdi. Risk Sim programı Microsoft Excel ile uyumlu bir yama programı olup Monte Carlo Simülasyonunu çalıştırmamıza yardımcı olmaktadır. Risk Sim programında 14 farklı fonksiyon bulunmaktadır.³⁶⁵

³⁶⁵ Kwon, H Dharma, **Simulation and Risk Analysis**, University of Illinois at Urbana-Champaign, USA, The McGraw Hill Companies, 2014, ss.147-167.

- RANDBINOMIAL(Deneme, Olasılık)
- RANDBIVARNORMAL(ortalama1, standart sapma1, ortalama2, standart sapma2, korelasyon12)
- RANDCUMULATIVE (Kümülatif tablo değeri)
- RANDDISCRETE (kesikli tablo değeri)
- RANDEXPONENTIAL (lambda)
- RANDINTEGER (alt, üst)
- RANDLOGNORMAL (ortalama, standart sapma)
- RANDNORMAL (ortalama, standart sapma)
- RANDPOISSON (ortalama)
- RANDSAMPLE (popülasyon)
- RANDTRIANGULAR (minimum, en fazla tekrar, maximum)
- RANDTRUNCBIVARNORMAL (ortalama1, standart sapma1, ortalama2, standart sapma2, korelasyon12, min1, max1, min2, max2)
- RANDTRUNCNORMAL (ortalama, standart sapma, min. değeri, max. değeri)
- RANDUNIFORM (minimum, maximum)

Konvansiyonel bankaların ortalaması ve 4 adet katılım bankasının da aritmetik ortalaması alınmak suretiyle ayrı ayrı mevduat, konut kredisi ile ticari krediler için Monte Carlo Simülasyonu randbivarnormal ile randcumulative fonksiyonları çalıştırılmıştır. Birinci fonksiyonda katılım bankalarının hem kendi aralarında ve hem de konvansiyonel bankalar ile hangi oranda korelasyon ilişkisine sahip olduğu bulunmuştur. Korelasyon Katsayısı $-1 \leq \text{Korelasyon (C)} \leq 1$ değerleri arasında yer almaktadır. Söz konusu değerin eksi olması veriler arasında ters yönlü ilişkinin olduğuna, sıfır olması ise herhangi bir ilişkinin olmadığına, artı olması durumunda ise pozitif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Korelasyonun -1 olması yüzde yüz negatif ilişki, +1 olması ise yüzde yüz pozitif ilişkiye işaret etmektedir.

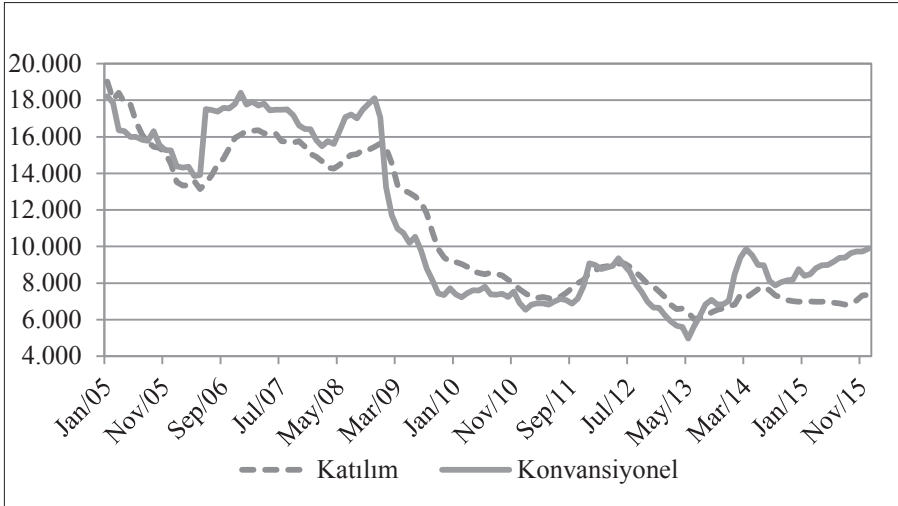
Monte Carlo Simülasyonunda, mevcut bir veri kullanılarak çözülmesi gereken bir fiziksel olayı tesadüfi sayıları defalarca kullanarak istatistiksel bir yöntemle çözmektedir. Bu yöntemin en önemli avantajı çok sayılar kuramına (law of large numbers) ve merkezi limit teorisine (central limit teorem) dayanmasıdır. Mezkûr yöntem günümüzde fizik, matematik ve faiz oranlarının modellenmesinde kullanılmaktadır. Diğer non parametrik olmayan modellerle karşılaştırıldığında bu modelin daha üstün olması nedeniyle bu çalışmada Monte Carlo Simülasyonu tercih edilmiştir.

Monte Carlo Simülasyonunda kullandığımız ikinci fonksiyonda ise var olan veriler en düşükten en yükseğe kadar sıralanır ve sınırlı data arasında 5000 defa denemek suretiyle veri çoğaltılarak veri kısıtı sorunu giderilmektedir. Bu fonksiyonda konvansiyonel bankalar ile birlikte katılım bankalarının mevduat/katılım fonu faizleri/kar payı ile birlikte konut ve ticari kredi faizlerinin dağılımı, ortalaması ve güven aralıkları tespit edilerek her iki sektör için etkinlik karşılaştırılması yapılmıştır.

5.3.2. Monte Carlo Simülasyon Analizi

Yapılan bu çalışmada Monte Carlo Simülasyonu kullanılmış olup Türkiye’de faaliyette bulunan konvansiyonel bankalar ile 4 adet katılım bankası karşılaştırılmıştır. Monte Carlo Simülasyonu hazırlanırken mevduat-katılım fonu karşılaştırılması yapılmıştır. Söz konusu karşılaştırma yapılırken sadece mevduat bankalarının aylık bazlı faiz oranları ile katılım bankalarının dağıtmış olduğu aylık kar payı oranları karşılaştırılmıştır. Çünkü üç aylık, altı aylık ve yıllık mevduat/katılım fonunun bazı bankalarda aylık faiz/kâr payı oranlarına yakın olmasına karşın bazı bankalarda çok yüksek olması verinin güvenilirliğini ve ortalamanın aşırı değişmesini etkilediği görülmüştür. Üstelik Türkiye’deki mevduat ile katılım fonlarının ortalama vadesi yaklaşık olarak 40 gün civarındadır. Ayrıca, vadesiz mevduat/özel cari fonlar hariç tutulduğunda mevduatın/katılım fonunun %80’inden fazlasının aylık olduğu görülmüş ve dolayısıyla aylık data kullanılmasına karşın datanın güvenilirliğinin zedelenmesini önlemek amacıyla 3, 6 aylık ve yıllık mevduat/katılım fonu hariç tutulmuştur. Öte yandan Bank Asya’nın olumsuz etkisini gidermek amacıyla Mart 2014 döneminden itibaren mezkur bankanın verileri hesaplamaya dâhil edilmemiştir. 2005 yılından 2015 yılına kadar Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının kar payları ve mevduat bankaların müşterilere ödediği faiz oranları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 26: Türk Bankacılık Sektörü Mevduat Faizi ve Kar Payı Oranları

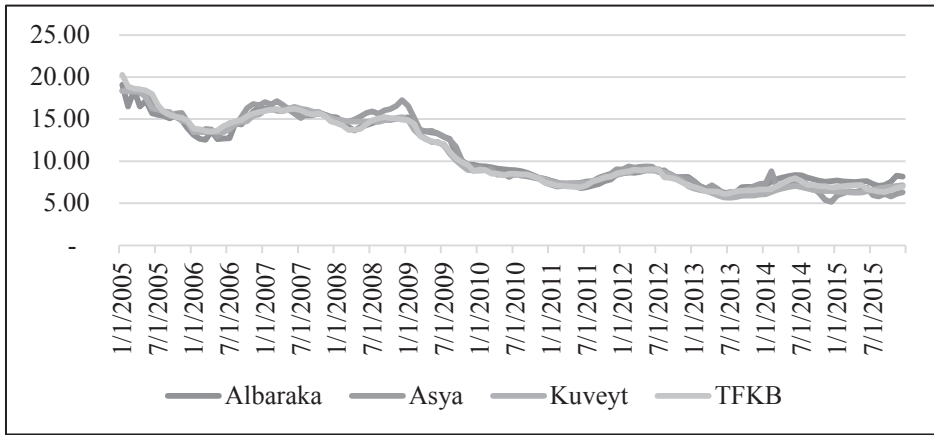

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Yukarıdaki şekilden de görüleceği üzere Türkiye’de faaliyet gösteren konvansiyonel bankaların müşterilere ödediği faiz ile katılım bankalarının dağıttığı kar payları birbirine yakın seyretmektedir. Bazı dönemlerde

konvansiyonel bankalar müşterilere daha yüksek faiz öderken, bazı dönemlerde ise katılım bankaları katılım hesabı sahiplerine daha yüksek kar dağıtabilmektedir. 2006-2008 yılları arası ile Ağustos 2013 sonrasında konvansiyonel bankalar daha yüksek mevduat faizi öderken, katılım bankalarının finansal kriz sonrasında 2009-2013 yılları boyunca daha yüksek kar payı dağıttıkları görülmektedir. Konvansiyonel bankaların ödediği mevduat faizi ile katılım bankalarının dağıttığı kar payı oranlarının %93 civarında korelasyonlu olduğu bulunmuştur. 2005 yılından 2015 yılına kadar Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının kar payları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 27: Katılım Bankalarının Katılım Hesaplarına Dağıttıkları Kar Payları

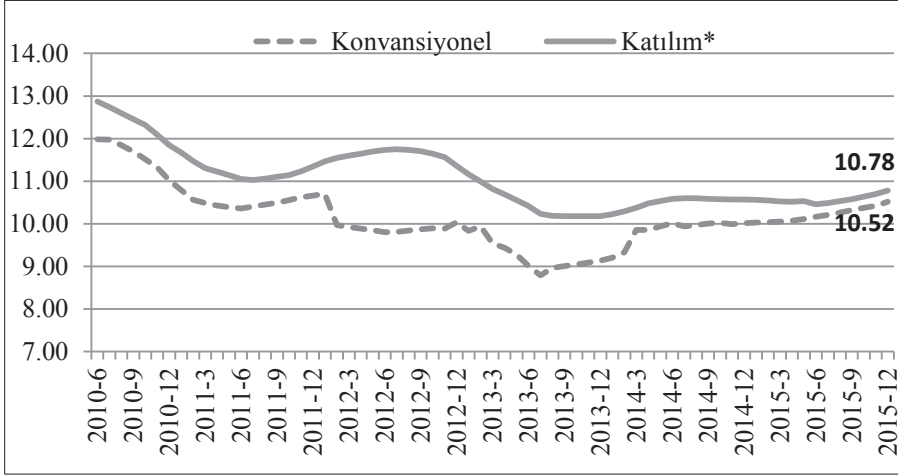
Kaynak: TKBB

Yukarıdaki şekilde katılım bankalarının katılım hesaplarına dağıttıkları kar payı oranları karşılaştırıldığında korelasyon düzeyinin % 99 oranında olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi katılım bankaların sayısının az olması, finansal ürünlerinin benzer olması ve aynı piyasada çalışmalarındır.

Kredi tarafında konvansiyonel ve katılım bankalarının kredi türleri genellikle farklılaşmaktadır. Konvansiyonel bankaların KMH ve ihtiyaç kredisi kullandırmalarına karşın, katılım bankaları türü itibarıyla farklılık arz eden murabaha sistemine dayalı veya sosyal amaçlı olan karz-ı hasen şeklinde kredi kullanılabilmektedir. Bu sebeple, bu tür kredi türlerini karşılaştırmak imkânsızdır. Kredi kartı kullanımı her iki tür için geçerli olmakla birlikte katılım bankalarının varlığı yok denecek kadar az veya sistemde yeterli data bulunmadığından bu tür kredi türü de karşılaştırmaya imkan vermemektedir. Kredi tarafında konvansiyonel ve katılım bankalarının konut kredisi

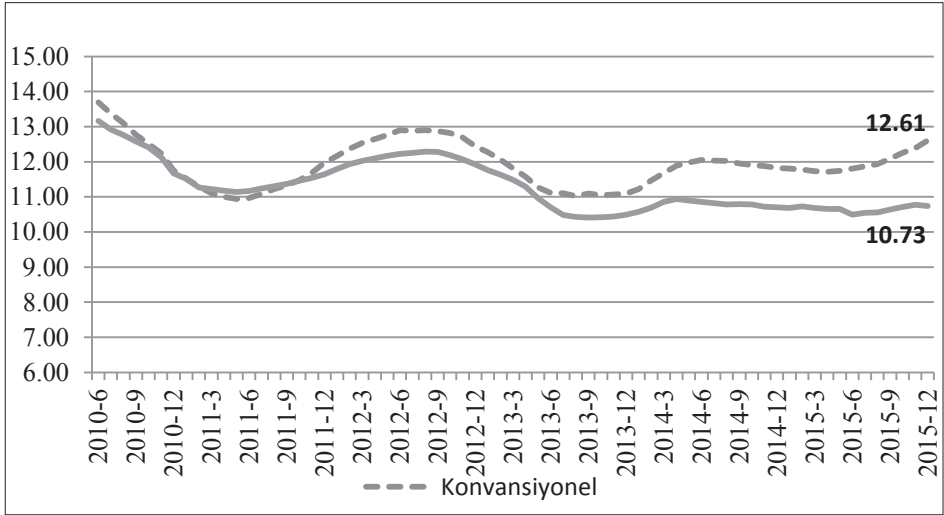
kullandırımı bazı nüans farklılıkları taşısa bile birbiriyle karşılaştırılabilir durumdadır. Haziran 2010 tarihinden Aralık 2015 tarihine kadar katılım ve konvansiyonel bankaların TL konut kredisi aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 28: Konut Kredileri Ağırlıklı Ortalama Maliyet Gelişimi

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere katılım bankalarının konut kredisi son 6 yılda konvansiyonel bankaların üzerinde seyretmekte birlikte bazı dönemler hariç yakın seviyededir. Konvansiyonel bankaların konut kredisi faiz oranları ile katılım bankalarının konut finansman kar payı oranlarının %76 civarında korelasyonlu olduğu bulunmuştur TP konut kredileri konvansiyonel bankalar için 9-12 bandında hareket ederken katılım bankaları için 10-13 bandında kalmaktadır. Konut kredilerinde bazı bankaların faiz oranını daha düşük tutmasına karşın zaman zaman daha yüksek komisyon ücreti veya dosya masrafı tahsil edebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bu farklılığın bir kısmının katılım bankalarının daha düşük masraf ve komisyon almasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca, faizlerin düşme eğilimine girdiği dönemde konvansiyonel bankaların konut kredilerini daha düşük faizden yapılandırması 2011-2103 yılları arasındaki kredi faizi ile finansman oranı makasının açılmasına yol açmaktadır. Haziran 2005-Aralık 2015 dönemleri arasındaki konvansiyonel ve katılım bankalarının KMH hariç ticari krediler ağırlıklı ortalama maliyeti aşağıda yer almaktadır.

Grafik 29: Ticari Krediler Ağırlıklı Ortalama Maliyeti

Kaynak: TBB, TKBB, BDDK

*Bank Asya verisi katılım bankaları verisine dahil değildir.

Grafik 29'da, konvansiyonel ile katılım bankalarının ticari kredi ağırlıklı ortalama maliyeti yaklaşık olarak Mart 2013 dönemine kadar aynı trendi izleyerek birbirine yakın gerçekleşmiştir. Ancak, sonraki dönemlerde makasın giderek açıldığı ve Aralık 2015 döneminde katılım bankaları ortalaması konvansiyonel bankalara göre 188 baz puan daha düşüktür. Bu durumun en önemli sebepleri, faiz oranları artışına katılım bankalarının daha geç adapte olması ve kurumsal müşterilere çapraz satış imkanını göz önünde bulundurarak maliyet avantajı sağlamasıdır. Faiz oranlarının düşme eğilimine girdiği dönemlerde konvansiyonel bankaların hızlı hareket kabiliyetine sahip olmaları nedeniyle Nisan 2014 dönemine kadar oranlar birbirine yaklaşırken, faiz oranlarının artma eğiliminde olduğu dönemlerde ise konvansiyonel bankaların daha hızlı hareket etmeleri ayrışmaya sebebiyet vermektedir.

Bankacılık sektörünün kredi dağılımları açısından bakıldığında konut kredilerinin payının ticari kredilerin payının oldukça altında olduğu görülmektedir. Katılım bankalarının konut kredilerinin getirisi konvansiyonel bankaların üzerinde olmasına karşın ticari krediler tarafında tam tersi bir görüntü izlenmektedir.

Konvansiyonel bankaların ve katılım bankalarının mevduat ve kar payı verisini karşılaştırabilmek için Ocak 2005- Aralık 2015 dönemlerini içerecek şekilde 132 aylık veri 5000 deneme yapılarak Monte Carlo Simulasyonunda kullanılmıştır.

Tablo 11: Bankacılık Sektörü Mevduatının Monte Carlo Simulasyonu

Ortalama	11,25		95%
Standart Sapma	4,32	Üst Sınır	11,37
Ortalama Standart Hata	0,06	Alt Sınır	11,13
En Az	4,97		
İlk Çeyrek	7,45		
Medyan	9,19		
Üçüncü Çeyrek	16,08		
En Çok	18,40		
Çarpıklık	0,42		

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere bu simülasyonda 5000 defa deneme yapılarak sonuçlar getirilmeye çalışılmıştır. Konvansiyonel bankaların 2005-2015 yılları arasında mevduata minimum %4,97 ve maksimum ise %18,40 oranında faiz verdiği görülmektedir. Söz konusu sürede mevduata verilen faizin ortalaması %11,25 iken %95 güven aralığı ile ortalama [11,13;11,37] aralığında gerçekleşmiştir. Aşağıdaki tabloda katılım bankalarının 2005-2015 yılları arasında müşterilere dağıttıkları katılım fonlarına ait monte carlo simulasyonu yer almaktadır.

Tablo 12: Katılım Bankacılığı Kar Payı Monte Carlo Simulasyon Analizi

Ortalama	10,11		95%
Standart Sapma	3,86	Üst Sınır	10,87
Ortalama Standart Hata	0,05	Alt Sınır	10,65
En Az	6,03		
İlk Çeyrek	7,24		
Medyan	8,89		
Üçüncü Çeyrek	14,87		
En Çok	19,01		
Çarpıklık	0,40		

Montecarlo simülasyonunda sağlıklı sonuca ulaşabilmek için 5000 defa deneme yapılarak katılım bankalarının verisi üretilmiştir. Türk Katılım Bankalarının 2005-2015 yılları arasında katılım hesabı sahiplerine minimum %6,03 ve maksimum ise %19,01 oranında kar payı dağıttığı görülmektedir. Söz konusu sürede katılım fonuna ödenen kar payı ortalaması %10,76 iken %95 güven aralığı ile ortalama [10,65;10,87] aralığında gerçekleşmiştir.

Konvansiyonel bankacılık ile katılım bankaları verisi karşılaştırıldığında %95 güven aralığında herhangi bir kesişmenin bulunmaması ve konvansiyonel bankacılığın mevduata ödediği faiz oranlarının katılım bankalarının müşterilerine ödediği kar payına nazaran 49 baz puan daha yüksek olduğu görölmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, mevduat bankalarının ölçek ekonomisinden daha fazla yararlanması, operasyonel maliyetlerin daha düşük olması ve kısa vadeli fonların repo gibi alanlarda değerlendirilmesidir. Buna rağmen katılım bankalarının minimum-maksimum kar payı oranlarının minimum-maksimum faiz oranından daha yüksek olması katılım bankalarında kar dengeleme rezervine başvurulmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, katılım bankalarında aktif getirisinin vade sonunda belirlenmesi nedeniyle konvansiyonel bankacılığa göre faiz değişikliğine daha geç intibak etmektedir.

Konut kredisinin hem konvansiyonel bankacılık sektörü hem de katılım bankaları için standart olması nedeniyle montecarlo simülasyonu ile test edilerek karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Diğer taraftan, katılım bankaları için kredi kartı piyasasının yeni olması ve 2010 öncesi dönemde bankacılık sektörü ile karşılaştırıldığında yekünün küçük olması gibi nedenler yüzünden sağlıklı karşılaştırma yapma imkanı bulunmamaktadır. Ayrıca bazı katılım bankalarının doğrudan ihtiyaç kredisi kullandırmamasına karşılık çalışmada detaylı açıklandığı üzere bazı katılım bankaları tavarruk yöntemi ile ihtiyaç kredisi kullandırmaktadır. Bu tür işlemlerin bazı katılım bankalarında bireysel müşteriler için tercih edilen bir yol olmaması ve sadece ticari müşteriler için kullanılması nedeniyle sağlıklı karşılaştırma yapmak için yeterince standardın olmadığı görölmüştür.

Bu çalışmada genel olarak, 2005-2015 dönemleri kullanılmaya çalışılmakla birlikte yukarıda bahsedildiği üzere zaman zaman veri temininde bazı problemler yaşanmaktadır. 2005 döneminden itibaren konvansiyonel bankacılığın kredi faiz tutarları verisi bulunmasına karşın, katılım bankalarının en eski verisi Haziran 2010 döneminde başlamaktadır. Bu durumun en önemli sebebi, Katılım bankalarının bu unvanı kullanmadan önce özel finans kuruluşu adı altında faaliyette bulunmaları, yapısının bazı açılardan konvansiyonel bankalardan farklı olması, bir takım raporlamalardan muaf tutulmaları ve sağlıklı verinin bulunmamasıdır. Bu sebeple, her iki sektörü karşılaştırabilmek adına veriler Haziran 2010-Aralık 2015 dönemini kapsayacak şekilde 67 ay ile sınırlandırılmıştır. Konvansiyonel bankacılık sektörü için mezkûr dönemde elde edilen Monte Carlo Simülasyonu sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 13: Bankacılık Sektörü Konut Kredilerinin MCS Analizi

Ortalama	10,76		95%
Standart Sapma	0,69	Üst Sınır	10,13
Ortalama Standart Hata	0,01	Alt Sınır	10,09
En Az	8,79		
İlk Çeyrek	9,84		
Medyan	10,02		
Üçüncü Çeyrek	10,44		
En Çok	11,98		
Çarpıklık	0,58		

Yukarıda bahsedilen kısıtlardan dolayı datanın yeterli büyüklüğe sahip olmaması sorununu Montecarlo simülasyonunu 5000 defa deneme yapılarak çözülmüştür. Buna göre, Konvansiyonel bankaların Haziran 2010-Aralık 2015 dönemleri arasında konut kredisi için minimum %8,79 ve maksimum ise %11,98 oranında konut kredisi faizi uyguladığı görülmektedir. Söz konusu sürede konvansiyonel bankaların konut kredisinden tahsil ettiği faiz oranı ortalaması %10,11 iken %95 güven aralığı ile ortalama [10,09;10,13] bandında gerçekleşmiştir. Katılım bankaları için Haziran 2005-Aralık 2015 dönemleri için elde edilen Monte Carlo Simülasyonu sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 14: Katılım Bankacılığı Konut Finansman Oranlarının MCS Analizi

Ortalama	11,03		95%
Standart Sapma	0,66	Üst Sınır	11,05
Ortalama Standart Hata	0,01	Alt Sınır	11,01
En Az	10,18		
İlk Çeyrek	10,53		
Medyan	10,87		
Üçüncü Çeyrek	11,56		
En Çok	12,87		
Çarpıklık	0,73		

Tablo 14'ten görüleceği üzere, katılım bankalarının Haziran 2010-Aralık 2015 dönemleri arasında konut kredisi için minimum %10,18 ve maksimum ise %12,87 oranında finansman oranı uygulamıştır. Söz konusu sürede katılım bankalarının konut kredisinden tahsil ettiği finansal maliyet ortalaması %11,03 iken %95 güven aralığı ile ortalama [11,01;11,05] bandında gerçekleşmiştir. Mezkur dönemde konvansiyonel ile katılım bankalarının ortalama konut kredisi karşılaştırıldığında katılım bankalarının 92 baz puan

daha yüksek finansman oranı uyguladığı görölmektedir. Söz konusu durumun sebebi Grafik 28'in altında detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ticari bankacılık sisteminin ticari kredilerinin monte carlo simülasyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 15: Bankacılık Sektörü Ticari Kredilerinin MCS Analizi

Ortalama	11,92		95%
Standart Sapma	0,65	Üst Sınır	11,93
Ortalama Standart Hata	0,01	Alt Sınır	11,90
En Az	10,94		
İlk Çeyrek	11,32		
Medyan	11,87		
Üçüncü Çeyrek	12,39		
En Çok	13,69		
Çarpıklık	0,33		

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, ticari bankaların ticari kredilerinin aylık faiz oranı yüzde 11,92 oranında ve standart sapması da binde 6,5 oranında gerçekleşmiştir. Bu tür kredi faiz oranı minimum 10,94 ve maksimum ise 13,69 oranında olduğu görölmektedir. Simülasyon analizinde dağılım sağa çarpık bir dağılım özelliği göstermektedir. Katılım bankalarının ticari kredilerinin monte carlo simülasyon analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 16: Katılım Bankaları Ticari Kredilerinin MCS Analizi

Ortalama	11,20		95%
Standart Sapma	0,66	Üst Sınır	11,22
Ortalama Standart Hata	0,01	Alt Sınır	11,18
En Az	10,41		
İlk Çeyrek	10,72		
Medyan	10,86		
Üçüncü Çeyrek	11,66		
En Çok	13,16		
Çarpıklık	0,87		

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere Haziran 2010-Aralık 2015 dönemlerini kapsayan 67 aylık monte carlo simülasyonuna göre katılım bankalarının ticari kredilerdeki ortalaması %11,20 ve standart sapması ise

binde 6,6 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran konvansiyonel bankalarla karşılaştırıldığında katılım bankalarının 72 baz puan daha düşük maliyetle finansman sağladığı görülmektedir. Beklenen bu sonuca ilişkin gerekli açıklamalara Şekil 23'ün altında detaylı bir şekilde değinilmiştir. Ayrıca, minimum ve maksimum oranlarının konvansiyonel bankalara göre nispeten daha düşük olması konvansiyonel bankaların faiz yükseliş ve düşüşlerine karşı daha hızlı hareket edebilmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, piyasadaki faiz/kar payı oynaklığının yüksek olduğu ülkemizde KOBİ'lerin konvansiyonel bankalar yerine katılım bankalarını tercih etmelerinin maliyet açısından kendi lehlerine olacağı ortaya çıkmaktadır.

Ocak 2005-Aralık 2015 dönemlerini kapsayan 132 aylık verinin 5000 deneme yapılarak kullanılması suretiyle katılım ve konvansiyonel bankaların özkaynak karlılığına ilişkin Monte Carlo Simülasyonu sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 17: Türk Bankacılık Sektörü ROE Monte Carlo Simülasyonu Analizi

Konvansiyonel ROE				Katılım ROE		
Ortalama	19		95%	18,63		95%
Standart Sapma	0,054	Üst Sınır	19,15	0,073	Üst Sınır	18,83
Ortalama Standart Hata	0,001	Alt Sınır	18,85	0,001	Alt Sınır	18,43
En Az	8,7			8,5		
İlk Çeyrek	15,2			12,5		
Medyan	18,4			16,9		
Üçüncü Çeyrek	23,7			25		
En Çok	29,4			36,8		
Çarpıklık	0,104			0,503		

%95 güven aralığında konvansiyonel ve katılım bankaları grubu için Monte Carlo Simülasyonu çalıştırıldığında özkaynak karlılığı bakımından konvansiyonel bankaların katılım bankalarına nispetle daha yüksek bir kara sahip olmadığı anlaşılmaktadır. 2005-2015 dönemleri itibarıyla özkaynak karlılıklarının ortalaması konvansiyonel bankalarda %19 ve alt-üst bantlar olarak [18,85;19,15] arasında gerçekleşmesine rağmen katılım bankalarında bu oran %18,63 iken alt-üst bantlarda [18,43;18,83] arasında gerçekleşmektedir. Tablo 18'de yer alan formüller kullanılmak suretiyle yapılan hesaplamalar her iki banka grubu için ortak kesişim alanları bulunmadığından konvansiyonel bankaların katılım bankalarına göre mezkûr dönemler için daha yüksek özkaynak karlılığına sahip olduğu

anlaşılmaktadır. %95 güven aralığında alt ve üst bantların belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

Tablo 18: Alt-Üst Band Hesaplama Formülü

Üst Sınır (Upper Bound)=	Ortalama (Mean) + 1.96 * Standart Hata (Mean St. Error)
Alt Sınır (Lower Bound)=	Ortalama (Mean) - 1.96 * Standart Hata (Mean St. Error)

Ocak 2005-Aralık 2015 dönemlerini içeren 132 aylık verinin kullanılmasıyla bulunan konvansiyonel ve katılım bankalarının aktif karlılığına ilişkin Monte Carlo Simülasyonu sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 19: Türk Bankacılık Sektörü ROA Monte Carlo Simülasyonu Analizi

Konvansiyonel ROE				Katılım ROE		
Ortalama	2,11		95%	1,99		95%
Standart Sapma	0,6	Üst Sınır	2,13	0,77	Üst Sınır	2,01
Ortalama Standart Hata	0,01	Alt Sınır	2,1	0,01	Alt Sınır	1,96
En Az	0,89			0,76		
İlk Çeyrek	1,72			1,27		
Medyan	2,11			2,04		
Üçüncü Çeyrek	2,6			2,65		
En Çok	3,77			3,52		
Çarpıklık	-0,1173			1,52		

%95 güven aralığında katılım ve konvansiyonel bankalar grubu için Monte Carlo Simülasyonu çalıştırıldığında aktif karlılığı bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak konvansiyonel bankaların aktif karlılığı bakımından daha yüksek bir karlılığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 2005-2015 dönemleri itibarıyla konvansiyonel ve katılım bankalarının aktif karlılıklarının ortalaması sırasıyla %2,11 ve %1,99 olarak gerçekleşmektedir. Alt ve üst sınırların yer aldığı hesaplama yapıldığında her iki banka türünün ortak keşişim alanlarında yer almaması nedeniyle aktif karlılıkları bakımından mevduat bankalarının katılım bankalarına göre istatistiksel olarak daha yüksek karlılığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, incelenen dönemler açısından her iki grup için standart sapmanın binde 6 ve binde 8 olduğu göz önüne alındığında Türk bankacılık sektörünün aktif karlılığının dönemler itibarıyla istikrarlı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

Tablo 20: Mevduat Bankaları Net Faiz Marjı ve Net Kar Payı Marjı MCS Analizi

Konvansiyonel NIM				Katılım NIM		
Ortalama	4,36		95%	4,43		95%
Standart Sapma	0,78	Üst Sınır	4,39	0,99	Üst Sınır	4,45
Ortalama Standart Hata	0,01	Alt Sınır	4,34	0,01	Alt Sınır	4,40
En Az	3,02			3,02		
İlk Çeyrek	3,5			3,53		
Medyan	4,45			4,13		
Üçüncü Çeyrek	4,85			5,37		
En Çok	6,02			7,17		
Çarpıklık	0,133			0,1983		

2005-2015 dönemleri itibarıyla %95 güven aralığında konvansiyonel ve katılım bankaları grubu için Monte Carlo Simülasyonu çalıştırıldığında net faiz/kar payı marjı bakımından katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre daha yüksek bir marja sahip olduğu anlaşılmaktadır. Net faiz/kar payı marjı katılım bankalarında %4,43 ve alt-üst bantlar ise [4,40;4,45] arasında gerçekleşmesine rağmen konvansiyonel bankalarda ortalama 4,36 iken alt-üst bantlar [4,34;4,39] arasında gerçekleşmektedir. Alt-üst bantlar arasındaki tutarlarda her iki banka grubu için ortak kesişim alanları bulunmadığı ve katılım bankasındaki en alt bandın bile konvansiyonel bankalara nispetle daha yüksek olması katılım bankalarının istatistiksel olarak daha yüksek net faiz/kar payı marjına sahip olduğunu ifade etmektedir.

5.4. Regresyon Analizi Ve Hipotez Testleri

Regresyon analizi yapılırken katılım ve konvansiyonel bankalar 2005-2015 dönemlerine ilişkin aylık data kullanılmak suretiyle panel data yöntemi kullanılarak her iki banka türünün etkinliği ölçülmeye çalışılmıştır. Regresyon modelinde bağımlı değişkenler grubu olarak karlılık; bağımsız değişken grupları ise likidite, kaldıraç, aktif kalitesi, operasyonel maliyet, sermaye yeterliliği ve makroekonomik gelişmelerin etkileri dikkate alınmıştır. Bu çalışmada mevduat bankaları için özkaynak karlılığı, aktif karlılığı net faiz marjı; katılım bankaları için ise özkaynak karlılığı, aktif karlılığı ve net kar payı marjı şeklinde 3'er tane bağımsız değişken verisinden yararlanılarak modeller kurulmuştur. Bankaların karlılıklarında en önemli etken olan net faiz marjı terimi katılım bankalarında net kar payı marjı şeklinde ifade edilmektedir. Çalışmada kullanılan bazı verileri anlamlı hale getirmek için

standardizasyon, aylıklandırma, yeniden hesaplama ve oranlama işlemlerine başvurulmuştur. Kurulan regresyon modelinde kullanılan değişkenler ve tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 21: Analizde Kullanılan Veri Seti ve Özellikleri (2005-2015 Dönemi)

Sıra No	Değişkenler	Tanımlar
1	NIM	Net Faiz Marjı
2	NIMK	Katılım Bankaları Net Kar Payı Marjı
3	ROA	Aktif Karlılığı (Net Kar/Toplam Aktifler)
4	ROE	Özkaynak Karlılığı (Net Kar/Özkaynaklar)
5	SYR	Sermaye Yeterlilik Raysosu
6	TK/TM	Toplam Krediler / Toplam Mevduat
7	ÖZ/TA	Özkaynaklar/Toplam Aktifler
8	GSYH ((Pt-Pt-1)/Pt)*100	Gayri Safi Milli Hasıla
9	K/TA	Krediler /Toplam Aktifler
10	M/TA	Mevduat / Toplam Aktifler
11	M2/M	Parasal Taban / Mevduat
12	TDO	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı
13	CR (Cost of Risk)	Risk Maliyeti (Karşılıklar/Toplam Krediler
14	PSK	Personel ve Şube çarpımının krediye oranı
15	PSM	Personel ve Şube çarpımının mevduata oranı
16	PSTA	Personel ve şube çarpımının toplam aktife oranı
17	MF	Mevduat Faizi
18	VS/M	Vadesiz Mevduat / Toplam Mevduat

Regresyon analizinde bağımlı değişken olarak net faiz/kar payı marjı, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH-GDP), mevduat faizi (MF) ve tüketici fiyat endeksi (TÜFE) gibi makroekonomik göstergeler, bankaların aktif kalitesini ölçmek için ise, kredilerin toplam aktife oranı (KTA), takibe dönüşüm oranları (TDO-NPL), risk maliyeti (Cost of Risk-CR) ve toplam mevduatın toplam krediye dönüşüm oranları (TKTM); para arzını ölçmek için M2'nin mevduata oranı (M2M), likiditeyi ölçmek için mevduatın toplam aktife oranı (MTA), vadesiz mevduatın toplam mevduata oranı (VSM) ve özkaynakların toplam aktife oranı (OZTA) kullanılmıştır. Ayrıca, operasyonel harcamaların etkinlik ve verimliliklerini ölçmek için bağımsız değişken olarak personel ile şube çarpımlarının aktife oranı (PSTA) ile personel ve şube çarpımlarının kredilere (PSK) ve mevduata (PSM) oranları ekonometrik analizde kullanılmıştır.

Bu çalışmada bağımlı değişkenler olarak;

- ✓ Net faiz/kar payı marjı,
- ✓ Özkaynak karlılığı,
- ✓ Aktif karlılığı kalemleri seçilmiştir.

Bağımsız değişkenler grubu olarak makroekonomik göstergeler, aktif kalitesi, likidite, operasyonel giderler ve parasal taban seçilmiş olup söz konusu değişkenlere ilişkin vektörler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 22: Bağımsız Değişkenler

Makroekonomik Göstergeler	Aktif Kalitesi	Likidite	Operasyonel Giderler	Parasal taban
TUFE	Kredilerin aktive oranı -SYR	Mevduatın aktive oranı	Personel ve şube gider. aktive oranı	Para arzının mevduat a oranı
GSYH	TDO	Vadesiz mevduatın mevduata oranı	Personel ve şube gider. mevduata oranı	-
Mevduat Faizi	Ayrılan karşılık oranı	Özkaynakların aktive oranı	Personel ve şube gider. krediye oranı	-
-	Mevduatın krediye dönüşüm oranı	-	-	-

Regresyon Modeli sonucunda bağımlı ile bağımsız değişkenler arasında güçlü ve anlamlı ilişki olması beklenmektedir. Resresyon Analizine ilişkin detaylı açıklamalar ilerleyen sayfalarda yer almaktadır.

5.4.1. Regresyon Modelindeki Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Katılım Bankaları ve konvansiyonel bankacılık sektörünün piyasa etkinliğini ölmek amacıyla 2005-2015 dönemine ilişkin 132 aylık veri kullanılmak suretiyle NIM, ROA ve ROE bağımlı değişkenleri için aşağıda yer alan 3 ayrı regresyon modeli oluşturulmuştur.

$$a) ROA_t = \beta_0 + \beta_1X_1 + \beta_2X_2 + \beta_3X_3 + \beta_4X_4 + \beta_5X_5 + \beta_6X_6 + \beta_7X_7 + \beta_8X_8 + \beta_8X_8 + \beta_9X_9 + \beta_{10}X_{10} + \beta_{11}X_{11} + \beta_{12}X_{12} + \beta_{13}X_{13} + \beta_{14}X_{14} + \sigma ROA_{t-1} + \gamma D + \mu_t$$

$$b) ROE_t = \beta_0 + \beta_1X_1 + \beta_2X_2 + \beta_3X_3 + \beta_4X_4 + \beta_5X_5 + \beta_6X_6 + \beta_7X_7 + \beta_8X_8 + \beta_8X_8 + \beta_9X_9 + \beta_{10}X_{10} + \beta_{11}X_{11} + \beta_{12}X_{12} + \beta_{13}X_{13} + \beta_{14}X_{14} + \sigma ROE_{t-1} + \gamma D + \mu_t$$

$$c) NIM_t = \beta_0 + \beta_1X_1 + \beta_2X_2 + \beta_3X_3 + \beta_4X_4 + \beta_5X_5 + \beta_6X_6 + \beta_7X_7 + \beta_8X_8 + \beta_8X_8 + \beta_9X_9 + \beta_{10}X_{10} + \beta_{11}X_{11} + \beta_{12}X_{12} + \beta_{13}X_{13} + \beta_{14}X_{14} + \sigma NIM_{t-1} + \gamma D + \mu_t$$

Gölge değişken, (D) *dummy* değişkendir. Mevduat bankaları için dummy değeri olarak "0" katılım bankaları için ise "1" olarak kabul edilmiştir. Böylece her iki tür arasında performans farklılığı olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Model dinamik kurulduğundan ROA_{t-1} değeri σ katsayısı ile birlikte modele dâhil edilmiştir. Buna göre;

β_0 = Sabit Terim,

X1-X14: Bağımsız Değişkenlerin aldığı değerleri,

β_1 - β_{14} : Bağımsız değişkenlerin kat sayılarını,

σ dinamik değişkenin katsayısını

γ gölge değişkenin katsayısını

μ hata terimini ifade etmektedir. Regresyon modelimizde kullanılan bağımsız değişkenlerin aldığı değerler ve bağımsız değişkenlerin katsayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

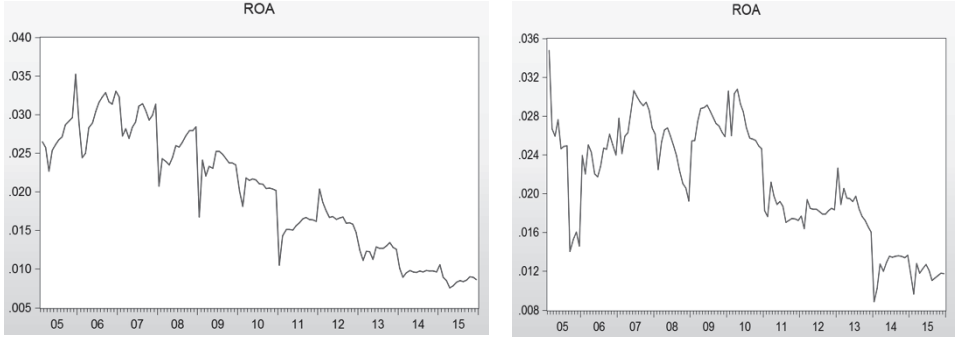
Tablo 23: Bağımsız Değişkenlerin Değerleri ve Katsayıları

Sıra No	Bağımsız Değişkenler	Bağımsız Değişkenin Aldığı Değer	Bağımsız Değişkenin Katsayısı
1	SYR	X1	β_1
2	TK/TM	X2	β_2
3	ÖZ/TA	X	β_3
4	GSYH ((Pt-Pt-1)/Pt)*100	X4	β_4
5	K/TA	X5	β_5
6	M/TA	X6	β_6
7	M2/M	X7	β_7
8	TDO	X8	β_8
9	CR (Cost of Risk)	X9	β_9
10	PSK	X10	β_{10}
11	PSM	X11	β_{11}
12	PSTA	X12	β_{12}
13	MF	X13	β_{13}
14	VS/M	X14	β_{14}

5.4.1.1. Aktif Karlılığı (Return on Assets-ROA)

Bu rasyo vergi sonrası dönem net karının aktif ortalamasına bölünmesiyle bulunur. İşletmelerin karlılık ve etkinliğini ölçmede kullanılan ROA'ya ilişkin detaylı açıklamalara dördüncü bölümde "Aktif Karlılığı (Return on Assets-ROA)" başlığı altında yer verilmiştir.

Grafik 30: Konvansiyonel-Katılım Bankaları Aktif Karlılığı

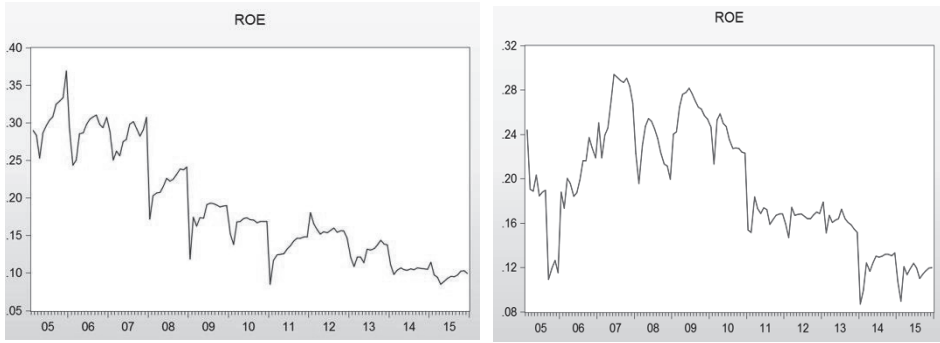

Yukarıdaki birinci grafik konvansiyonel bankaların ROA oranını gösterirken ikinci grafik ise katılım bankalarının ROA oranını göstermektedir. Bu oran toplulaştırılarak hesaplandığı için dönem başlarında düşmekte ve zamanla artmaktadır. Ancak şekillere bakıldığında konvansiyonel bankaların ROA oranı küresel krizle birlikte düştüğü ve 2010 yılından sonra toparlanma sürecine girmesine rağmen son yıllarda düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Katılım bankalarında ise bu trend sürekli düşme eğilimi göstermekle birlikte son 3 yılda konvansiyonel bankalar ile birbirine çok yakın gerçekleşmiştir.

5.4.1.2. Özkaynak Karlılığı (Return on Equity-ROE)

Bir bankanın vergi sonrası karının toplam özkaynaklara bölünmesiyle bulunan bir rasyodur. Bu rasyo ile ilgili detaylı açıklamalara tezin dördüncü bölümünde "Özkaynak Karlılığı (Return on Equity-ROE)" başlığı altında yer verilmiştir.

Grafik 31: Konvansiyonel-Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı

Yukarıdaki birinci grafik konvansiyonel bankaların, ikinci grafik ise katılım bankalarının öz kaynak karlılığını göstermektedir. Her iki grafikten de anlaşılacağı üzere, Türk Bankacılık Sektörünün artık eskisi kadar yüksek öz kaynak karlılığına sahip olmadığını ancak buna rağmen hala %12-14 bandında karlılığa sahip olduğu gözlemlenmektedir.

5.4.1.3. Net Faiz Marjı (Net Interest Margin-NIM)

Net faiz marjı (NIM), faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkın gelir getiren aktiflere bölünmesiyle bulunur. Katılım bankalarında ise bu oran net kar payı gelirlerinin toplam aktiflere bölünmesiyle elde edilir. 2005-2015 yıllarını kapsayan süreçte katılım bankalarının net kar payı marjı ortalaması 4,44 iken konvansiyonel bankaların net faiz marjı ortalaması ise 4,36 oranında gerçekleşmiştir. Bu konudaki detaylı açıklamalar dördüncü bölümün “**Net Faiz Marjı/Net Kar Payı Marjı**” alt başlığı altında yer almaktadır.

5.4.1.4. Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)

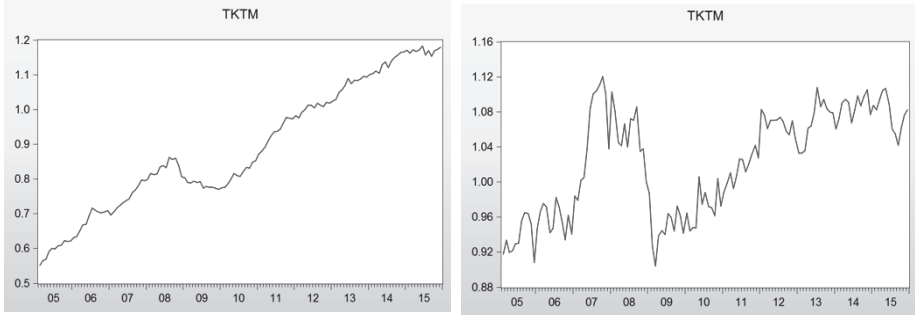
SYR, bir bankanın mevcut öz kaynakları ile taşıyabileceği kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riske esas tutarı ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili detaylı açıklamalara “**Türk Bankacılık Sektörü Sermaye Yeterlilik Rasyosu**” başlığı altında yer verilmele birlikte konvansiyonel ve katılım bankalarının SYR’si son yıllarda %14-16 bandında gerçekleşmiştir.

5.4.1.5. Toplam Krediler / Toplam Mevduat (TK/TM)

Kredilerin mevduata oranı bankaların finansal aracılık işlemlerini yerine getirirken müşterilerden topladıkları mevduat oranlarının hangi oranda krediye plase edildiğini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. 2003 yılından önce bankalarımızın topladıkları mevduat oranlarının önemli bir

kısmı hazine kağıdına plase edilmekteydi. 2000-2001 Türkiye krizinde Demirbankın pasif yapısının büyük bir kısmını devlet iç borçlanma senedine bağlaması faiz ve kur riskine açık pozisyonda yakalanmasına yol açmıştır. Aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere ülkemizdeki konvansiyonel ve katılım bankalarının son yıllarda TK/TM oranlarını arttırması asli bankacılık faaliyetlerinde döndüklerine işaret etmektedir.

Grafik 32: Konvansiyonel-Katılım Bankalarının Kredi/Mevduat Oranı

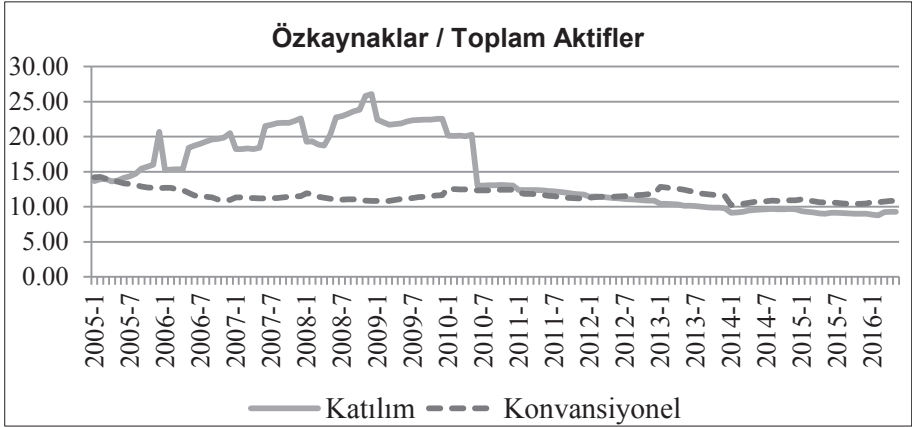

Yukarıda yer alan ilk grafik konvansiyonel bankaların mevduatının krediye dönüş oranını göstermekte iken ikinci grafik ise katılım bankalarının kredilerinin katılım fonlarına oranını göstermektedir. Konvansiyonel bankaların bu oranı 2008 küresel krizinde hafif bir düşüşten sonra istikrarlı bir şekilde artarak %118 seviyesine gelirken katılım bankalarında ise bu oranın hala kriz öncesi seviyesini yakalayamadığı ve %108 civarında olduğu görülmektedir.

5.4.1.6. Özkaynaklar/Toplam Aktifler

Bu rasyo bir bankanın mevcut özkaynakları ile hangi oranda aktif yarattığına işaret etmektedir. Bu oranın yükselmesi bankanın dış finansmandan daha az yararlandığına ve özkaynak finansmanına daha fazla ağırlık verdiğine işaret etmektedir.

Grafik 33: Mevduat ve Katılım Bankalarının Özkaynağının Aktife Oranı

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere, katılım bankalarının konvansiyonel bankalarına göre 2010 yılına kadar özkaynaklarının daha yüksek olduğu ancak son yıllarda gerek konvansiyonel ve gerekse katılım bankalarının %10 civarlarında özkaynak ağırlığını tercih ettikleri görülmektedir. Bu durumun en önemli sebepleri Türk Bankacılık sektörünün son yıllarda sermaye benzeri kredilere, sendikasyon kredisine, tahvil ve sukuk ihraçlarına ağırlık vermesidir.

5.4.1.7. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) Cari Fiyatlarla

GSYH, bir ülkede yıl içinde üretilen toplam mal ve hizmetlerin cari fiyatlarla hesaplanması ile elde edilen milli gelirdir. GSYH rakamları 3 er aylık dönemler itibarıyla ilan edilmektedir. Milli gelirdeki artış oranı doğrudan kullanıldığında zaman serisi problemi ortaya çıkmakta olup genellikle bu kalemin bankacılık sektörünün etkinliğinde anlamsız çıktığı görülmektedir. Buna rağmen, söz konusu veriler aylıklandırılarak ve bir önceki aylık verilere göre artış oranı dikkate alınmak suretiyle regresyon analizi yapıldığında milli gelirin banka etkinliğinde anlamlı olmadığı görülmüştür.

5.4.1.8. Krediler / Toplam Aktifler

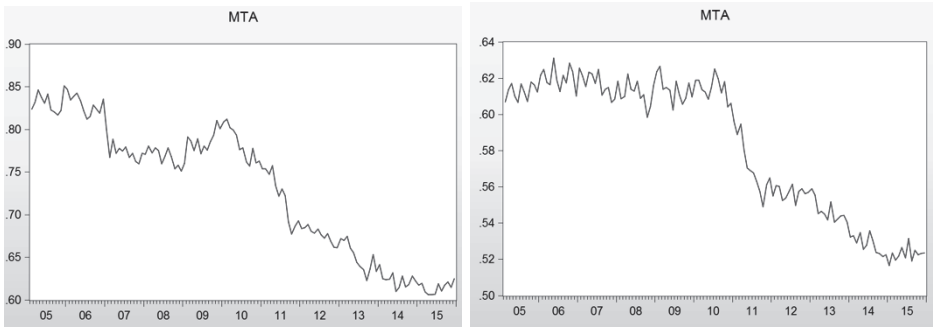
Bu oran banka aktiflerinin yüzde kaçının kredilerden oluştuğunu göstermektedir. 2003 döneminden önce Türk bankacılık sektörünün aktifleri içerisindeki en önemli kalem kredi yerine menkul kıymetler kalemi idi.

Sağlıklı bir bankacılık sektörü için kredilerin aktif içerisindeki payının yüksek olması arzulanan bir durumdur.

5.4.1.9. Mevduat / Toplam Aktifler

Bu oran banka varlıklarının yüzde kaçının mevduattan oluştuğunu göstermektedir. Sağlıklı bir bankacılık sektörü için mevduatın pasif içerisindeki payının yüksek olması beklenmektedir. Aşağıdaki grafikte mevduatın aktiflere oranı hem mevduat ve hem de katılım bankaları için gösterilmektedir.

Grafik 34: Mevduatın Aktiflere Oranı

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere gerek konvansiyonel ve gerekse mevduat bankalarının mevduat/aktif oranı sürekli düşmektedir. Buna karşılık, 2016 yılı itibarıyla konvansiyonel bankalarda bu oran %53 iken katılım bankalarında %63 oranında olduğu görülmektedir. Alternatif finansman kalemleri arasında mevduatın (katılım fonu) maliyeti daha düşük ise bu durum katılım bankalarının lehine, mevduatın maliyeti daha yüksek ise katılım bankalarının aleyhinedir.

5.4.1.10. Parasal Taban / Mevduat

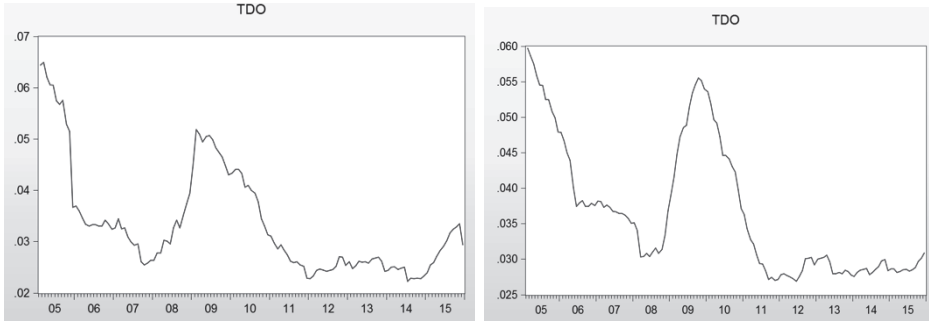
M1 Para arzı, dolaşımdaki nakit ve vadesiz mevduatlardan oluşmaktadır. M2 Para arzı ise M1'e ilave olarak vadeli mevduatın, para piyasası yatırım fonu paylarının ve gecelik geri satın alma anlaşmaları (REPO) bakiyelerinin eklenmesi ile bulunur. Parasal tabanı etkileyen

faktörler genellikle açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılıklar ve iskonto oranıdır.³⁶⁶

5.4.1.11. Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı

Bankacılık sektörünün aktif kalitesi ölçülürken genellikle kredilerin takibe dönüşüm oranlarına bakılmaktadır. Bu oran kullanılan kredilerin yüzde kaçının takibe dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Grafik 35: Konvansiyonel-Katılım Bankaları TDO

Yukarıdaki grafiklerden görüleceği üzere gerek konvansiyonel ve gerekse katılım bankalarının TDO oranları birbirine oldukça yakın gerçekleşmektedir. Son küresel krizde bankaların TDO'su %6-7 bandına yükselmesine karşın 2016 yılında %3,2 oranlarında gerçekleşmiştir.

5.4.1.12. Risk Maliyeti (Cost of Risk)

Bankaların aktif kalitesini ölçmede kullanılan risk maliyeti takibe dönüşen krediler için ayrılan karşılık oranının TDO'ya bölünmesiyle bulunur. Ayrılan karşılık oranlarının yüksek veya düşük tutulması bankaların dönem sonu karlılığını ve ödeyecekleri vergiyi doğrudan etkilemektedir. Ülkemizde bu oran genellikle %75-85 bandında gerçekleşmektedir.

5.4.1.13. Personel*Şube Sayısı / Krediler

Bankaların operasyonel maliyetini etkileyen en önemli unsur şube başına kredi ve personel başına kredi göstergeleridir. Ayrı ayrı iki rasyo

³⁶⁶ Frederic S. Mishkin, **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000, ss. 63-65.

kullanmak yerine her iki rasyo birleştirilerek operasyonel maliyetin kredi ile ilişkisi araştırılmaktadır.

5.4.1.14. Personel*Şube Sayısı / Mevduat

Bankaların operasyonel etkinliğini etkileyen en önemli unsur şube başına mevduat ve personel başına mevduat oranıdır. Aynı ayrı iki rasyo kullanmak yerine her iki rasyo birleştirilerek operasyonel etkinlik ile mevduat ilişkisi kurulmuştur.

5.4.1.15. Personel*Şube Sayısı / Toplam Aktifler

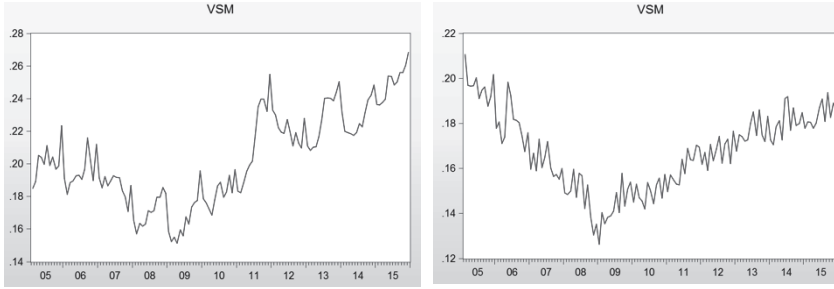
Bankaların operasyonel etkinliğini etkileyen başka bir gösterge ise şube başına aktif ve personel başına aktif oranıdır. Aynı ayrı iki rasyo kullanmak yerine her iki rasyo birleştirilerek operasyonel etkinlik ile aktif ilişkisi kurulmuştur.

5.4.1.16. Mevduat Faizi (Kar Payı)

Bankacılık Kanunu'nun 3 üncü maddesinde "Tanımlar ve Kısaltmalar" başlığı altında mevduat ve katılma hesapları tanımlarına yer verilmiştir. Günümüz bankacılık sisteminde mudiler paralarını vadeli veya vadesiz hesaplara yatırabilir. Katılım bankaları müşterileri ise paralarını özel cari hesap ve katılma hesaplarına yatırmaktadır. Vadesiz mevduat ile özel cari hesapların işleyişi birbirine yakın iken her iki hesap için faiz ve kar payı tahakkuku gerçekleştirilmemektedir. Vadeli mevduata önceden ödenecek faiz kararlaştırılmasına karşın katılma hesaplarına önceden herhangi bir kar payı ödeme taahhüdü bulunmamaktadır.

5.4.1.17. Vadesiz Mevduat / Toplam Mevduat (Özel Cari Hs./Katılım Fonu)

Mevduat ve katılım bankaları için vadesiz mevduat /toplam mevduat oranı bu bankalar için oluşturulan atıl fon hükmündedir. Mevduat/Katılım fonu sahiplerine herhangi bir faiz/kar payı ödeme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu atıl fonların bankalar tarafından kullanılması neticesinde elde edilen faiz ve getiriler bankalara kalmaktadır. Bu oran ülkemizde konvansiyonel bankalar için %20 ve katılım bankaları için ise %25'in üzerinde gerçekleşmektedir. Ancak her ne kadar bu para maliyetsiz olsa bile müşterilerin bankaya hücum ederek vadesiz mevduat/özel cari hesaplarını talep etme ihtimali bulunduğundan bankaların likiditelerini iyi yönetmeleri gerekmektedir. Bu hesaplarla ilgili detaylı açıklamalara çalışmanın "Kısa Vadeli Likidite Rasyoları" başlığı altında yer verilmiştir.

Grafik 36: Vadesiz Mevduatın Toplam Meveduata Oranı

5.4.2. Bankacılık Sektörü Regresyon Modeli Sonuçları

Katılım ve mevduat bankaları için çok değişkenli panel regresyon modellerinin tahmininde iki aşamalı bir süreç izlenmiştir. Birinci aşamada tüm değişkenleri içeren referans model tahmin edilmiş, sonraki aşamada ise anlamsız katsayı tahminleri üreten değişkenler tek tek elenerek en anlamlı katsayı değerleri veren modellere ulaşılmıştır. %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı F değerleri modellerin genel anlamlılıklarının yüksekliğine işaret etmektedir. Zamanın karlılık performansı üzerindeki dinamik etkilerinin dikkate alınabilmesi için modellerde bağımlı değişkenin ilk gecikmesi kullanılmıştır. Bu itibarla ardışık bağlamın (otokorelasyon) sorunu olup olmadığı Durbin-Watson testi ile sınanmıştır. Bu testin sonuçları, tüm modellerde otokorelasyon sorunu bulunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte modellerin katsayı tahminlerinin önemli ölçüde tutarlı ve anlamlı olduğu gözlenmiştir.

Makroekonomik göstergeler genellikle enflasyon ve milli gelirin bir fonksiyonudur. TÜFE oranları, mevduat faizinin dolaylı bir unsuru ve model sonuçlarında anlamsız çıktığından regresyon analizleri sonuçlarında rapor edilmemiştir. Net faiz/kar payı marjı, ROA ve ROE bağımlı değişkenleri için yapılan regresyon analizi sonuçları ve bulguları aşağıdaki alt başlıklarda yer almaktadır.

5.4.2.1. Net Faiz ve Net Kar Payı Marjı e-views Sonuçları

Konvansiyonel ve katılım bankalarının panel regresyon analizi ile test edilmesi sonucunda elde edilen tablo aşağıda yer almaktadır.

Bağımlı Değişken: D(NIM)

Metod: Panel Regresyon

Dönemlere: 130

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-Testi	P Değeri
C	-0.000165	1.76E-05	-9.398926	0.0000
D(SYR)	0.009921	0.008223	1.206391	0.2288
D(TKTM)	0.002595	0.000357	7.261248	0.0000
D(TDO)	0.098062	0.091140	1.075945	0.2830
D(M2M)	0.010213	0.005708	1.789253	0.0748
D(CR)	-0.190699	0.024722	-7.713862	0.0000
D(PSTA)	0.012524	0.004779	2.620441	0.0093
D(PSM)	-0.006601	0.001832	-3.602677	0.0004
D(OZTA)	0.038459	0.022765	1.689395	0.0924
D(MTA)	-0.010652	0.004588	-2.321802	0.0211
D(KTA)	0.001102	0.000138	8.003003	0.0000
KATLM	-7.36E-05	4.60E-05	-1.598920	0.1111
D(KATLMSYR)	0.032497	0.009632	3.373679	0.0009
R-Kare	0.104468	Ortalama Bağımlı Varyans		-0.000178
Düzeltilmiş R-Kare	0.060960	St. Sapma Varyansı		0.001998
Regresyonun st. hatası	0.001936	Akaike ölçütü		-9.607702
Artık kareler toplamı	0.000926	Schwarz ölçütü		-9.429668
Logaritma olasılığı	1262.001	Hannan-Quinn kriteri		-9.536130
F-İstatistiği	2.401144	Durbin-Watson istatistiği		2.079960
P Değeri (F-Testi)	0.005922			

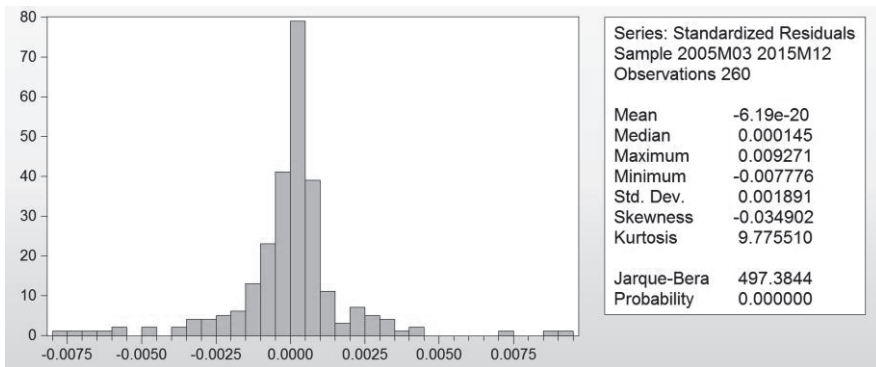
Karlılık NIM ile ölçüldüğünde katılım ile konvansiyonel bankalar arasında bir fark görülmemektedir. Mevduatın toplam aktifler içerisindeki payı arttıkça net faiz marjı azalmaktadır. Öte yandan kredilerin aktif içerisindeki payı arttıkça bankaların net faiz marjı olumlu etkilenmektedir. Bu

durum kredilerin kar üretme kabiliyetini (potansiyeli) yükselmektedir. Mevduat faizi yüksek ise net faiz marjı da atmaktadır. İkisi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Takibe dönüşen kredi için ayrılan provizyonlar cost of risk ile gösterilmekte olup bu oranın yüksek olması bankanın çok kredi batırdığına ve aktif kalitesinin düşük olmasına yol açmaktadır. Net faiz marjı ile takibe dönüşen krediler için ayrılan karşılık oranları arasında negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Net faiz marjı ile personel ve şube başına düşen aktif arasında olumlu; personel ve şube başına düşen mevduat ters ilişki bulunmaktadır. Piyasadaki para arzının mevduata oranı ve özkaynakların aktife oranı ile net faiz/kar payı marjı arasında %90 güven aralığında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bağımlı değişkenlerin regresyon sonuçları karşılaştırıldığında özkaynak ve aktif karlılık sonuçlarının R^2 ve düzeltilmiş R^2 değerlerinin NIM sonuçlarına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun iki önemli gerekçesinin olduğu düşünülmektedir. Birinci neden, bankacılık sektöründe bazı bankaların faiz oranlarını düşük tutmasına karşın komisyon oranlarını daha yüksek uygulama eğiliminde olmalarıdır. Bankacılık sektöründe komisyon oranlarına ilişkin standart ve sağlıklı bir veri temin edilemediğinden Regresyon analizimizde komisyonlara yer verilememiştir. İkinci neden ise ekonometrik modelde kullanılan net faiz marjı ile makroekonomik göstergelerden GSYH, TÜFE ve mevduat faizi gibi bazı göstergelerin modelde anlamlı sonuç göstermemesidir.

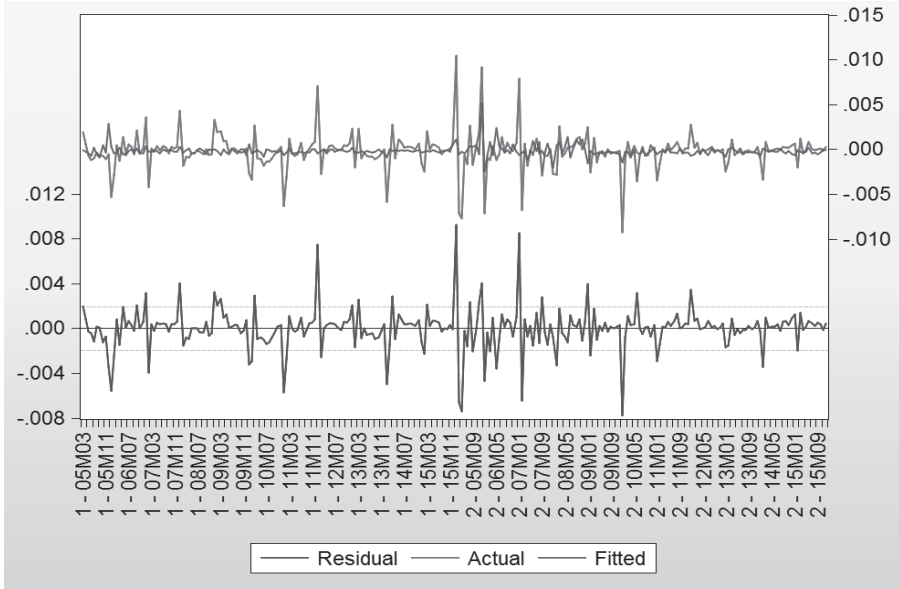
Bankaların aktif kalitesine ait göstergelerden takibe dönüşüm oranı ile net faiz marjı arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Yüksek risk durumunda bankalar da yüksek getiri beklemektedir. Nitekim, kredi kartı faiz oranları kredi türleri içerisinde en yüksek iken (%26) TDO (%8) civarında gerçekleşmektedir.

Grafik 37: Net Faiz/Kar Payı Marjı Dağılımı

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında net faiz marjının normal dağılıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Model sonuçları ile gerçek değerler karşılaştırıldığında model sonucunun gerçekleşen değerlere büyük ölçüde yakınsadığı görülmektedir. Dolayısı ile bu değerlerin güven aralığı içerisinde olduğu kabul edilebilir.

Grafik 38: NIM Gerçek Değerler-Model Değerleri ve Artık Değerlerinin Dağılımı

Standart hatalar serial correlation düzeltilmesine tabi tutulmuştur. Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere actual ve fitted değerleri birbirlerine çok yakın gerçekleşmiştir.

SYR ile NIM değişkenleri arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir. Zira SYR'si daha yüksek olan bir banka belirli bir miktar mevduat için daha az kredi kullanmıştır ve daha düşük bir kredi geliri elde etmektedir. Bu da NIM değişkeninin daha küçük olduğu anlamına gelir. SYR ile ROA ve ROE arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Çünkü ROE ve ROA oranlarının yüksek olması karların sermayeye eklenmesine imkan tanıyacağından SYR'yi yükseltecektir. TDO'nun NIM, ROA ve ROE üzerinde negatif etkisi beklenmektedir. Çünkü kredilerin takibe dönüşüm oranları yükseldiğinde karşılık tutarlarının yükselmesi karların olumsuz etkilenmesine yol açacaktır. CR açısından bakıldığında buradaki artışın karlılık artışını

baskılayacağı ve bununda ROA ve ROE üzerinde olumsuz etkileyeceği beklenmektedir. Normal şartlarda mevduatın krediye dönüşüm oranlarındaki artışın ülkemizdeki tasarruf düzeyini ve bileşenlerini dikkate aldığımızda kaynak maliyetini artıracacağı beklenmektedir. Kaynak maliyetindeki artış vade uyumsuzluğu dolayısıyla NIM, ROA ve ROE üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Ancak ülkemizde mevduatın krediye dönüşüm oranlarının uzun yıllardır %120'ler seviyesinde olması, ayrıca mevduata alternatif bir kaynak olarak 90-180 gün vadeli menkul kıymet ihraçlarının artması mevduatın krediye dönüşüm oranlarındaki yüksekliğin NIM üzerindeki olumsuz etkisini sınırlamaktadır.

Türkiye'de GSYH büyümesi ile kredi büyümesi arasında yüksek pozitif yönlü bir korelasyon bulunmaktadır. Ayrıca, kredi büyümesi ve aktif kalitesinin yüksek olması durumunda tahsili gecikmiş alacak oluşumu da (akım) sınırlanmaktadır. Dolayısıyla para politikasının sıkılaştırıcı olmadığı dönemlerde GSYH büyümesinin sektörün karlılığını olumlu etkilemesi beklenmektedir. Öte yandan, sıkılaştırıcı para politikaları vade uyumsuzluğu nedeniyle mevduat maliyetini daha hızlı artırdığından NIM üzerinde baskı oluşturmakta, kredi büyümesindeki artış getiri artışından ziyade hacim artışı nedeniyle karlılığı etkilemektedir. TÜFE göz önüne alındığında menkul kıymet portföyü içerisinde enflasyona endeksli devlet tahvillerinin de payının arttığı değerlendirildiğinde Türk Parasının değer kaybettiği dönemlerde veya emtia fiyatlarının yükseldiği zamanlarda enflasyon üzerinde oluşan yukarı yönlü risklerin TÜFE artışına yol açması, bunun da enflasyona endeksli menkul kıymet getirilerini arttırması beklenmektedir. Ancak son yıllarda Türkiye'nin azalan iç borç çevirme oranı ve faiz getirili varlıklar arasında enflasyona endeksli kağıtlarının ağırlığının çok yüksek seviyede olmaması enflasyonun NIM üzerindeki etkisini sınırlamaktadır.

Personel başına aktif ve mevduat büyüklüğü dikkate alındığında söz konusu oranlardaki artış, mevduat açısından bakıldığında kaynak maliyetini artırıcı, aktif açısından değerlendirildiğinde plasman getirisini yükseltici etki yapmaktadır. Dolayısıyla personel başına mevduat artışı NIM, ROA ve ROE üzerinde negatif ve personel başına aktif artışının da NIM, ROA ve ROE üzerinde pozitif etkisi beklenmektedir. Özkaynaklardaki artış maliyetsiz kaynak artışını ve bankanın risk kapasitesindeki yüksekliği sağladığından hem bankanın büyümesine hem de daha düşük maliyetle çalışmasına olanak sağlamaktadır.

5.4.2.2. Özkaynak Karlılığı e-views Sonuçları

Bağımlı değişken olarak özkaynak karlılığının konvansiyonel ve katılım bankalarında kullanılması suretiyle elde edilen panel regresyon sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Bağımlı Değişken: D(Özkaynak Karlılığı)

Metod: Panel Regresyon

Dönemlere: 130

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-Testi	P Değeri
C	0.001318	7.74E-05	17.02581	0.0000
D(SYR)	0.874227	0.023356	37.43097	0.0000
D(TKTM)	-0.122823	0.062749	-1.957360	0.0514
D(TDO)	-0.813035	0.194849	-4.172650	0.0000
D(M2M)	-0.038302	0.017433	-2.197054	0.0289
D(PSK)	-0.033272	0.010240	-3.249253	0.0013
D(PSTA)	0.152610	0.016775	9.097593	0.0000
D(OZTA)	0.796274	0.026726	29.79409	0.0000
KATLM	-0.002215	0.000339	-6.529155	0.0000
D(KATLMSYR)	0.541513	0.112661	4.806574	0.0000
R-Kare	0.296741	Ortalama Bağımlı Varyans		-0.001209
Düzeltilmiş R-Kare	0.259577	St. Sapma Varyansı		0.021361
Regresyonun st. hatası	0.018380	Akaike ölçütü		-5.102714
Artık kareler toplamı	0.083109	Schwarz ölçütü		-4.910985
Logaritma olasılığı	677.3528	Hannan-Quinn kriteri		-5.025636
F-İstatistiği	7.984633	Durbin-Watson istatistiği		2.301813
P Değeri (F-Testi)	0.000000			

P değerinin %1, %5 ve %10'dan küçük olması kriterleri göz önünde bulundurulduğunda özkaynak karlılığı ile TÜFE, GSHY, KTA (kredilerin toplam aktife oranı), MTA (mevduatın toplam aktife oranı), CR (karşılık provizyonları), PSM (personel ve şube başına mevduat), MF (mevduat faizi/kar payı) ile VSM (vadesiz mevduatın toplam mevduata oranı) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (tabloda raporlanmamıştır). Ancak SYR

(sermaye yeterlilik rasyosu), TKTM (mevduatın krediye dönüşüm oranı), TDO (takibe dönüşüm oranı), M2M (para arzının mevduata oranı), PSK (personel ve şube başına kredi), PSTA (personel ve şube başına toplam aktif), ÖZTA (öz kaynakların toplam aktife oranı), KATLM ile KATLMSYR arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

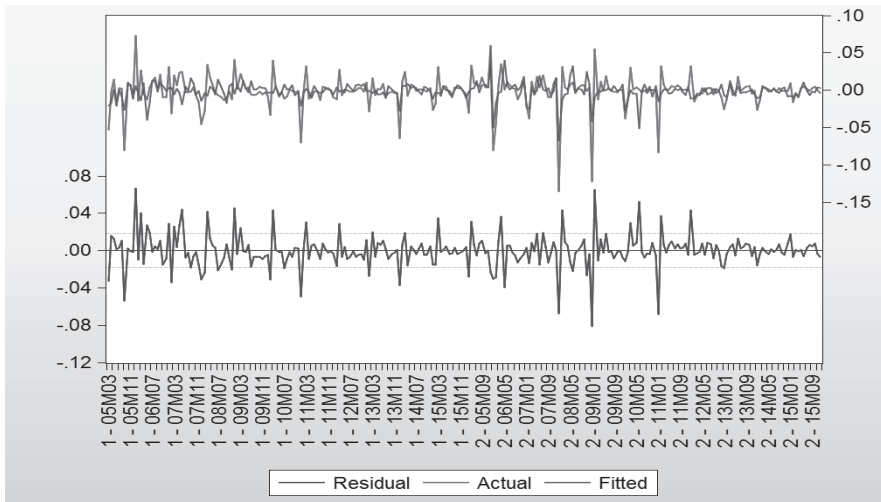
ROE ve SYR arasında anlamlı bir ilişki vardır. SYR’indeki bir puanlık artış, mevduat bankalarının ROE’indeki 0,87 puanlık artış ile ilişkili iken, katılım bankalarının ROE’indeki 1,41 puanlık artış ile ilişkilidir. Yani, katılım bankalarında SYR ile ROE arasındaki ilişki daha güçlüdür.

Bekleneceği üzere, TDO değişkeni ile ROE arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Mevduat ve katılım bankalarının TDO’larındaki bir puanlık artış, ROE’de 0,81 puanlık bir azalma ile ilişkilidir.

Diğer taraftan, öz kaynağın toplam aktif oranındaki artış ile karlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir. Model sonucuna göre, mevduat ve katılım bankalarının ÖZTA’larındaki bir puanlık artış, ROE’deki 0,79 puanlık bir artış ile ilişkili bulunmuştur.

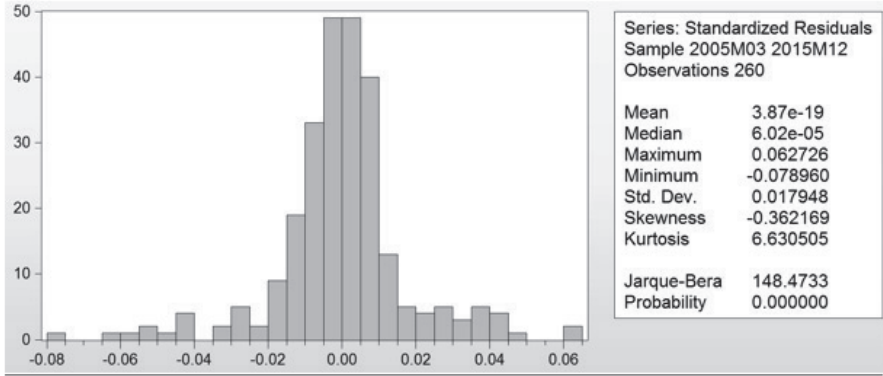
Grafik 39’da model sonuçları ile gerçek değerler karşılaştırıldığında model sonucunun gerçekleşen değerlere büyük ölçüde yakınsadığı görülmektedir. Bu şekilden de anlaşılacağı üzere actual ve fitted değerleri birbirlerine çok yakın gerçekleşmiştir. Dolayısı ile bu değerlerin güven aralığı içerisinde olduğu kabul edilebilir.

Grafik 39: ROE Gerçek Değerler-Model Değerleri ve Artık Değerlerinin Dağılımı

Aşağıdaki grafiğe bakıldığında ROE'nin normal dağılıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Model sonuçları ile gerçek değerler karşılaştırıldığında model sonucunun gerçekleşen değerlere büyük ölçüde yakınsadığı anlaşılmaktadır.

Grafik 40: Katılım ve Mevduat Bankalarının ROE Normal Dağılımı

5.4.2.3. Aktif Karlılığı e-views Sonuçları

Bağımlı değişken olarak aktif karlılığının konvansiyonel ve katılım bankalarında kullanılması suretiyle elde edilen panel regresyon sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Bağımlı Değişken: D(Aktif Karlılığı)

Metod: Panel Regresyon

Dönemlere: 130

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-Testi	P Değeri
C	9.02E-05	5.18E-05	1.742357	0.0827
D(SYR)	0.091683	0.010857	8.444572	0.0000
D(TDO)	-0.127340	0.062890	-2.024798	0.0440
D(PSTA)	0.019924	0.001053	18.91831	0.0000
D(PSM)	-0.003557	0.000365	-9.746149	0.0000
D(MF)	-0.026751	0.013753	-1.945144	0.0529
D(OZTA)	0.077687	0.008480	9.160864	0.0000
KATLM	-0.000263	1.70E-05	-15.45585	0.0000

D(KATLMSYR)	0.042055	0.011137	3.776040	0.0002
R-Kare	0.284902	Ortalama Bağımlı Varyans		-0.000157
Düzeltilmiş R-Kare	0.256183	St. Sapma Varyansı		0.002317
Regresyonun st. hatası	0.001998	Akaike ölçütü		-9.551484
Artık kareler toplamı	0.000994	Schwarz ölçütü		-9.400840
Logaritma olasılığı	1252.693	Hannan-Quinn kriteri		-9.490923
F-İstatistiği	9.920392	Durbin-Watson istatistiği		2.488832
P Değeri (F-Testi)	0.000000			

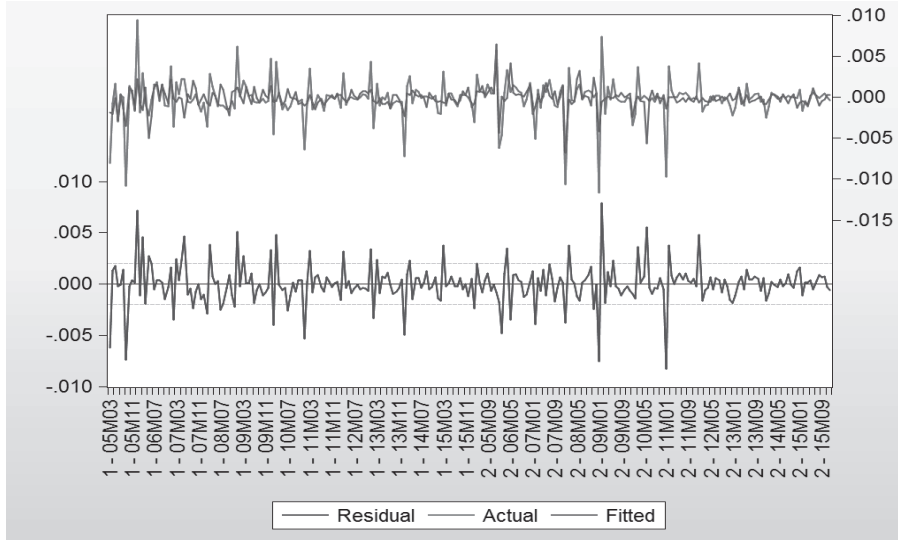
P değerinin %1, %5 ve %10'dan küçük olması ihtimali göz önünde bulundurulduğunda özkaynak karlılığı ile TÜFE, GSHY, KTA (kredilerin toplam aktife oranı), TKTM (mevduatın krediye dönüşüm oranı), MTA (mevduatın toplam aktife oranı), CR (karşılık provizyonları), M2M (para arzının mevduata oranı), PSK (personel ve şube başına kredi), ile VSM (vadesiz mevduatın toplam mevduata oranı) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak SYR (sermaye yeterlilik rasyosu), TDO (takibe dönüşüm oranı), PSTA (personel ve şube başına toplam aktif), PSM (personel ve şube başına mevduat), MF (mevdaut faizi/kar payı), ÖZTA (özkaynakların toplam aktife oranı), KATLM ile KATLMSYR arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

ROA ve SYR arasında anlamlı bir ilişki vardır. SYR'deki bir puanlık artış, mevduat bankalarının ROA'sındaki 0,09 puanlık artış ile ilişkili iken, katılım bankalarının ROA'sında ki 0,13 puanlık artış ile ilişkilidir. Yani, katılım bankalarında SYR ile ROA arasındaki ilişki daha güçlüdür. Beklentimiz doğrultusunda, TDO değişkeni ile ROA arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Mevduat ve katılım bankalarının TDO'larındaki bir puanlık artış, ROA'de 0,13 puanlık bir azalma ile ilişkilidir. Ayrıca, mevduat ve katılım bankalarının ÖZTA'larındaki bir puanlık artış, ROA'daki 0,08 puanlık bir artış ile ilişkili bulunmuştur.

Diğer ilginç bir bulgu ise mevduat faizindeki artışın ROA ile negatif ilişkisinin bulunmasıdır. Normal şartlarda mevduat faizi arttıkça ROA ile olumlu ilişki olması beklenirken ters bir durum ortaya çıkmıştır. Bankanın karlılığında mevduat faizi tek başına etkili değildir. Kredi faiz oranları ve mevduat faiz oranları arasındaki faiz/kar payı marjı esas itibarıyla bankaların karlılıklarını belirlemektedir. Örneğin mevduat faiz oranı düştüğünde bankanın kaynak maliyeti düşmesine rağmen eğer kredi faiz oranı daha fazla düşerse bankanın karlılığı olumsuz şekilde etkilenecektir.

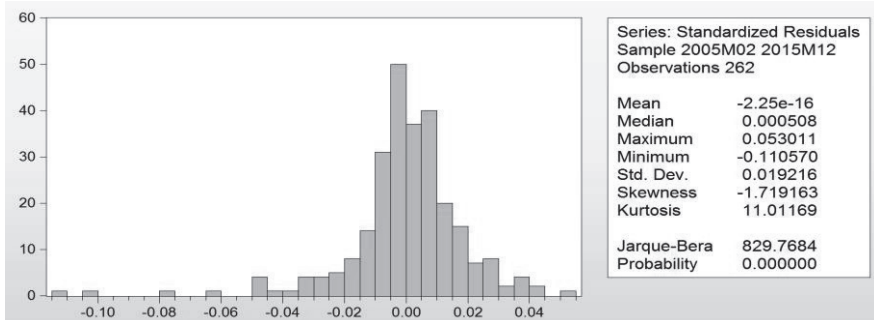
ROA bakımından model sonuçları ile gerçek değerler karşılaştırıldığında model sonucunun gerçekleşen değerlere büyük ölçüde yakınsadığı görülmektedir. Grafik 40'den de anlaşılacağı üzere actual ve fitted değerleri birbirlerine çok yakın gerçekleşmiştir. Dolayısı ile bu değerlerin güven aralığı içerisinde olduğu kabul edilebilir.

Grafik 41: ROA Gerçek Değerler-Model Değerleri ve Artık Değerlerinin Dağılımı

Aşağıdaki grafiğe bakıldığında ROA'nın normal dağılıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Model sonuçları ile gerçek değerler karşılaştırıldığında model sonucunun gerçekleşen değerlere büyük ölçüde yakınsadığı anlaşılmaktadır.

Grafik 42: Katılım ve Mevduat Bankalarının ROA Normal Dağılımı

Bağımlı değişken olarak net faiz/kar payı marjı, özkaynak karlılığı ve aktif karlılığı kullanılarak hesaplanan regresyon analizi sonuçlarına göre anlamlı ilişki bulunan kalemler aşağıdaki tabloda özet olarak yer almaktadır.

NIM	ROE	ROA
Kredilerin mevduata dönüşümü	Sermaye yeterlilik rasyosu	Sermaye yeterlilik rasyosu
Mevduatın para arzına oranı	Kredilerin mevduata dönüşümü	TDO
TDO için ayrılan karşılık	TDO (Takibe Dönüşüm Oranı)	Personel ve şube başına aktif
Personel ve şube başına aktif	Mevduatın para arzına oranı	Personel ve şube başına mevduat
Personel ve şube başına mevduat	Özkaynakların aktife oranı	Mevduat faizi
Özkaynakların aktife oranı	Personel ve şube başına kredi	Özkaynakların aktife oranı
Mevduatın aktife oranı	Personel ve şube başına aktif	
Kredinin aktife oranı		

Monte Carlo Simülasyonu ve Regresyon Analizi yöntemleri kullanılarak yapmış olduğumuz ekonometrik çalışma bulguları ile literatürde yer alan sonuçların büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Beck ve Demirgüç-Kunt'un çalışmalarında, İslami bankalar ile mevduat bankalarının iş oryantasyonu ve aktif kalitesi bakımından önemli değişiklikler göstermediği sonucuyla örtüşmektedir. Monte Carlo Simülasyonunda aktif ve özkaynak karlılıkları bakımından Hassan'ın iddia ettiği İslami bankalar daha az etkindir sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Samad'ın çalışmasından elde ettiği İslami bankalar ile konvansiyonel bankaların karlılık ve likiditelerinde önemli farklılık olmadığı bulgularına bu çalışmada kısmen ulaşılmıştır. Öte yandan, Ersan'ın Türkiye için yapmış olduğu çalışmada, katılım bankalarının finansal yönden faizli işlem yapan bankalara göre daha etkin olduğu sonucuna ise ulaşılmamıştır.

Sonuç

Günümüzde ciddi finansal büyüklüklere ve müşteri kitlelerine ulaşan İslami bankaların ve faizsiz finansman kuruluşlarının modern anlamdaki örnekleri 1960'lı yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bilinen ilk İslami banka örneği, 1963 yılında Ahmet El-Neccar tarafından, üreticileri ve çiftçileri desteklemek amacıyla, Mısır'da kurulan bir bankadır. Söz konusu banka siyasi baskılara dayanamayarak 1967 yılında faaliyetlerine son vermiştir. İslami esaslara göre kurulan ikinci ve üçüncü bankalar 1975 yılında faaliyete başlayan İslam Kalkınma Bankası ve Dubai İslam Bankasıdır. Tekaful adı verilen İslami esaslara uygun sigortacılık faaliyetleri ise 1979 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır.

Son yüzyıl içerisinde Müslüman toplumlarda, ekonomi ve dolayısıyla finansal faaliyetler toplum yaşamında ve siyasi düşünce alanında daha fazla önem taşımaya başlamıştır. Bu dönemde birçok yazar ve akademisyen İslami anlayışa uygun ekonomi ve finans konusunda eserler vermişlerdir. Bahse konu yazar ve akademisyenleri, 1960-1980 yılları arası için ilk nesil, 1980-2000 yıllarını ikinci nesil ve 2000 yılından sonra ortaya çıkan kişileri ise üçüncü nesil İslami finans yazarları olarak sınıflandırmak mümkündür. Ancak bu sınıflandırmada sınırların kesin çizgilerle belirlenmesi zor olduğundan zaman zaman birinci nesil ve ikinci nesil arasında; aynı şekilde ikinci nesil veya üçüncü nesil arasında da geçişkenlik olabileceği tespit edilmiştir. Ancak birinci ve üçüncü nesil arasındaki geçişkenliğin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Birinci nesil şahsiyetler arasında Seyyid Kutup (1953), Abul Ala Mevdudi (1996), Muhammed Yusufuddin, Seyyid Bakır Sadır, Ahmed El Neccar, Muhammed Hamidullah (1992), Sabahattin Zaim (2007), Enver İkbâl Kureyşi, Nejatullah Sıddiki, Şeyh Mahmut Ahmet öne çıkmaktadır. İslami finans alanında ikinci nesil temsilcileri, M. Ömer Chapra, Ali Karadai, Khurshid Ahmad, Fahim Han, Muhsin Han, Münevver İkbâl, Hayrettin Karaman, Hamdi Döndüren, Sabri Orman, Taqi Usmani, Yahia Abdul-Rahman, Muhammad Ayub, Necdet Şensoy, Faruk Beşer, Daud Vicary Abdullah, Servet Bayındır, Sheikh Saleh Kamel ve diğerleri şeklinde sıralanabilir.

İslami finans alanında üçüncü nesil temsilciler ise Zamir İkbâl, Mehmet Asutay, Abbas Mirakhor, Hamed Hasan Merah, Jaseem Ahmed, Abdus Samad, M. Bashir, Fatih Savaşan, Mehmet Saraç, Ahmet Faruk Aysan, Mehmet Bulut, Astrid Fionna Harningtyas, Kabir Hassan, Mehmet Fatih Buğan, Ali Ata, ve Thorsen Beck, Demirgüc-Kunt ve diğerleri şeklinde sıralanabilir. Üçüncü nesli temsil eden yazarlar bankacılık, tekaful, yatırım, maliye politikası, zekât, denetim, muhasebe ile bankacılık düzenleme ve gözetim alanlarında yaptıkları çalışmalarda, yalnızca teorik inceleme ve

değerlendirmelerle sınırlı kalmayıp, gelişen bilgi teknolojisinin de yardımıyla istatistiki ve matematiksel yöntemler kullanarak ekonometrik modeller geliştirmişlerdir.

2008 yılında başlayan küresel finansal krizden sonra bankacılık ve finansta etik kurallar daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle, akademisyenler ve düzenleyici otoritelerin yetkilileri tarafından aşırı kâr hırsının törpülenmesi ve müşteri haklarının korunması hususları çeşitli platformlarda dile getirilmektedir. Konvansiyonel bankacılıkta bireylerin, aslında insan doğasına aykırı şekilde, sürekli olarak rasyonel davrandıkları yani birer “homoeconomicus” oldukları ve her bir ekonomik birimin “kar maksimizasyonu” motivasyonuna sahip olduğu yaklaşımından hareket edilmektedir. Konvansiyonel finans birimleri bu yaklaşımdan hareketle sürekli olarak reel ekonomik koşullardan uzak kar hedeflemesi yapmakta, birçok piyasada yüksek kaldıraç oranlarıyla çalışmakta, spekülatif türev işlemlerin ve manipülasyonun artmasına neden olmakta, dolayısıyla finansal kırılganlığın aşırı şekilde yükselmesine yol açmaktadır.

İslami finansta Allah'ın rızasını kazanma amacının da olduğu ve bireylerin “homoislamicus” ilkesi çerçevesinde hareket etmesi gerektiği dile getirilmektedir. Bu ilke ekonomik birimlerin kar maksimizasyonu haricinde başka motivasyonları olduğu anlamına gelmektedir. Bireyler bu dünyada işledikleri eylemlerden dolayı ahirette sorguya çekilme inancına sahip olduklarından iş ve işlemlerinde öncelikle İslami esaslara uyma arzusunda dırlar. İslami esaslar ise insanların birbirlerinin hakkına riayet etmesi, danışma kurulu tarafından onaylanmayan işlemlere taraf olunmaması veya aracılık yapılmaması, ticari faaliyetlerde manipülasyona izin verilmemesi ve yatırım kararlarında sosyal ve ahlak kurallarına daha fazla riayet edilmesini öngörmektedir. İslam hukukuna göre ticarete tarafların karşılıklı rıza ile işlem yapma yetkisi bulunmaktadır. Ancak bu serbestiyet, karşı tarafın sömürülmesine yol açmamalıdır. Dolayısıyla ticari işlemlerde kar oranı belirlenirken kanaat, itidal, hoşgörü ve kolaylık gösterme gibi dini adabın gereklerine riayet etme mecburiyeti bulunmaktadır. Ticari muamelelerde aldatma, gabin, manipülasyona, karaborsacılığa, hile, yanıltma, gafletten yararlanma, karı çarpıtma, monopolleşmeye ve tekelleşmeye, ihtikâr gibi birey ve toplum zararına olan işlemlere cevaz verilmemektedir. Ancak bununla birlikte İslami kuralların hâkim olduğu bir piyasada asıl kural müdahale edilmemesi olmasına karşın piyasanın sağlıklı işlemlerini önleyen unsurlara müdahale edilebilmesi bazı şartlarda mümkündür. İslami finansın başarılı olabilmesi için devlet otoritesinin gerekli hukuki altyapı düzenlemelerini yaparak mevzuat boşluğu bırakmaması ve etkin denetim fonksiyonunu icra etmesi son derece önemlidir.

İslami finansta bankaların “shareholder” (hisse sahipleri) memnuniyetinden ziyade “stakeholder” denilen ilgili tüm tarafların

memnuniyetinin sağlanması esastır. Tüm taraflar müşteriler, ortaklar, yöneticiler, rakipler, devlet gibi birey ve kurumları içermektedir. Ancak İslami finans anlayışının başarılı olabilmesi ve geniş kitlelere yayılması için yalnızca İslami hukuku kurallarına uyum yeterli olmayıp, bununla birlikte İslam ahlak ekonomisinin uygulanması ve sosyal sorumluluk ilkeleri çerçevesinde karz-ı hasen ve zekât gibi uygulamaların ön plana çıkarılması son derece önem arz etmektedir.

İslami finansın yukarıda sayılan özellikleri nedeniyle yalnızca Müslüman ülkelerde değil, aynı zamanda gayrimüslim olan ülkelerde de kayda değer gelişmeler gösterdiği görülmektedir. Hatta faizsiz finansman modellerinin konvansiyonel bankacılığa iyi bir alternatif olabileceğinden hareketle ilk defa faizsiz finans başlığı 2015 yılında G-20 toplantısının gündemine alınmıştır. İslam ülkelerinde gerekli olan ekonomik ve sınai kalkınmanın gerçekleşebilmesi için, bireylerin, toplumun ve devletlerin yanı sıra finansal kuruluşların da bütüncül bir yaklaşımla hareket etmesi gerekmektedir. İslami bankalar ve finansal kuruluşlar sağladıkları finansal aracılık hizmetlerinin yanı sıra ekonomik büyümeye ve sosyal kalkınmaya da yardımcı olmaktadır. Günümüzde İslami finans sistemi ile ilgili öne çıkan unsurlar; risk paylaşımı, etkin kaynak dağılımı, girişim sermayesi, güvene dayalı sözleşmelerin kurulması, etik ilkelere riayet, şeffaflık, aktif kalitesinin sağlanması, fintech, yenilikçi teknoloji, şeria kurullarının oluşturulması, katılım bankacılığı için piyasa yapıcılığı sisteminin tesis edilmesi, sosyal sorumluluk ve zenginliğin toplum arasında paylaşılması konularıdır.

2008 yılında yaşanan küresel kriz son yıllarda reel ekonomiye dayanan İslami finans sistemine olan ilgiyi arttırmıştır. İslami finans sistemi son yıllarda özellikle Suudi Arabistan, Malezya, Bahreyn, Körfez, Ortadoğu ülkelerinde ciddi gelişme göstermiştir. Türkiye, Pakistan, Endonezya gibi ülkeler de İslami finansın geliştirilmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Müslüman ülkelerin yanı sıra Müslüman olmayan ülkelere İngiltere, Singapur, Hong-Kong ve diğer Avrupa Birliği ülkeleri de artık faizsiz finansman piyasasında yerini almak için ciddi çalışmalar içindedirler. 2015 yılsonu itibarıyla 1,88 trilyon USD olan İslami finansal hizmetlerin yaklaşık %79,6'sı İslami bankacılık aktiflerinden (1,5 trilyon USD), %15,4'ü sukuk piyasasından (290 milyar USD), %3,8'i İslami fonlardan (71 milyar USD) ve geriye kalan %1,2'si ise tekaful (İslami sigorta aktifleri ise 23 milyar USD) faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Ülkemizde de faizsiz finans faaliyetlerinin geliştirebilmesi amacıyla Başbakan Yardımcısına bağlı üst kurul ve kamu kurumu üst yöneticilerinden oluşan ve belirli periyodlarla toplanan Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu tesis edilmiştir. Ayrıca, İslami finans alanında regülasyonların hayata geçirilmesi ve uluslararası standartların kabul edilebilmesi için BDDK nezdinde de ayrı bir daire tesis edilmekle birlikte diğer kamu kurumları

nezdinde de çalışmalar başlatılmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin 2023 stratejisi kapsamında faizsiz finans sektörünün piyasa payını %15'lere çıkarılması hedeflenmektedir.

Bahse konu hedefe ilişkin olarak katılım bankalarının aktif büyüklüğünü esas alan iki ve özkaynaklarına göre ise bir senaryo hazırlanmıştır. Birinci senaryoda katılım bankalarının 2005-2015 arası yıllık aktif artış oranı %22,9 iken konvansiyonel bankalarda bu oran %16,46 olarak gerekleceği varsayılmıştır. Bu oranların önumüzdeki dönemde de hem konvansiyonel hem de katılım bankaları için aynı şekilde gerçekleşeceği varsayımı altında 2025 yılında konvansiyonel bankaların aktif büyüklüğünün 10.241 milyar TL, katılım bankaları için ise bu tutarın 850 milyar TL olması ve katılım bankalarının sektörde alacağı payın en fazla %8,3 olacağı anlaşılmaktadır. İkinci senaryoda konvansiyonel bankaların son 5 yıllık büyüme performansının %14,36 olarak devam edeceği varsayılarak bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün 2025 yılında 8.692 milyar TL olması beklenmektedir. Katılım bankalarının bu pastadan %15 payı alabilmesi için 2025 yılına kadar her yıl ortalama %28,88 oranında yani her yıl mevduat bankalarının iki katı kadar büyüme göstermesi gerekmektedir. Özkaynaklar için hazırlanan senaryoda ise katılım bankalarının bu hedefi gerçekleştirebilmesi için özkaynaklarının 2025 yılı itibarıyla en az 113 milyar TL'ye çıkarması gerekmektedir. Halbuki katılım bankalarının mevcut büyüme performansı altında özkaynaklarını attırabileceği maksimum tutar 38 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Yeni oyuncu girişi ve olağanüstü bir gelişme olmadığı takdirde katılım bankalarının hedefine ulaşabilmesi için ilave 75 milyar TL özkaynağa ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'de ve dünyada faizsiz finans sisteminin bazı temel problemleri bulunmaktadır. Bunların başında nitelikli insan kaynağı eksikliği, kurumsal ve hukuki altyapısının etkin bir şekilde tesis edilememesi, faizsiz finansla ilişkin ürün, hizmet ve piyasaların yeterince gelişmiş olmaması gelmektedir. Ayrıca, İslami finans alanında çalışan kuruluşlarda yazılı dokümantasyonun ve şeffaflığın az olması, faizli bankaların kuruluş ve teşkilatlanma yönteminin benimsenmesi, yönetim kademelerindeki kişilerin bir kısmının daha önce faizli bankalarda çalışan kişilerden oluşması, bazı ölkelerde şeria kurullarının kurulmaması, ürün ve işlemlerde şeria kararlarına yer verilmemesi veya bu kurulların mevcudiyetine rağmen şeria denetimlerinin yapılmaması gibi nedenler İslami finansta uyum ve algı probleminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

İslam hukukunda makasit (mağasid) eş-Şeria adı verilen ve genel olarak inanç ve yaşam hürriyeti, aile bütünlüğü, mülkiyet, akıl, şeref ve haysiyet koruma altına alan ilkelere uyum kapsamında çeşitli ölkelerin İslami bankalarına yönelik 100 puan üzerinden yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan öлке notlarında; Endonezya %56,8, Pakistan %34,6, Malezya

%33,5, Türkiye %29,34, Katar %23,8, İngiltere %11,44 ve genel ortalama %30,08 olarak bulunmuştur. Ayrıca, IFSB'nin 50 kuralı göz önünde bulundurularak yapılan çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk alanında en iyi skora sahip herhangi bir kuruluş bulunmadığı, kuruluşların %33'ü iyi kategorisinde, %40'ının ilerleme sağlaması gereken kategoride, geriye kalan %27'sinin ise gelişmemiş ve alarm seviyesine işaret eden kategoride bulunduğu belirlenmiştir.

Yapılan çalışmalarda ülkemizde ve dünyanın diğer ülkelerinde İslami ilkelere uyum konusunda yapılması gereken ciddi çalışmaların olduğu görülmektedir. İslami finansın konvansiyonel finansa alternatif oluşturabilmesi için kurallarının çok sıkı sıkıya katı yorumlanmaması ve fakat aynı zamanda özünden ayrılacak derecede gevşek tutulmaması gerekmektedir. Zira İslami finansta kurallar çok katı yorumlanırsa İslami bankaların faaliyet alanı çok sınırlandırılacak ve bu kuruluşların konvansiyonel bankalarla rekabet etme imkânı ortadan kaybolacaktır. Diğer taraftan, konvansiyonel bankaları taklit eden ve faaliyet alanını çok genişleten bir sistemin İslami esaslara uygun olmayacağı eleştirisini de göz ardı etmemek gerekir.

İslami finansın ülkemizde başarılı olabilmesi için özel nitelikli faizsiz finans kanununun çıkarılması ve faizsiz finans danışma kurullarının tesis edilmesi, itibar ve güven açısından oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca, eğitim ve insan kaynağı kalitesinin artırılması, sertifika alımlarının teşvik edilmesi, kaynak ve plasman ürün çeşitliliğinin artırılması, faizsiz finans alanında etkin çalışan birincil ve ikincil piyasaların oluşturulması, sigortacılık ve bireysel emeklilik sisteminin iyi tesis edilebilmesi, standartlar ve düzenlemelere yer verilmesi, kurumsal iletişim algı ve itibarın iyi yönetilmesi, etik ilkelerin belirlenmesi, strateji, koordinasyon ve inovasyona yer verilmesi gerekmektedir.

Zekât fakir, miskin, yolda kalmış yolcu, borçlu, esaretten kurtulacak olan, Allah yolunda cihat eden, kalbi İslam'a ısındırılacak olan ve zekât toplamakla görevli olanlara verilebilir. Tüm toplum için belli standartların oluşturulması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Zekat Genel Müdürlüğü açılmasının ve katılım bankalarının da müşteri zekatlarını hesaplayarak doğrudan bu Müdürlüğe devretmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının yaptıkları işlemler için uygunluk fetvası veren danışma kurullarından onay alındığı banka yetkililerince ifade edilmiş olsa bile bir uyum denetim yapılmamaktadır. Katılım bankalarınca alınan fetvalar genellikle katılım bankasının itibar ettiği bir-iki kişinin görüşüdür. BDDK tarafından yapılan denetim sadece finansal sağlamlık, mevzuat ve muhasebe denetimdir. Dini kurullarda yer alan

kişilerin genellikle dini bilgisi bulunan âlim, akademisyen ve finans sisteminin çalışma mantığını kavrayan insanlardan oluşması son derece önemlidir. Yeknesaklığın sağlanması ve yapılan işlemlerin İslami esaslara uygun olup olmadığının tespit edilmesi katılım bankalarının kendi tercihine bırakılmasından ziyade kurulacak “Faizsiz Finans Danışma Kurulu” gibi bir otoriteye verilmesi bu bankalar üzerindeki şaibelerin kalkmasına yol açacaktır. Ayrıca, BDDK İç Sistemler Yönetmeliğinde yapılacak değişikliklerle birlikte, katılım bankalarının bünyelerinde kurulan iç kontrol, iç denetim, risk yönetimi ve uyum birimleri gibi banka danışma kurullarını da yasal altyapıya dayalı şekilde zorunlu olarak tesis etmeleri, görev ayrımı ilkesinden hareketle merkezi danışma kurulu üyelerinin faizsiz finans kuruluşlarında görev almaması ve faizsiz finans kuruluşlarında görev alan danışma kurulu hocalarının da en fazla 3 finansal kuruluşta görev alması ve belli periyotlarda yönetim kuruluna raporlama yapması önerilmektedir. Diğer taraftan, Mayıs 2018 döneminde Merkezi Danışma Kurulu’nun TKBB bünyesinde tesis edilmiş olması çok önemli bir gelişme olmakla birlikte sigortacılık ve sermaye piyasalarındaki İslami ürünlere ilişkin bütüncül bir ekosistem tasarımında zafiyet oluşturabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, ülkemizdeki İslami finansal kuruluşların personel kalitesinin artırılabilmesi için faizsiz finans alanında akademik bölümlerin ve araştırma merkezlerinin tesis edilmesi, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde İslami finans derslerinin okutulması, İslam Hukuku, İslam ekonomisi ve finansı konusunda bilinçlenmenin sağlanması ve bu alanda faaliyet gösteren yurtdışı üniversitelerde okumak isteyen öğrencilere burs imkanlarının tanınması, katılım bankalarının üniversitelerle ortak seminer, konferans ve sempozyum düzenlemeleri, faizsiz finansa yönelik sertifikasyon programlarının başlatılması tavsiye edilmektedir.

Türkiye ve dünyada İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren kuruluşların finansal ürün olarak ağırlıklı bir şekilde murabahayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi bu ürünün uygulamasının kolay, kayıp riskinin düşük olması ve büyük oranda ihtisaslaşma gerektirmemesidir. İslam ekonomisi reel ekonomiye dayalı bir ekonomi olmakla birlikte son yıllarda türev işlemlerin de İslami finans ürünleri arasında da yer aldığı görülmektedir. Finansallaşmaya bağlı olarak İslami türev ürünlerinden sukuk ve tawarruk işlemlerinin artması İslami finansın kırılabilirliğini artırabilir. İslami finans prensiplerine daha uygun olduğu kabul edilen muşaraka, mudaraba ve muzaraa gibi ürünlerin İslami finansal kuruluşların aktifleri içerisindeki payı oldukça düşüktür. İslami finansın başarılı olabilmesi için murabaha ve finansal kiralardan ziyade bu tür ürünlere odaklanmanın daha isabetli olacağı düşünülmektedir.

Malezya hazinesinin sukuk yoluyla sağladığı finansman oranları %50, Körfez ülkelerinde ise bu oranın %25-30 arasında iken Türkiye Hazine’sinin

sağladığı finansman oranının hâlihazırda %3 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Yapılan bazı akademik çalışmalarda, etkin bir piyasa yapıcılığı oyuncusu olarak 5-7 kuruluşun piyasada var olmasının yeterli olduğu ifade edilmektedir. Ülkemizin son dönemde inşa ettiği büyük alt yapı projelerinden köprüler, raylı sistemler, otoyollar, tüp geçit, 3 üncü havalimanı, bağlantı yolları ve Kanal İstanbul gibi projelerin finansmanının yanı sıra, belediyelerin ve özel sektör kuruluşlarının da sukuk yoluyla finansman sağlaması olanak dâhilindedir. Bu durum finansal piyasaların derinleşmesine, kamunun ve özel sektörün alternatif borçlanma araçlarının çeşitlendirilmesine ve ülkemizin daha düşük maliyetle fon bulmasına yol açacağı aşikardır. Ayrıca, sukuk ihracının sürekli hale getirilmesi, piyasa derinliğinin sağlanması birincil ve ikincil piyasaların etkin çalışmasına yönelik olarak, faizsiz ürünlerin tanıtımına yönelik olarak kamu kurumları nezdinde bilgilendirici toplantıların yapılması ve rehberlerin hazırlanması önerilmektedir.

Kamu ve özel sektör tahvil ihraçlarında olduğu gibi kira sertifikaları ihraçlarında da stopaj muafiyetinin mevzuatımızda yerini almaya başlaması buradaki potansiyeli arttıracaktır. Öte yandan, TÜFE'ye endeksli kamu ve özel sektör kira geliri sertifikalarının katılım bankaları tarafından satın alınmasının katılım bankacılığı ilkelerine aykırı olmayacağı ifade edilmektedir. Hazine veya özel sektör 3 ay, 6 ay, 1 yıl veya 5 yıl gibi farklı vadelerde ve enflasyona endeksli kira sertifikası ihraçları yapabilir. İslami finansal kuruluşların yanı sıra konvansiyonel bankaların, portföy yönetim şirketlerinin ve diğer piyasa oyuncularının da bu ihraçlara ilgi göstermesi kira sertifikalarının ikincil piyasasının oluşturulmasına ve sukuk piyasasının derinleşmesine yol açacaktır.

Hem ülkemizdeki ve hem de dünyadaki İslami bankalar için diğer önemli bir sorun ise likidite yönetimidir. Bu kuruluşlar hem kaynak hem de kredi tarafında bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Öncelikle konvansiyonel bankalar likidite ihtiyacını interbank piyasasından veya merkez bankaları nezdinde repo işlemi yaparak finansman sağlama imkanı varken katılım bankalarının böyle bir imkânı bulunmamaktadır. İslami finansal kuruluşların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Türkiye, Suudi Arabistan, Endonezya ve İslam Kalkınma Bankası'nın işbirliği ile MEGABANK'ın kurulması projesinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle mevduat ve katılım bankalarının aktif kalitesine, likiditeye, sermaye yapısına, operasyonel harcamalara, karlılığa ve kaldıraçlara ilişkin çeşitli finansal sağlamlık göstergeleri finansal rasyo analizi kullanılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İkinci olarak Ocak 2005-Aralık 2015 dönemi için aylık veri kullanılarak mevduat bankalarının dağıttığı ortalama faiz oranları ile katılım bankalarının dağıttığı ortalama kar payı oranları ile konut ve ticari kredilerin müşterilere finansman maliyeti Monte

Carlo Simülasyonu ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca, aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve net faiz/kar payı marjı da bu simülasyon ile test edilmiştir. Son olarak, Ocak 2005-Aralık 2015 dönemlerini kapsayan regresyon analizinde bağımlı değişken olarak net faiz/kar payı marjı, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı kullanılmıştır. Çalışmada bağımsız değişken olarak GSYH, MF, TÜFE gibi makroekonomik göstergeler, bankaların aktif kalitesini ölçmek için ise, KTA, TDO, CR ve TKTM; para arzını ölçmek için M2M, MTA, VSM ve ÖZTA kullanılmıştır. Ayrıca, operasyonel harcamaların etkinlik ve verimliliklerini ölçmek için bağımsız değişken olarak PSTA, PSK ve PSM oranları ekonometrik modelde kullanılmıştır.

Türkiye’de mevduat ile katılım fonlarının ortalama vadesinin yaklaşık olarak 40 gün civarında olduğu bilinmektedir. Vadesiz mevduat/özel cari fonlar hariç tutulduğunda mevduatın/katılım fonunun %80’inden fazlasının aylık vadede olduğu görülmüş ve bu sebeple aylık veri kullanılması tercih edilmiştir. Sağlıklı data üzerinde analiz yapabilmek için 3, 6 aylık ve yıllık mevduat/katılım fonu hariç tutulmuştur. Ayrıca, Bank Asya’nın olumsuz etkisini gidermek amacıyla Mart 2014 döneminden itibaren mezkur bankanın verileri hesaplama dâhil edilmemiştir. Yapılan Monte Carlo Simülasyonu neticesinde, Türkiye’de 4 katılım bankasının 2005-2015 yılları arasında katılım hesaplarına dağıttıkları kar payı oranları arasında % 99 düzeyinde; konvansiyonel bankaların ödediği mevduat faizi ile katılım bankalarının dağıttığı kar payı oranları arasında da %93 civarında, konut kredilerinde %76 oranında ve ticari kredilerde ise her iki banka türü için %74 oranında korelasyon bulunmuştur.

Konvansiyonel bankaların 2005-2015 yılları arasında mevduata minimum %4,97 ve maksimum %18,40 oranında faiz verdiği görülmektedir. Mezkûr dönemde mevduata verilen faizin ortalaması %11,25’dir. Söz konusu dönemde katılım bankalarının katılım hesabı sahiplerine minimum %6,03 ve maksimum ise %19,01 oranında kar payı dağıttığı görülmektedir. Ayrıca, model sonucuna göre katılım fonuna ödenen kar payı ortalaması aylık %10,76 seviyesindedir. %95 güven aralığında konvansiyonel bankacılığın mevduata ödediği faiz oranlarının katılım bankalarının müşterilerine ödediği kar payına nazaran 49 baz puan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi, mevduat bankalarının ölçek ekonomisinden daha fazla yararlanması, operasyonel maliyetlerin daha düşük olması ve kısa vadeli fonların repo gibi alanlarda değerlendirilebilmesidir. Buna rağmen katılım bankalarının minimum kar payı oranlarının minimum faiz oranından daha yüksek olması katılım bankalarında kar dengeleme rezervine başvurulmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada, konvansiyonel bankaların Haziran 2010-Aralık 2015 dönemleri arasında konut kredisi için minimum %8,79, maksimum %11,98 oranında konut kredisi faizi uyguladığı görülmektedir. Söz konusu dönemde

konvansiyonel bankaların konut kredisinden tahsil ettiği faiz oranı ortalaması ise %10,11'dir. Aynı dönemler için katılım bankalarının konut finansman oranları minimum %10,18, maksimum %12,87 şeklinde gerçekleşmiştir. Söz konusu sürede katılım bankalarının konut finansmanından tahsil ettiği maliyet ortalaması ise %11,03'tür. Mezkur dönemde konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının ortalamaları karşılaştırıldığında katılım bankalarının 92 baz puan daha yüksek finansman oranı uyguladığı görülmektedir. Katılım bankalarında bu oranın daha yüksek olmasının en önemli sebebi faiz oranlarının düşme eğilimine girdiği dönemde yeniden yapılandırma (refinansman) yapılamamasıdır. Ayrıca, konut kredilerinde bazı bankaların faiz oranını daha düşük tutmasına karşın zaman zaman daha yüksek komisyon ücreti veya dosya masrafı tahsil edebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu konuda kesin bir kanıya varabilmek için ayrı bir akademik çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Öte yandan, Monte Carlo Simülasyonuna göre katılım bankalarının ticari kredilerdeki ortalaması %11,20 iken mevduat bankalarında %11,92 oranında bulunmuştur. Katılım bankalarının 72 baz puan daha düşük maliyetle finansman sağladığı görülmektedir. Bu oranların konvansiyonel bankalara nispeten katılım bankalarında daha düşük olması faiz hareketine karşın katılım bankalarının daha geç intibak etmesidir.

Dünyadaki İslami bankacılık sektörünün net kar marjı 2008 yılında %1,51 oranında iken 2013 yılında %0,96 oranında gerçekleşmiştir. Sıkı para politikası, ekonomik durgunluk, makro ihtiyati politikaların sıkılaştırılması gibi nedenler kar marjlarının düşmesine yol açmaktadır. Türkiye'de 2005-2015 yıllarını kapsayan süreçte katılım bankalarının net kar payı marjı ortalaması %4,44 iken konvansiyonel bankaların net faiz marjı ortalaması ise %4,36 oranında gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki bu oranların dünyadaki faiz/kar marjlarıyla karşılaştırılması durumunda oldukça yüksek olduğu görülmekle birlikte bu durumun genel faiz ve enflasyon düzeyiyle ilişkili olduğu hususu göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmada, %95 güven aralığı 2005-2015 dönemleri için Monte Carlo Simülasyonu çalıştırıldığında konvansiyonel ve katılım bankalar grubunun aktif karlılıklarının ortalaması sırasıyla %2,11 ve %1,99 olarak gerçekleşmektedir. Alt ve üst sınırların yer aldığı hesaplama yapıldığında her iki banka türünün ortak kesişim alanlarında yer almaması nedeniyle aktif karlılıkları bakımından mevduat bankalarının katılım bankalarına göre istatistiksel olarak daha yüksek karlılığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, incelenen dönemler itibarıyla her iki grup için standart sapmanın binde 6 ve binde 8 olduğu göz önüne alındığında Türk bankacılık sektörünün aktif karlılığının dönemler itibarıyla istikrarlı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

Monte Carlo Simülasyonunda, özkaynak karlılığı bakımından da konvansiyonel bankaların katılım bankaları ile çok fazla ayrışmadığı görölmektedir. 2005-2015 dönemleri itibarıyla özkaynak karlılıklarının ortalaması konvansiyonel bankalarda %19,00 iken katılım bankalarında bu oran %18,63 oranında gerçekteşmiştir. Alt ve üst bantların yer aldığı hesaplama dikkate alındığında her iki banka türünün ortak kesişim alanlarında yer almaması ve mevduat bankalarının katılım bankalarına göre özkaynak karlılıkları bakımından istatikselsel olarak daha yüksek karlılığa sahip olduğu görölmektedir.

Teoride, SYR ile NIM değişkenleri arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir. SYR'si yüksek olan bir banka nispeten daha az kredi kullandırmıştır ve daha düşük bir kredi geliri elde etmektedir. Bu da NIM değişkeninin daha küçük olduğu anlamına gelir. SYR ile ROA ve ROE arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. ROE ve ROA oranlarının yüksek olması karların sermayeye eklenmesine ve SYR'nin yükselmesine yol açacaktır. TDO'nun NIM, ROA ve ROE üzerinde negatif etkisi beklenmektedir. Çünkü kredilerin takibe dönüşüm oranları ve provizyon oranları yükseldiğinde karların olumsuz etkilenmesi beklenmektedir. Normal şartlarda mevduatın krediye dönüşüm oranlarındaki artışın ölkemizdeki tasarruf düzeyini ve bileşenlerini dikkate aldığımızda kaynak maliyetini artıracakđı beklenmektedir. Kaynak maliyetindeki artış vade uyumsuzluğu dolayısıyla NIM, ROA ve ROE üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Ancak ölkemizde mevduatın krediye dönüşüm oranlarının uzun yıllardır %120'ler seviyesinde olması, ayrıca mevduata alternatif bir kaynak olarak 90-180 gün vadeli menkul kıymet ihraçlarının artması mevduatın krediye dönüşüm oranlarındaki yüksekliğin NIM üzerindeki olumsuz etkisini sınırlamaktadır.

Türkiye'de GSYH büyümesi ile kredi büyümesi arasında yüksek pozitif yönlü bir korelasyon bulunmaktadır. Kredi büyümesi ve aktif kalitesinin artmasının ROA ve ROE üzerinde pozitif etkisi beklenmektedir. Öte yandan, genişletici para politikasının sonucu olarak para arzının artmasının sektör karlılığı üzerinde olumlu etkisi beklenmektedir. Ancak, sıkılaştırıcı para politikaları vade uyumsuzluğu nedeniyle mevduat maliyetini daha hızlı artırdığından NIM üzerinde baskı oluşturmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin azalan iç borç çevirme oranı ve faiz getirili varlıklar arasında enflasyona endekslis kağıtların ağırlığının çok yüksek seviyede olmaması enflasyonun NIM üzerindeki etkisini sınırlamaktadır.

Teoride, personel başına mevduat, kaynak maliyetini artırıcı; personel başına aktif ise plasman getirisini yükseltici etki yapmaktadır. Dolayısıyla personel başına mevduat artışı NIM, ROA ve ROE üzerinde negatif ve personel başına aktif artışının da NIM, ROA ve ROE üzerinde pozitif etkisi beklenmektedir. Özkaynaklardaki artışın maliyetsiz kaynak olması nedeniyle ROA ve ROE üzerinde olumlu etkisi beklenmektedir.

Yapılan regresyon analizinde, karlılık NIM ile ölçüldüğünde katılım ile konvansiyonel bankalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemektedir. Net faiz marjı ile makroekonomik göstergelerden GSYH, TÜFE ve mevduat faizi ile aktif kalitesine ait göstergelerden takibe dönüşüm oranı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Beklendiği üzere, kredi için ayrılan provizyonlar ile NIM arasında negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Net faiz marjı ile personel ve şube başına düşen aktif arasında olumlu; personel ve şube başına düşen mevduat ile ters ilişki bulunmaktadır. Piyasadaki para arzının mevduata oranı ve özkaynakların aktife oranı ile net faiz/kar payı marjı arasında %90 güven aralığında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

ROA açısından katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Aktif karlılığı ile TÜFE, GSHY, KTA, TKTM, MTA, CR, M2M, PSK, ile VSM arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak SYR, TDO, PSTA, PSM, MF, ÖZTA, KATLM ile KATLMSYR arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. SYR'deki bir puanlık artış, mevduat bankalarının ROA'sındaki 0,09 puanlık artış ile ilişkili iken, katılım bankalarının ROA'sında ki 0,13 puanlık artış ile ilişkilidir. Yani, katılım bankalarında SYR ile ROA arasındaki ilişki daha güçlüdür. Mevduat ve katılım bankalarının TDO'larındaki bir puanlık artış, ROA'de 0,13 puanlık bir azalma ile ilişkilidir. Ayrıca, mevduat ve katılım bankalarının ÖZTA'larındaki bir puanlık artış, ROA'daki 0,08 puanlık bir artış ile ilişkili bulunmuştur.

Hem katılım hem de mevduat bankaları için ROE ve SYR arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. SYR'sindeki bir puanlık artış, mevduat bankalarının ROE'sindeki 0,87 puanlık artış ile ilişkili iken, katılım bankalarının ROE'sindeki 1,41 puanlık artış ile ilişkilidir. Yani, katılım bankalarında SYR ile ROE arasındaki ilişki daha güçlüdür. Mevduat ve katılım bankalarının TDO'larındaki bir puanlık artış, ROE'de 0,81 puanlık bir azalma ile ilişkilidir. Ayrıca, model sonucunda, mevduat ve katılım bankalarının ÖZTA'larındaki bir puanlık artış, ROE'deki 0,79 puanlık bir artış ile ilişkili bulunmuştur.

Sonuç olarak bu çalışmada, Monte Carlo Simülasyonunda istatistiki olarak anlamlı seviyede mevduat bankalarının 0,49 puan daha yüksek bir getiri sağladığı bulunmuştur. Üstelik, analiz sonucunda istatistik olarak anlamlı seviyede mevduat bankalarının 0,92 puan daha düşük maliyet ile konut kredisi sağladığı gözlenmiştir. Öte yandan ticari kredilerden alınan faiz ve kar payı oranları karşılaştırıldığında, katılım bankalarının istatistiki olarak anlamlı seviyede 0,72 puan daha düşük maliyet ile fonlama yaptığı kanıtlanmıştır.

Bu çalışmada, Türk Lirası cinsinden aylık veri kullanılarak katılım ve mevduat bankalarının etkinliği ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma çeşitli yönlerden geliştirilebilir. İlk olarak, her iki banka grubu için kredi faizi ve kar

payı dışında komisyon ve masrafların dikkate alınması suretiyle efektif faiz oranı ve kar payı oranlarını kullanmak mümkündür. Ayrıca, ülkemizde dolarizasyonun yaklaşık olarak %40 seviyelerinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmaların önümüzdeki dönemlerde yabancı para birimi cinsinden yapılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Nihai olarak, bu çalışmada kullandığımız ekonometrik verilere göre katılım bankalarının piyasa etkinliği açısından mevduat bankalarından istatistiki olarak anlamlı bir farklılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, literatürde yer alan teorik çalışmalarda İslami bankacılığın kar paylaşım esasına dayanması nedeniyle böyle bir farklılaşmanın olması gerektiği düşüncesi hakimdir. Katılım bankalarının konvansiyonel bankacılık enstrümanlarını taklit eden finansal ürünler yerine kendine özgü, İslami finans anlayışına daha uygun ürünler geliştirmesi farklılık oluşturacaktır.

Ekler Listesi

EK 1: Mevduat Bankaları Bilançosu

	Milyon TL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Nakit Degerler	2.895	4.220	4.692	5.560	6.816	8.111	10.476	2.603	5.466	7.301	8.675
2	Merkez Bankasında n Alacaklar	12.063	16.366	19.740	35.731	29.877	31.108	37.300	6.938	10.009	16.031	18.524
3	Para Piyasalarından Alacaklar	5.951	1.902	2.778	9.945	12.205	1.088	1.590	476	2.213	884	2.005
4	Bankalarda n Alacaklar	25.842	38.424	30.510	39.543	43.875	38.681	47.376	1.962	4.077	6.886	7.784
5	Alım-Satım Amaçlı Menkul Degerler (Net)	17.338	14.238	11.173	3.723	5.515	6.875	9.757	7.780	4.978	2.523	2.978
6	Satılmaya Hazır Menkul Degerler (Net)	77.937	96.145	12.681	75.109	141.414	185.488	185.423	93.686	91.504	113.555	136.547
7	Zorunlu Karsiliklar	14.540	16.543	16.480	14.027	12.796	20.448	47.635	3.338	45.526	61.501	94.487
8	Menkul Kıymet Ödünç Piyasasından Alacaklar	0	2	0	0	1	7	15	26	19	65	45
9	Ters Repo Alacaklari	4.281	275	3.388	126	830	11.348	12.297	1.007	4.174	9.144	1.020
10	Krediler	149.937	209.664	271.544	349.803	368.980	495.028	644.355	46.795	85.381	1.176.643	1.412.923
11	Takipteki Alacaklar (Net) (12-13)	764	755	1.138	2.463	3.207	2.913	3.482	5.431	6.192	8.313	0.307
12	a) Takipteki Alacaklar	7.496	8.182	9.827	13.216	20.671	18.877	17.730	11.893	17.361	13.236	13.206
13	b) Takipteki Alacaklar Karsiligi (-)	6.732	7.426	8.689	10.753	17.464	15.964	14.248	6.462	11.169	14.923	12.898
14	Faiz ve Gelir Tah. Reeskontları	10.862	14.276	16.578	24.763	24.558	27.999	31.175	7.011	1.254	7.371	7.274
15	Finansal Kiralama	302	335	282	242	154	81	30	31	51	46	38

Türkiye Bankalar Birliği

	Alacakları (Net)											
16	Istirakler, Bağlı ve Bir. Kon. E. Ort (Net)	11 .010	9. 142	10.713	10.09 3	12.44 4	15.01 3	16.354	21.980	23.387	26.250	32.618
17	Vadeye Kadar Elde Tutulacak M. Değ. (Net)	47. 741	48. 553	40.858	115.13 4	1 14.916	9 4.062	87. 823	6 6.069	8 5.421	7 9.443	8 2.602
18	Elden Çıkarılacak Kıymetler (Net)	1.7 78	1.2 40	1.000	1.055	1. 343	1. 528	1.7 87	2. 130	2. 483	3. 173	3. 870
19	Sabit Kıymetler (Net)	7.4 63	7.1 83	7.613	9.052	9. 194	9. 173	9.2 12	9. 346	1 0.676	1 5.564	2 3.903
20	Diğer Aktifler	6.2 59	6.7 17	10.994	10.397	1 2.262	1 4.377	15. 458	2 0.801	2 3.516	2 5.317	3 2.650
21	TOPLAM AKTİFLER (1+...+20)- (12+13)	396 .963	485 .979	562.161	706.76 6	8 00.386	9 63.328	1.1 61.547	1. 300.41 1	1. 636.32 6	1. 890.00 9	2. 237.24 9
22	Mevduat	243 .121	296 .495	342.031	435.55 4	4 87.909	5 83.947	656 .276	7 24.296	8 84.457	9 87.463	1. 171.25 1
23	Merkez Bankasına Borçlar	31	36	26	113	5 46	7 66	3.1 49	6. 864	1 3.213	1 9.301	2 3.343
24	Para Piyasaların a Borçlar	352	179	205	282	2 42	6 4	1.7 66	6 8	1 65	2 53	5. 219
25	Menkul Kıymet Ödünç Piyasasına Borçlar	0	2	12	2	1 4	7 7	713	2 1	1 3	5 8	5 0
26	Bankalara Borçlar	54. 310	70. 372	70.468	91.255	8 5.511	1 20.030	161 .263	1 64.199	2 38.971	2 78.312	3 47.031
27	Repo İslemlerind en Sağlanan Fonlar	17. 414	25. 786	27.753	40.779	6 0.711	5 7.501	96. 953	7 9.884	1 17.258	1 35.590	1 54.160
28	Fonlar	5.4 52	4.2 11	4.088	5.571	6. 016	6. 761	7.6 99	8 624	9 270	1 1.239	1 2.779
29	İhraç Edilen Menkul Kıymetler (Net) (30+31)	0	0	0	0	1 01	3. 112	18. 448	3 7.855	6 0.576	8 9.260	9 7.847
30	a) Tahviller ve Bonolar	0	0	0	0	1 01	3. 112	18. 041	3 7.336	5 9.591	8 8.058	9 6.534
31	b) V.D.M.K.	0	0	0	0	0	0	408	5	9	1.	1.

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

	ve Diğer İhraç Edilen Menkul Kıymetler								19	85	202	312
32	Finansal Kiralama Borçları (Net)	181	276	358	218	96	124	152	116	150	151	127
33	Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primler	648	895	1.150	1.716	154	147	158	1694	1901	2334	2806
34	Sermaye Benzeri Borçlar	756	2.999	3.662	6.003	6258	5837	8060	13.922	21.260	26.461	33.225
35	Faiz ve Gider Reeskontla ri	3.426	4.883	8.060	9.832	7641	8958	11913	11.727	16.032	21.454	21.575
36	Karşılıklar	8.150	9.219	11.233	12.865	16.241	16.785	19147	28.225	29.560	36.773	40.065
37	Diğer Pasifler	9.388	12.647	19.629	19.881	21.478	29.204	35999	48.352	58.609	63.028	76.158
38	TOPLAM (22+...+37)- (30+31)	343.227	428.002	488.675	624.071	93.919	834.244	1.023.094	125.847	451.435	667.676	985.635
39	Ödenmiş Sermaye	20.041	25.285	30.501	36.936	9.803	4.848	304	0.086	4.052	7.979	4.584
40	Yedek Akçeler	42.340	38.062	43.495	49.835	8.553	0.746	87620	101.913	120.409	139.184	158.658
41	Ödenmiş Sermaye Enflasyon Düzeltilme Farkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42	Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Farkları	226	87	468	1.123	203	1365	1815	2584	2155	6768	13.674
43	Menkul Değerler Değerleme Farkları	4.359	1.719	2.721	-364	4931	8415	550	5.045	2477	1.872	5234
44	Dönem Kari (Zararı)	5.715	10.973	14.332	12.773	9.477	1.357	19042	22.607	23.613	24.466	25.644
45	Geçmiş Yıllar Kari (Zararı)	18.945	18.149	-18.030	-17.609	17.500	17.647	17.878	17.672	17.814	17.935	16.180
46	TOPLAM ÖZKAYNA KLAR (39+...+45)	53.736	57.978	73.486	82.695	66.467	29.085	138.453	174.563	184.891	22.334	251.614

Türkiye Bankalar Birliği

47	TOPLAM PASIFLER (38+46)	396.963	485.979	562.161	706.766	800.386	963.328	1.161.547	1.300.411	1.636.326	1.890.009	2.237.249
48	Gayrinakdi Kredi ve Yükümlülükler	64.856	77.026	83.964	105.977	114.382	142.070	192.376	214.396	300.882	350.128	422.954
49	Taahhütler (50+51)	134.039	187.879	283.914	342.469	434.350	464.421	1.406.532	1.675.968	1.592.602	1.689.286	2.043.122
50	a) Türev Finansal Araçlar	65.829	106.257	158.181	192.623	246.269	385.019	565.828	609.230	1.066.841	1.207.132	1.555.189
51	b) Diğer Taahhütler	68.210	81.622	125.733	149.846	188.081	361.403	840.704	1.066.739	525.761	482.155	487.933

EK 2: Türk Katılım Bankaları Bilançosu

	(Katılım Bankaları - Milyon TL)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Nakit Degerler	147	180	229	340	615	790	2.259	2.250	1.459	2.563	3.507
2	Merkez Bankasından Alacaklar	0	0	0	0	0	1.766	.508	1.390	.305	.010	2.526
3	Para Piyasalarındaki Alacaklar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Bankalardan Alacaklar	1.115	1.156	1.222	.488	2.217	2.011	.409	3.144	.067	.444	7.997
5	Alım-Satım Amaçlı Menkul Degerler (Net)	2	1	7	13	33	99	77	14	22	10	45
6	Satılmaya Hazir Menkul Degerler (Net)	18	44	22	33	578	605	97	1.320	.929	.688	5.668
7	Zorunlu Karşılıklar	344	482	516	513	479	811	.042	4.466	.668	.297	11.966
8	Menkul Kıymet Ödünç Piyasasından Alacaklar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Ters Repo Alacakları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Krediler	4.754	6.661	9.930	12.113	16.007	20.505	26.538	32.681	43.060	56.244	67.728
11	Takipteki	8	9	1	2	246	184	1	155	1	3	811

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

1	Alacaklar (Net) (12-13)	7	1	40	50			19		89	40	
1	a) Takipteki Alacaklar	2	2	2	5			6		1	1	
2		01	40	83	13	726	669	27	866	.102	.405	2.162
1	b) Takipteki Alacaklar	1	1	1	2			5		9	1	
3	Karsiligi (-)	14	49	43	63	480	485	07	711	13	.065	1.351
1	Faiz ve Gelir Tah.	1	1	1	1			1		2	2	
4	Reeskontlari	01	86	57	.072	584	629	.343	768	.381	.226	3.342
1	Finansal Kiralama Alacaklari (Net)	5	5	5	3			2		1	2	
5		21	03	19	35	165	134	11	530	.322	.656	3.692
1	Istirakler, Bagli ve Birlikte Kontrol Edilen Ortakliklar (Net)	1	1	1	4			9		1	1	
6		4	9	7	3	57	61	0	84	39	94	340
1	Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Degerler (Net)	0	0	6	8	297	365	19	359	29	.314	1.603
7								4		7	1	
1	Elden Çikarilacak Kiyemler (Net)	0	0	0	0	0	80	0	99	13	40	169
8								8		1	1	
1	Sabit Kiyemler (Net)	1	1	2	2	435	475	04	869	.050	.369	1.454
9		69	70	11	98			7		1	1	
2	Diger Aktifler	6	9	2	1	375	401	5	760	8	1	1.645
0		3	5	29	85			22		66	.143	
2	TOPLAM AKTIFLER (1+..+20)-(12+13)	7.334	9.551	13.185	17.661	22.019	28.825	38.958	48.889	68.290	90.639	112.491
1												
2	Mevduat	6.241	7.982	10.177	13.270	17.628	21.988	26.987	32.321	43.274	56.371	70.265
2												
2	Merkez Bankasına Borçlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3												
2	Para Piyasalarına Borçlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4												
2	Menkul Kiyem Ödünç Piyasasına Borçlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5												
2	Bankalara Borçlar	168	238	609	1.041	393	1.719	4.605	7.336	11.391	13.737	13.438
6												
2	Repo	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2.501

Türkiye Bankalar Birliği

7	İslemlerinden Sağlanan Fonlar									.087	.477		
2													
8	Fonlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
2													
9	İhraç Edilen Menkul Kıymetler (Net) (30+31)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
3													
0	a) Tahviller ve Bonolar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
3													
1	b) V.D.M.K. ve Diğer İhraç Edilen Menkul Kıymetler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
3													
2	Finansal Kiralama Borçları (Net)	3	9	1	0	0	0	63	2	2	2	4	402
3													
3	Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primler	1	2	3	4			6	7	8	1		
3		8	5	1	7	44	47	3	1	2	05	128	
3													
4	Sermaye Benzeri Borçlar	1	0	0	0	0	0	81	3	3	8	9	2.535
3													
5	Faiz ve Gider Reeskontları	4	6	9	1			2	2	3	3		
3		5	1	9	47	95	120	32	06	31	61	829	
3													
6	Karsılıklar	5	7	1	2			6	6	9	1		
3		1	9	61	47	329	420	49	95	31	.170	1.454	
3													
7	Diğer Pasifler	155	229	587	584	817	1.016	1.722	2.630	3.721	8.055	11.41	
3													
8	TOPLAM (22+...+37)- (30+31)	6.681	8.623	11.67	15.33	19.	25.31	34.90	43.86	61.96	82.67	102.9	
3													
9	Ödenmiş Sermaye	576	639	822	1.570	1.8	39	2.189	2.289	3.650	4.375	5.787	6.702
4													
0	Yedek Akçeler	176	44	371	340	420	753	1.125	485	903	852	1.479	
4													
1	Ödenmiş Sermaye Enflasyon Düzeltilme Farkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
4													
2	Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Farkları	1	1	1	1			5	1	2	2		
4		2	2	2	5	25	50	9	45	10	42	287	
4													
3	Menkul Değerler Değerleme Farkları	0	0	0	0	23	23	-	2	-	3		
4													
4	Dönem Kari (Zararı)	1	2	3	4			5	7	8	9		
4		55	45	06	01	404	499	87	26	71	57	997	
4													
5	Geçmiş Yıllar Kari (Zararı)	-	-	0	0	0	0	1	1	1	1	9	99
4		256	13	0	0	0	0	1	1	1	1	99	

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

46	TOPLAM ÖZKAYNAKLAR (39+...+45)	653	927	1.510	2.325	2.712	3.515	4.056	5.028	6.322	7.968	9.528
47	TOPLAM PASIFLER (38+46)	7.334	9.551	13.185	17.661	22.019	28.825	38.958	48.889	68.290	90.639	112.491
48	Gayrinakdi Kredi ve Yükümlülükle r	1.836	3.434	5.330	9.645	10.768	12.272	16.793	18.643	23.760	26.957	30.521
49	Taahhütler (50+51)	889	2.114	3.470	5.087	8.026	81.819	11.931	36.401	22.899	23.588	35.549
50	a) Türev Finansal Araçlar	56	894	1.907	2.934	4.034	5.079	8.246	8.580	17.248	16.515	27.700
51	b) Diğer Taahhütler	833	1.220	1.563	2.153	3.992	76.739	3.685	27.821	5.651	7.074	7.849

EK 3:Türk Bankacılık Sektörü Kar/Zarar Tablosu

Sıra No	Bankacılık Sektörü Kar/Zarar Tablosu (Milyon TL)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	Kredilerden Alınan Faizler	20.120	27.674	37.656	49.644	49.517	47.498	58.645	78.588	83.954	106.491	131.880	159.550
2	Takipteki Alacaklardan Alınan Faizler	399	438	606	693	747	1.155	1.240	973	1.025	1.079	1.032	1.151
3	Bankalardan Alınan Faizler	1.143	1.674	2.623	3.063	1.756	1.537	1.225	1.330	1.082	1.691	2.252	2.869
4	Para Piy. İşl. Alınan Faizler	558	865	830	755	719	378	13	74	135	140	160	247
5	GUDFK/Z Yansıtılan Menkul Değerlerden Alınan Karlar	2.230	1.733	1.424	995	558	564	838	1.141	587	352	325	345
6	Satılmaya Hazır Menkul Değerlerden Alınan Faizler	9.214	12.296	16.047	16.154	12.423	15.177	16.130	17.623	16.106	18.441	19.145	20.405
7	VKET Menkul Değerlerden Alınan Faizler	7.399	7.602	7.040	10.128	15.177	10.470	9.086	8.649	6.481	8.102	6.871	7.538
8	Ters Repo İşlemlerinden Alınan Faizler	49	10	44	29	5	68	569	1.022	702	1.668	1.221	528
9	Finansal Kiralama Gelirleri	14	23	21	20	11	31	31	59	106	184	282	291
10	Diğer Faiz ve Faiz Benzeri Gelirler	1.171	2.082	2.219	1.471	985	518	381	437	451	517	971	1.810
11	Toplam Faiz Gelirleri (1 den 10 a)	42.296	54.396	68.510	82.952	81.898	77.396	88.159	109.896	110.631	138.667	164.140	194.732
12	Mevduata Verilen Faizler	19.775	27.246	34.364	42.448	33.565	31.681	37.401	43.836	39.989	52.456	61.311	74.178
13	Bankalara Verilen Faizler	2.283	4.283	5.214	5.571	4.126	3.563	4.832	5.531	5.521	7.409	8.977	10.674

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

14	Para Piy.İşl.Verilen Faizler	148	34	15	19	5	6	20	13	13	18	152	1.075
15	İhraç Edilen Menkul Kıymetlere Verilen Faizler	7	0	0	0	3	66	907	2.367	3.195	4.962	6.349	6.965
16	Repo İşlemlerine Verilen Faizler	1.543	2.112	3.537	4.610	3.505	3.030	5.281	5.451	3.995	7.566	9.016	9.299
17	Finansal Kiralama Giderleri	25	27	39	42	25	19	27	46	46	56	62	43
18	Diğer Faiz ve Faiz Benzeri Giderler	213	111	201	514	417	364	361	398	529	627	958	1.156
19	Toplam Faiz Giderleri (12 den 18 e)	23.99 5	33.81 4	43.37 1	53.20 3	41.64 5	38.72 9	48.82 9	57.64 2	53.28 7	73.09 4	86.82 4	103.3 89
20	NET FAİZ GELİRİ (GİDERİ) (11-19)	18.30 1	20.58 2	25.13 9	29.74 9	40.25 3	38.66 7	39.33 0	52.25 4	57.34 4	65.57 3	77.31 6	91.34 3
21	Takipteki Alacaklar Özel Provizyonu	2.220	2.011	2.832	5.204	9.307	5.408	4.126	7.880	10.53 3	13.50 7	15.78 7	21.48 3
22	PROV.SON RASI NET FAİZ GELİRİ (GİDERİ) (20-21)	16.08 1	18.57 1	22.30 7	24.54 5	30.94 6	33.25 9	35.20 3	44.37 4	46.81 1	52.06 6	61.52 9	69.86 1
23	Kredilerden Alınan Ücret ve Komisyonlar	1.281	1.467	1.660	2.056	2.761	3.294	3.812	4.435	5.478	5.881	6.471	7.229
24	Alınan Kar Payları	385	497	802	891	772	842	994	1.260	1.316	1.388	1.263	1.464
25	Bankacılık Hizmetleri Gelirleri	5.166	6.474	8.091	9.696	10.21 1	11.09 3	13.29 2	14.80 7	16.98 3	19.85 4	21.59 9	23.14 5
26	Aktiflerimizin Satışından Elde Edilen Gelirler	324	1.201	1.207	436	403	891	1.488	780	2.367	1.706	1.484	3.098
27	Diğer Faiz Dışı Gelirler	2.685	4.166	3.514	3.390	3.957	7.781	6.967	5.709	7.325	8.723	11.33 4	11.60 1
28	Toplam Faiz Dışı Gelirler (23 ten 27 ye)	9.841	13.80 5	15.27 3	16.46 8	18.10 3	23.90 1	26.55 4	26.99 1	33.47 0	37.55 2	42.15 1	46.53 7

Türkiye Bankalar Birliği

29	Personel Giderleri	5.289	6.273	7.615	9.281	9.804	11.621	12.933	14.205	16.700	18.575	20.599	22.271
30	Genel Karşılık Provizyonu	643	612	706	1.093	730	1.196	3.292	3.397	4.298	3.383	4.539	4.284
31	Kıdem Tazminatı Provizyonu	167	126	152	113	116	340	303	637	256	287	305	321
32	Menkul Değerler Değer Azalma Provizyonu	570	188	134	199	145	166	284	378	378	287	391	279
33	İştirakler, Bağlı ve Birl. Kont. Ed. Ort. Değer Azalma Provizyonu	774	295	165	6	83	33	31	82	30	110	30	149
34	Diğer Provizyonlar	2.107	1.147	1.765	2.053	2.641	1.468	1.770	3.520	3.365	3.202	3.606	4.118
35	Verilen Ücret ve Komisyonlar	1.300	1.464	1.786	2.063	1.996	2.015	2.635	3.321	3.637	4.996	5.652	6.290
36	Amortisman Giderleri	1.116	1.006	1.092	1.220	1.357	1.549	1.701	1.871	2.131	2.591	2.980	3.218
37	Vergi, Resim, Harç ve Fonlar	405	521	591	791	739	1.130	1.282	1.452	1.869	1.914	2.345	2.474
38	Diğer Faiz Dışı Giderler	6.618	6.348	7.250	8.440	8.835	10.678	11.994	13.971	17.319	20.235	23.920	24.209
39	Toplam Faiz Dışı Giderler (29 dan 38 e)	18.989	17.980	21.255	25.260	26.446	30.197	36.225	42.833	49.982	55.579	64.367	67.615
40	Sermaye Piyasası İşlemleri Karları (Zararları) (Net)	1.376	1.173	-827	1.482	933	-217	1.566	2.352	8.020	8.109	1.520	2.581
41	Kambiyo Karları (Zararları) (Net)	742	-1.492	1.601	-1.685	728	557	-1.788	3.958	7.174	5.552	-7.779	-4.085
42	Olağanüstü Gelirler (Giderler) (Net)	2	-33	459	268	-0,024	-44	-68	-31	0,173	0,126	3	2
43	Net Parasal Pozisyon Karı (Zararı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44	Toplam Diğer Faiz Dışı Gelirler (Giderler)	2.119	-353	1.233	65	1.660	296	-290	1.576	847	2.557	-6.256	-1.502

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

	(40 tan 43 e)												
45	VERGİ ÖNCESİ KAR (ZARAR) [(22+28+44)- 39]	9.053	14.04 3	17.55 8	15.81 8	24.26 4	27.25 9	25.24 2	30.10 7	31.14 5	31.48 2	33.05 8	47.28 1
46	Vergi Provizyonu	3.338	3.070	3.226	3.045	4.786	5.142	5.398	6.585	6.481	6.872	7.005	9.750
47	DÖNEM NET KARI (ZARARI) (45 - 46)	5.715	10.97 3	14.33 1	12.77 3	19.47 7	22.11 6	19.84 4	23.52 3	24.66 4	24.61 0	26.05 2	37.53 2

EK 4: Katılım Bankaları Kar/Zarar Tablosu

Sıra No	Katılım Bankaları Kar/Zarar Tablosu (Milyon TL)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	Kredilerden Alınan Faizler	839	1.226	1.707	2.466	2.961	2.846	3.447	4.715	5.074	4.711	5.966	7.184
2	Takipteki Alacaklardan Alınan Kar Payları	10	21	18	30	56	62	41	30	39	20	22	33
3	Bankalardan Alınan Kar Payları	40	51	153	146	161	59	24	21	13	9	55	81
4	Para Piy. İşl. Alınan Faizler/Kar Payı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	GUDFK/Z Yansıtılan Menkul Değerlerden Alınan Karlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,316	5
6	SHM Değerlerden Alınan Faizler/Kar Payı	0,748	0,163	0,458	0,549	99	98	125	95	215	273	384	513
7	VKET Menkul Değerlerden Alınan Faizler/Kar Payı	0	0	0	0	0	48	50	20	42	91	158	135
8	Ters Repo İşlemlerinden Alınan Faizler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Finansal Kiralama Gelirleri	88	103	97	82	42	26	29	57	102	146	258	290
10	Diğer Kar Payı Gelirleri	32	51	67	91	74	50	23	37	43	48	79	130
11	Toplam Kar Payı Gelirleri (1 den 10 a)	1.008	1.453	2.043	2.816	3.393	3.189	3.740	4.976	5.527	5.299	6.921	8.371
12	Toplanan Fonlara Ödenen Kar Payları	550	778	1.080	1.519	1.805	1.638	1.768	2.255	2.260	2.306	2.937	3.635
13	Bankalara Verilen Kar Payları	9	18	49	62	36	42	147	232	328	289	386	453
14	Para Piy. İşl. Verilen Faizler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

15	İhraç Edilen Menkul Kıymetlere Verilen Faizler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Repo İşlemlerine Verilen Faizler	0	0	0	0	0	0	0	0	39	110	161	209
17	Finansal Kiralama Giderleri	0,308	2	4	2	0,014	0,011	3	14	16	27	29	18
18	Diğer Kar Payı Giderleri	0	0,094	0,016	0	1	0,179	0,2	0,02	0,022	0,31	9	3
19	Toplam Kar Payı Giderleri (12 den 18 e)	560	798	1.133	1.583	1.843	1.680	1.918	2.502	2.644	2.733	3.522	4.318
20	NET KAR PAYI GELİRİ (GİDERİ) (11-19)	449	655	910	1.234	1.550	1.509	1.822	2.474	2.883	2.567	3.399	4.053
21	Takipteki Alacaklar Özel Provizyonu	48	91	127	242	578	307	398	737	946	513	907	1.552
22	PROV.SONRA SI NET FAİZ GELİRİ (GİDERİ) (20-21)	401	565	783	992	972	1.202	1.423	1.737	1.937	2.054	2.492	2.502
23	Kredilerden Alınan Ücret ve Komisyonlar	162	258	390	461	538	580	639	737	797	642	734	796
24	Alınan Kar Payları	2	0	0	4	0,425	0,304	0	4	4	0,18	0,519	0,509
25	Bankacılık Hizmetleri Gelirleri	131	133	193	326	326	291	381	499	578	442	473	562
26	Aktiflerimizin Satışından Elde Edilen Gelirler	8	13	14	8	19	46	56	75	121	77	105	152
27	Diğer Kar Payı Dışındaki Gelirler	63	460	155	155	228	307	296	371	511	345	320	535
28	Toplam Kar Payı Dışı Gelirler (23 ten 27 ye)	366	865	752	954	1.111	1.225	1.371	1.685	2.010	1.506	1.632	2.046
29	Personel Giderleri	193	258	358	503	609	686	795	992	1.186	1.010	1.236	1.439
30	Genel Karşılık Provizyonu	16	20	54	58	51	74	98	166	92	162	167	110
31	Kıdem Tazminatı Provizyonu	2	3	5	5	5	12	12	23	10	16	17	20
32	Menkul Değerler Değer Azalma	0,708	0,172	0,17	4	0,008	0,08	0,359	0,028	1	0,795	0,814	22

Türkiye Bankalar Birliği

	Provizyonu												
33	İştirakler, Bağlı ve Birl. Kont. Ed. Ort. Değ. Azalma Prov.	3	7	2	6	1	10	7	8	3	0	0,714	0
34	Diğer Provizyonlar	30	21	49	64	83	129	185	124	266	166	224	296
35	Verilen Ücret ve Komisyonlar	46	78	119	157	137	125	166	214	247	217	297	369
36	Amortisman Giderleri	29	36	49	70	89	106	125	143	167	152	195	233
37	Vergi, Resim, Harç ve Fonlar	11	17	23	28	25	49	60	76	95	76	98	118
38	Diğer Faiz Dışı Giderler	310	329	304	438	443	473	561	725	895	767	895	1.039
39	Toplam Kar Payı Dışı Giderler (29 dan 38 e)	642	768	963	1.333	1.444	1.665	2.011	2.472	2.963	2.566	3.130	3.647
40	Sermaye Piyasası İşlemleri Karları (Zararları) (Net)	5	2	16	19	342	208	138	291	114	13	93	382
41	Kambiyo Karları (Zararları) (Net)	130	-219	63	189	-92	-26	89	-85	195	214	163	80
42	Olağanüstü Gelirler (Giderler) (Net)	-2	0,001	0,002	0	0	0,004	0,001	0,385	0,522	0,127	2	0,66
43	Net Parasal Pozisyon Karı (Zararı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44	Toplam Diğer Faiz Dışı Gelirler (Giderler) (40 tan 43 e)	134	-218	79	208	250	182	226	207	310	227	258	463
45	VERGİ ÖNCESİ KAR (ZARAR) [(22+28+44)-39]	259	443	651	820	889	944	1.010	1.158	1.294	1.221	1.252	1.364
46	Vergi Provizyonu	9	52	124	173	184	185	207	242	243	264	255	258
47	DÖNEM NET KARI (ZARARI) (45 - 46)	250	391	527	647	705	759	803	916	1.052	957	997	1.106

EK 5: Global İslami Finansal Endeks Ülke Sıralaması

Sıra No	Ülkeler	İslami Finansal Aktifler (Milyon USD)	İslami Finansal Kuruluşlar	İslami Bankacılık Aktifleri (Milyon USD)	İslami Sigorta Aktifleri (Milyon USD)	Eğitim Kuruluşları	Yayımlanan Makaleler 2011-2013	Şeriat Alimi Görüşleri	Haberler & Makaleler	Seminerler & Konferans
	Global	1.657.998	993	1.214.274	27.040	477	1.363	837	14.490	231
1	Malaysia	423.295	76	170.280	8.596	44	421	188	2.626	52
2	Saudi Arabia	338.106	99	264.345	11.045	25	45	67	1.405	4
3	Iran	323.000	54	319.008	4.206	1	15	-	140	1
4	UAE	140.289	73	113.102	1.905	39	41	50	3.006	18
5	Kuwait	92.403	92	82.911	122	9	16	62	668	1
6	Qatar	81.027	38	59.047	517	7	6	30	1.088	9
7	Bahrain	64.644	57	59.807	534	21	30	55	1.238	9
8	Turkey	51.161	5	44.730	-	2	10	-	479	11
9	Indonesia	35.629	78	19.169	417	17	45	94	270	6
10	Bangladesh	18.938	38	18.657	220	10	11	136	57	3
11	Pakistan	14.647	54	9.605	94	24	141	41	504	6
12	Egypt	12.086	26	11.499	-	7	12	26	61	1
13	Sudan	8.034	44	7.904	-	6	5	58	187	1
14	Jordan	7.430	12	7.052	96	5	14	18	181	1
15	Switzerland	6.575	3	-	-	14	3	3	37	-

EK 6: Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Bankacılık Tarihçesi

Sıra No	Eft Kodu	Banka Adı	Sektöre Giriş Tarihi	Sektörden Çıkış Tarihi
1	89	OSMANLI BANKASI A.Ş.	01.01.18 63	21.12.2001
2	10	T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş.	20.11.18 63	Devam ediyor
3	90	INTERBANK A.Ş.	07.05.18 88	30.06.2001
4	87	UNICREDIT BANCA Dİ ROMA	01.09.19 11	30.11.2008
5	55	MİLLİ AYDIN BANKASI	27.02.19 13	27.12.2002
6	60	TÜRK TİCARET BANKASI A.Ş.	09.03.19 13	14.08.2002
7	88	THE ROYAL BANK OF SCOTLAND PLC.	01.09.19 21	Devam ediyor
8	64	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	26.08.19 24	Devam ediyor
9	66	T.TÜTÜNCÜLER BANKASI YAŞARBANK	17.09.19 24	31.01.2001
10	51	ESKİŞEHİR BANKASI T.A.Ş.	15.01.19 27	30.06.2001
11	30	İKTİSAT BANKASI T.A.Ş.	30.04.19 27	07.12.2001
12	63	T.İMAR BANKASI	28.03.19 28	03.07.2003
13	50	EGEBANK A.Ş.	05.04.19 28	31.01.2001
14	1	TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI	03.10.19 31	Devam ediyor
15	3	ETİBANK A.Ş.	14.06.19 35	28.12.2001
16	12	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.	23.05.19 38	Devam ediyor
17	67	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	09.09.19 44	Devam ediyor
18	4	İLLER BANKASI A.Ş.	23.06.19 45	Devam ediyor
19	62	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.	22.06.19 46	Devam ediyor
20	46	AKBANK T.A.Ş.	27.12.19 47	Devam ediyor
21	14	TÜRKİYE SİNAİ KALKINMA BANKASI A.Ş.	02.06.19 50	Devam ediyor
22	48	DEMİRBANK A.Ş.	15.09.19 53	19.12.2001
23	59	ŞEKERBANK T.A.Ş.	13.10.19 53	Devam ediyor
24	15	TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	13.04.19 54	Devam ediyor
25	58	SİNAİ YATIRIM B.	13.03.19 63	29.03.2002

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

26	71	FORTİS BANK A.Ş.	14.04.19 64	13.02.2011
27	17	TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.	17.04.19 75	Devam ediyor
28	91	ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	01.04.19 77	Devam ediyor
29	92	CITIBANK A.Ş.	01.01.19 81	Devam ediyor
30	94	BANK MELLAT	16.04.19 82	Devam ediyor
31	32	TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.	21.07.19 82	Devam ediyor
32	97	HABİB BANK LİMİTED	04.01.19 83	Devam ediyor
33	203	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	22.11.19 84	Devam ediyor
34	100	ADABANK A.Ş.	23.09.19 85	Devam ediyor
35	102	ULUSAL BANK T.A.Ş.	07.11.19 85	30.04.2001
36	107	AK ULUSLARARASI BANKASI A.Ş.	03.12.19 85	19.09.2005
37	93	KOÇBANK	23.12.19 85	03.10.2006
38	105	BANK KAPİTAL TÜRK A.Ş.	01.01.19 86	31.01.2001
39	108	TURKLAND BANK A.Ş.	01.01.19 86	Devam ediyor
40	112	T.EMLAK BANKASI A.Ş.	01.01.19 86	30.06.2001
41	130	YURT TİCARET VE KREDİ BANKASI A.Ş.	01.01.19 86	31.01.2001
42	106	PORTIGON A.G.	02.01.19 86	15.11.2013
43	109	ICBC TURKEY BANK A.Ş.	29.04.19 86	Devam ediyor
44	16	TÜRKİYE İHRACAT KREDİ BANKASI A.Ş.	25.03.19 87	Devam ediyor
45	110	CREDIT LYONNAIS	25.08.19 87	12.03.2004
46	114	BİRLEŞİK TÜRK KÖRFEZ BANKASI A.Ş.	01.09.19 87	31.07.2001
47	111	QNB FİNANSBANK A.Ş.	27.10.19 87	Devam ediyor
48	116	PASHA YATIRIM BANKASI A.Ş.	01.12.19 87	Devam ediyor
49	115	DEUTSCHE BANK A.Ş.	24.12.19 87	Devam ediyor
50	205	KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	22.01.19 88	Devam ediyor
51	118	KIBRIS KREDİ BANKASI LTD	22.06.19 89	28.09.2000
52	120	TEKFEN YATIRIM VE FİNANSMAN BANKASI A.Ş.	07.08.19 89	26.10.2001
53	122	SOCIETE GENERALE S.A.	15.11.19	Devam ediyor

Türkiye Bankalar Birliği

			89	
54	123	HSBC BANK A.Ş.	13.09.1990	Devam ediyor
55	99	ING BANK A.Ş.	09.11.1990	Devam ediyor
56	206	TÜRKİYE FINANS KATILIM BANKASI A.Ş.	04.11.1991	Devam ediyor
57	129	MERRILL LYNCH YATIRIM BANK A.Ş.	06.02.1992	Devam ediyor
58	124	ALTERNATİFBANK A.Ş.	14.02.1992	Devam ediyor
59	127	KENTBANK A.Ş.	25.02.1992	28.12.2001
60	126	TOPRAKBANK	16.03.1992	01.10.2002
61	128	PARK YATIRIM BANKASI A.Ş.	27.07.1992	30.11.2000
62	8	SÜMERBANK	01.01.1995	11.01.2002
63	121	STANDARD CHARTERED YATIRIM BANKASI TÜRK A.Ş.	29.05.1995	Devam ediyor
64	132	İSTANBUL TAKAS VE SAKLAMA BANKASI A.Ş.	08.08.1995	Devam ediyor
65	208	ASYA KATILIM BANKASI A.Ş.	24.10.1996	22.07.2016
66	131	EGE GİY.SAN.BANK	01.01.1997	18.02.2002
67	133	ING BANK	09.06.1997	01.05.2003
68	135	ANADOLUBANK A.Ş.	22.09.1997	Devam ediyor
69	134	DENİZBANK A.Ş.	29.09.1997	Devam ediyor
70	98	JP MORGAN CHASE BANK NATIONAL ASSOCIATION	01.01.1998	Devam ediyor
71	136	OKAN YATIRIM BANKASI A.Ş.	25.06.1998	30.06.2001
72	138	DİLER YATIRIM BANKASI A.Ş.	17.12.1998	Devam ediyor
73	139	GSD YATIRIM BANKASI A.Ş.	12.04.1999	Devam ediyor
74	140	CREDIT SUISSE FIRST BOSTON	14.04.1999	11.09.2003
75	141	NUROL YATIRIM BANKASI A.Ş.	31.05.1999	Devam ediyor
76	144	ATLAS YATIRIM BANKASI A.Ş.	30.06.1999	30.06.2001
77	142	BANKPOZİTİF KREDİ VE KALKINMA BANKASI A.Ş.	01.08.1999	Devam ediyor
78	145	MORGAN GUARANTY TRUST COMPANY OF N.Y.	16.08.1999	09.11.2001
79	143	AKTİF YATIRIM BANKASI A.Ş.	01.09.1999	Devam ediyor
80	101	FİBA BANK	01.05.2000	03.04.2003

Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

81	96	TURKISH BANK A.Ş.	01.12.20 00	Devam ediyor
82	29	BİRLEŞİK FON BANKASI A.Ş.	01.07.20 01	Devam ediyor
83	125	BURGAN BANK A.Ş.	26.10.20 01	Devam ediyor
84	204	FAMILY FİNANS KURUMU	01.01.20 02	29.12.2005
85	103	FİBABANKA A.Ş.	11.01.20 02	Devam ediyor
86	56	PAMUKBANK	18.06.20 02	16.11.2004
87	146	ODEA BANK A.Ş.	02.10.20 12	Devam ediyor
88	147	BANK OF TOKYO MİTSubİSHİ UFJ TURKEY A.Ş.	28.11.20 13	Devam ediyor
89	148	INTESA SANPAOLO S.P.A.	01.06.20 14	Devam ediyor
90	137	RABOBANK A.Ş.	03.11.20 14	Devam ediyor
91	209	ZİRAAT KATILIM BANKASI A.Ş.	29.05.20 15	Devam ediyor
92	210	VAKIF KATILIM BANKASI A.Ş.	26.02.20 16	Devam ediyor

EK 7: NIM e-wiews Test Sonuçları

Estimation Command:

=====

LS(COV=PERWHITE) D(NIM) C D(SYR) D(TKTM) D(TDO) D(M2M)
D(CR) D(PSTA) D(PSM) D(OZTA) D(MTA) D(KTA) KATLM D(KATLMSYR)

Estimation Equation:

=====

$$D(NIM) = C(1) + C(2)*D(SYR) + C(3)*D(TKTM) + C(4)*D(TDO) + C(5)*D(M2M) + C(6)*D(CR) + C(7)*D(PSTA) + C(8)*D(PSM) + C(9)*D(OZTA) + C(10)*D(MTA) + C(11)*D(KTA) + C(12)*KATLM + C(13)*D(KATLMSYR)$$

Substituted Coefficients:

=====

$$D(NIM) = -0.000165235187659 + 0.0099205110239*D(SYR) + 0.00259532626539*D(TKTM) + 0.0980621029013*D(TDO) + 0.0102131270122*D(M2M) - 0.190698511188*D(CR) + 0.0125241081438*D(PSTA) - 0.00660079120123*D(PSM) + 0.0384593385442*D(OZTA) - 0.0106521468136*D(MTA) + 0.00110163949438*D(KTA) - 7.35755808758e-05*KATLM + 0.0324966936179*D(KATLMSYR)$$

EK 8: ROA e-wiews Test Sonuçları

Estimation Command:

=====

LS ROE C SYR CR PSK PSTA MF VSM MTA ROE1 KATLM
KATLMSYR

Estimation Equation:

=====

ROE = C(1) + C(2)*SYR + C(3)*CR + C(4)*PSK + C(5)*PSTA +
C(6)*MF + C(7)*VSM + C(8)*MTA + C(9)*ROE1 + C(10)*KATLM +
C(11)*KATLMSYR

Substituted Coefficients:

=====

ROE = -0.329606270832 + 0.659229701857*SYR + 1.0018492452*CR
- 0.0515239062002*PSK + 0.130783050021*PSTA + 0.198124181647*MF
+ 0.328799602961*VSM + 0.201563762193*MTA + 0.700625611348*ROE1
+ 0.0941553877316*KATLM - 0.547875289268*KATLMSYR

EK 9: ROE e-wiews Test Sonuçları

Estimation Command:

=====

LS D(ROE) C D(SYR) D(TKTM) D(TDO) D(M2M) D(CR) D(PSK)
D(PSTA) D(PSM) D(MF) D(OZTA) D(VSM) D(MTA) D(KTA) KATLM
D(KATLMSYR)

Estimation Equation:

=====

D(ROE) = C(1) + C(2)*D(SYR) + C(3)*D(TKTM) + C(4)*D(TDO) +
C(5)*D(M2M) + C(6)*D(CR) + C(7)*D(PSK) + C(8)*D(PSTA) + C(9)*D(PSM)
+ C(10)*D(MF) + C(11)*D(OZTA) + C(12)*D(VSM) + C(13)*D(MTA) +
C(14)*D(KTA) + C(15)*KATLM + C(16)*D(KATLMSYR)

Substituted Coefficients:

=====

D(ROE) = 0.000245921865719 + 1.0114307583*D(SYR) -
0.0907452221036*D(TKTM) - 0.555561929962*D(TDO) -
0.0245474487795*D(M2M) - 0.504727537807*D(CR) -
0.0450793613132*D(PSK) + 0.17770798659*D(PSTA) +
0.000309743344156*D(PSM) - 0.116193094091*D(MF) +
0.708873953175*D(OZTA) + 0.29743512889*D(VSM) -

$$0.105603916179 * D(MTA) + 0.0266355171489 * D(KTA) - \\ 0.00220609032405 * KATLM + 0.439350750712 * D(KATLMSYR)$$

Kaynakça

AAOIFI, **İslami Standart 8- Murabaha**, İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012.

AAOIFI, **Code of Ethics for Accountants and Auditors of Islamic Financial Institutions**, Bahrain: Dar AlMaiman Publishing & Distributing, 2015.

ABDALLA, Khiyar. **Malaysia: 30 Years of Islamic Experience (1983-2012)**, International Business & Economic Research Journal, 2012.

ABDUL-RAHMAN, Yahia, **The Art of Riba Free (RF) Islamic Banking and Finance (second b.)**, New Jersey: John Wiley & Sons, 2014.

ABİTTER; Özuluçan ve Özdemir SERKAN. **Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim**, İstanbul: Türkmen Kitapevi, 2010.

AHMED, Shaikh Salman. **Islamic Banking in Pakistan: A Critical Analysis**, Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, Forthcoming, 2013.

AKKIZIDIS, Ioannis ve Sunil Kumar KHANDELWAL. **Financial Risk Management for İslamic Banking and Finance**, New York: Palgrave Macmillan, 2008.

AKTAŞ, Metin. **Stability of the Participation Banking Sector Against the Economic Crisis in Turkey**, International Journal of Economics and Financial Issues, 3(1), 2013.

AKTEPE, İshak Emin. **Türkiye Finans**, 2010.

AKTEPE, İshak Emin. **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, İstanbul: Erkam Matbaası, 2010.

AKTEPE, İshak Emin. **Kredi Kartı Sistemi ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**, Cilt 10 Sayı 1. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10(1), 2010.

Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., **Konsolide Bağımsız Denetim Raporu**, Mart 2015.

ALGÜL, Hüseyin ve Diğerleri. **İlk Dönem İslam Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.

AL-OQOOL, Mohammed Ali, Reem OKAB ve Mohammed BASHAYREH. **Financial Islamic Banking Development and Economic Growth: A Case Study of Jordan**, International Journal of Economics and Finance, 6(3), 2014.

ALTINTAŞ, Ayhan. **Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri**, İstanbul: TBB Yayın No: 281, 2012.

ALTINTAŞ, M. Ayhan. **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Ankara: Turhan Kitapevi, 2006.

APAYDIN, Hacı Yunus. **İslam Hukukuna Giriş**, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı. Ankara, 2015.

ARICAN, Erişah. **Para Politikası ve Merkez Bankası Bilançosu**, Ders Notları, 2013.

ARICAN, Erişah ve Başak Tanınmış YÜCEMEMİŞ. **Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye’de Bankacılık Sektörü**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2015.

ARNONE, Marco and Piero UGOLİNİ. **Primary Dealers in Government Securities**, IMF, 2005.

ASARKAYA, Yakup ve Serkan ÖZCAN. **Determinants of Capital Structure in Financial Institutions: The Case of Turkey**, BDDK Dergisi, 1, 2007.

ASLAN, Seyfettin ve Vedat KOÇAL. **İslam Ekonomisi ve Finansı, İslam Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi**, İstanbul: Umuttepe Yayın, 2016.

ASUTAY, Mehmet. **Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance**, Asian and African Area Studies, 11(2), 2012.

ASUTAY, Mehmet ve Astrid Fionna HARNINGTYAS. **Developing Maqasiad al-Shari’ah Index to Evaluate Social Performance of Islamic Banks: A Conceptual and Empirical Attempt**, Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, 1(1), 2015.

Asutay, Mehmet. **Islamic Moral Economy as the Foundation of Islamic Finance**, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2013.

ASUTAY, Mehmet, Ahmet Faruk AYSAN ve Cenk C. KARAHAN. **Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From Mit Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance**, Afro Eurasian Studies, 2(1&2), 2013.

ATEŞ, Hamza ve Mücahit BEKTAŞ. **İslam Ekonomisi ve Finansı, İslam ve Kalkınma: İnançsal, Tarihsel ve Teorik Temeller Üzerine Bir Değerlendirme**, İstanbul: Umuttepe Yayıncılık, 2016.

AYDIN, Ayşe Berfu. **Piyasa Yapıcılığı Sistemi, Seçilmiş Ülke Örnekleri Ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü. Ankara: TCMB, 2005.

AYUB, Muhammad. **Understanding Islamic Finance**, Hoboken NJ: John Wiley & Sons, 2007.

Bank Negara Malaysia, **Sariah Resolutions in Islamic Finance**, Central Bank of Malaysia, Second Edition, 2010.

BASHIR, Abdel-Hamedd M. **Assessing the Performance of Islamic Banks: Some Evidence from Middle East**, Islamic Economic Studies, 11(1), 2003.

BASHİR, Adnan, Mirza Rizwan SAJID and Samra IQBAL. **Barriers to Islamic Banking Growth-Bank Employees' Perspective from Pakistan**, Asian Journal of Finance & Accounting, 3(1), 2011.

BATEMAN, Milford. **The Rise and Fall of Mohammad Yunus and The Microcredit Model**, International Development Studies, 2014.

BAYINDIR, Servet. **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.

BAYINDIR, Servet. **Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans 2**, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.

BAYRAKDAR, Mehmet ve diğerleri. **İslam Düşünce Tarihi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2016.

BAYYİĞİT, Mehmet. **I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi**, Konya: Kombad Yayınları, 2015.

BDDK. **Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu**, Ankara: BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2013.

BDDK. **Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeler**, BDDK Kurum içi Rapor, 2016.

BDDK-AAOIFI. **Basın Açıklamaları**, www.bddk.org.tr, 15 Haziran 2016.

BECK, Thorsen, Aslı DEMİRGÜÇ-KUNT ve Ouarda MERROUCHE. **Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability**, Policy Research Working Paper: 5446, 2010.

BERGER, Allen N. ve Loretta J. MESTER. **Inside the Black Box: What Explain Differences in the Efficiencies of Financial Institutions**, Cilt 21. Washington D.C.: Forthcoming, Journal of Banking and Finance, 1997.

BLACK, Fisher. **Noise**, Journal of Finance, 41(3), 529-543, 1986.

BOYD, John H. and Others. **The Impact of Inflation on Financial Sector Performance**, Journal of Monetary Economics, 2001.

CAN, Mejmet. **Parameters of the Islamic Economic System**, International Symposium on Sustainable Development, 2009.

Umer Chapra, Muhammed. **İslam İktisadında Ahlak ve Adalet**, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çeviri: Mehmet Saraç, İstanbul, 2018.

CHOW, Gregory. **Rational Versus Adaptive Expectations in Present Value Models**, Econometric Reserach Program, 1998.

CIBAFI. **Global Islamic Bankers' Survey**, Confidence, Risk and Responsible Business Practices. Bahrain, 2016.

CİNCİ, Selçuk ve Armağan TARIM. **Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-Malquist TFP Endeksi Uygulaması**, TBB, 2000.

CİVAN, Mehmet. **Yapay Sinir Ağı ile Katılım Bankalarında Kar Payının Tahmin Edilmesi: Türkiye Uygulaması**, 19. Finans Sempozyumu. Çorum, 21-24 Ekim 2015.

ÇAPAK, İsmail. **Kur'an ve Ekonomi**, ISBN:978-605-5303-57. İstanbul: Sokak Kitapları Yayınları, 2012.

ÇEKİN, Ömer ve Bilal SOYSAL. **İslami Finans Sisteminin Geliştirilmesi Sürecinde Merkezi Danışma Kurulu ve Danışma Kurulları Tespitler-Öneriler**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finans Çalıştayları, Mart 2015.

ÇETİN, Abdurrahman ve Yusuf DİNÇ. **Türkiye'de Teminat Mektupları: Uygulamalar ve Hukuki Sorunlar**. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt 5(Sayı 9), 2013.

Financial Stability Board, **Data Underlying the Global Shadow Banking Monitoring Report 2014**, http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/sb_monitoring_dataset.pdf adresinden alındı

DELOITTE. **The Bank Industry in the UAE**, A Middle East Point of View, 2011.

DEMİR, Meral Vurucu. **4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun Getirdiği Yenilikler, Önceki Mevzuat İle Karşılaştırılması**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Ankara, 2004.

DİNÇ, Yusuf. **Convesion from Shadow Banking to Regular Banking: An Emperical Analysis**, The Macrotheme Review (Special IV), 2015.

DİNÇ, Yusuf. **Gölge Bankacılıktan Regüler Bankacılığa Geçiş: Türkiye'deki Özel Finans Kurumları Örneği**, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, 2015.

DÖNDÜREN, Hamdi. **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, İstanbul: Erkam Yayınları, 2005.

DUFFIE, Darrel. **Black, Merton and Scholes-The Central Contributions to Economis. Scand**, Journal of Economics, 1998.

ER, Bünyamin ve Mustafa UYSAL. **Türkiye'deki Ticari Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(3), 2012.

ERNST and YOUNG. **World Islamic Banking Competitiveness Report**, 2014-2015.

ERNST and YOUNG. **World Islamic Banking Competitiveness Report**, 2016.

ER-RUDANİ, İmam Muhammed bin Süleyman. **Büyük Hadis Külliyyatı, Cem'ul-fevaid min Cami'il-usûl ve Mecma'iz-zevaid**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

EZ-ZERKA, M. Ahmet ve A. Muhammed Abdülaziz en-NECCÂR. **İslama Göre Banka ve Sigorta**, www.hayrettinkaraman.com, (10.06.2016).

EZ-ZERKA, Mustafa Ahmet. **İslam Hukuku I**, Çeviren: Servet ARMAĞAN, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006.

EZ-ZERKA, Mustafa Ahmet ve Ahmet EN-NECCAR. **İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta**, (H. Karaman, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

FAMA, Eugene. **Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work**, Journal of Finance, 25, 1970.

GORTON, Gary and Andrew WINTON. **Financial Intermediation**, The Wharton School Financial Institutions Center Working Paper, 2002.

GÖRGÜN, Tahsin. **İslam Ahlak Esasları**, Eskişehir.: Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı, 2015.

GRASSA; Rihab ve M. Kabir HASSAN. **Islamic Finance in France: Current State, Challenges and Opportunities**, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 1(1), 2015.

GUIDOLIN, Massimo ve Daniel L. THORNTON. **Predictions of Short-Term Rates and The Expectations Hypothesis of The Term Structure of Interest Rates**, Working Paper Series, No: 977, 2008.

GÜNAY, Hacı Mehmet ve Diğerleri. **Günümüz Fıkıh Problemleri**, Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2071, 2016.

GÜRÜNLÜ, Meltem. **Finansal Piyasaların Etkinliği Teorisinden Davranışsal Finansa: Finans Teorisinin Evrimi**, Maliye Finans Yazıları, 92, 2011.

HAMİDULLAH, Muhammed. **İslam Peygamberi**, İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1991.

HANDBOOK, A. **Developing Government Bond Markets. World Bank and International Monetary Fund**, 2001.

HARDY, Liam. **The Evolution of Participation Banking in Turkey**, Al Nakhlah Online Journal on Southwest Asia and Islamic Civilization, 2012.

HARON, Sudin. Determinants Of Islamic Bank Profitability. Global Journal of Finance and Economics, 1(1), 2004.

HASAN, Zubair. **Evaluation of Islamic Banking Performance: On the Current use of Econometric Models**, Munich Personal RePEc Archive, 2005.

HASAN, Zubair. (2007). Islamization of Knowledge in Economics: Issues and Agenda. Munich Personal RePEc Archive.

HASSAN, Kabir Hassan ve Abdel-Hameed M. BASHİR. **Determinants of Islamic Banking Profitability**, Islamic Economic Studies, 2003.

HASSAN, Kabir M. **The X-efficiency in Islamic Banks**, Islamic Economic Studies, 13(2), 2006.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI. **Hazine Müsteşarlığı, Piyasa Yapıcılığı Sözleşmesi**, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2014.

HUBBARD, R. Glenn ve Anthony Patrick O'BRIEN. **Money, Banking and the Financial System**, International Edition: Prentice Hall, 2012.

ICD Thomson Reuters. **İslamic Finance Development Report Harmony on the Horizon**, 2014.

IFSB. **Islamic Financial Services Industry Stability Report 2014**, Malaysia, 2014.

IFSB. **İslamic Financial Services Industry, Stability Report**, ISBN: 978-5687-42-6. Kuala Lumpur, 2015.

IKBAL, Zamir ve Abbas MIRAKHOR. **Ekonomik Gelişim ve İslami Finans**, İstanbul: Borsa İstanbul A.Ş, 2014.

IMF. **Financial Soundness Indicators: Compilation Guide**, Washington D.C, 2006.

IMF. **The IMF and Islamic Finance**,
<http://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/#Factsheet>. IMF:
<http://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/#Factsheet>, (27.11.2015).

IMF & World Bank. **Developing Government Bond Markets: A Handbook**, 2001.

İNAN, E. Alper. **Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik**, TBB Bankacılar Dergisi, 2000.

IRTI. **İslamic Development Group in Brief**, Saudi Arabia: Director Economic Research and Policy Department, Jeddah, 2013.

ISFB. **Islamic Financial Services Industry Stability Report 2016**, Malaysia: IFSB, 2016.

Central Bank of Pakistan. **Islamic Banking Bulletin** Pakistan: Islamic Banking Department State Bank of Pakistan, June 2016.

Central Bank of Pakistan. **Pakistan's Islamic Banking Sector Review**, Islamic Banking Department. State Bank of Pakistan, 2008.

Islamic Finance. **Country Report**, www.islamicfinance.com., 20.11.2016.

Islamic Financial Services Board. <http://www.ifsb.org/membership.php>., **List of Members**, 29.12.2016.

KAHNEMAN, Daniel ve Amos TVERSKY. **Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk**, Econometrica, 1986.

KALEEM, Ahmad ve Rana Abdul WAJID. Application of Islamic Banking Instrument for Agriculture Financing in Pakistan. British Food Journal, 111(3), 2009.

KARADAI, Ali. **İslam Ticaret Hukuku Kongresi**, Konya, 2015.

KARAMAN, Hayrettin. **Fıkıh, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, XIII., İstanbul, 1996.

KASIM, Nawal, Sheila Nu NUHTAY ve Syed Ahmed SALMAN. **Comparative Analysis on AAOIFI, IFSB and BNM Shari'ah Governance Guidelines**, International Journal of Business and Social Science, Vol. 4. No. 15, 2013.

KASSIM, Salina H., M. Shabri Abd. MAJID and Rosylin Mohd YUSOF. **Impact of Monetary Policy on the Conventional and Islamic Banks in A Dual Banking System: Evidence From Malaysia**, Journal of Economic Cooperation and Development, 2009.

KAYA, Yasemin Türker. **Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi**, Çalışma Raporları, Haziran 2001.

KAZGAN, Haydar. **Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, 1997.

KHAN, Mohsin S. ve Abbas MİRAKHOR. **Theoretical Studies in Islamic Banking and Finance**, The Institute for Research and Islamic Studies. (M. A. Khan, Dü.) Islamic Econ., Vol. 4, 1992.

KIDWELL, David S. ve David W BLACKWELL. **Financial Institutions, Markets and Money**, John Wiley & Sons Inc, 10th Edition, 2009.

KOÇ, Ali. **Malezya Ülke Raporu**, Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2014.

KULALI, İhsan. **Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans Çalışması**, Journal of Finance and Banking Studies, 5(2), 2016.

KUMAR, Dilip. **Weighted Bootstrap Approach for the Variance Ratio Tests: A Test of Market Efficiency**, Scientific Research Publishing, 2016.

Kuran-ı Kerim, **Bakara Suresi 275-280 ayetler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali, 2016.

KURT, İrem. **Yüzyıla Kadar Kilise Hukukunda Faiz Yasağının Temellendirilmesi**, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası İlahiyat Bölümü Bitirme Ödevi, 2014.

KUTUP, Seyyid. **İslam-Kapitalizm Çatışması**, ISBN: 9786954486984. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. **Konsolide Bağımsız Denetim Raporu**, Mart 2015.

KWON, H Dharma. **Simulation and Risk Analysis**, Lecture Notes. 2014: University of Illinois at Urbana-Champaign, USA, 2016.

LALDİN, Mohamad Akram. **Islamic Financial System: The Malaysian Experience and the Way Forward**, Humanomics, 24(3), 2008.

Kitabı Mukaddes, **Levililer 25:35-37**, 2015.

M. BASHİR, Abdel-Hameed. **Risk And Profitability Measures in Islamic Banks: The Case of Two Sudanese Banks** Islamic Economic Studies, 6(2), 1999.

MALCIOĞLU, Gürcan ve Mücahit AYDIN. **Borsa İstanbul'da Piyasa Etkinliğinin Analizi: Harvey Doğrusallık Testi**, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2016.

MALKIEL, Burton. **The Efficient Market Hypothesis and Its Crisis**, Journal of Economics Perspectives, 17(1), 2003.

MAVDUDİ, Syed Abul A'la. **Economics System of Islam**, Pakistan: Islamic Publications Ltd. Lahore, 1996.

MCMILLEN, Michael J.T. **Islamic Finance A Risk Assessment Perspective**, International Monetary Fund, 2015.

MERCAN, Muhammet ve Reha YOLALAN. **The Effect of Scale and Mode of Ownership on the Turkish Banking Sector Financial Performance**, The ISE Review Volume:4 No:15, 2000.

MISHKIN, Frederic S. **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000.

MOLLAVALİOĞLU, Şükrü ve Zafer K; ANBEROĞLU. **İslam Ekonomisi ve Finansı**, İslam İktisadına Yaklaşımda Yöntemsel Sorunlar. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2016.

MORDUCH, Beatriz Armendariz de Aghion Jonathan. **The Economic of Microfinance**, USA: Massachusetts Institute of Technology, 2005.

NASSER, Sulaiman Abdullah Saif Al ve Datin Jorah MUHAMMED. **Introduction to History of Islamic Banking In Malaysia**, Emerald Group Publishing Limited, 29(2), 2013.

New York FED. **Primary Dealers**,
http://www.newyorkfed.org/markets/pridealers_current.html#tabs-1,
http://www.newyorkfed.org/markets/pridealers_current.html#tabs-1,
(08.07.2015)

ODABAŞI, Mehmet. **İslami Finasta Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği**, İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadı Konferansı. İstanbul, 2015.

OMAR, Mohd Azmi and Abdul Rahim Abdul RAHMAN. **Efficiency of Commercial Banks in Malaysia**, Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance, 2(2), 2006.

Operasyonel Risk Çalışma Grubu. **Operasyonel Risk**, Bankacılar Dergisi, 2006.

ÖNDER, Timur. **Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, 2005.

ÖZGÜR, Ersan. **Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği**, Doktora Tezi. Afyonkarahisar, 2007.

P. MINSKY, Hyman. **The Financial Instability Hypothesis**, Levy Economics Institute of Bard College Working Paper 74, Mayıs 2012.

PARASIZ, İlker. **Modern Bankacılık Teori ve Uygulama**, Bursa: Ezgi Yayınları, 2007.

PARASIZ, İlker. **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, İstanbul: Ezgi Yayınevi, 2009.

QATTAN, Muhammad. **Islamic Banking in GCC Countries Facts and Figures**, Kuwait University, 2015.

RAMZAN, Muhammad ve Diğerleri. **Growth of Islamic Banking in Pakistan by Using AID Model**, International Journal of Business and Social Science, 3(23), 2012.

REINHART, Carmen M. ve Kenneth S. ROGOFF. **Bu Defa Farklı**, Finansal ılgınlığın 800 Yıllık Tarihi. İstanbul.: NTV Yayınları, 2010.

REİSOĞLU, Seza. **Bankacılık Kanunu Şerhi**, Cilt 1. Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2007.

RIAZUDDIN, Riaz. **Islamic Banking Bulletin**. State Bank of Pakistan, 2016.

ROSE, A. Stephen, Randolph WESTERFIELD ve Jaffe JEFFREY. **Corporate Finance**, The McGraw-Hill, Tenth Edition, ISBN 978-0-07-803477-0, 2013.

SAMAD, Abdus. **Performance of Interest-Free Islamic Banks Vis-A-Vis Interested-Based Conventional Banks of Bahrain**, IIUM Journal of Economics and Management, 12(2), 2004.

SAMUELSON, Paul. **Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly**, Industrial Management Review, 1973.

SARAÇ, Mehmet **Finans Teorisini Yeniden Düşünmek**, İktisat Yayınları, 2017.

SARAÇ, Mehmet Saraç and Feyyaz ZEREN. **The Dependency of Islamic Bank Rates on Conventional Bank Interest Rates: Furder Evidence from Turkey**, Applied Economics, 47(7), 2015.

SAUNDERS, A., Cornett, M. M., & McGraw, P. A. **Financial Institutions Management: A Risk Management Approach**, Irwin: McGraw-Hill, 2006.

SEYHUN, Nejat. **Investment Intelligence from Insider Trading**. Cambridge: MIT Press, 1998.

SHARMA, Amlan Jyoti. **The Behavioural Finance: A Challenge or Replacement to Efficient Market Concept**, Finance and Business Managment, 2(6), 2014.

SHENG, Andrew ve Ajit SINGH. **İslami Finansın Yeniden Gözden Geçirilmesi**, İstanbul: Borsa İstanbul, 2014.

SHINN, Morris. **Liquidity Black Holes**, Cowles Foundation for Research in Economics, Yale University, 2003.

Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu. **Basın Açıklamaları**, <http://www.tmsf.org.tr/2017.tr?bid=227>, (01.02.2017).

TCMB. **Banka Hakkında**, www.tcmb.gov.tr, 2011.

Thomson Reuters. **Islamic Social Finance Report**, 2014.

Thomson Reuters. **State of the Global Islamic Economy Report**, 2015.

TİRYAKİ, Göksel. **Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi Işığında)**, İstanbul: TBB, 2012.

TKBB. **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık “ÖFK’ların Sistemdeki Payları Artıyor**, Özel Finans Kurumları Birliği, 2000.

TKBB. **Faizsiz Bankacılık Standartları**, İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012.

TUNAY, Batu ve Murat SİLPAR. **Türkiye Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi**, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, 2006.

TUNAY, Batu ve Necla TUNAY. **Bankacılık Krizleri ve Erken Uyarı Modelleri: Deneysel Çalışmaların Bulguları Işığında Teorik bir Model Önerisi**, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 4(1), 2010.

TÜRK, İsmail. **Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Tarihleri**, Ankara: Turhan Kitapevi, 2008.

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. **Konsolide Olmayan Bağımsız Denetim Raporu**, (31 Mart 2015).

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. **Konsolide Bağımsız Denetim Raporu**, (Haziran 2015).

TKBB. **Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi, 2015-2025**, İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:5, 2015.

TÜRKÜNER, Ercan. **Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün Likidite Riskinin Ölçülmesi ve Modellenmesi**, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.

UÇAR, Mustafa. **Türkiye’de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri**, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 2012.

USMANI Taqi ve Mufti MUHAMMED. **Introduction to Islamic Finance**, Karachi, 1998.

USMANI, Muḥammad Taqi. **An Introduction to Islamic Finance**. Hague; Kluwer Law International, 2002.

Vakıf Katılım Bankası A.Ş. **Solo Bağımsız Denetim Raporu**, (Mart 2016).

WILSON, Rodney. **Legal, Regulatory and Governance Issues in Islamic Finance Edinburgh**, Edinburgh University Press, 2012.

YALÇIN, Kadir Can. **Market Rationality: Efficient Market Hypotesis versus Market Anomalies**, European Journal of Economic and Political Studies, 2010.

YARAN, Cafer Sadık. **İslam Ahlak Esasları**, SBN: 978-975-06-0755-4. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı, 2015.

YARAN, Cafer Sadık. **İslam Ahlak Esasları**, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı ISBN: 978-975-06-0755-4. Eskişehir, 2015.

YARAN, Rahmi. **İslam Ticaret Hukuku Kongresi**. Konya, 2015.

YAŞAR, Süleyman. **Faiz Lobisi Paranızı Nasıl Çaldılar?** İstanbul: Çıra Yayınları, 2013.

YOLALAN, Reha. **Bankacılıkta Verimlilik Konferansı Açılış Konuşması**. İSTANBUL: TBB, 2001.

ZAHEER, Sajjad, Steven ONGENA ve Sweder J.G. Van WINJBERGEN. **The Transmission of Monetary Policy Through Conventional and Islamic Banks**, 2013.

ZAIM, Sabahattin. **İslam Ekonomisi ve İslam Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıldaki Gelişmeler**, İş Ahlakı Dergisi, 3.

ZHOU, Kaiguo and Micheal C.S. WONG. **The Determinants of Net Interest Margins of Commercial Banks in Mainland China**, Taylor & Francis Ltd, 2008.

Ziraat Katılım Bankası. **Banka Hakkında**, <http://www.ziraatkatilim.com.tr/bankamiz/Sayfalar/hakimizda.aspx> (01.02.2017).

Ziraat Katılım Bankası A.Ş., **Solo Bağımsız Denetim Raporu**, Aralık 2015.

28454 sayılı Mevduat Ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine Ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet Ve Alacaklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2012, 11 1).

4389 Sayılı Bankacılık Kanunu, md.2. (1999, 6 23). Resmi Gazete. Ankara: 23734.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, md.3. (2005, 10 19). Mükerrer Resmi Gazete,. Ankara: 25983.

5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu. (2006). Yayımlandığı RG Tarih: 01.03.2006 Sayı: 26095.

Bankacılık Kanunu (5411 Sayılı Kanun) 25983 (Mükerrer), 01.11.2005. (2005). Resmi Gazete.

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, 26333 sayılı Resmi Gazete. (2006).

